

S. Teșuș

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XIX

1

IANUARIE — Iunie

1974

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

IOAN PĂTRUȚ

Redactor responsabil adjunct:

PETRU NEIESCU

Membri:

VASILE BREBAN
HENRI JACQUIER
BELA KELEMEN
DIMITRIE MACREA
GRIGORE RUSU
AURELIA STAN
ROMULUS TODORAN
MIRCEA ZDRENGHEA

Secretari științifici de redacție:

E. BELTECHI, N. MOCANU

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, str. Gutenberg 3 bis, București (direct sau poștă).

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la Rompresfilatelia, Căsuța poștală 2001 — telex 011631 — București, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanții săi din străinătate.

Le revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger sera adressée à Rompresfilatelia, Boîte postale 2001 — telex 011631 — Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la comitetul de redacție al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

APARE DE DOUĂ ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI:

CLUJ, str. Emil Racoviță, 21
telefon : 2.13.46 ; 1.22.48 ; 1.37.83.

S U M A R

LA 25 DE ANI DE LA MOARTEA LUI SEXTIL PUȘCARIU

	Pag.
I. PĂTRUȚ, Sextil Pușcariu	5
B. KELEMEN, Sextil Pușcariu și unele probleme de teorie a limbii.	9
SABINA TEIUȘ, Sextil Pușcariu — lexicolog și lexicograf	19
PETRU NEIESCU, Contribuția lui Sextil Pușcariu la dezvoltarea dialectologiei românești	25
GR. RUSU, Probleme de fonetică-fonologie în concepția lui Sextil Pușcariu	35
R. TODORAN, Sextil Pușcariu și limba literară	43
MIRCEA POPA, Sextil Pușcariu — ideile criticului și ale istoricului literar	55

ISTORIA LIMBII

IOANA ANGHEL și FELICIA ȘERBAN, Probleme ale reconstituirii sistemului de derivare al limbii române dintre secolele al IX-lea și al XV-lea	[67
--	------

LEXICOLOGIE — ONOMASTICA

DOINA GRECU, <i>Anonymus Caransebesiensis</i> ca sursă bibliografică pentru <i>Dicționarul limbii române</i>	77
M. HOMORODEAN, Numele de locuri <i>Cheia</i> (<i>Cheile</i>) și <i>Culare</i> (<i>Colare</i>)	81

GRAMATICĂ

D. BEJAN, Observații asupra lui <i>eind invers</i>	89
E. COMȘULEA, Nominativ sau vocativ?	97

FILOLOGIE

ANTON-PATRICIU GOȚIA, <i>Sicriul de aur</i> , Sebeș, 1683. Variante	103
---	-----

STILISTICĂ

DOINA NEGOMIREANU, Sinonimia contextuală în poezia lui T. Arghezi (<i>Cîntare omului</i>)	111
---	-----

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

ELENA STAN, Preocupări de lingvistică în „Tribuna” sibiană (1884—1903). .	117
---	-----

DISCUȚII

PAUL SCHVEIGER, Observațiile unui lingvist despre o carte de gnoseologie .	125
--	-----

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

I. COTEANU : <i>Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj</i> , București, 1973 (<i>Eugen Câmpeanu</i>).	135
PETRU NEIESCU, dr. GRIGORE RUSU, IONEL STAN : <i>Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș</i> , vol. III, București, 1973 (<i>Nicolae Mocanu</i>)	137
* * * <i>Texte dialectale. Muntenia, I</i> , București, 1973 (<i>I. Faiciuc</i>)	142
CORNELIA COHUȚ și MAGDALENA VULPE : <i>Graiul din zona „Porțile de Fier”, I. Texte. Sintaxă</i> , București, 1973 (<i>Sabina Teiuș</i>)	146
* * * <i>Studii de limbă și stil, Timișoara</i> , 1973 (<i>Pompiliu Dumitrașcu</i>)	148
ȘTEFAN GIOSU : <i>Dimitrie Cantemir. Studiu lingvistic</i> , București, 1973 (<i>Rodica Gudea</i>)	151
TEUN A. VAN DIJK : <i>Some Aspects of Text Grammar</i> , The Hague — Paris, 1972 (<i>Paul Schweiger</i>)	154
AL. GRAUR : <i>Gramatica azi</i> , București, 1973 (<i>B. Kelemen</i>)	157
D. MACREA : <i>Limbă și lingvistică română</i> , București, 1973 (<i>Gabriel Vasiliu</i>) . .	159
MARIA MANOLIU-MANEA : <i>Structuralismul lingvistic</i> , București, 1973 (<i>Titiana Suciu-Schwartz</i>)	159
* * * <i>Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic</i> , București, 1973 (<i>Viorel Bidian</i>)	161
VICTOR V. GRECU : <i>Școala Ardeleană și unitatea limbii române literare</i> , Timișoara, 1973 (<i>Gabriel Vasiliu</i>)	162
T. P. LOMTEV : <i>Fonologija sovremennogo russkogo jazyka</i> , Moscova, 1972 (<i>P. Chirilov și O. Vințel</i>)	163
* * * <i>Mélanges offerts à Aurélien Sauvageot pour son soixante-quinzième anniversaire</i> , Budapesta, 1972 (<i>Ioana Anghel</i>)	165

CRONICĂ

Al VII-lea Congres Internațional al slaviștilor (<i>G. Benedek</i>)	169
---	-----

NOTE BIBLIOGRAFICE

Cărți și reviste primite prin schimb cu publicațiile Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj în anii 1972—1973 (<i>V. Băjănică</i>)	171
--	-----

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XIX, n° 1

1974

janvier—juin

SOMMAIRE

À 25 ANS DE LA MORT DE SEXTIL PUȘCARIU

	Page
I. PĂTRUȚ, Sextil Pușcariu	5
B. KELEMEN, Sextil Pușcariu et quelques problèmes de théorie de la langue	9
SABINA TEIUȘ, Sextil Pușcariu — lexicologue et lexicographe	19
PETRU NEIESCU, La contribution de Sextil Pușcariu au développement de la dialectologie roumaine	25
GR. RUSU, Problèmes de phonétique-phonologie dans la conception de Sextil Pușcariu	35
R. TODORAN, Sextil Pușcariu et la langue littéraire	43
MIRCEA POPA, Sextil Pușcariu — les idées du critique littéraire et de l'historien littéraire	55

HISTOIRE DE LA LANGUE

IOANA ANGHEL et FELICIA ȘERBAN, Problèmes de la reconstitution du système de dérivation de la langue roumaine des IX ^e —XV ^e siècles	67
--	----

LEXICOLOGIE — ONOMASTIQUE

DOINA GRECU, <i>Anonymus Caransebesiensis</i> — source bibliographique du <i>Dictionnaire de la langue roumaine</i>	77
M. HOMORODEAN, Les noms de lieux <i>Cheia</i> (<i>Cheile</i>) et <i>Culare</i> (<i>Colare</i>)	81

GRAMMAIRE

D. BEJAN, Remarques sur <i>cînd</i> inverse	89
E. COMȘULEA, Nominatif ou vocatif?	97

PHILOLOGIE

ANTON-PATRICIU GOȚIA, <i>Sicriul de aur</i> , Sebeș, 1683. Variantes	103
--	-----

STYLISTIQUE

DOINA NEGOMIREANU, La synonymie contextuelle dans la poésie de T. Arghezi (<i>Cîntare omului</i>)	111
---	-----

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA CLUJ
BIBLIOTECA
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
ȘI ISTORIE LITERARĂ SEXTIL PUȘCARIU
Nr. 20

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE

ELENA STAN, Préoccupations de linguistique dans la « Tribuna » de Sibiu (1884—1903)	117
---	-----

DISCUSSIONS

PAUL SCHVEIGER, Remarques d'un linguiste sur un livre de gnoséologie . .	125
--	-----

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

I. COTEANU : <i>Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj</i> , București, 1973 (Eugen Câmpeanu)	135
PETRU NEIESCU, dr. GRIGORE RUSU, IONEL STAN : <i>Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș, vol. III</i> , București, 1973 (Nicolae Mocanu)	137
* * * <i>Texte dialectale. Muntenia, I</i> , București, 1973 (I. Faiciuc)	142
CORNELIA COHUȚ și MAGDALENA VULPE : <i>Graiul din zona „Porțile de fier”</i> , I. <i>Texte. Sintaxă</i> , București, 1973 (Sabina Teiuș)	146
* * * <i>Studii de limbă și stil, Timișoara, 1973 (Pompiliu Dumitrașcu)</i>	148
ȘTEFAN GIOSU : <i>Dimitrie Cantemir. Studiu lingvistic</i> , București, 1973 (Rodica Gudea)	151
TEUN A. VAN DIJK : <i>Some Aspects of Text Grammar</i> , the Hague — Paris, 1972 (Paul Schveiger)	154
AL. GRAUR : <i>Gramatica azi</i> , București, 1973 (B. Kelemen)	157
D. MACREA : <i>Limbă și lingvistică română</i> , București, 1973 (Gabriel Vasiliu)	159
MARIA MANOLIU-MANEA : <i>Structuralismul lingvistic</i> , București, 1973 (Titiana Suciu-Schwartz)	159
* * * <i>Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic</i> , București, 1973 (Viorel Bidian)	161
VICTOR V. GRECU : <i>Școala Ardeleană și unitatea limbii române literare</i> , Timișoara, 1973 (Gabriel Vasiliu)	162
T. P. LOMTEV, <i>Fonologija sovremennogo russkogo jazyka</i> , Moskva, 1972 (P. Chirilov et O. Vințeler)	163
* * * <i>Mélanges offerts à Aurélien Sauvageot pour son soixante-quinzième anniversaire</i> , Budapest, 1972 (Ioana Anghel)	165

CHRONIQUE

Le VII ^e Congrès International des slavistes (G. Benedek)	169
--	-----

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

Livres et revues reçus en échange des publications de l'Institut de linguistique et d'histoire littéraire de Cluj en 1972—1973 (V. Băjănici)	171
--	-----

SEXTIL PUȘCARIU

DE

I. PĂTRUȚ

Cei care îl cunosc pe Sextil Pușcariu din lucrările sale sînt impresionati, fără îndoială, de multitudinea problemelor care l-au preocupat — în domeniul lingvisticii generale, al istoriei limbii, lexicologiei, derivației, dialectologiei, foneticii, gramaticii, onomasticii, istoriei și criticii literare —, apreciază bogata informație, limpezimea expunerii, precum și frumusețea, eleganța limbii în care și-a înveșmîntat ideile și rezultatele îndelungatelor sale cercetări. S. Pușcariu a fost un renumit savant, unul dintre cei mai mari lingviști și filologi ai noștri, bine cunoscut și apreciat și peste hotare, creatorul și, mulți ani, îndrumătorul școlii lingvistice clujene. Valoroasele sale lucrări sînt și astăzi larg utilizate de lingviști și filologii români și străini: *Limba română*, care, deși neterminată, reprezintă o operă de primă importanță pentru istoria și structura limbii noastre; *Studii istroromâne*, în trei volume (în colaborare), constituie și acum o sursă bogată de informare asupra acestui dialect pe cale de dispariție; *Istoria literaturii române. Epoca veche*, prețioasă sinteză a începuturilor noastre literare, precum și alte multe lucrări, publicate aparte sau în diferite reviste, în țară sau în străinătate¹.

Cei care însă ne-am început ucenicia în lingvistică sub îndrumarea sa și i-am fost studenți cunoaștem și remarcabilele sale însușiri de organizator, îndrumător al muncii științifice și de profesor.

S. Pușcariu a condus, din anul 1906 pînă în 1940, din însărcinarea Academiei Române, lucrările *Dicționarului limbii române*, pe care l-a considerat — cum însuși mărturisește — opera principală a vieții sale. Pentru această lucrare monumentală, de primă importanță, nu numai pentru lingvistică, ci și pentru cultura românească, fără îndoială că alegerea lui Sextil Pușcariu era cea mai potrivită. Avea și o temeinică pregătire și experiență lexicologică și lexicografică — cum dovedește *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element* (1905), premiat de Academia Română —, era un bun cunoscător al textelor și al limbii

¹ În bibliografia întocmită de Ilie Dan figurează 509 titluri („Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași” (serie nouă), secțiunea III (științe sociale), c) Limbă și literatură, tomul XIV, 1968, p. 211–230).

române vechi și acorda deosebită atenție graiurilor populare, pentru care manifestase interes timpuriu, cum arată lucrarea, publicată în 1898, *Der Dialekt des oberen Olthales*.

S. Pușcariu a avut un rol de seamă în organizarea Universității românești clujene, al cărei prim rector a fost (1919–1920). În acele vremuri grele, de după război, el a știut să treacă peste numeroase dificultăți, astfel ca universitatea să-și poată începe activitatea în toamna anului 1919, printre cadrele ei didactice numărându-se și reputeți lingviști și filologi, apropiați colaboratori ai săi.

Îndată după organizarea Universității, Sextil Pușcariu a înființat Muzeul limbii române (al cărui continuator este Institutul de lingvistică și istorie literară), atașat Facultății de litere și filozofie, pe care l-a condus și îndrumat, ca director, până la al doilea război mondial. Prin prestigiul și prin calitățile sale de priceput organizator, el a grupat în jurul său pe toți lingviștii și filologii clujeni, creînd un institut științific renumit, cunoscut și peste hotarele țării. La Muzeu s-au desfășurat în continuare și lucrările *Dicționarului*.

A doua lucrare monumentală legată de numele său și de Muzeul limbii române este *Atlasul lingvistic român*. Dacă S. Pușcariu recunoaște că S. Pop și E. Petrovici sînt autorii *Atlasului*, neîndoindu-l că lui îi revin merite deosebite nu numai ca inițiator al acestei opere, ci și pentru dirijarea și coordonarea tuturor lucrărilor necesare adunării materialului (întocmirea chestionarelor, stabilirea transcrierii fonetice și a metodei de lucru etc.) și, apoi, a începerii publicării lui. Dacă nu i se datorează numai lui, el nu este străin de inițiativa, fericită, a cartografierii materialului în două feluri: sub formă de hărți textuale și colorate, acestea din urmă oferind posibilitatea unei rapide orientări asupra ariilor lexicale, fonetice, morfologice etc.

S. Pușcariu a subliniat importanța celor două mari lucrări colective amintite pentru studiul limbii române și necesitatea corelării datelor și informațiilor pe care ele ni le oferă. Vorbind despre *Dicționarul limbii române*, afirma: „E de sine înțeles că un dicționar, oricare ar fi proporțiile lui, nu poate înlocui un atlas lingvistic, dar îl poate întregi și se întregeste însuși prin el”², iar în prefața *Atlasului lingvistic român I*, vol. I, se exprimă în același sens: „Atlasul lingvistic nu poate și nu vrea să înlocuiască *Dicționarul* și studiile aprofundate dialectale. El completează însă lucrările lexicografice și ne orientează admirabil din punct de vedere dialectal” (p. 11). De aceea el a utilizat din plin materialul *Dicționarului* și al *Atlasului* în multe dintre lucrările sale, ca și în cursurile universitare.

Chiar de la înființarea Muzeului limbii române, S. Pușcariu a simțit nevoia publicării unei reviste de specialitate. Aceasta avea să fie „Dacoromania”, care, în cele 13 tomuri (însușind aproape 10 000 de pagini) apărute între 1921 și 1948, cuprinde un mare număr de valoroase studii (multe dintre ele prezentate și discutate la ședințele săptămânale de comunicări), recenzii a mai tuturor lucrărilor de lingvistică și filologie apărute în țară și a celor mai importante din străinătate, precum și deosebit d

² *Dicționarul Academiei*, în *Memoriile Secțiunii Literare*, seria III, tomul III, București 1927, p. 216.

(condusă de S. Pușcariu) au apărut, începînd cu anul 1923, o serie de lucrări, aproape toate de lingvistică.

Sextil Pușcariu a fost un renumit profesor. De prelegerile sale, de înaltă ținută științifică, au beneficiat, în îndelungata sa carieră universitară, numeroase serii de studenți, care l-au stimat și admirat.

Pentru a-l comemora, aducîndu-i un binemeritat omagiu, la 25 de ani de la moarte, s-a programat la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj, în ziua de 21 decembrie 1973, un simpozion, la care, după acest cuvînt de deschidere, au fost prezentate comunicările publicate în continuare, asupra unora dintre aspectele importante ale activității lui S. Pușcariu ca lingvist, istoric și critic literar ³.

R É S U M É

On évoque, 25 ans après sa mort, la personnalité du grand savant et professeur, créateur de l'école linguistique de Cluj et du Musée de la langue roumaine qu'a été S. Pușcariu.

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

³ La sesiunea științifică „Academia Română și Transilvania”, organizată de Filiala din Cluj a Academiei R. S. România, în 17–18 decembrie 1973, semnatarul acestor rînduri a prezentat comunicarea *Sextil Pușcariu și Academia Română*.

SEXTIL PUȘCARIU ȘI UNELE PROBLEME DE TEORIE A LIMBII

DE

B. KELEMEN

„Pe vremea cînd am început să studiez, scrie S. Pușcariu¹, filologia ajunsese tocmai la apogeul pozitivismului, iar Lipsca era cîmpul de activitate al fruntașilor neogramatici. Aici lucrau indo-europenistul Karl Brugmann, slavistul Leskien, germanistul Eduard Sievers și alții. Lingvistica ajunsese o știință exactă, limba umană se credea că se dezvoltă după legi fără excepții, încît cunoașterea mecanismului rostirii, fonetica, deveni o bază solidă a filologiei. . . Simțind terenul solid sub picioare, urmăream cu pasiune dezvoltarea limbii”. Nu este deci întîmplător că în activitatea lingvistică a întemeietorului școlii lingvistice clujene predomină concepția curentului neogramatic și aplicarea metodei comparativ-istorice, și că această activitate este strîns legată de două lucrări fundamentale ale lingvisticii noastre, *Dicționarul limbii române* și *Atlasul lingvistic român*, ambele avînd la bază o extrem de bogată culegere de fapte de limbă. Încă la începutul activității, S. Pușcariu depășea însă, prin preocupările sale, orizontul neogramaticilor. Referindu-se la lucrarea lui Karl Vossler, *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft* (Heidelberg, 1904), scrie următoarele : „« Pozitivist » și « idealist » sînt niște etichetări ademenitoare, fiindcă au fost lansate de un scriitor cu talent [se referă la Vossler], dar ele rămîn simple etichetări, care se potrivesc numai pentru cei ce în lucrările lor științifice au urmat o direcție unilaterală. Mi se pare că într-adevăr stadiul actual al filologiei romanice, ca și al lingvisticii generale, nu se caracterizează atît de mult prin trecerea de la « pozitivism » la « idealism », ci printr-o îmbogățire a perspectivelor din care ne obișnuiserăm în anii din urmă să privim limba, punînd metoda prea dogmatică a înaintașilor noștri la unison cu convingerea din ce în ce mai puternică că cercetătorul limbii trebuie să fie și un scrutaător al sufletului omenesc. « Intuiția » nu este nici ea un prerogativ al « idealiştilor », căci acest dar e în știință ceea ce e talentul în artă ; fără el n-a existat nici în epoca « pozitivismului » nici în a « idealismului » o operă fecundă în idei. Atita doar că cei ce am crescut în vremea riguroasei metode a legilor fonologice, ne-am obișnuit să ne

¹ *Călare pe două veacuri*, [București], 1968, p. 31.

înfrinăm zborul fanteziei printr-un neconținut control, știind că adevărata intuiție izvorăște de obicei dintr-o exactă cunoaștere a faptelor”². Deducem de aici că S. Pușcariu a sesizat unele aspecte pozitive ale școlii idealiste, fără să-și dea seama însă de capcanele teoretice ale acestui curent. Revinând asupra metodei neogramaticilor cu paisprezece ani mai târziu, precizează din nou: „Mult hulitul pozitivism în cercetările lingvistice e mai mult o chestiune de conștiință decît de metodă”³.

Prodigioasa activitate a lui S. Pușcariu este o mărturie a acestei confesiuni. În lumina unui material lingvistic enorm, profesorul clujean a reușit să dea interpretări teoretice de o meticulozitate și exactitate rar întîlnită. După cum am subliniat și prin cuvintele sale, el n-a fost numai un reprezentant al curentului neogramatic și al metodei comparativ-istorice, ci și unul dintre acei lingviști care nu s-au lăsat depășiți de timp. Vrînd să justifice aminarea apariției manualului de gramatică istorică a limbii române, scrie următoarele: „În cursul celor treizeci și cinci de ani de aminări neconținute, în această lungă epocă de incubație, orizonturile în cercetările lingvistice s-au lărgit. Curiozitatea științifică a început să se manifeste și la mine în direcții nouă. Paralel cu aceste preocupări mergea, precum era firesc, emanciparea parțială de sub unele din ideile dominante ale școlii în care îmi făcusem ucenicia”⁴.

„Emanciparea” însemna, printre altele, orientarea înspre problemele teoretice și metodologice noi apărute în lingvistică. S. Pușcariu a fost receptiv și, în același timp, avea o atitudine proprie în direcțiile noi de cercetare. Ceea ce a trecut prin filtrul criticii sale a îmbrățișat și a valorificat în lucrări în care a antrenat și pe colaboratorii săi⁵.

1. Această ținută a lui S. Pușcariu nu este rezultatul unei evoluții îndelungate. Dacă la îndemnul lui G. Weigand, la început aduna doar material dialectal din valea superioară a Oltului, publicîndu-l, în 1898, în anuarul Institutului de limba română de pe lângă Universitatea din Leipzig⁶, mai târziu, după apariția *Atlasului lingvistic al Franței*, alcătuit de Gillieron⁷, își dă seama de importanța geografiei lingvistice. În studiul *Probleme nouă în cercetările lingvistice*⁸ scrie: „În opera aceasta monumentală, care cuprinde mai multe mii de hărți, se arată extensiunea geografică a vreo mie de cuvinte franceze. Cel ce știe ceti în aceste hărți poate urmări viața cuvintelor, lupta unui termen nou cu altul vechi, și setea noastră de a răspîndi lumină în timpurile trecute e ațîțată de probleme nouă, de întrebarea « de ce? », care stă la temelia oricărei științe”. Acest « de

² Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în DR, IV, 1924–1926, partea 2, p. 1314.

³ Sextil Pușcariu, *Limba română*, Vol. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 9.

⁴ Idem, *ibidem*, p. 2.

⁵ Cf. D. Macrea, *Sextil Pușcariu*, în *Lingviști și filologi români*, București, 1959, p. 198–217; Iorgu Iordan, *Sextil Pușcariu*, în CL, XI, 1966, p. 151–159; G. Istrate, *Locul lui Sextil Pușcariu în lingvistica românească*, în „Analele științifice ale Universității « Al. I. Cuza » din Iași” (serie nouă), Secțiunea III (Științe sociale), c) Limbă și literatură, tom. XIV, 1968, fasc. 2, p. 145–174.

⁶ *Der Dialekt des oberen Oltthales*, în „Fünfter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache”, Leipzig, 1898, p. 158–191.

⁷ *Atlas linguistique de la France* par J. Gillieron et E. Edmont, Paris, 1902–1910.

⁸ În „Convorbiri literare”, XLIV, 1910, nr. 1, p. 459.

ce? » îl va frământa și mai târziu și răspunsurile pe care le va da vor fi tot atâtea evadări din îngrădirile doctrinelor neogramatice. Constatînd că hărțile atlasului francez arată viața și varietatea cuvintelor, remarcă în articolul amintit: „Cîte probleme importante nu s-ar putea dezlega și la noi românii, dacă am fi în situația de a putea urmări geografia lexicală a cuvintelor noastre”⁹. S. Pușcariu a devenit un adept al lingvisticii spațiale și, mai târziu, în urma condițiilor create la Universitatea din Cluj, începînd din 1919, este inițiatorul *Atlasului lingvistic român*. Această lucrare, dincolo de valorificarea calităților *Atlasului lingvistic al Franței*, ale *Atlasului Italiei și al Elveției meridionale* al lui Jaberg și Jud¹⁰, precum și a contribuțiilor lui M. Bartoli, a dezvoltat cercetările de geografie lingvistică prin inovații privind adunarea de texte populare odată cu anchetele dialectale și cu redactarea atlaselor mici colorate. S. Pușcariu, pe lângă meritul de a pune bazele geografiei lingvistice în țara noastră, îl are și pe acela că a contribuit ca, la rîndul lui, *Atlasul lingvistic român* să servească drept model pentru multe alte atlase lingvistice.

2. Un domeniu de cercetare unilateral conceput de școala neogramatică a fost etimologia. La stabilirea etimologiilor, criteriul a fost, chiar după formularea lui S. Pușcariu: „permit legile fonologice deducerea acestui cuvînt din cutare cuvînt sau nu?”¹¹. Cel care a dus o campanie împotriva absolutizării legilor fonetice și a neglijării sensului a fost Hugo Schuchardt, idealist și atomist la începutul carierei sale. Din vasta operă a lingvistului austriac, S. Pușcariu a reținut ceea ce este de reală valoare pentru lingvistică. Printre acestea și ideea că: „...nu se poate face etimologia unui cuvînt pînă nu-i cunoaștem sensul său precis, a unui nume de obiect mai cu seamă, pînă nu știm forma și funcțiunea acelui obiect, în întreaga sa dezvoltare. Ilustrațiunile în text începură de aci înainte să ocupe un loc însemnat în cercetările d-lui Schuchardt”¹². Este vorba despre metoda „cuvinte și lucruri”, care se leagă nu numai de numele lui Hugo Schuchardt, ci și de cel al profesorului de la Graz, Rudolf Meringer. În timp ce H. Schuchardt pornește de la ideea că, „...în raport cu cuvîntul, lucrul este elementul primar și statornic”¹³, și în studiile sale vorbește despre *Sachen und Wörter*, deci, „lucruri și cuvinte”, R. Meringer folosește expresia *Wörter und Sachen*. Pentru acesta „istoria limbii este istoria culturii”, gîndindu-se atît la cultura spirituală, cit și la elementele culturii materiale¹⁴.

Curentul acesta cucerește teren, și R. Meringer, împreună cu Meyer-Lübke și cu alți lingviști, înființează în 1909 revista intitulată „*Wörter und Sachen*”, cu menționarea că este o revistă istorico-culturală pentru cercetări de limbă și obiecte. S. Pușcariu devine de la început un adept

⁹ Idem, *ibidem*, p. 460.

¹⁰ K. Jaberg, J. Jud, *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, Zofingen, 1928—1940.

¹¹ S. Pușcariu, *Probleme nouă...*, p. 455.

¹² Idem, *ibidem*, p. 455—456.

¹³ Hugo Schuchardt-Brevier. Ein Vademekum der allgemeinen Sprachwissenschaft, Halle a S., 1922, publicat de Leo Spitzer la a optzecea aniversare a lui Schuchardt. Ediția a II-a s-a tipărit în 1928, tot la Halle.

¹⁴ Cu privire la acestea, vezi Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode*, București, 1962, p. 70—75.

al acestui curent și publică chiar în nr. 1 al acestei reviste un articol cu titlul 'Tenuare' în *Rumänischen*¹⁵, explicînd etimologia cuvîntului românesc a înfiņa¹⁶. S. Pușcariu a încurajat cercetările în spiritul curentului „cuvinte și lucruri”. În „Dacoromania” au apărut multe astfel de cercetări lexicologice și toponimice. Nu este deci întîmplător că tinerii noștri cercetători, în special toponomaștii, recurg și la această metodă și obțin rezultate apreciabile.

3. Încă la începutul celui de-al treilea deceniu, S. Pușcariu a admis că talentul indivizilor vorbitori este un factor hotărîtor în dezvoltarea unei limbi¹⁷. Această idee apare cu mult mai explicit formulată în primul volum al lucrării sale de sinteză, *Limba română*: „Nu există subiect vorbitor, oricît de umil ar fi, care să nu adauge la expresia uzuală o notă individuală”¹⁸. „Orice inovație de rostire e la origine individuală. Aceasta nu înseamnă că ea nu se poate naște simultan la mai mulți indivizi și în mai multe părți, poligeneză fiind, în lingvistică, un fenomen foarte frecvent”¹⁹. Această concepție își trage seva din doctrina lui K. Vossler. Vedem deci că, spre deosebire de concepția neogramaticilor, care considerau schimbările fonetice în mod mecanic ca rezultat al unor legi în principiu fără excepție (aceasta din urmă considerînd-o rezultat al analogiei), S. Pușcariu admite că schimbările din limbă de multe ori sint de origine psihică²⁰. Prin aceasta a dat răspuns, în parte, la întrebarea de ce legile fonetice cunosc excepții.

S. Pușcariu a acceptat părerea lui Wilhelm von Humboldt că fenomenele lingvistice pot fi explicate cu ajutorul psihologiei. Lingvistul clujean nu acceptă însă absolutizarea psihologiei în lingvistică: „Dar nici psihologia nu poate explica decît o parte a problemelor pe care ni le pune graiul omenesc. Exemplul lui Wilhelm Wundt ne arată cît de zadarnică e încercarea de a voi să explici orice fenomen lingvistic pe cale psihologică”²¹.

Conducătorul școlii lingvistice clujene este deosebit de ponderat în ceea ce privește cauzele psihice ale schimbărilor din limbă: „Oricît de multe și variate sînt inovațiunile individuale, care toate « bat la poarta vieții », cerînd intrare, posibilitatea de a crea forme nouă e mărginită și condiționată de niște *tendințe generale* pe care nu le cunoaștem exact, dar pe care lingvistica generală începe să le deslușească”²². Este clar că aici se reflectă concepția școlii sociologice, după care inovațiile individuale se generalizează numai dacă colectivitatea le acceptă, dacă se încadrează în linia generală a evoluției, a progresului. De astă dată este vorba despre reacția promptă a lui S. Pușcariu, prilejuită de apariția lucrării lui A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale* (Paris, 1921).

¹⁵ În „Wörter und Sachen”, Band I, Heft 1, p. 111—114.

¹⁶ Cf. *Probleme nouă...*, p. 456; DA, tomul II, partea I, F—I, 1934, s.v.

¹⁷ S. Pușcariu, *Din perspectiva Dicționarului. III. Despre legile fonologice*, în DR, II 1921—1922, p. 59.

¹⁸ Idem, *Limba română*, I, p. 3.

¹⁹ Idem, *Limba română*. Vol. II. *Rostirea*, [București], 1959, p. 305.

²⁰ Idem, *ibidem*, p. 303.

²¹ Sextil Pușcariu, *Din perspectiva...*, p. 68.

²² Idem, *ibidem*, p. 63—64.

4. Limba este un fenomen complex, și pentru interpretarea faptelor ei trebuie să recurgem și la alte discipline. Iată cum își formulează ideile marele lingvist clujean, în DR, II : „La întrebarea cum se naște o schimbare de rostire, ne poate da răspunsul pînă la un oarecare grad fonetistul ; la întrebarea cum se poate ea fixa, prin generalizare, asupra materialului lingvistic, răspunde în cele mai multe cazuri psihologul ; la întrebarea cum se propagă asupra comunității de indivizi grăitori, va avea să răspundă sociologul... Sociologia, știința veacului al XX-lea, va trebui deci să devină o știință ajutătoare lingvistului, precum îi e fonetica și psihologia”²³.

În ce privește recurgerea la alte discipline pentru soluționarea unor probleme de lingvistică, S. Pușcariu a avut o atitudine destul de rezervată. „Pe noi însă, care nu facem nici psihologie, nici sociologie, ci lingvistică, problemele de natură psihologică sau sociologică ne preocupă numai în măsura în care ne ajută să înțelegem geneza expresiei și prefacerea ei în comunicare”²⁴. Într-adevăr, n-a fost refractar față de utilizarea rezultatelor și metodelor altor discipline. În vasta sa operă, peste tot întâlnim referiri la psihologie, sociologie, logică, istorie, etnografie etc. Cele mai condensate pagini în această privință se găsesc în *Limba română*, vol. I, capitolul intitulat *Limba și națiune*²⁵, unde apare în repetate rînduri numele lui A. Meillet și M. Bréal. Prin felul în care a dat răspuns la întrebarea „de ce?” în unele probleme de lingvistică și cu ajutorul metodelor și rezultatelor unor discipline nelingvistice, precum și prin folosirea unor factori extralingvistici, S. Pușcariu a intuit direcția de dezvoltare a metodelor științifice înspre cercetările interdisciplinare.

5. Continuînd în ordine cronologică evoluția gândirii lui S. Pușcariu privind problemele de teorie a limbii, un punct marcant îl constituie felul cum a primit tezele cercului lingvistic de la Praga. Ocupîndu-se de „Travaux du Cercle Linguistique de Prague” nr. 1 și 2, consideră drept foarte interesant capitolul care vorbește despre diferitele funcțiuni ale limbii²⁶. Nu se mulțumește numai cu reluarea ideilor, ci demonstrează aplicarea lor în lingvistica românească. Referindu-se la ideile cercului lingvistic de la Praga cu privire la limba poetică și semantica poetică, spune : „În 1906, cînd căutam să delimităm obiectul lexicografiei, scriam, în «Introducerea» la Dicționarul Academiei (p. XXIX), că o figură pe care o găsești la un poet — și citam *albinele pasc* din Șt. O. Iosif — trebuie să rămînă în afară de preocupările lexicografului. Astăzi, după un sfert de veac, gîndesc altfel și un exemplu ca : „Nae (*încărcînd* tonul) : O să le plătești!” din Caragiale, e trecut în Dicționarul Academiei, cu toată grija cuvenită, între exemplele ce se dau pentru diferitele sensuri ale verbului *încărca*, căci trebuie să dăm atenția cuvenită și semanticii poetice. Desigur că multe din aceste întrebări figurate ale cuvintelor rămîn izolate în poezie, dar o mulțime din ele trec, prin imitație, în limba de toate zilele, unde cu timpul își pierd puterea evocativă”²⁷.

²³ Idem, *ibidem*, p. 69.

²⁴ S. Pușcariu, *Limba română*, I, p. 7.

²⁵ Idem, *ibidem*, p. 162—415.

²⁶ S. Pușcariu, *Pe marginea cărților*. III, în DR, VI, 1929—1930, p. 486.

²⁷ Idem, *ibidem*, p. 487—488.

S. Pușcariu a urmărit cu atenție activitatea școlii de la Praga și în continuare. Comentînd volumul al IV-lea din „Travaux du Cercle Linguistique de Prague”²⁸, remarcă importanța apariției lingvisticii structurale și funcționale și precizează : „Dacă cuvîntul « structural » în numirea dată de Mathesius indică mai mult metoda adoptată de cercetător, adjectivul « funcțional » exprimă o concepție lingvistică care formează originalitatea școalei de la Praga”²⁹. Maestrul acceptă valoarea funcțională a elementelor de limbă. Drept rezultat al acestei atitudini, începe să introducă în *Dicționarul limbii române* sensurile poetice considerate generalizate, după cum am văzut mai sus. Tot datorită atribuirii unor valori funcționale elementelor limbii, acceptă valoarea funcțională și a sunetelor și dă, în fond, o interpretare justă foneticii și fonologiei. „Pe cînd fonetica e o disciplină exactă, de laborator, care se ocupă cu cercetarea obiectivă a sunetelor, așa cum le rostește gura, le percepe urechea și le fixează memoria, fonologia este un capitol al gramaticii, pe care îl interesează sunetul limbii reflectat în conștiința lingvistică a subiecților vorbitoare, cu valoarea convențională pe care i-o împrumută vorbitorul și ascultătorul... Fonetica se poate asemăna cu numismatica, care studiază banul în înțeles material, fonologia seamănă mai mult cu metrologia, căutînd să stabilească valoarea lui”³⁰.

„Cînd cercetările noastre nu se mărginesc la felul cum se produc — « se articulează » — sunetele în diferite limbi și la stabilirea repertoriului imaginilor acustice, ci din momentul cînd urmărim și rolul lingvistic al sunetului, ca element recunoscut, apreciat și utilizat de subiectele vorbitoare, am ieșit din hotarele fonetice și am pășit pe tărîmul fonologiei. Cînd sistemul în care se încadrează sunetele unei limbi nu este numai o alcătuire pe care, pentru scopuri didactice sau din trebuințe metodice îl clădește omul de știință, vrînd să pună ordine în materialul brut pe care îl studiază, ci corespunde unui sistem în conștiința lingvistică a subiecților vorbitoare, din acea clipă nu mai avem a face cu un sistem fonetic, ci cu un sistem fonologic”³¹. „Fonetica este numai o știință auxiliară pentru lingvist, precum e psihologia, și va fi, probabil, în curînd, sociologia. Cu toate acestea nu este imaginabil un lingvist fără cunoștințe fonetice”³².

S. Pușcariu nu este refractar în ceea ce privește aplicarea principiului valorii funcționale a elementelor de limbă, dar aceasta nu înseamnă abandonarea criteriului istoric. Își formulează fără echivoc poziția în această privință : „Nu sîntem de acord cu Jakobson [Travaux II, 99] că « ceea ce [în lingvistică] ar trebui să ne preocupe astăzi în mod exclusiv nu e geneza, ci funcțiunea »”³³.

6. Dihotomia diacronie—sincronie, formulată de F. de Saussure și reîntîlnită la mai toți adepții structuralismului lingvistic, de cele mai

²⁸ „Travaux du Cercle Linguistique de Prague”, 4. Réunion phonologique internationale tenue à Prague (18—21/XII 1930), Prague, 1931.

²⁹ Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*. IV, în DR, VII, 1931—1933, p. 441.

³⁰ Idem, *ibidem*, p. 441.

³¹ Idem, *ibidem*, p. 444—445.

³² Idem, *ibidem*, p. 445.

³³ Idem, *ibidem*, p. 444.

multe ori ca elemente antagonice, este interpretată de S. Pușcariu cu clar-viziune încă la începutul celui de-al patrulea deceniu. „Dacă în urma strălucitelor argumentații ale lui F. de Saussure, atențiunea lingviștilor asupra punctului de vedere static a fost deșteptată în măsură atât de mare, încît acel evolutiv și genetic a trecut pe planul al doilea, aceasta nu înseamnă că cercetătorul limbii trebuie să se mulțumească de aci înainte cu o tăietură orizontală, fără să vrea să cunoască și imaginea ce i-o poate da o tăietură verticală în materialul de cercetat. Tocmai recunoașterea interdependenței ce există între elementele gramaticale cere o urmărire a dezvoltării lor istorice”³⁴. Neogramaticul S. Pușcariu nu se dezmințe, dar nu mai este exclusivist, ci îmbină cele două concepții, atitudine clar formulată în lucrarea sa de sinteză : „Urmărirea unui fenomen în mod *d i a c r o n i c*, nu trebuie să ne împiedece să vedem lucrurile *s i n c r o n i c*”³⁵. Savantul clujean subliniază că „între structură și evoluție nu există antonimie”³⁶. Formulează limpede că fenomenul lingvistic se explică și prin structură, și prin evoluție. Prin precizarea că se pot face multe tăieturi sincronice, a dat o formulare aproape identică cu cea din lingvistica zilelor noastre, anume că suprapunerea mai multor secțiuni sincronice duce la diacronie.

Neogramatic ponderat totdeauna, nu admite absolutizarea structurii în cercetare, cum ar cere structuralismul filozofic. „Deși nu ne putem alătura acelor « Gestalt »-iști care susțin că numai întregul există, nu și elementele componente (care ar fi o pură abstracțiune), sîntem totuși convinși că fără cunoașterea întregului nu se poate înțelege de ajuns nici amănuntul. De aceea, în volumul de față am încercat să arătăm liniile mari care țin de structura limbii române și am insistat asupra formei ei organizate”³⁷.

7. Pornind în parte de aici, S. Pușcariu dă o definiție reușită limbii : „...limba este mijlocul nostru obișnuit de comunicare organizată a gîndurilor, preocupărilor și simțurilor noastre, prin grai viu”. „Definiția aceasta, continuă Pușcariu, nu e completă, dar are avantajul scurtimei și meritul să scoată în evidență cele patru elemente esențiale, fără de care o limbă nu se poate realiza : elementul material, adică *s u n e t u l* rostit, *o r g a n i z a Ț i a*, care face pe om stăpîn pe limba sa, actul psihic al *g î n d i r i i* și simțirii, și actul social, al împărtășirii gîndurilor”³⁸.

Vorbind despre organizarea materialului de limbă în conștiința vorbitorilor unei comunități lingvistice, subliniază rolul și importanța sistemului : „...sistemul de organizare al limbii nu poate fi individual și arbitrar, ci e *tradițional și convențional*”³⁹. Ca și F. de Saussure, consideră că la baza acestui sistem stă de obicei un contrast, de exemplu *legat — nelegat*, *manuscris — tipăritură*, sau o corelație, *românește — nemțește — franțuzește — latinește*, *ediție princeps — ediție de lux — ediție populară*⁴⁰.

³⁴ Idem, *ibidem*, p. 445.

³⁵ S. Pușcariu, *Limba română*, I, p. 4.

³⁶ Idem, *ibidem*, p. 6.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Idem, *ibidem*, p. 6—7.

³⁹ Idem, *ibidem*, p. 14.

⁴⁰ Idem, *ibidem*, p. 13—14.

În ceea ce privește organizarea materialului în sistemul morfologic, S. Pușcariu, după ce analizează și aplică în mod creator ideile lui N. S. Troubetzkoy din articolul *Sur la « Morphologie »*⁴¹, într-un studiu vast, *Morfonemul și economia limbii*, conchide : „Vedem din cele precedente că morfonemul este în general atât de dezvoltat în limba română, încît poate fi considerat ca una din cele mai caracteristice aspecte ale gramaticii noastre”⁴². Această idee o formulează cu mai mare precizie mai tîrziu : „În sistemul nostru morfologic una din trăsăturile cele mai caracteristice este predilecția pentru m o r f o n e m, chiar cînd distincția dintre diferitele forme de declinare și conjugare e dată prin dezinente diferite”⁴³. Morfonemul contribuie substanțial la economia limbii : „Căci vorbitorul nu păstrează în mintea lui numai m a t e r i a l u l din care poate analiza, în orice moment, abstracțiunile « tulpină » și « sufix », ci și toate morfomele care apar atunci cînd sufixul se leagă de tulpină”⁴⁴.

Spre deosebire de lingvistul elvețian, care considera drept obiect de studiu limba (langue), S. Pușcariu, sub influența concepției psihologice, ia în considerație întregul proces de asociere a ideilor, a procesului de abstractizare, deoarece lingvistul „... trebuie să-și dea seama cum se face, în mintea subiectelor vorbitoare, legătura între diferitele expresii și cum urmează gruparea materialului lingvistic în momentul inventarierii lui, precum și cu ocazia întrebuirii lui în vorbire”⁴⁵. Deci în sfera lui de cercetare intră și vorbirea (parole).

8. În ceea ce privește realizarea vorbirii, S. Pușcariu, adept al psihologiei sociale, însușindu-și și ideile lui K. Bühler, își formulează concepția în felul următor : „Vorbirea se poate asemăna cu radioemisiunea. Ea are un post de e m i s i u n e — vorbitorul —, unul de r e c e p ț i e — ascultătorul —, și un p r o g r a m — obiectul vorbirii. Fără un vorbitor și un ascultător nu există vorbire și deci nici limbă... Pentru ca de la postul de emisiune la cel de recepție să se poată stabili o înțelegere, se mai cere aceeași l u n g i m e d e u n d ă”⁴⁶. Prin aceasta înțelege „consensul tacit de a întrebuița fiecare mijloacele de exprimare pe care le-ar folosi și celălalt în situații asemănătoare”⁴⁷. După cum vedem, fixarea de către S. Pușcariu a principalelor elemente ale vorbirii coincide în fond cu teoriile contemporane cu privire la transmiterea mesajelor. Precizarea lui S. Pușcariu că „între vorbitor și ascultător trebuie stabilită o legătură sufletească o concordanță, un paralelism conceptual și afectiv”⁴⁸ nu impune schimbarea constatării de mai sus.

9. S. Pușcariu a reprezentat o concepție înaintată și în privința gramaticii. Situndu-se pe poziția lui W. von Humboldt în privința eliberării

⁴¹ În „Travaux du Cercle Linguistique de Prague”, 1, p. 85—88.

⁴² DR, VI, 1929—1930, p. 242.

⁴³ Sextil Pușcariu, *Limba română*, I, p. 54.

⁴⁴ Idem, *ibidem*, p. 108; în primă formulare, v. în DR, VI, 1929—1930, p. 219.

⁴⁵ Idem, *ibidem*, p. 16.

⁴⁶ Idem, *ibidem*, p. 101; cf. și S. Pușcariu, *Gîndirea lingvistică și gîndirea filozofică*, „Revista Fundațiilor”, IV, 1938, nr. 4, p. 80.

⁴⁷ Idem, *ibidem*, p. 112.

⁴⁸ Idem, *ibidem*, p. 113.

lingvisticii de sub tutela logicii⁴⁹, ar fi dorit să înlocuiască vechile categorii gramaticale bazate pe categoriile logicii cu noi categorii, care să fie în concordanță cu gramatica nescrisă din mintea vorbitorilor⁵⁰. În această privință însă, S. Pușcariu nu și-a putut duce pînă la capăt ideea. A fost nevoit să facă un compromis : „Pentru scopuri practice, gramatica învățată în școli e bine să mențină paradigmele de declinare — punind și nominativul și vocativul alături de genitiv, dativ și acuzativ — căci cu ajutorul acestor tablouri sinoptice vom memoriza mai ușor o limbă străină”⁵¹. Problema gramaticii în concepția lui S. Pușcariu i-a făcut pe mulți să vorbească despre eclectismul lui, termen care însă poate fi interpretat și într-o accepțiune bună⁵². Concepția lui S. Pușcariu în ce privește problemele gramaticii merită un studiu aparte⁵³.

Șchițarea atitudinii lui S. Pușcariu față de unele probleme privind limba și față de concepțiile lingvistice moderne demonstrează, credem, suficient că neogramaticul clujean a reușit să învingă îngrădirile formării sale inițiale și, prin activitatea sa, să introducă primul lingvistica românească în contextul lingvisticii moderne.

R É S U M É

L'auteur analyse l'une après l'autre les préoccupations principales de S. Pușcariu concernant les problèmes théoriques et méthodologiques nouveaux dans la linguistique. S. Pușcariu devint l'adepte de la linguistique spatiale ; il a initié et dirigé les travaux de *l'Atlas linguistique roumain*. Dans ses recherches, il a appliqué la méthode Wörter und Sachen. Chez S. Pușcariu, la psychologie linguistique reçoit une place notable, étant une psychologie individuelle et sociale. S. Pușcariu a eu l'intuition d'observer la direction du développement des méthodes scientifiques dans le sens des recherches scientifiques interdisciplinaires. Il a été réceptif pour les idées du Cercle linguistique de Prague. La diachronie et la synchronie ont été interprétées avec clarté par S. Pușcariu. Il a souligné l'importance du système en appliquant d'une manière créatrice les idées de Troubetzkoy concernant les morphonèmes. Adepte de la psychologie linguistique sociale, ayant adopté le point de vue de Ch. Bühler, il a formulé des idées presque identiques avec les théories contemporaines en ce qui concerne la transmission de l'information.

L'auteur conclut que le néo-grammairien S. Pușcariu a dépassé ses limites initiales et que, par son activité, il a été le premier à introduire la linguistique roumaine dans l'ambiance de la linguistique moderne.

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

⁴⁹ Idem, *Gîndirea lingvistică...*, p. 76—79.

⁵⁰ Idem, *Limba română*, I, p. 141.

⁵¹ Idem, *Limba română*, I, p. 141.

⁵² Cf. Iorgu Iordan, *Sextil Pușcariu*, în CL, XI, 1966, p. 158.

⁵³ Un prim pas reușit în această direcție l-a făcut D. Bugeanu în articolul *Concepția lingvistică a lui Sextil Pușcariu*, în LR, XVII, 1968, nr. 5, p. 393—404.

SEXTIL PUȘCARIU — LEXICOLOG ȘI LEXICOGRAF

DE

SABINA TEIUȘ

S. Pușcariu se impune de la bun început în lingvistica noastră ca o personalitate cu totul marcantă. Aceasta își află explicația, în mare măsură, în faptul că generația de lingviști din care făcea parte era prima care a găsit condiții noi de lucru, deoarece Bogdan Petriceicu-Hasdeu pusese deja piatra de temelie a lingvisticii moderne românești prin principiile — net superioare predecesorilor săi — care au stat la baza întregii sale activități, deschizând o nouă perspectivă cercetărilor în domeniul limbii.

Din multitudinea preocupărilor de limbă ale lui S. Pușcariu se desprind, ca o activitate consecventă care i-a ocupat patruzeci de ani din viață, problemele legate de studierea bogăției lexicale românești și de alcătuirea *Dicționarului limbii române*, pe care însuși autorul îl considera drept opera principală a vieții sale¹.

În momentul în care Academia Română trece lucrările *Dicționarului limbii române* în responsabilitatea profesorului S. Pușcariu, în lexicografia noastră se produsese o schimbare prin orientarea pe care o dăduse B. P. Hasdeu. Erau depășite ideile latiniste prin care se urmărea impunerea unei limbi refăcute în limita unor reguli rigide, căci B. P. Hasdeu, în *Etymologicum magnum Romaniae*, acordase o atenție deosebită termenilor din graiul popular, pentru adunarea cărora întocmise un chestionar, precum și cuvintelor bătrânești, pe care le-a extras din arhive. Ignorarea aproape totală în *Etymologicum* a imensului material neologic intrat în limba noastră în secolul al XIX-lea se explică, într-un fel, prin obiectivele pe care și le propusese autorul, deoarece dicționarul său „nu avea în vedere anume limba română literară de astăzi, ci mai ales limba cea veche și graiul actual al poporului”². Cel care îl urmează pe B. P. Hasdeu la elaborarea dicționarului Academiei, Al. Philippide, completează ideea înaintașului său despre ceea ce urmează să cuprindă un dicționar, susținând că acesta trebuie să fie „un inventar al limbii în orice manifestare a ei, cât

¹ Vezi Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri*, [București], 1968, p. 335.

² *Etymologicum magnum Romaniae*, tomul I, București, 1886 [dată corectată în 1887 de Mircea Seche, în lucrarea *Schișă de istorie a lexicografiei române*, vol. II, București, 1969, p. 11], p. VI.

de accidentală”³ și să reprezinte „un catalog complet” al cuvintelor, inclusiv neologismele. În felul acesta, S. Pușcariu începe să lucreze, în 1906, pe un teren pe care erau trasate jaloanele principale ale elaborării dicționarului Academiei.

Orientarea Academiei spre S. Pușcariu nu este întâmplătoare. Tînărul profesor se afirmase deja ca un bun cercetător al lexicului prin publicarea unor studii de formare a cuvintelor și a unor etimologii românești. În 1905, la Heidelberg, apare *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I: Lateinisches Element*, în care S. Pușcariu, la propunerea profesorului său, Meyer-Lübke, a prelucrat elementul latin păstrat în românește, avînd în vedere toate dialectele române și dînd, pe lingă corespondentele romanice, și pe cele din albaneză.

S. Pușcariu preia de la Al. Philippide materialul excerptat de acesta, pe care îl îmbogățește cu fișe extrase din scriitori, în special din cei moderni, și din răspunsurile la chestionarele trimise în toate părțile locuite de români. De asemenea, lista izvoarelor este completată cu lucrări tehnicoștiințifice din diferite domenii și cu dicționarele existente deja și pe care S. Pușcariu știe să le valorifice cu discernămint. Luînd ca model dicționarele franțuzești, adoptă doar structura generală a acestora, și, mai ales, a *Dicționarului general al limbii franceze* de A. Hatzfeld, A. Darmesteter și A. Thomas, pe care îl consideră „cel mai bun dicționar modern”⁴. Principiul formulat de Hatzfeld-Darmesteter-Thomas în dicționarul lor cu privire la selectarea materialului — „L’usage est ici le suprême arbitre”⁵ — i se pare lui S. Pușcariu de neaplicat la limba română, deoarece noi nu avem o literatură veche ca cea franceză și nu au existat la noi împrejurările care să fi hotărît un uz al limbii, ca la poporul francez. În aceste condiții, una din grijile de căpetenie ale lui S. Pușcariu, după cum singur o mărturisește⁶, a fost alegerea cît mai chibzuită a materialului care să intre în dicționar.

Avînd un caracter istoric și general, dicționarul prezintă mare deschidere spre cuvintele vechi pentru care s-au găsit atestări și spre cuvintele populare și regionale, căci, în concepția lui S. Pușcariu, în cuvintele populare „se oglindește geniul limbii noastre”⁷, iar „adevărata comoară lexicală... zace în limba vorbită de popor”⁸. S. Pușcariu a păstrat totuși măsura, fiind conștient că nu orice cuvînt întrebuințat de popor poate intra în dicționar.

Fără să neglijeze neologismele, cum făcuse Hasdeu, dar și fără să le accepte pe toate, ca Al. Philippide, S. Pușcariu recunoaște necesitatea introducerii în dicționar a unor termeni neologici. Astfel, acceptă termeni tehnici și neologismele care denumesc noțiuni pentru care nu avem cuvinte românești, cum ar fi *noțiune*, *formă*, *culoare* sau pe acelea care au trecut de la scriitorii clasici în limba comună, unde au devenit uzuale. Dar este

³ Vezi G. Pascu, *Limba comună în dicționarul nostru*, în „Arhiva”, XVI, 1905, p. 548.

⁴ *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea I (A—B, București, 1913, p. XXVII. Va fi citat în continuare DA.

⁵ A. Hatzfeld, A. Darmesteter et A. Thomas, *Dictionnaire général de la langue française* Paris, p. IX.

⁶ Vezi DA, I, p. XII.

⁷ *Ibidem*, p. XVI.

⁸ *Ibidem*, p. X.

împotriva unor cuvinte ca *busculadă*, *gambă*, *maladie*. Mai târziu, în 1926, S. Pușcariu afirma : „Neologismul e azi pe cale de a pătrunde în popor, deci de a câștiga toate drepturile de cetățean”⁹ sau, și mai târziu, „Cuvintele culturale și neologismele au ajuns să egaleze în frecvență pe cele vechi”¹⁰. Această situație se datorește schimbărilor care survin permanent în evoluția societății, în special în domeniul tehnicii, lucru pe care S. Pușcariu îl înțelege pe deplin¹¹ și nu se sfiește să revină asupra atitudinii tranșante de la început cu privire la neologisme și să le integreze pe parcurs la locul cuvenit în dicționar.

Astfel, dicționarul Academiei ajunge să conțină o foarte bogată listă de cuvinte și de variante lexicale, chiar mai bogată decât cea a cuvintelor franțuzești din dicționarul lui M. E. Littré, considerat pe atunci ca etalon absolut în această privință¹².

S. Pușcariu a fost preocupat permanent de interpretarea semantică a materialului lexical. Principiul care stă la baza clasificării sensurilor în dicționarul Academiei este cel istoric¹³, principiul aplicat și până atunci în lexicografia românească (de exemplu, în *Dicționarul* lui Laurian și Massim). S. Pușcariu aduce însă un corectiv, arătând că nu întotdeauna prima atestare a cuvîntului coincide cu cel mai vechi sens în limba română¹⁴, precum nu întotdeauna coincide cu acesta nici sensul cel mai răspîndit. În asemenea cazuri, primul sens va fi cel etimologic, după care vor urma celelalte, organizate prin coordonare, cînd sensurile sînt pe același plan, și prin subordonare, cînd ele derivă unele din altele, căci „numai astfel putem vedea la fiecare cuvînt și istoria lui”¹⁵. Această organizare din punct de vedere semantic a materialului lexical cu numeroase ramificații are model în dicționarele franceze și decurge din felul în care înțelege S. Pușcariu cuvîntul : „Cuvîntul nu-i decît o formulă simplă pentru un complex de idei”¹⁶. Totodată, acest fel de prezentare a filiației sensurilor explică procesul care s-a petrecut în creierul vorbitorilor pentru a duce la schimbările de ordin semantic.

În ce privește definirea cuvintelor, S. Pușcariu spunea în *Raportul către Comisiunea Dicționarului*, din decembrie 1906 : „Definiția formează neajunsul de căpetenie al celor mai multe dicționare. Noi însă ne punem într-o situațiune deosebit de favorabilă în această privință, prin faptul că dăm și traducerea franceză. Ne vom folosi deci de ea, iar de cîte ori avem a face cu vorbe înțelese de oricine..., ne putem dispensa de orice definiție”¹⁷. Această hotărîre luată la început nu a fost, din fericire, respectată pe parcursul lucrărilor. S. Pușcariu revine asupra acestor idei, formulînd, dimpotrivă, necesitatea definiției în toate cazurile¹⁸. El recunoaște că

⁹ Sextil Pușcariu, *Dicționarul Academiei* [broșură], București, 1926, p. 13.

¹⁰ Idem, *Călare pe două veacuri*, p. 352.

¹¹ Vezi idem, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 386.

¹² Vezi Mircea Seche, *op. cit.*, p. 49.

¹³ Vezi DA, I, p. XXIX.

¹⁴ Vezi *ibidem*, p. XXXI.

¹⁵ *Ibidem*, p. XXIX.

¹⁶ Sextil Pușcariu, *Limba română*, I, p. 103 ; vezi și idem, *Études de linguistique roumaine*, Cluj — București, 1937, p. 353.

¹⁷ DA, I, p. XXXIV.

¹⁸ Vezi Sextil Pușcariu, *Din perspectiva Dicționarului*, Cluj, 1922, p. 6.

în dicționarul Academiei nu toate definițiile sînt originale și acceptă de la predecesori tot ceea ce i s-a părut bun, neavînd pretenția de a fi original, „cînd o compilație poate fi mai de folos pentru cetitor”¹⁹. În special pentru definirea termenilor tehnici a apelat din plin la *Dicționarul general al limbii franceze*.

Din modul în care au fost date definițiile în dicționarul Academiei reiese clar progresul pe care îl face S. Pușcariu față de Hasdeu spre definirea lingvistică a termenilor, creînd astfel o operă lexicografică remarcabilă și, după cum spune Iorgu Iordan, „care se distinge, între lucrările academice similare din alte țări de limbă romanică, prin spiritul larg și înțelegerea justă a autorilor (de fapt, a redactorului responsabil) față de materialul menit să intre în dicționar”²⁰.

Formîndu-se și activînd într-o perioadă în care cercetările etimologice erau o urmare firească a istorismului și comparatismului, preocupări principale ale lingviștilor de atunci, S. Pușcariu a fost atras și el de aceste cercetări. Începutul îl face, cum am mai spus, cu publicarea unor etimologii dispersate, ca apoi să dea la lumină *Micul dicționar etimologic* (cum îl numește chiar autorul în *Călare pe două veacuri*, p. 335) și să culmineze cu etimologiile date în dicționarul Academiei. Secțiunea etimologică de aici este o contribuție deosebită în lexicografia românească. Pe lângă achizițiile sigure ale științei, sînt date și unele etimologii probabile sau discutabile, cu indicarea izvorului, pentru ca cititorul să poată lua cunoștință de întreaga argumentație. În acest fel, dicționarul reprezintă și un punct de plecare pentru cercetări viitoare. Dar pentru S. Pușcariu, descoperirea etimologiei cuvintelor limbii române reprezenta ceva mai mult decît o simplă contribuție lingvistică, deoarece „originea cuvintelor poate servi, mai ales la noi români, ca să elucideze multe probleme ale istoriei și ale istoriei noastre culturale”²¹.

Dacă ar fi să ne oprim chiar și numai la aceste cîteva probleme legate de selectarea materialului pentru dicționar, de definirea cuvintelor și de indicarea etimologiei și tot am putea constata că dicționarul Academiei reflectă personalitatea multilaterală a lui S. Pușcariu, cu bogăția și diversitatea preocupărilor sale. Pentru cel ce parcurge printr-un sondaj dicționarul Academiei este evidentă receptivitatea autorului principal al lucrării pentru concepțiile și metodele moderne la vremea lor, înțelegerea justă și aplicarea lor cu măsură.

Metoda indicațiilor în ce privește răspîndirea cuvintelor, care a fost o inovație la Hasdeu, a fost adoptată și de S. Pușcariu și dezvoltată mult, în sensul introducerii a numeroase indicații referitoare la poziția cuvintelor în raport cu limba literară. Aceasta este rezultatul convingerii că lexicul trebuie privit sub cele patru aspecte ale sale : istoric, sociologic, stilistic și geografic²².

Numeroasele exemple în citate dau posibilitatea formării unei idei generale despre frecvența în limbă a cuvintelor și despre răspîndirea lor în spațiu și în timp.

¹⁹ DA, I, p. XV.

²⁰ Iorgu Iordan, *Sextil Pușcariu*, în CL, XI, 1966, nr. 2, p. 155.

²¹ DA, I, p. XXXVII.

²² Vezi Sextil Pușcariu, *Dicționarul Academiei*, p. 20.

Lista de sinonime concentrate în special la termenul literar, precum și cea a unităților frazeologice subordonate sensurilor din care ele s-au dezvoltat constituie un izvor neîntrecut în bogăție pentru cercetătorul lexicului românesc.

Chiar dacă uneori ne apare ca inconsecvent în aplicarea unei metode de rezolvare a diferitelor probleme legate de redactarea dicționarului sau în distonanță cu unele dintre propriile-i enunțări, S. Pușcariu n-a părăsit principiile călăuzitoare cu care a pornit la drum, ci le-a lărgit pe nesimțite, punându-le în concordanță cu acelea ale timpului său²³. Ca unul care a parcurs și a studiat o cantitate enormă de cuvinte („tezaurul limbii din toate vremile și din toate locurile”²⁴), S. Pușcariu a reușit să pătrundă adânc în aparatul atît de uriaș și întretesut de atîtea subtilități, supus zilnic la atîtea transformări — limba unui popor — și, prin urmare, să sesizeze și să înțeleagă fenomene pe care în alte condiții probabil nu le-ar fi observat. Revista „Dacoromania”, mai ales în secțiunea intitulată „Din perspectiva dicționarului” (apărută și în volum separat), consemnează o serie întreagă de aspecte teoretice care decurg firesc din practica redactării dicționarului. S. Pușcariu dezbate aici problema definiției cuvintelor, a factorului social în evoluția sensurilor, a raportului semantic dintre cuvintele-bază și derivatele lor, a deplasărilor de sens, a relațiilor în cadrul seriilor sinonimice, arată mecanismul de formare a calchierilor și a derivațelor, explică etimologia populară și contaminarea, analizează legătura dintre lexic și gramatică, dintre lexic și stilistică, dintre lexic și fonologie. Astfel, pentru prima dată în istoria lexicografiei noastre, munca practică de redactare a dicționarului este însoțită permanent de o vie activitate lexicologică²⁵. Elaborarea dicționarului Academiei a constituit, așa cum spune Dimitrie Macrea²⁶, o școală de bază în lexicografia românească.

S. Pușcariu ne-a lăsat o bogată moștenire : pe lângă cele trei volume și trei fascicule, reprezentînd literele A, B, C, F, G, H, I, Î, J și L (pînă la *lojniță*, inclusiv), apărute între anii 1907 și 1944, colectivele actuale de lexicografi din țara noastră au preluat de la vechiul colectiv un foarte bogat fișier și un mare număr de manuscrise.

Cu această ocazie se cuvine să aducem un pios omagiu celor dinaintea noastră, căci, așa cum se spune în *Introducere la Dicționarul limbii române*, serie nouă, „publicînd această operă, noii redactori valorifică nu numai propria lor muncă, ci și strădanile cîtorva generații de cercetători ai limbii române, a căror activitate lexicografică a permis să nu se reia totul de la capăt” (p. XV).

R É S U M É

De toutes les préoccupations linguistiques de S. Pușcariu on peut détacher, en tant qu'activité conséquente qu'il a poursuivie pendant quarante ans de sa vie, les problèmes concernant

²³ Vezi idem, *Călare pe două veacuri*, p. 336.

²⁴ DA, I, p. XXII.

²⁵ Vezi Mircea Seche, *op. cit.*, p. 45.

²⁶ *Opera lingvistică a lui Sextil Pușcariu*, în LR, V, 1956, nr. 6, p. 15 ; idem, *Lingvistica românească între cele două războaie mondiale. Școala clujeană*, în CL, II, 1957, p. 15.

l'étude de la richesse lexicale de la langue roumaine et l'élaboration du Dictionnaire de la langue roumaine.

Auteur principal du Dictionnaire de l'Académie, il a réalisé une œuvre lexicographique remarquable qui occupe une place à part parmi les œuvres de même type des autres pays de langue romane, par l'esprit ouvert et la juste compréhension qui animent l'élaboration du matériel.

La pratique de la rédaction du Dictionnaire a permis à l'auteur de mettre en lumière de nombreux problèmes d'ordre théorique (par ex. : la définition des mots, le rôle du facteur social dans l'évolution des sens, le rapport sémantique entre les mots-base et leurs dérivés, des problèmes sur la synonymie, l'étymologie populaire, les calques, la relation entre lexicque et grammair, etc.).

Tous ces problèmes ont été sujets d'une série d'études et articles publiés pour la plupart dans la revue « Dacoromania ».

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

CONTRIBUȚIA LUI SEXTIL PUȘCARIU LA DEZVOLTAREA DIALECTOLOGIEI ROMÂNEȘTI

DE

PETRU NEIESCU

Personalitatea științifică multilaterală a lui Sextil Pușcariu a fost evocată în ultima vreme într-o serie de studii¹, de aceea ne vom mărgini să urmărim câteva aspecte legate de aportul creatorului Școlii lingvistice clujene la dezvoltarea dialectologiei și a geografiei lingvistice românești.

Perioada în care S. Pușcariu și-a făcut studiile era marcată de crearea dialectologiei „ca disciplină cu adevărat științifică”² și de apariția unei metode noi de cercetare a graiurilor populare, geografia lingvistică, prin publicarea *Atlasului lingvistic al Franței*, de J. Gilliéron și E. Edmont, dar mai ales prin interpretarea, prin concluziile teoretice la care a ajuns Gilliéron în lucrările elaborate pe baza atlasului.

Puțin înainte se înființează, în 1883, cu sprijinul Statului român, Institutul de limba română de pe lângă Universitatea din Leipzig, condus de cunoscutul romanist G. Weigand. Aici, directorul Institutului organizează studiul sistematic al dialectelor și graiurilor românești, publicând el însuși monografii și studii asupra dialectelor sud-dunărene. În 1895 își începe ancheta, care va dura 10 ani, asupra teritoriului lingvistic daco-român.

În această perioadă de avânt a studiilor de lingvistică românească, S. Pușcariu devine colaborator al lui G. Weigand. În vîrstă de numai 19 ani, i se încredințează ancheta în Țara Oltului. G. Weigand a format și îndrumat trei colaboratori spre a-l ajuta la întocmirea atlasului: S. Pușcariu, care a anchetat 19 puncte pentru atlas (242—260), E. Bacmeister, 28 de localități (150—177) și A. Byhan 2 (352 și 353)³. Vorbind despre cei trei colaboratori⁴, Weigand începe cu S. Pușcariu, la stabilirea ordinii

¹ Vezi bibliografia la I. Coteanu și I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească*, București, Edit. Academiei, 1970, p. 327.

² Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode*, București, Edit. Academiei, 1962, p. 16.

³ S. Pop, în *La dialectologie*, première partie, Louvain, [f. a.], p. 701, greșește număratoarea, atribuindu-i lui Pușcariu numai 18 puncte (240—260), iar lui Bacmeister 27 (în loc de 28).

⁴ G. Wiegand, *Welchen Zwecken dient der linguistische Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache”, XV, 1909, p. 137—138.

enumerării lor nefiind luate în considerare nici vîrsta, nici ordinea alfabetică și nici numărul de puncte anchetate, de unde rezultă prețuirea deosebită de care se bucura elevul în fața maestrului său ⁵.

În vara anului 1896, S. Pușcariu străbate pe jos ⁶ zona cursului superior al Oltului, de la Cohalm (punctul cel mai nordic) la Făgăraș și apoi la Perșani (punctul vestic al zonei) și la Poiana Mărului, cca 30 km spre sud de Perșani, culegînd material lingvistic cu chestionarul pentru atlas și numeroase texte. Din cele 20 de localități străbătute, numai în una (Comăna de Jos), Pușcariu a notat numai cîntece populare ⁷. Rezultatele muncii sale au fost fructificate în lucrarea *Der Dialekt des oberen Oltthales* ⁸. Fiind prima lucrare de dialectologie, lucrarea de tinerețe, avînd la bază un material cules cu un chestionar redus și mai ales fonetic, folosind ca și Weigand în anchetele sale pentru atlas informatori între 8 și 80 de ani, meritele acestei lucrări nu trebuie exagerate, dar nici minimalizate. Monografiile publicate la Leipzig în „Jahresbericht”, sau în volum aparte, alături de atlasul lui Weigand, au fost primele lucrări științifice de dialectologie românească. Culegerea materialului pentru modesta contribuție din tinerețe a însemnat primul contact organizat al lui Pușcariu cu graiurile populare, pe care le-a îndrăgit atît de mult și căroră le-a închinat apoi opere nemuritoare. Tenacitatea sa, spiritul de sacrificiu în interesul științei s-au văzut la el încă din tinerețe, constituind un exemplu pentru cercetătorii de mai târziu, care, și ei, lipsiți de mijloace materiale, dar însetați de știință și de adevăr, au străbătut cu pasul alte zone românești, pentru a culege tezaurul dialectal, Munții Apuseni sau Maramureșul, dedicîndu-le monografii și studii.

În 1898 apare la Leipzig prima fasciculă din atlasul lui Weigand; în 1909 se încheie publicarea lui, sub titlul *Linguistischer Atlas des daco-rumänischen Sprachgebietes*. Doi ani după începerea anchetei lui Weigand, în 1897, Edmond Edmont, colaborator al lui J. Gilliéron, pornește vastă sa anchetă în 639 de localități ⁹, cu un chestionar mult mai mare, care nu s-a publicat, dar care poate fi refăcut după titlul hărților ¹⁰. Materialul cules a fost clasat și redactat de către Gilliéron, apărînd în fascicule, între anii 1902 și 1910, sub titlul *Atlas linguistique de la France*, par J. Gilliéron et E. Edmont.

Deși ancheta lui Weigand a început înaintea celei a lui Gilliéron și prima fasciculă a atlasului lui Weigand a apărut cu patru ani înaintea fasciculei prime din atlasul francez, pe bună dreptate „nu se cade să exagerăm meritele lui Weigand în istoria geografiei lingvistice” ¹¹. Prin canti-

⁵ D. Macrea, în *Lingviști și filologi români*, București, Edit. științifică, 1951, p. 200--201, spune: „Sextil Pușcariu devine de la început colaboratorul de preț al lui Weigand pentru adunarea de material românesc”.

⁶ Sextil Pușcariu, *Der Dialekt des oberen Oltthales*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache”, V, 1898, p. 158.

⁷ Idem, *ibidem*, p. 190.

⁸ În „Jahresbericht...”, V, 1898, p. 158—191.

⁹ S. Pop, *op. cit.*, p. 123.

¹⁰ După S. Pop, *op. cit.*, p. 117, chestionarul ar fi avut inițial cca 1400 de întrebări. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 156, îl estimează la peste 1900 de întrebări. Ambii sînt de acord în privința numărului întrebărilor la sfîrșitul anchetei: 1920.

¹¹ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 152. Acad. Iorgu Iordan își justifică afirmația cu o serie de fapte incontestabile (vezi p. 152 și 153). Cf. și S. Pop, *op. cit.*, p. 113—136.

tatea și calitatea faptelor din *Atlasul lingvistic al Franței*, prin geniala interpretare a hărților, J. Gilliéron rămâne părintele geografiei lingvistice, iar Franța patria ei.

Lipsurile atlasului lui Weigand au fost arătate (și, nu rareori, exagerate) la timpul cuvenit. Privit însă prin prisma timpului în care apare și a situației în care se găsea dialectologia românească, el a însemnat un serios pas înainte¹². Sextil Pușcariu, cu spiritul lui de dreptate, spunea despre atlasul lui Weigand: „...deși se mărginește la constatarea unor fenomene fonologice și morfologice, e un izvor nesecat pentru studierea aprofundată a limbii noastre. Și trebuie s-o spunem fără înconjur, cele două opere mai importante pe care le poate pune filologia română alături de lucrările mari ale filologiei generale, în cele două decenii din urmă, sînt tocmai modestele «Contribuții» ale lui Miklosich și studiile dialectale ale d-lui Weigand, începînd cu «Olimpovlahii» începătorului și terminînd cu atlasul lui lingvistic”¹³. Ridicînd glasul împotriva acelor critici care respingeau totul, S. Pușcariu spunea în continuare: „...d. Weigand, care, terminînd, după 15 ani de muncă încordată, opera sa, se așteaptă desigur, și cu drept cuvînt, la o vorbă de recunoaștere din partea noastră; în locul ei i s-a dat un pamflet care are pretenția de a fi luat în serios. E ușor să spui că cercetările sale nu-s întotdeauna așa cum le-ai dori, e lesne a-i arăta că a greșit în interpretarea cutărui text dialectal ș.a.m.d.; dar aș vrea să-l văd pe acela dintre filologii români care, vara, în loc să se retragă în vilegiatură, cutreieră sat de sat, prin arșiță și ploaie, înnoptînd într-o căruță, pentru că să poată culege deosebirile de grai din toate regiunile locuite de români”¹⁴. Referindu-se la „Jahresbericht” și la hărțile atlasului, S. Pușcariu spunea în continuare: „Ele ne fac să vedem cit de necomplete erau cunoștințele noastre pînă acum și ne deschid drumuri nouă de urmărit, aduc o mulțime de probleme necunoscute pînă acum, care așteaptă a fi dezlegate”¹⁵.

Deși format la școala neogramatică, S. Pușcariu a privit cu spirit critic concepția lor și a fost receptiv întotdeauna la curente și tendințele înnoitoare, situîndu-se de partea adevărului științific. Așa se face că, deși apariția atlasului lui Gilliéron a dat o lovitură zdrobitoare concepției neogramaticilor despre legile fonetice, despre granițele dialectale, S. Pușcariu consideră *Atlasul lingvistic al Franței* „operă monumentală”. „Cel ce știe citi în aceste hărți poate urmări viața cuvintelor, lupta unui termen nou cu altul vechi, și setea noastră de a răspîndi lumină în timpurile trecute e ațîțată de probleme nouă, de întrebarea «de ce?», care stă la temelia oricărei științe”¹⁶. Această trăsătură a caracterului său, receptivi-

¹² Înainte de ancheta lui Weigand, trebuie menționată ancheta prin corespondență a lui B. P. Hasdeu, începută în 1885, cu cunoscuta *Programă de culegere a datelor privind limba română*, cuprinzînd 206 întrebări, publicată în întregime în *Etymologicum Magnum Romaniae*, tom. I, București, 1887, p. III—XVIII.

¹³ S. Pușcariu, *Probleme nouă în cercetările lingvistice*, în „Convorbiri literare”, XLIV, 1910, vol. I, p. 470.

¹⁴ Idem, *ibidem*, p. 470—471.

¹⁵ Idem, *ibidem*, p. 471.

¹⁶ Idem, *ibidem*, p. 459; cf. și G. Istrate, *Locul lui Sextil Pușcariu în lingvistica românească*, în „Analele Universității «Al. I. Cuza» din Iași”, sect. III, tom. XIV, 1968, fasc. 2, p. 164.

tatea față de tot ce e nou, față de progresul în știință, a fost arătată de acad. Iorgu Iordan în cuvintele următoare : „Pușcariu a fost în fond toată viața neogramatic [...], dar n-a rămas surd la chemările geografiei lingvistice a lui Gilliéron, ale stilisticii lui Vossler și Spitzer, ale școlii fonologice de la Praga etc. Dimpotrivă, le-a dat ascultare, unora mai mult, altora mai puțin, și așa se explică un număr însemnat de studii, articole, note și recenzii ale sale cu preocupări aparținând curentelor noi din disciplina noastră. Prin acest eclectism, Pușcariu se deosebește de toți confrății săi naționali, contemporani cu dînsul, în mod avantajos nu numai din punct de vedere personal, ci și pentru dezvoltarea lingvisticii românești”¹⁷.

S. Pușcariu, care a luat atitudine împotriva celor ce vedeau numai greșelile în activitatea lui Weigand, considera însă, încă în 1910, fără a o declara atunci, întocmirea *Atlasului lingvistic român* ca o sarcină de viitor : „Cite probleme importante nu s-ar dezlega și la noi, românii, dacă am fi în situația de a putea urmări geografia lexicală a cuvintelor noastre”¹⁸, vizînd fapte de primă importanță, ca cel al locului de formare a limbii române.

Înfăptuirii *Atlasului lingvistic român* Pușcariu i-a dedicat o bună parte a activității sale. Creator al Muzeului limbii române, care avea ca una din sarcinile importante „publicarea de monografii, dicționare speciale, glosare, hărți lexicele, studii...”¹⁹, organizează cea de-a doua anchetă prin corespondență asupra limbii române, după cea a lui Hasdeu, dar prima anchetă de mari proporții, cu cele 8 chestionare ale Muzeului²⁰.

Totalizînd numărul de ordine al întrebărilor din cele 8 chestionare ajungem la cifra de 1598, dar numărul lor real este mult mai mare²¹. S. Pușcariu a participat direct la redactarea acestor chestionare. *Chestionarul I. Calul* a fost redactat în întregime de către dînsul, ca și explicațiile de întocmire a răspunsurilor și cele referitoare la transcrierea fonetică, la chestionarele II, III, IV, VI, VIII fiind ajutat de către colaboratori, cel

¹⁷ Iorgu Iordan, *Sextil Pușcariu*, în CL, XI, 1966, nr. 2, p. 151—152. Cf. și G. Istratev art. cit., p. 164.

¹⁸ S. Pușcariu, art. cit., p. 460; cf. și G. Istratev, art. cit., p. 164.

¹⁹ Pentru celelalte sarcini din statutul și programul de muncă al Muzeului, vezi DR, I, 1921 p. 3—4; cf. și D. Macrea, op. cit., p. 212.

²⁰ *Chestionarul I. Calul*, 1922; *II. Casa*, 1926; *III. Firul*, 1929; *IV. Nume de loc și nume de persoană*, 1930; *V. Stîna, păstoritul și prepararea laptelui*, 1931; *VI. Stupărit*, 1933; *VII. Instrumente muzicale*, 1935; *VIII. Mîncăruri și băuturi*, 1937. Inițial, Pușcariu se gîndea la 20—30 de chestionare (DR, II, 1922, p. 903).

²¹ Astfel, în *Chestionarul I*, la întrebarea 22, privitoare la părțile corpului calului sînt enumerate 32 de întrebări; întrebarea 114, părțile căpeței, are 7 întrebări auxiliare care vizează 11 răspunsuri; la întrebarea 62 se cer adjectivele folosite ca nume de cai și de iepe și sînt enumerate 32, iar la întrebarea 63 sînt date 35 de nume de cai și iepe întrebîndu-se care din ele se folosesc și ce alte nume se dau cailor și iepelor; la întrebarea 137 sînt enumerate 102 proverbe și expresii, cerînd să se explice sensul acelor care sînt cunoscute în localitate și să se comunice și alte proverbe și expresii care sînt cunoscute de către informator; întrebarea 109, din *Chestionarul IV*, presupune 10 răspunsuri; întrebarea 67, din *Chestionarul VII*, cere 20 de răspunsuri (părțile viorii), iar întrebarea 130 (părțile cimpoiului) 5 răspunsuri etc. Exemplele pot fi înmulțite. Unele din întrebări se repetă sau se completează de la un chestionar la altul. Astfel, în *Chestionarul IV*, întrebarea 161 urmărește numele ce se dau vitelor: *boi, vaci, capre, ciîni, cat*, iar întrebarea 76, din *Chestionarul V*, cere numele „care se dau după culoare, temperament, năravuri, lipsuri, mărime etc.: *oilor, caprelor, boilor, vacilor, ciînilor, măgarilor, cailor*”.

mai adesea de Șt. Pașca²². Toate chestionarele încep cu un vibrant apel către corespondenți²³, din care reiese dragostea celui ce le semnează față de țară și de limba maternă: „Țara noastră întregită e una dintre cele mai frumoase și mai bogate țări din lume. Mai mare însă decât frumusețea locurilor și decât bogăția lanurilor cu grâu și a comorilor ascunse în subsol este frumusețea și bogăția sufletului românesc și a limbii în care el se oglindește.

Nu cunosc altă limbă pe lume în care să se poată exprima gândirea omenească atât de armonios, atât de limpede și cu mlădieri atât de fine, ca în limba noastră. Cu o condiție însă: să cunoaștem comoara de cuvinte, de expresii și de împărecheri fericite de vorbe, pe care strămoșii noștri ne-au lăsat-o și pe care părinții noștri au desăvârșit-o, în toate regiunile locuite de români.

Adunarea acestor comori neprețuite, acum, când neamul întregit poate comunica fără piedicile ce i le puneau în cale hotare nefirești [...] este cea mai de căpetenie țintă urmată de Muzeul Limbii Române”, arătând în continuare că răspunsurile, pe lângă folosirea lor în *Dicționarul Academiei*, vor „servi ca temelie pentru «Atlasul lingvistic» pe care de asemenea îl pregătim”. Pușcariu nu s-a gândit să întocmească atlasul pe baza răspunsurilor la chestionar, ci a urmărit două scopuri, legate de elaborarea atlasului: a) cunoașterea localităților cu cele mai interesante graiuri, b) întocmirea unui nou chestionar în vederea anchetei propriu-zise pentru atlas²⁴.

Cu toate sarcinile mari de organizare a Universității din Cluj și a Muzeului limbii române, de redactare a *Dicționarului Academiei*, S. Pușcariu a meditat într-una la atlasul lingvistic.

În 1925, la primul Congres al filologilor români, ținut la București, în cadrul *Secțiunii moderne (I)*, O. Densusianu, președinte al secțiunii și al întregului congres, referindu-se la cercetările dialectale, propune unificarea sistemului de transcriere și coordonarea lucrărilor de dialectologie între cele patru universități. S. Pușcariu își exprimă părerea ca din colaborarea tuturor universităților să iasă un atlas lingvistic, după ce se vor stabili principii unice și un chestionar unic²⁵. Se alege o comisie care „va pregăti pentru congresul viitor programul de lucru și chestionarul pentru studiile de dialectologie, și în special pentru alcătuirea atlasului lingvistic”²⁶.

Ca elev al lui Gilliéron, ale cărui cursuri le-a urmat la Paris timp de doi ani²⁷, S. Pușcariu era convins de avantajul unui singur anchetator, de aceea socotim că a discutat în prealabil cu Capidan propunerea pe care

²² Colaboratorii lui Pușcariu la întocmirea chestionarelor au fost următorii: R. Vuia, S. Pop și Șt. Pașca (II), S. Pop (III), Șt. Pașca (IV), Șt. Pașca și Petre Coman (VI), Șt. Pașca (VIII). Numai la două din cele 8 chestionare nu a colaborat direct, ele fiind întocmite de către elevi de ai săi: Șt. Pașca (V), Șt. Pașca și Augustin Bena (VI).

²³ Numai *Chestionarul II. Casa poartă titlul Apel către învățători*.

²⁴ Cf. DR, II, 1922, p. 903.

²⁵ La dezbateri au mai participat: Th. Capidan, I. - A. Candrea, P. Papahagi, G. Giuglea, O. Densusianu, N. Drăganu. Vezi *I-ul Congres al filologilor români*, București, 1926, p. 15-16.

²⁶ *Ibidem*, p. 16. Din comisie făceau parte I.-A. Candrea, Th. Capidan, G. Giuglea, Per. Papahagi, S. Pop, Al. Procopovici și Chr. Geagea.

²⁷ D. Macrea, *op. cit.*, p. 201.

a făcut-o acesta la al doilea Congres al filologilor români ²⁸ — ținut la Cluj sub președinția lui S. Pușcariu, în calitate de raportor al comisiei pentru atlas — de a ancheta un singur om dialectele transdanubiene și altul graiurile dacoromâne. Dealtfel, cînd O. Densusianu reia propunerea anterioară a lui S. Pușcariu de a se împărți teritoriul dacoromânesc între cele patru universități, el vine cu o altă propunere mai avantajoasă, ca un singur om, cu un chestionar de cca 200 de întrebări, să străbată întregul teritoriu pentru a fixa stadiul de evoluție al graiurilor, echipele putînd porni abia după aceea. La dezbateri participă și A. Meillet — invitat de către S. Pușcariu — care, și el, este adept al unui singur anchetator, așa cum mai înainte procedaseră Gilliéron, Jud și Jaberg ²⁹.

Congresul a dat împuterniciri comisiei, cu drept de cooptări, de a-și continua lucrările.

La al treilea Congres, ținut la Cernăuți, și la care O. Densusianu nu a mai participat, președintele congresului, Al. Procopovici, arată : „Chestiunea atlasului lingvistic nu a fost pusă la ordinea zilei, deoarece în congresul de la Cluj problema a fost limpezită din punct de vedere teoretic și acum e nevoie de mijloacele materiale pentru realizarea ei practică” ³⁰. În felul acesta Muzeul limbii române devine centrul care va trebui să dea țării atlasul, iar S. Pușcariu conducătorul lui, cel ce avea să conceapă în amănunte marea operă și să înfrîngă marile dificultăți, mai ales de ordin financiar, care stăteau în calea realizării ei.

Îndată după reîntoarcerea în țară a lui Sever Pop, care a fost trimis de S. Pușcariu în străinătate să se specializeze în geografia lingvistică și care, după mărturisirile sale, s-a folosit de experiența lui L. Gauchat, J. Jud, A. Duraffour, J. Jeanjaquet, E. Tappolet, A. Grier și a participat la anchetele lui Ugo Pellis și ale lui Scheuermeier ³¹, se începe la Cluj munca de întocmire a chestionarului ³². Proiectul lui a fost discutat în 11 ședințe ale Muzeului, fiind îmbogățit la cca 5000 de întrebări, cu care S. Pop face cîteva anchete de probă.

Definitivîndu-se chestionarul, de cca 7000 de întrebări, cînd urma să înceapă ancheta definitivă, S. Pușcariu propune ca materialul să fie cules de doi anchetatori, pentru că un singur anchetator, anchetînd un singur informator, nu va avea posibilitatea să înregistreze diferențele de vorbire care există între generații, sexe, straturi sociale diferite. Mulți dintre termenii speciali nu sînt cunoscuți de toți vorbitorii, de aceea

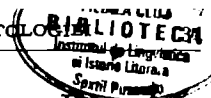
²⁸ Al doilea Congres al filologilor români, în „Revista filologică”, Cernăuți, I, 1928, nr. 3, p. 358—360.

²⁹ A. Meillet face cu această ocazie și alte propuneri, care au fost aplicate în lucrările pentru ALR, v. Al doilea Congres..., p. 359.

³⁰ Al treilea Congres al filologilor români, Cernăuți, 1927, în „Revista filologică”, I, 1927, nr. 3, p. 365.

³¹ S. Pop, *L'Atlas linguistique de la Roumanie*, în „Revue de linguistique romane”, IX, 1933, p. 87.

³² Ancheta prin corespondență nu a dat rezultatele dorite. Astfel, din *Chestionarul I. Calul*, din 15 000 de exemplare trimise, în decurs de un an au sosit numai 645 de răspunsuri complete (cf. DR, III, 1923, p. 1093), iar pînă la sfîrșitul anului 1926, 660 (cf. DR, IV/2, 1924—1926, p. 1560), numărul lor ajungînd la sfîrșitul anului 1928 la 670 (cf. DR, V, 1927—1928, p. 904). Din *Chestionarul II. Casa*, din cele 8000 de chestionare trimise s-au primit 392 de răspunsuri (cf. DR, IV/2, 1924—1926, p. 1560), iar la sfîrșitul anului 1928 numărul lor a ajuns la 439 (cf. DR, V, 1927—1928, p. 904).

S. Pușcariu propune împărțirea chestionarului în două. Sever Pop, cu un chestionar mai redus (cca 2200 întrebări), va ancheta un singur subiect, în fiecare comună, pe câtă vreme E. Petrovici, cu chestionarul dezvoltat (4800 de întrebări), va chestiona mai multe subiecte de vîrste, sexe, grade de cultură diferite, „spre a putea obține terminologia tehnică și specială (războiul de țesut, moara, stîna etc.)”³³. Tot lui Petrovici i-a revenit sarcina de a pune în aplicare propunerea lui A. Meillet, făcută la al doilea Congres al filologilor români, de a ancheta și graiuri ale naționalităților conlocuitoare și de a culege texte ușoare, „pe cît se poate comparabile între sine”³⁴, texte ce vor fi o completare a „Atlasului lingvistic, a cărui preocupare principală trebuie să rămîină cea lexicografică”³⁵.

S. Pușcariu, cînd începea o muncă, se gîdea întotdeauna și la finalizarea ei. Apreciînd că sînt necesare mai puțin de o mie de zile de teren pentru fiecare anchetator, el spunea: „Depinde de mijloacele materiale de care vom dispune anual, pe cîți ani va trebui să repartizăm aceste zile de lucru. A ști să te limitezi de la început, și mai ales a nu cere de la o operă mai mult decît poate da, este cel mai bun lucru”³⁶.

Atlasul lingvistic român a început să apară în timpul vieții lui S. Pușcariu³⁷. Cu modestia care l-a caracterizat, savantul căruia îi datorăm această operă nemuritoare vorbește astfel despre aportul său: „Rolul celui ce iscălește aceste rînduri a fost cea [sic !] de inițiator, animator și sfătuitor. Grijă de fiecare clipă de a nu lăsa să se înămolească o lucrare împreună cu greutăți de tot felul și de a găsi cele mai bune căi de realizare este a conducătorului; munca grea și plină de privațiuni a anchetelor duse pînă la sfîrșit cu un admirabil devotament este a celor doi anchetatori”³⁸.

Atlasul lingvistic nu s-a bucurat la vremea lui de sprijinul statului, cheltuielile fiind acoperite „numai din abonamente și contribuții particulare”³⁹.

Nici S. Pușcariu și nici S. Pop și E. Petrovici nu au apucat să-și vadă opera dusă pînă la capăt. Acest lucru se realizează astăzi de către elevi și urmași ai lor, fiind una din lucrările de bază din planul Institutului de lingvistică din Cluj. Sub conducerea prof. I. Pătruț, au apărut, în serie nouă, 7 volume de hărți mari și 3 volume colorate (al IV-lea este încheiat) din ancheta lui E. Petrovici și s-a redactat și scris primul volum de hărți mari din ancheta lui S. Pop.

Centrele academice și universitare lucrează astăzi cu echipe, după ce și-au împărțit teritoriul, așa cum propunea S. Pușcariu la primul Congres al filologilor români, la *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni*, din care au apărut pînă în prezent la București, sub conducerea prof. Boris Cazacu, trei volume din *NALR—Oltenia*, de T. Teaha, I. Ionică, V. Rusu și trei

³³ S. Pușcariu, *Pe marginea cărților. III*, în DR, VI, 1929–1930, p. 511.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 516–517.

³⁷ Avînd volumele apărute în față, oricine poate reconstitui istoria acestei lucrări, de aceea ne vom opri aici. Am socotit util să readucem în discuție numai cîteva din problemele mai îndepărtate și uneori uitate, legate de atlas.

³⁸ ALR I, vol. I, Cluj, 1938, p. 13.

³⁹ Th. Capidan, *Limba și cultură*, București, 1943, p. 107.

volume la Cluj din *ALRR—Maramureș*, de Gr. Rusu, Ionel Stan și cel ce semnează aceste rinduri. Pentru alte zone anchetele au fost încheiate (Banat, Muntenia și Dobrogea, Transilvania), iar în altele anchetele sînt în curs (Moldova și Crișana), înfăptuindu-se astfel un plan al lui S. Pușcariu, rămas nerealizat, dar, cu perspectiva largă în care privea lucrurile, gîndit de el cu ani în urmă. Referindu-se la planul de publicare a atlasului, S. Pușcariu spunea : „Pînă cînd se va termina și publicarea aceasta [ALR II], vom alcătui treptat un chestionar nou, care să corespundă preocupărilor lingvistice viitoare și să completeze lacunele celor două chestionare anterioare. Cu acest chestionar va pleca, probabil, alt anchetator, în alte puncte. Continuînd în felul acesta, vom avea cu timpul o imagine a limbii cît mai completă, atît ca bogăție de material, cît și ca densitate a punctelor anchetate, ținînd seama și de problemele nouă ce se vor pune în lingvistică, și de dezideratul « recensămintelor periodice », exprimat de eminentul romanist de la Zagreb”⁴⁰.

Pușcariu nu a considerat atlasul ca o operă în sine. Urmînd exemplul lui Gilliéron⁴¹, de multe ori în lucrările sale a folosit cu subtilitate hărțile, contribuind la lămurirea unor probleme dificile, ca cea a locului de formare a limbii române, căutînd să dovedească continuitatea românilor în Dacia⁴².

S. Pușcariu și-a dat seama și nu o dată a scris despre importanța studierii dialectelor pentru istoria limbii noastre, mai ales pentru epoca din care nu ni s-au păstrat texte scrise. De aceea a promovat și a încurajat studiul dialectelor, alături de graiurile populare și de textele vechi, de aceea, printre oamenii valoroși⁴³ pe care i-a recrutat la noua Universitate din Cluj și i-a atras în munca de cercetare a Muzeului limbii române, se află, din primii ani, și Th. Capidan. Acesta, fiind, între 1909 și 1919, profesor și director al Școlii superioare de comerț din Salonic, școală românească, a cules de la elevii săi meglenoromâni sau aromâni, ca și el, material lexical și texte din cele două dialecte. Contribuțiile lui se publică

⁴⁰ S. Pușcariu, *Pe marginea cărților. III*, în DR, VI, 1929—1930, p. 519. Iată de ce considerăm acum că, prin propunerea făcută de noi în cadrul Sesiunii generale a Academiei R.P.R., ținută la București în ianuarie 1954, în comunicarea despre *Atlasul lingvistic român*, — „să se înceapă munca pentru un nou atlas lingvistic, să se elimine din chestionar întrebările care au dovedit că nu au utilitate, să se introducă întrebări noi, care să reflecte transformările revoluționare din țara noastră, să se dea o mai mare atenție, în noul chestionar, morfologiei și sintaxei [...], să se continue munca de pregătire a cadrelor în vederea elaborării noului atlas și să se înceapă culegerea de material pentru acesta, paralel cu publicarea pe baze noi a vechiului material” — nu am făcut decît să actualizăm și să concretizăm ideea lui S. Pușcariu despre noul atlas și să propunem îmbunătățiri publicării materialului lui cules și, parțial, redactat sub conducerea sa.

⁴¹ În necrologul lui J. Gilliéron, S. Pușcariu avea să revină asupra atlasului lui Weigand spunînd : „Atlasul lingvistic al lui Weigand n-a putut fecunda nici pe departe știința în măsura în care a făcut-o atlasul lui Gilliéron, care se lucra în același timp în Franța” (DR, VI, 1929—1930, p. 647).

⁴² Uneori, din cauza problemei mari pe care o dezbătea, a pierdut din vedere amănuntul sau a ales numai exemplele care îi confirmau tezele teoretice. Vezi, în această privință, articolul *Les enseignements de l'Atlas linguistique de Roumanie*, în „Revue de Transylvanie”, Tome III, 1936—1937, nr. 1, p. 13—22, și răspunsul lui Al. Rosetti, *Sur la méthode de la géographie linguistique*, în BL, XII, 1944, p. 102—112.

⁴³ Cf. D. Macrea, *op. cit.*, p. 212; Iorgu Iordan, *Sextil Pușcariu*, p. 152; G. Istrate, *op. cit.*, p. 160.

fie în „Dacoromania”⁴⁴, fie în volume separate, fie și în revistă și în volum. În 1921, Capidan își prezintă la Cluj teza de docență despre dialectul meglenoromân, pe baza textelor care — după mărturisirea lui — au fost culese la fața locului, înainte de primul război mondial. Dicționarul etimologic era de asemenea gata de tipar⁴⁵. La îndemnul și cu sprijinul lui S. Pușcariu, Capidan își definitivează și își tipărește primul volum din *Meglenoromânii*, declarând în prefață: „Nu voi încheia aceste rinduri fără a spune un cuvânt de mulțumire d-lui Sextil Pușcariu, pentru grija ce a purtat ca să se tipărească lucrarea de față”⁴⁶. În 1928 își tipărește volumul al II-lea, iar, în 1935, volumul al III-lea⁴⁷. În 1932 Th. Capidan își publică monografia asupra dialectului aromân⁴⁸, rămasă până astăzi cea mai completă și cea mai valoroasă descriere a acestui dialect, încheindu-și prefața în felul următor: „Deoarece lucrarea de față, întocmai ca și celelalte studii ale mele despre populațiunile românești din sudul Peninsulei Balcanice, a fost concepută în atmosfera științifică în care se dezvoltă Școala din Cluj, nu voi încheia aceste rinduri fără a-mi îndrepta gândul meu recunoscător către îndrumătorul acestei școli, *Sextil Pușcariu*, care, atât în comunicările sale făcute la « Muzeul Limbii Române » cât și în studiile publicate, a știut să dea un nou avânt cercetărilor noastre lingvistice”⁴⁹.

Pentru contemporanii săi, S. Pușcariu nu a fost numai un simplu sfătuitor și sprijinitor al cercetărilor asupra dialectelor transdanubiene, ci și un exemplu, și va rămâne un exemplu și pentru generațiile viitoare. Lingvistica românească și cea romanică îi datorează lui S. Pușcariu cea mai bună monografie dialectală asupra celui mai mic și mai expus pieirii dialect al limbii române, dialectul istroromân.

Începînd, în 1904, prin a culege, cu ajutorul lui A. Belulovici, texte în Sușnievița, pe care le-a publicat în 1906⁵⁰, în 1926 Pușcariu tipărește volumul al II-lea⁵¹, iar în 1929 volumul al III-lea⁵² din monografia sa.

Volumul al II-lea, după cum ne spune autorul în prefață, a fost redactat pe front și în spital, în timpul primului război mondial, și apoi completat, folosind toate lucrările referitoare la istroromâni pe care le-a putut procura. Din acest volum aflăm și planul întregii lucrări, modificat față de cel din prefața volumului I, realizat, cu excepția volumului IV, care urma să cuprindă glosarul alcătuit de Byhan din materialele culese de el, ca și din materialul lexical cunoscut.

⁴⁴ Th. Capidan, *Raporturi albano-române*, în DR, II, 1921–1922, p. 444–554; idem, *românii nomazi*, în DR, IV/1, 1924–1926, p. 183–352; idem, *Fărșeroftii*, DR, VI, 1929–1930, p. 1–204 etc.

⁴⁵ Idem, *Meglenoromânii*, I. *Istoria și graiul lor*, București, 1925, *Prefață*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Meglenoromânii*, II. *Literatura populară la meglenoromâni*, București, 1928, *Meglenoromânii*, III. *Dicționar meglenoromân*, București [1935]. Din prefață, ca și din cuprinsul articolelor, se vede că dicționarul a fost mult îmbogățit după venirea lui Capidan la Cluj și după încheierea pe care a făcut-o pentru ALR.

⁴⁸ Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932, 575 p.

⁴⁹ Idem, *ibidem*, *Prefață*.

⁵⁰ S. Pușcariu, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, *Studii istroromâne, Texte*, Analele Academiei Române, seria II, tom. XXVIII, Memoriile Secțiunii literare.

⁵¹ Idem, *Studii istroromâne*, II. *Introducere — gramatică — caracterizarea dialectului istroromân*.

⁵² Idem, *Studii istroromâne*, III. *Bibliografie critică — listele lui Bartoli — texte inedite — glosare*.

Studiile istroromâne constituie și astăzi cea mai completă lucrare asupra dialectului istroromân, în care autorul a dezbătut și problemele care depășesc limitele descrierii unui dialect, cum ar fi problemele în legătură cu locul de formare a limbii și a poporului român, asemănările și deosebirile dintre dialectele limbii române și concluziile de ordin general⁵³.

Sextil Pușcariu nu i-a văzut pe istroromâni în satele lor, nu a auzit vorbind decât trei istroromâni, pe A. Belulovici și pe cei doi copii — unul din Jeiăn, altul din Sușnievița — aduși de Sever Pop la Muzeul limbii române, în drumul lor spre școala din Blaj, unde I. Maiorescu l-a dus cu ani în urmă pe Andrei Glavina, urmînd să devină și ei învățători ca și *Andruș*, ca apoi să se întoarcă în satele lor spre a-i învăța pe alții limba română. Aceste planuri nu s-au realizat; cei doi copii de atunci, azi oameni maturi, unul în București, cel de al doilea în Blaj, și-au uitat dialectul.

Pușcariu — îmi spunea regretatul E. Petrovici, în anchetele noastre în Istria — a rămas cu îndoială în suflet, că printr-o afirmație, preluată de la I. Popovici și redată de el în vol. al II-lea al *Studiilor istroromâne* (p. 54), i-ar fi nedreptățit pe istroromâni și ar fi dorit să se convingă că adevărul este altul. Războiul l-a împiedicat însă de a merge în mijlocul istroromânilor, căroră le-a închinat ani de muncă din viața sa. Am constatat însă în Jeiăn că adevărul nu este de partea lui Popovici, că acesta a greșit cînd din existența unor porecle a tras concluzii de ordin mai general.

Pușcariu este un nume necunoscut istroromânilor de azi. Cei mai bătrîni își mai amintesc de *Ioța* [Popovici] și aproape toți din generații mijlocie și cea vîrstnică de *Leca* [Morariu]. Așa însă cum, în urma marilor campanii, eroilor necunoscuți li se acordă toată cîntea, tot așa, în campania de cunoaștere și de propășire a istroromânilor și a dialectului lor se cuvine să acordăm întreaga noastră venerație acestui erou necunoscut istroromânilor, cunoscut și rămas nemuritor însă, prin opera sa, tuturor romaniștilor.

Fie-ne permis, cu această ocazie, să ne angajăm a încerca să-i completăm opera cu volumul al IV-lea, *Glosar istroromân*, în care, la materialele existente în vasta sa monografie și în alte lucrări să adăugăm modest noastră contribuție din anchetele efectuate la istroromâni.

R E S U M E

De l'activité poursuivie par S. Pușcariu, dans divers domaines de la linguistique, l'auteur en appuyant sur des faits moins connus, prend en discussion l'apport de S. Pușcariu au développement de la dialectologie roumaine, et insiste surtout sur l'élaboration de l'*Atlas linguistique roumain* et des monographies dialectales réalisés à Cluj par S. Pușcariu et ses collaborateurs.

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

⁵³ A se vedea în special vol. II, p. 3—36, 271—315, 327—366.

PROBLEME DE FONETICĂ-FONOLOGIE ÎN CONCEPȚIA LUI SEXTIL PUȘCARIU

DE

GR. RUSU

Perioada în care întemeietorul Muzeului limbii române și al școlii lingvistice clujene și-a desfășurat activitatea științifică a fost marcată prin constituirea a două discipline lingvistice noi : geografia lingvistică și fonologia.

După cum se știe, formația lingvistică a lui S. Pușcariu a fost neogramatică. Cu toate acestea, el a manifestat o receptivitate deosebită față de ideile și metodele noi apărute în știința limbii.

Considerațiile sale teoretice privitoare la geografia lingvistică au fost puse în practică imediat după înființarea Muzeului limbii române, prin organizarea anchetelor prin corespondență, cu chestionare trimise în toată țara, și, apoi, prin inițierea și conducerea lucrărilor *Atlasului lingvistic român*, operă de o deosebită importanță pentru cunoașterea și studierea în profunzime a graiurilor dacoromâne și, în general, a istoriei limbii române.

În ce privește fonologia, disciplină lingvistică ce a adus în cercetările de fonetică o concepție propriu-zis lingvistică asupra sunetelor vorbirii, în opoziție cu cea pur fiziologico-acustică, savantul clujean a aderat de la început la principiile acestei discipline noi, principii pe care le-a aplicat în lucrările sale privitoare la fonetica limbii române. S. Pușcariu a înțeles faptul că studierea sunetelor unei limbi nu trebuie să se facă numai din punctul de vedere acustico-motor, ci trebuie scoasă în evidență funcțiunea pe care sunetele o îndeplinesc în sistemul unei limbi, felul cum aceste sunete se combină pe plan sintagmatic și paradigmatic și rolul acestor combinații în distingerea unor cuvinte diferite sau a diverselor forme ale aceluiași cuvânt.

Concepția funcțională în cercetarea sunetelor limbii române a aplicat-o cu succes în unele dintre studiile sale publicate în „Dacoromania”¹.

În studiul *Morfonemul și economia limbii*, de pildă, S. Pușcariu scoate în evidență rolul covârșitor al alternanțelor fonetice în morfologia

¹ A se vedea deosebi *Morfonemul și economia limbii*, în DR, VI, 1929—1930, p. 211 urm.; *Considerațiuni asupra sistemului fonetic și fonologic al limbii române*, în DR, VII, 1931—1933, p. 1—55.

limbii române. Prin felul cum le prezintă, rezultă că aceste alternanțe nu se produc la întâmplare, ci după reguli bine precizate. Astfel, alternanțele vocalice constau din înlocuirea între ele, în tema cuvîntului, a două vocale de grade diferite de apertură, iar cele consonantice din înlocuirea a două consoane din serii diferite de localizare.

Vorbînd despre specificul românesc în fonetica și fonologia limbii noastre, S. Pușcariu considera ca o trăsătură caracteristică a limbii române „masarea energiei de rostire la începutul cuvintelor, în paguba silabelor mijlocii și finale, fără ca să se schimbe condițiile de accentuare”². În felul acesta se explică, atunci cînd nu există cauze speciale care să le modifice, păstrarea consoanelor și grupurilor de consoane inițiale: lat. *barba* > *barbă*, lat. *vinum* > *vin*, lat. *blandus* > *blînd*, față de lat. *sebum* > *seu*, lat. *rivus* > *riu*, lat. *fabrum* > *faur* etc. „Exemple ca *loc*, *nostru*, cu *l* și *n* conservat, arată că aceste consonante aveau la începutul cuvintelor aceeași rostire ca *ll* și *nn* în poziție medială: *callem* > *cale*, față de *mola* > *moară*, *annus* > (dial.) *an*, față de *lana* > (dial.) *lără*”³.

Tot datorită măsurii energiei la începutul cuvîntului se explică, pe de o parte, „despicarea” vocalelor inițiale *i*, *e*, *u*, *o* în diftongii *ii*, *ie*, *uu*, *uo*, „la noi ca și la slavi”⁴, iar, pe de altă parte, închiderea și apoi afonizarea unor vocale neaccentuate în poziție finală. Exemplele, notate în materialele atlaselor, pe care S. Pușcariu le are în vedere, sînt numeroase. Pe baza atlaselor s-a putut face și delimitarea ariilor în care se întîlnește acest fenomen.

Problemele expuse în cele două studii citate au fost dezvoltate în monumentală sa lucrare, *Limba română*, vol. II, în care autorul face o descriere amănunțită a pronunțării literare și populare a limbii române.

În cele ce urmează, ne vom opri asupra cîtorva dintre problemele puse și rezolvate de S. Pușcariu în această lucrare.

Aplicînd punctul de vedere funcțional în studierea sunetelor limbii române, savantul clujean a degajat sistemul fonologic cu toate elementele sale constitutive, arătînd în același timp și legăturile care există între aceste elemente, legături complexe, structurale, nu simple legături mecanice.

În prima parte, intitulată *Fonetica*, S. Pușcariu dă o descriere amănunțită, din punct de vedere fiziologic, sunetelor limbii române. În descrierea acestor sunete începe cu consoanele, spre deosebire de alte descrieri fonetice în care primul subcapitol este de obicei consacrat vocalelor. El a procedat în acest fel, deoarece era conștient de influența pe care o au consoanele asupra vocalelor care le urmează, fapt pe care îl subliniază în repetate rînduri. Iată ce ne spune în această privință: „Dacă comparăm harta pentru *ușă* cu cea pentru *moașă*, vedem că aria lui *e* (din *moașe*) prefăcut în *ă* (*moașă*) coincide — în linii mari — cu aria lui *ș* nemuiat sau nedisociat în *și*. Prin urmare sîntem îndreptățiți să stabilim un nex causal între rostirea cu vocală palatală la sfîrșitul cuvîntului și caracterul muiat a

² Vezi *Considerațiuni...*, p. 1.

³ *Ibidem*.

⁴ Vezi *Limba română*, II. *Rostirea*, București, 1959, p. 119.

lui *ș* precedent”⁵. Urmează apoi analiza vocalelor, a semivocalelor și a vocalelor reduse, a diftongilor și a grupurilor mixte.

Descrierea consoanelor o face ținând seama de locul și modul de articulare, de participarea sau neparticiparea coardelor vocale la realizarea lor, de poziția limbii și a buzelor în formarea camerei de rezonanță.

În cadrul consoanelor oclusive distinge două subgrupe: subgrupa consoanelor *tari* (lat. *fortes*, fr. *fortes*), în care intră consoanele afonice, și subgrupa consoanelor *line* (lat. *lenes*, fr. *douces*), care cuprinde consoanele fonice. „Porția de aer pe care o emit plămînii negăsind nici un obstacol cînd trece prin coardele vocale deschise, sunetul produs este în mod firesc mai «tare» decît cel fonic corespunzător, la articularea căruia coardele vocale apropiate împiedică aerul de a ieși tot și dintr-o dată din laringe”⁶.

În analiza fonetică a consoanelor, S. Pușcariu ține seama și de contextul fonetic în care acestea se găsesc. Astfel, cînd un *n* e urmat de fricative, ocluziunea lui nu e completă, ci „vîrfurile limbii abia atinge dosul dinților superiori sau alveola”⁷. În alt fel se realizează acest *n* cînd este urmat de o velară, de o labio-dentală etc.

Am arătat mai sus că în descrierea foneticii limbii române S. Pușcariu are în vedere atît pronunțarea literară, cît și pe cea populară, aceasta din urmă fiind reflectată de materialul viu înregistrat pe teren de cei doi anchetatori ai ALR, material pe care inițiatorul și conducătorul *Atlasului* l-a pus la o largă contribuție. Examinînd, de exemplu, consoanele africcate arată cum se realizează acestea atît în limba literară, cît și în graiurile regionale. Astfel *ț* și *ȕ* (unde acesta din urmă se mai păstrează), „se rostesc pretutindeni tare (nepalatalizat); numai pe alocuri *ț* apare muiat înainte de desinența *-i* (*hoț* ca plural de la *hoț*, (*tu*) *înalț* ca persoana a doua de la (*eu*) *înalț*”⁸. Celelalte două africcate, *ș* și *ȝ*, sînt palatalizate în limba literară și în majoritatea graiurilor în care se mai mențin, cu excepția unor graiuri din nordul țării în care ele s-au durificat, fapt care se reflectă în vocalismul graiurilor respective: „...un *e* următor se preface în *ă*: *cătate* pentru *cetate*”⁹. În patru din hărțile anexate lucrării sînt trasate ariile în care africcatele *ș*, *ȝ* au devenit fricative: *ș*, *ž*.

S. Pușcariu remarcă deosebirea dintre cele două feluri de *ț* din aromână, „mai moale și mai dur, după cum deriva dintr-un *c* latin (urmat de orice *e*, *i*) sau dintr-un *t* latin (urmat de *ș* și *î* accentuați)”, fapt care rezultă „din reflexele lui *e* și *ea* următor, păstrate în cazul dintii și prefăcute în *ă* și *a* în cazul al doilea”¹⁰.

La articularea unor consoane participă și buzele, care, prin țuguire, mărcse camera de rezonanță în regiunea anterioară. Consoanele realizate în acest fel se numesc consoane labializate, iar contribuția buzelor, „ca

⁵ *Ibidem*, p. 311.

⁶ *Ibidem*, p. 15.

⁷ După părerea lui S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 14, o ocluziune incompletă trebuie să fi avut și *n* intervocalic, în regiunile „rotacizante”, fapt care a dus la prefacerea lui în *r*.

⁸ *Ibidem*, p. 25.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*. Problema celor două varietăți de *ț* din aromână a fost reluată de E. Petrovici (*Analiză fonologică și morfonologică. În legătură cu statutul fonologic al africatelor dentale aromâne*, în CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 37—43), care demonstrează că în cazul acestora avem de a face nu numai cu două realizări pe plan fonetic, ci cu două foneme diferite cu funcțiuni lingvistice bine precizate.

factor accesoriu al unei articulațiuni, se numește labializare¹¹. Astfel de consoane labializate în poziție finală absolută sînt rostite, după cum se știe, în două arii mari din cadrul dacoromânei. În acest fel de rostire „...recunoaștem ultima rămasiță a lui *u* final”¹², care poate fi, și de fapt este, de diverse intensități.

Alături de consoanele labializate, limba română posedă și consoane palatalizate, care se realizează printr-o mișcare accesorie pe care limba o face și în regiunea palatală. În seria consoanelor palatalizate, S. Pușcariu include însă numai oclusivele palatale *k*, *g* din limba literară și din graiurile în care acestea se mai păstrează și reflexele dentalelor *t*, *d*, *n* și a lichidei *l*, urmate de vocalele anterioare, din unele graiuri dacoromâne.

Din exemple ca *ochiu*, sg. — *ochi*, pl., *hoț*, sg. — *hoț'*, pl., pe care le citează, notate în acest fel, rezultă că S. Pușcariu nu era departe de a recunoaște cele două corelații de timbru și rolul acestor corelații în morfologia limbii române. El însă nu vorbește de aceste corelații de timbru, ci consideră consoanele finale labializate, ca și pe cele finale palatalizate, ca formînd „grupuri mixte”, constituite „dintr-una sau mai multe consoanante plus vocala ultrascurtă”¹³, care poate fi *u* sau *i*. Limba literară cunoaște astăzi numai grupuri mixte terminate cu *i* afonizat, în timp ce într-o perioadă mai veche de dezvoltare a limbii române existau și grupuri mixte formate din consoane finale și de *u* afonizat, grupuri care se mai mențin în unele graiuri populare.

În tabloul de la sfîrșitul capitolului prezintă în mod sinoptic „sistemul consoantelor românești”, care, potrivit materialului utilizat, cuprinde nu numai consoanele limbii literare, ci și pe cele care caracterizează graiurile noastre regionale.

În seria consoanelor semioclusive, o categorie aparte o formează sonantele, care, după S. Pușcariu, „ocupă un loc deosebit între celelalte consoanante, fiind înrudite și cu vocalele, ca și care pot grupa în jurul lor alte consoanante spre a forma împreună cu ele silabe. Deși la articulația lor buzele sau limba formează o ocluziune, ele nu sînt momentane, ca celelalte oclusive, ci sînt continue, aerul putîndu-se scurge — la *m* și *n* — pe nas, sau — la *l* — prin apertura orală laterală, sau — la *r* — prin aperturile iscate prin spargerea repetată a ocluziunii”¹⁴.

La analiza vocalelor, S. Pușcariu are în vedere locul de articulare și apertura. După locul în care se formează, „cele șapte vocale principale românești” se grupează în trei serii: anterioară, *i*, *e*, centrală, *a*, *ă*, *î*, posterioară, *o*, *u*. În ce privește apertura, situația este următoarea: „La vocalele centrale avem dar trei grade de închidere: *a* — *ă* — *î*, nu numai două, ca la vocalele anterioare (*e* — *i*) și la cele posterioare (*o* — *u*). Cînd pronunț cuvîntul *apărînd*, cele trei vocale se articulează în aceeași regiune centrală a gurii și cu aceeași poziție neutră a buzelor, dar cu o apertură din ce în ce mai micșorată”¹⁵.

Privitor la distribuția celor două vocale din seria centrală, de deschidere medie și închisă, S. Pușcariu precizează următoarele: „Pe cînd *î*

¹¹ S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 26.

¹² *Ibidem*, p. 26.

¹³ *Ibidem*, p. 56.

¹⁴ *Ibidem*, p. 36.

¹⁵ *Ibidem*, p. 41.

este inițial (*încep*), medial (*cînt*) și final (*hotărî*), *ă* nu se întrebuintează la începutul cuvintelor decît excepțional, în interjecții ca *ăra* ! sau în forme dialectale ca *ăla*, *ăsta* sau în plurale regionale ca *ăripi*. După *i* nu apare niciodată în românește *ă*, nici *î* (primul transformîndu-se în *e*, iar al doilea în *i* : *tăiem* față de *lucrăm*, *tăi(i)nd* față de *lucrînd*)”¹⁶. Apariția celor două vocale nu e posibilă, după cum se știe, nici după alte consoane cu timbru palatal (palatalizate sau muiate).

Schema cu cele șapte vocale principale, plasate după locul de articulare și după mărimea aperturii, este considerată de S. Pușcariu ca fiind valabilă numai pentru limba literară, nu și pentru graiurile regionale, „în care întîlnim și variante mai deschise sau mai închise ale celor mai multe din cele șapte vocale fundamentale românești”¹⁷. Printre aceste variante sînt enumerate *ɛ*, *ɔ*, *ə*, care însă s-a constatat că au această calitate numai în unele dintre graiurile dacoromâne, în timp ce în altele ele îndeplinesc o funcțiune lingvistică, fiind deci foneme autonome.

Deși, după cum am văzut mai sus, S. Pușcariu recunoaște acțiunea lui *i* asupra vocalelor care îl urmează (vocalele centrale, *ă*, *î*, devenite vocale anterioare, *e*, *i*) îl consideră semivocală, ca și pe *y*, aceste două „semivocale” intrînd în componența a numeroși diftongi (sau poliftongi). În cuvinte ca *iey*, *iauy*, *i-oî* (*da*) avem de-a face cu triftongi în componența cărora intră semivocalele *i* și *y*. În sintagma *aia o iau iey*, savantul clujean consideră că se succedă zece vocale și semivocale fără nici o consoană între ele. Tot ca un triftong este considerat și grupul *-oiy* (dintr-un cuvînt ca *buboiy*), grup constituit „din vocala plină *o*, urmată de semivocala *i* și apoi de vocala redusă și afonizată *u*”¹⁸.

O a doua caracteristică a foneticii limbii române, și în strînsă legătură cu masarea energiei la începutul cuvîntului, este, după S. Pușcariu, afonizarea vocalelor finale. Și „consonantele fonice la sfîrșitul cuvintelor își pierd în limba română fonia în stadiul de destindere”¹⁹, dar această particularitate caracterizează și alte limbi (germana, albaneza, limbile slave etc.).

Fără îndoială că o condiție a afonizării vocalelor finale este lipsa de accent; vocalele accentuate „își păstrează fonia pînă la sfîrșitul articulației”²⁰.

Deși tendința de afonizare a vocalelor finale a existat încă „din epoca străromână, ... în aceste vremuri vechi afonizarea n-a cuprins decît cele două vocale extreme *u* și *i*”²¹. După părerea lui S. Pușcariu, cele două vocale nu au avut o evoluție paralelă în sensul afonizării și apoi a devocalizării lor. Faptul că, în limba literară și în unele graiuri regionale, *u* final nu s-a păstrat decît după anumite grupuri de consoane îl duce la conclu-

¹⁶ *Ibidem*, p. 42.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 51–52.

¹⁹ *Ibidem*, p. 87.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 88. Părerea lui S. Pușcariu în legătură cu vechimea afonizării și apoi a dispariției vocalelor finale *u* și *i* a fost acceptată și de alți cercetători. A se vedea E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, în SCL, III, 1952, p. 157, care consideră că vocalele finale *u* și *i*, precedate de o consoană simplă, au dispărut aproximativ prin secolele al X-lea, al XI-lea.

zia că această vocală „a progresat mai mult pe calea devocalizării”²² decât perechea ei din seria anterioară, a cărei evoluție „spre desonorizare și dispariție totală a progresat mai încet decât la *u*”²³.

Sustinând vechimea mare a afonizării lui *u* și *i*, S. Pușcariu are în vedere situația generală din limba română: fenomenul se întâlnește în toate cele patru dialecte ale ei. Consideră că la aromâni *u* s-a menținut în măsură mai mare decât la dacoromâni, deoarece are valoare silabică după cele mai multe grupuri consonantice. În istroromână, în schimb, *u* final a dispărut cu totul „cînd nu avea funcție de morfem”²⁴.

În aceeași situație e în istroromână, și în meglenoromână, și *i* final, care, după unele consoane, a dispărut cu totul. S. Pușcariu afirmă că această vocală a dispărut în cele două dialecte „întrucît nu are funcție de morfem”²⁵, dar arată, pe de altă parte, că forma *ficior*, rezultată în urma dispariției lui *-i*, reprezintă atît singularul, cît și pluralul substantivului respectiv, iar forma *rup* corespunde atît persoanei I, cît și persoanei a II-a a verbului *rupe*. În dacoromână, *-i* afonizat, cu valoare asilabică, s-a păstrat mai bine după labiale și după dentale. În schimb după *s* și *z* se păstrează „numai în regiunile care nu prefac pe *i* în *î*”²⁶ după aceste consoane. „După *h*, *k*, *g* — de exemplu în pluralele *monahi*, *urechi*... — nu se mai aude nici o urmă de *i* afonizat”²⁷. De asemenea nu se aude acest *i* în regiunile vestice, unde a fost „înghițit” de *î* (*bun*, *fin* etc.). Nici după africaterile *č*, *g* nu se mai păstrează *-i* decât într-o arie din Muntenia. „E regiunea în care și *ș* se rostește uneori *șⁱ* sau *șⁱ*”²⁸. De fapt prin notarea *-čⁱ* (*măninčⁱ*), în graiurile respective din Muntenia, anchetatorul a redat timbrul mai palatal al africaterii decât în limba literară. S. Pușcariu a sesizat în mod just legătura care există între rostirea africaterii cu un timbru palatal mai puternic și caracterul muiat al fricativei *ș* (care constituie de fapt al doilea element, cel fricativ, al africaterii) în unele graiuri din Muntenia.

Dispariția lui *-i* se constată și după *ț*, „însă numai după ce l-a palatalizat, încît pluralul de la *hoț* (cu *ț* nepalatalizat) se deosebește de singular prin opoziția *țⁱ* — *ț*; tot astfel *tu înalțⁱ* de *eu înalțⁱ*”²⁹. De asemenea nu există *-i* nici după *ș*, *j*. „Rostirea cu *ș*, *jⁱ* este singura urmă ce a mai rămas din *i* final după șuierătoare, încît opoziția *ș* — *șⁱ* sau *j* — *jⁱ* distinge pe *un moș* de *doi moși*, *un ghiuj* de *doi ghiuji* sau pe *eu îngroș* de *tu îngroși*”³⁰. După cum vedem, în cazul africaterii *ț* și a șuierătoarelor *ș* și *j*, S. Pușcariu admite opoziția consonantică „palatalizat — nepalatalizat” în distingerea unor forme gramaticale: pluralul de singular sau persoana a II-a de persoana I.

În dialectul dacoromân, spre deosebire de celelalte dialecte, afonizarea cuprinde uneori și vocalele de deschidere medie, *e*, *ă*, *o*. Această afonizare, însă, este mai recentă și are o arie relativ redusă de răspîndire.

²² S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 88.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 89. Ideea e susținută și de Andrei Avram, *Contribuții la interpretarea grafiilor chirilice a primelor texte românești*, extras din SCL, XV, 1964, fasc. 1—5, p. 44.

²⁵ S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 89.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, p. 90.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

În partea a doua a lucrării, intitulată „Fonemica”, S. Pușcariu reia problema opozițiilor atit vocalice, cât și consonantice, opoziții care servesc, pe de o parte, la distingeri lexicale, iar pe de altă parte, și în cazul acesta rolul lor este mult mai important, la a deosebi diversele forme gramaticale ale aceluiași cuvînt în cursul flexiunii. Aceste opoziții sînt numite de obicei „contrastate”.

În vocalism, în afară de contraste între vocale din serii diferite de localizare, există „opoziții relevante” și între sunete vocalice „cu aceeași apertură, dar cu diferite puncte de articulație”³¹. Astfel există opoziția între *e* — *o* — *ă* (*des* — *dos*; *mor* — *măr*), între *u* — *i* — *î* (*mină* — *mîină*; *lună* — *lîină*; *lingă* — *lîngă*). Aceste opoziții, după cum rezultă din exemple, acționează numai pe plan lexical.

În afară de opoziția „palatalizat — nepalatalizat”, care se manifestă în cazul africategi *t* și a șuierătoarelor *ș*, *j*, S. Pușcariu amintește „contrastate” între consoanele dentale, respectiv velare și africate, pe care el le numește „consoane combinate”: *t* — *t'* (*bărbat* — *bărbați*, *pot* — *poți*), *c* — *č* (*mîc* — *mîci*, *fac* — *faci*), *g* — *ğ* (*fag* — *fagi*, *fug* — *fugi*). Opoziții ca *p* — *p'* (*lup* — *lupi*, *surp* — *surpi*), *n* — *n'* (*an* — *ani*, *adun* — *aduni*) sînt considerate de S. Pușcariu „contrastate între consoanate și grupuri mixte”³², avînd un rol „morfonemic important”.

S. Pușcariu sesizează și scoate totodată în evidență rolul alternanțelor vocalice, din tema unor cuvinte, într-o seamă de graiuri regionale, pentru a distinge două forme gramaticale, spre deosebire de limba literară, în care aceste alternanțe constituie doar un element suplimentar. Astfel, singularului *masă*, din multe graiuri regionale, îi corespunde pluralul *mesă*, singurul element deosebitor fiind alternanța *a* — *e*. Unele graiuri din Muntenia și limba literară dispun de mai multe elemente pentru a deosebi cele două forme.

S. Pușcariu arată că așa cum două sau mai multe vocale apar asociate cu o semivocală, într-un polifong, aceleași vocale pot fi repartizate și pe două silabe învecinate, formîndu-se așa-numitul hiat. „Aceasta se întîmplă înainte de toate atunci cînd vocalele extreme *i* și *u*, fiind accentuate, își păstrează valoarea de vocale pline și nu devin semivocale”³³. Printre grupurile de vocale care formează un hiat, S. Pușcariu enumeră: *ai* (*aici*, *hain*, *înainte*); *ăi* (*căință*, *făină*, *găină*, *grăim*); *ie* (*mîe*, *întîrzie*, *sofie*); *ii* (*conștiință*, *înmiit*, *ființă*) etc.

Problema hiatului în limba română a fost atinsă, fără a se opri în mod special asupra ei, de către toți istoricii limbii române³⁴. O cercetare specială i-a consacrat E. Petrovici³⁵, care demonstrează faptul că în limba română nu există vocale în hiat, limba întrebuintînd diverse mijloace pentru evitarea lui. Tendința de evitare a hiatului a existat încă în limba latină tîrzie, fapt reflectat în toate limbile romanice prin unele elemente care pre-

³¹ *Ibidem*, p. 256.

³² *Ibidem*, p. 257.

³³ *Ibidem*, p. 52.

³⁴ Vezi O. Densușianu, *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1961, p. 23—25, 66—69; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. IV, V, VI, București, 1966, 232—234; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 195.

³⁵ *L'hiatus au cours de l'évolution phonétique du roumain*, în *Actele celui de al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanice*, București, 1970, p. 377—380.

supun forme latinești fără hiat ³⁰. Această tendință s-a întărit apoi prin influența slavă, în urma căreia orice vocală din seria anterioară a fost preiotată la inițială de cuvânt sau de silabă.

În rîndurile de mai sus am reamintit cîteva dintre problemele de fonetică și fonologie a limbii române pe care savantul clujean le-a discutat, precum și concepția lui în legătură cu aceste probleme. În opera lui S. Pușcariu sînt puse și alte numeroase probleme de fonetică și fonologie, pe care le lămurește cu un deosebit simț de observație și cu foarte judicioase interpretări ale materialului, asupra cărora nu ne-am putut opri. Considerăm totuși că, prin contribuția noastră, am adus un modest omagiu omului de știință care ne-a lăsat o atît de bogată moștenire în toate domeniile și compartimentele de studiu ale limbii române.

R É S U M É

Tout en soulignant la réceptivité de Sextil Pușcariu pour les nouveaux courants de la linguistique de son temps, l'auteur insiste sur quelques problèmes de phonétique-phonologie envisagés par le savant de Cluj dans ses travaux, notamment dans son ouvrage de synthèse, *Limba română*, tome II: *Rostirea*.

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

³⁰ Vezi Al. Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 25.

SEXTIL PUȘCARIU ȘI LIMBA LITERARĂ

DE

R. TODORAN

În perioada de formație a lui S. Pușcariu și a desfășurării activității sale, adică la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului nostru, limba literară nu constituia obiectul de studiu al unei discipline lingvistice autonome.

Școala neogramatică, dominantă în acea vreme, cu remarcabile rezultate în studiul limbilor, a dirijat cercetarea fenomenelor de limbă cu deosebire spre fonetică. Descoperirea și cunoașterea legilor fonetice au facilitat explicarea formelor cuvintelor și au dus la stabilirea etimologiilor. Prin studiul evoluției sunetelor s-a promovat astfel morfologia și lexicologia istorică, cercetarea limbilor în dezvoltarea lor primind un caracter științific. Precum se știe, neogramaticii, pentru studiul istoric al limbilor, au asociat textelor vechi graiurile populare. Atît unele, cît și altele au servit drept surse de prim ordin pentru „gramatica” istorică. Ar fi necesar să observăm că istoria diverselor limbi, în acea vreme, s-a oprit la epocile vechi din dezvoltarea acestora. Se poate spune că, în general, perioada modernă și cea contemporană din istoria limbilor a fost neglijată, deși izvoarele pentru aceste perioade sînt incomparabil mult sporite. Limba ca instrument de cultură și ca expresie artistico-literară nu a interesat pe lingviști decît în mică măsură. Toate acestea explică de ce preocupările pentru limba literară ale lui S. Pușcariu, ca și ale altor contemporani ai săi, ocupă un loc marginal în ansamblul activității sale.

Observațiile, părerile și studiul unor aspecte ale limbii literare sînt rezultatul cercetărilor lui S. Pușcariu în domeniul istoriei literare, al activității sale de lexicograf și de „cultivator” al limbii române.

Cunoscuta sa sinteză asupra literaturii române vechi — *Istoria literaturii române. Epoca veche*¹ —, atît de mult apreciată pentru caracterul ei elementar, pentru simplitatea, eleganța și limpezimea expunerii, precum și pentru bogata și sistematica bibliografie care o însoțește, ne oferă posibilitatea de a cunoaște punctul de vedere al lui S. Pușcariu în problema originii și formării limbii literare române. Dar chiar înainte de publicarea lucrării menționate întîlnim unele observații

¹ Ediția I, Sibiu, 1921; ediția a II-a, Sibiu, 1930.

privind această problemă, fie în sensul celor susținute aici, fie în direcția altor puncte de vedere.

Cea dintii mențiune datează din 1904. Discutind ortografia Academiei, revizuită în acest an, S. Pușcariu relevă fluctuația pronunțării literare, care ar trebui să fie uniformă, explicabilă prin aceea că mulți scriitori nu sînt originari din Muntenia, „provincia al cărei dialect a devenit limbă literară”². În altă parte a aceluiași articol, semnalează necesitatea ca Academia să decidă cu claritate care din cele două pronunțări: *seară* sau *sară*, e literară. O decizie e greu de luat. Forma *seară*, muntenească, deși nu e cea mai răspîdită, „e îndreptățită prin faptul că dialectul muntean a dat naștere limbii literare”³. El nu face altceva decît să accepte părărea curentă în acea perioadă, susținută de Al. Lambrior, B. P. Hasdeu, în parte, de M. Gaster și mai ales de O. Densusianu⁴. Mai apoi, își formează o concepție proprie, pe care, pe parcursul activității sale, o va completa cu unele precizări noi.

Concepția de care am amintit a savantului clujean este în strînsă dependență de începuturile scrisului românesc. În această privință, el s-a declarat adeptul teoriei husite, lansată de N. Iorga. Primele texte în limba română — textele rotacizante —, după această teorie, ar fi traduse în nordul Transilvaniei, în Maramureș, de adepții ideilor reformatoare ale lui J. Hus. Îmbrățișind teoria husită, încă în 1910, în treacăt, se referă la unele probleme ale formării limbii literare române. După Pușcariu, cele dintii texte românești s-au tradus din slavonă într-o regiune care păstra, în secolul al XV-lea, labialele nepalatalizate. Această regiune trebuie plasată în nordul și nord-vestul domeniului dacoromân. Dacă lucrurile ar sta altfel, cele dintii scrieri românești, transpuse din slavonește în limba poporului român, ar prezenta *kept* în loc de *piept*. Faptul că în secolul al XVI-lea labialele apar intacte se datorește tradiției literare pe care au creat-o primele texte în limba română⁵. Ideile acestea au fost reluate ulterior și expuse cu unele precizări noi. Din cele menționate mai sus și din afirmația sa, cu caracter teoretic, și anume că „cel ce întrebuițează mai întîi o limbă în scopuri literare, fixează în scris, în mod firesc, graiul popular vorbit în regiunea sa”⁶, se poate deduce că S. Pușcariu s-a gîndit la o bază dialectală maramureșeană a limbii noastre literare. „Să ne închipuim că în regiunile din nordul Ardealului — afirmă el în continuarea aceleiași idei — s-ar fi pronunțat în secolul al XV-lea, ca în cele mai multe părți românești de azi, chept în loc de «piept», ghine în loc de «bine», hier sau șer în loc de «fier» ș.a.m.d. Cei dintii tălmăcitori ar fi scris atunci c h e p t, g h i n e, h i e r și urmașii lor ar fi continuat să scrie astfel, fixînd pentru

² S. Pușcariu, *Ortografia revizuită a Academiei Române (Scrisoare către D. Ioan Bogdan)* în „Convorbiri literare”, XXXVIII, 1904, nr. 11, p. 973.

³ Idem, *ibidem*, p. 977.

⁴ Cf. G. Istrate, *Originea și dezvoltarea limbii române literare*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași” (serie nouă), secțiunea III (Științe sociale), III, 1957 fasc. 1—2, p. 81—84.

⁵ Aceste idei au fost expuse mai întîi în valorosul său studiu *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, apărut în 1910; cf. versiunea franceză, în *Études de linguistique roumaine*, Cluj—București, 1937, p. 82—83; cf. și Gh. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948, p. 64—67 (Extras din „Buletinul Institutului de filologie română — Iași”, XI—XII 1944—1945).

⁶ S. Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ed. II, Sibiu, 1930, p. 79—80.

totdeauna în limba noastră literară aceste forme, pe care noi le simțim urite și care ar face ca limba noastră să se depărteze foarte tare de oricare altă limbă romanică”⁷. Fixînd astfel punctul de plecare, el înțelege dialectic procesul formării limbii literare române. Primele texte românești reflectă graiul din Transilvania de nord, care este și „temelia” graiului moldovenesc. „În drumul lor spre miază-zi — precizează profesorul clujean —, copiindu-se, mereu, scrierile acestea au pierdut unele arhaisme și particularități dialectale neînțelese aiurea (bunăoară rotacismul) și s-au apropiat tot mai mult de dialectul din Ardealul sudic, identic, în trăsăturile sale principale cu cel din Muntenia. Tipărindu-le, Coresi a stabilit o formă a limbei care era înțeleasă pretutindeni”⁸. Pînă a ajunge la Brașov sau în Țara Românească, ele au suferit un proces de modernizare, proces care constă în curățirea lor de provincialisme⁹. Diaconul Coresi și-a cîștigat un merit în cultura română ca tipograf, răspîndind prin tipărirea vechilor traduceri și a altora noi slova românească în toate regiunile locuite de români. „Prin marea sa activitate — concluzionează Pușcariu — Coresi contribuie însă în primul rînd la *stabilirea unei limbi literare românești* înțelese pretutindeni”¹⁰.

Am amintit mai sus că S. Pușcariu consideră graiul din nordul Transilvaniei drept „temelie” a celui moldovenesc. În lucrările sale, nu găsim explicitată această idee. Ceea ce putem spune sigur în legătură cu relația stabilită între graiul moldovean și cel din nordul teritoriului lingvistic dacoromân este că el împărtășește părerea lui Al. Procopovici, după care limba cărturarilor moldoveni cu labialele nealterate se explică prin stratificarea socială existentă în Moldova; descălecătorii maramureșeni cu rol conducător în statul moldovenesc, constituind clasa suprapusă, au păstrat labialele intacte, ca în graiul regiunii din care au descins, în timp ce masele populare moldovenești au schimbat aceste consoane în palatale. În scris, s-au impus formele existente în graiul clasei dominante. Așa se explică de ce un fenomen atît de caracteristic pentru graiurile moldovenești nu apare în textele din Moldova decît accidental. Lui S. Pușcariu i se pare că „teoria aceasta s-ar putea extinde și asupra limbii literare din Muntenia, unde consolidarea principatului s-a făcut dinspre vest spre est [...]. Vestul (Banatul și o parte din Oltenia) păstrează [...] pînă azi labialele nealterate”¹¹. Din această zonă s-au impus la curtea munteană cuvintele și formele cu labialele păstrate, după cum se poate observa din actele de cancelarie și din cărțile bisericești tipărite de Coresi, care a utilizat traduceri mai vechi din nordul Transilvaniei, cu labialele intacte, el însuși fiind din aria acestor consoane nepalatalizate¹².

Mai tîrziu, în 1938, ocupîndu-se de rolul traducerilor cărților religioase în formarea limbii literare române, profesorul clujean își conturează mai clar punctul de vedere expus mai sus. Din precizările pe care le aduce,

⁷ Idem, *ibidem*, p. 80.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Idem, *ibidem*, p. 71.

¹⁰ Idem, *ibidem*, p. 78.

¹¹ S. Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în „Dacoromania”, VIII, 1934—1935, p. 310.

¹² Această teorie a lui Al. Procopovici și S. Pușcariu a fost acceptată de D. Macrea (cf. Gh. Ivănescu, *op. cit.*, p. 66, și D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, București, 1965, p. 75, 76).

rezultă că „întîia traducere în românește a celor mai importante părți din cărțile sfinte [...] nu reflectează limba unui ținut, deosebită de graiurile vorbite în alte regiuni”, din cauză că „copiștii care ajutau ca manuscrisele să pătrundă pretutindeni nivelau deosebirile dialectale, ce nu erau prea mari de altminteri”¹³. Aceste constatări îl duc la concluzia că limba noastră literară, fixată prin cărțile religioase, „s-a creat prin contribuția tuturor regiunilor românești”, fiind un factor care explică „unitatea limbii românești în provinciile despărțite politicește veacuri de-a rîndul”¹⁴. Prin admiterea contribuției tuturor graiurilor la formarea limbii române literare, se poate presupune că S. Pușcariu nu neagă baza dialectală maramureșeană a acesteia. Baza dialectală a limbii literare și îmbogățirea ei cu elemente din toate graiurile românești sint două lucruri diferite¹⁵.

Lucrarea consacrată istoriei literaturii românești vechi este importantă pentru studiul limbii literare și dintr-un alt punct de vedere. În ea, S. Pușcariu, ca filolog, prezintă o caracterizare a limbii române din secolul al XVI-lea și face observații asupra limbii unor cărturari ai vechii noastre culturi.

Limba primelor noastre scrieri e stîngace, nemlădiată pentru nevoile literare, constată S. Pușcariu. Tocmai de aceasta ea ne permite să ne facem o idee mai precisă asupra particularităților de limbă din secolul al XVI-lea. Limba acestui secol se caracterizează prin elemente arhaice: în lexic, cuvinte de origine latină, ca: *gintu* „neam” (<lat. *gens*), *op* „treabă” (<lat. *opus*), *desider* „doresc” (<lat. *desidero*), *mărit* „ginere” (<lat. *maritus*), *temoare* (<lat. *timor*) ș.a.; cuvinte de origine latină, cu sens arhaic: *rost* „gură”, la om, în opoziție cu *gură*, la animale, *săruta* „salută” ș.a.; — în gramatică: plurale feminine în *i*, cu păstrarea lui *a* în radical: *cetați*, *parți*, *scari* ș.a., vocativul *fii*, de la *fiu* (<lat. *fili*), genitive formate cu *de* (*casa de Domnul*), dative formate cu *a* (*te închini a Dumnezeu*), genitive ale numelor proprii cu articolul proclitic (*ei Ane*); forme de imperfect și mai mult ca perfect la pers. 1 sg., fără desinență personală (*eu*

¹³ S. Pușcariu, *Limba cărților sfinte*, în „Biserica ortodoxă română”, LVI, 1938, nr. 11–12, p. 719. Cu nouă ani mai înainte, afirma, în altă ordine de idei, cam același lucru: „Cărțile bisericești — prin care s-a stabilit limba literară — circulau dintr-o provincie românească în alta, iar limba era înțeleasă pretutindeni; autori din diferitele părți o îmbogățeau cu cuvinte regionale în mod normal și în măsura în care limba comună se îmbogățează cu elemente nouă” (*Limba română și graiul din Ardeal*. Extras din vol. *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, II, București, 1929, p. 8).

¹⁴ *Ibidem*. În altă formulare, aceeași idee apare în S. Pușcariu, *Contribuția Transilvaniei la formarea și evoluția limbii române*, în „Revista Fundațiilor”, IV, 1937, nr. 5, p. 322: „În Transilvania s-a întrebuițat mai întîi limba literară în scris, traducîndu-se scrieri bisericești. A fost un noroc că cel care a răspîdit mai întîi aceste cărți cu ajutorul tiparului a fost un muntean, care, la Brașov, a adaptat graiul mai evoluat din jurul Tîrgoviștei, traduceri mai vechi făcute în limba aspră a nordului rotacizant. Astfel limba literară a apărut de la început ca o sinteză a limbii de pretutindeni, înțeleasă în toate colțurile dacoromâne”. Cf. și S. Pușcariu și T. Naum, *Indreptar și vocabular ortografic*, ed. IV, București, 1943, p. 8. O asemenea părere a mai fost susținută de Al. Philippide, G. Coșbuc și, mai tîrziu, de G. Ibrăileanu. Cf. G. Istrate, *art. cit.*, p. 90.

¹⁵ Interpretarea lui G. Istrate a afirmațiilor de mai sus, în sensul „că, spre sfîrșitul vieții sale, Pușcariu nu era adeptul teoriei husite și a originii limbii noastre literare în textele maramureșene din prima jumătate a secolului al XVI-lea” (*Locul lui Sextil Pușcariu în lingvistica românească*, în „Analele științifice al Universității «Al. I. Cuza» din Iași” (serie nouă), secțiunea III (Științe sociale), c) Limbă și literatură, XIV, 1968, fasc. 2, p. 168) nu pare plauzibilă.

cînta, eu avuse), forme etimologice ale perfectului simplu (*dedu, feciu, fripșu, răspunșu*; noi *cîntămu, voi cîntatu*); condiționalul vechi: *se eu cîntaru*, imperativul negativ, pers. 2 pl.: *nu cîntareți*, prepoziții și conjuncții arhaice: *spre „deasupra, peste”, se „dacă”*; construirea acuzativului, complement drept, al numelor de persoane fără *p(r)e*: *văd tine*; — în fonetică: rotacismul, păstrarea diftongului *ea* (*leage*), rezultat prin metafonizare ș.a. Unele din aceste fenomene fonetice și gramaticale se găsesc în dialectele românești transdanubiene sau regional în dacoromână¹⁶.

Prezentarea succintă a întregii noastre culturi din epoca veche nu-i îngăduie să facă observații lingvistice asupra celor mai importante opere din această epocă. Totuși, asemenea observații nu lipsesc cu desăvîrșire. Demne de menționat sînt elementele caracterizatoare ale limbii lui Grigore Ureche și a Mitropolitului Dosoftei. Limba lui Ureche e de „un deosebit farmec”, fapt care se explică prin originalitatea operei cronicarului. Caracterul popular al limbii lui Ureche este remarcat astfel: „Sintaxa e curat românească, neologismele lipsesc și termenii necesari sînt căutați în limba de toate zilele, care era pe vremea aceea și graiul poporului, limpede, vînjos și plin de imagini. În limba noastră pătrunde acum o comoară lexicală necunoscută scrierilor bisericești, cu cercul lor restrîns de noțiuni. Adesea ne surprinde eleganța unei întorsături de frază, vioiciunea unei locuțiuni idiomatice, iar arhaismele dau acestui grai cumpătat un deosebit parfum de vechime. Stilul, nesubțiat de gîndirile unui șir întreg de înaintași, ne apare uneori cam greoi; dar dacă Gr. Ureche și urmașii săi nu găseau totdeauna pentru ideile lor îmbrăcăminte suplă, croită pe corp, ei le înveșmîntau în acele haine largi și groase, care le țineau de cald și din care ele se dezbrobodeau întregi și nefalșificate”¹⁷.

Limba lui Dosoftei „e neîngrijită, cu expresii improprii, cu construcții și întorsături greoaie, adesea influențate de originalul slavon sau grecesc, cu un prea pronunțat colorit dialectal și mai ales cu multe neologisme. El împrumută fără multă alegere cuvinte din limbile originalelor sale și — ceea ce bate mai ales la ochi — are un număr cam mare de latinisme”¹⁸. Fără a-i tăgădui orice talent poetic, recunoscîndu-i meritul de a ne fi dat cea dintîi operă în versuri, de proporții mari, S. Pușcariu constată că „versurile lui Dosoftei nu sînt curgătoare, iar accentele nefirești ale silabelor jignesc tot atît de mult urechea noastră, pe cît ne supără banalitatea rimei, necorectă de cele mai multe ori, și pe cît îngreunează înțelesul multele umpluturi”¹⁹. Necesitățile prozodice l-au împins pe mitropolitul-poet spre „plăsmuirea” unor cuvinte, creații proprii ale sale.

Importante contribuții la istoria limbii române literare a adus S. Pușcariu prin studiul neologismelor²⁰. Înțelegînd neologismele

¹⁶ Cf. S. Pușcariu, *Istoria literaturii române...*, p. 66—68.

¹⁷ Idem, *ibidem*, p. 122.

¹⁸ Idem, *ibidem*, p. 124.

¹⁹ *Idem*.

²⁰ Cf., mai cu seamă, studiile: *Din carnetul unui filolog. VII. Despre neologisme*, în „*Tri-buna*” (Arad), XV, 1911, nr. 38, p. 1—2; *Raport către Comisiunea Dicționarului*, în *Academia Română, Dicționarul limbii române*, tomul I, partea I, A—B, București, 1913, p. XIX—XXIII; *Despre neologisme*, în *Închinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani*, București, 1931, p. 345—359 (republicat în *Études...*, p. 406—428); *Limba română*, I, București, 1940, p. 364—415.

ca împrumuturi lexicale pe calea culturii („Fremdwörter”), lingvistul clujean este obligat mai întâi să le analizeze și să ia atitudine față de ele ca lexicograf, în calitate sa de redactor al *Dicționarului Academiei*. La început s-a arătat mai reticent față de neologisme (probabil și din cauza atitudinii cu totul rezervate a Comisiei *Dicționarului*, la care se angajase). Cu timpul, pe măsură ce și-a dat seama de complexitatea problemelor neologismului, într-o perioadă de dezvoltare vertiginoasă a culturii noastre, el a devenit mai înțelegător față de cuvintele neologice și a încercat a le examina mai mult de pe pozițiile lingvistului decât de pe acelea ale unuia care se erijează în „cultivator” al limbii române. Dezvoltarea culturii aduce noțiuni noi, mai ales în domeniul științelor, gândirea devenind mai analitică și mai nuanțată, ceea ce impune cu necesitate crearea unor mijloace de expresie adecvate. Împrumutul neologismelor în limbă este nu numai o cale importantă, dar și necesară prin care se îmbogățește vocabularul limbii noastre.

Prin actualitatea sa, chestiunea neologismelor a devenit de interes public, așteptându-se o rezolvare a ei, mai cu seamă sub raportul găsirii unor criterii care să justifice necesitatea lor. „Problema neologismelor — afirmă cu dreptate S. Pușcariu — e departe de a fi rezolvată și cu greu se va putea găsi vreodată o formulă normativă, prin care să se stabilească în mod definitiv și clar : până la ce grad sintem îndreptățiți să primim, din limbi străine, cuvinte neologisme în graiul nostru și care-i criteriul după care putem judeca dacă cutare vorbă străină poate primi dreptul de cetățenie la noi sau nu”²¹. Normele care s-ar putea stabili ar fi două : să se împrumute neologismele care servesc la îmbogățirea limbii noastre și numai atunci când nu avem un echivalent românesc. Dar aceste norme „nu țin de cald”. Ele nu ne ajută să rezolvăm problema, fiindcă, așa cum arată S. Pușcariu, bogăția unei limbi este relativă, fiindcă „ceea ce unuia i se pare un lux, e pentru altul o trebuință”. Pe de altă parte, „să nu uităm — ne avertizează S. Pușcariu — că vorbele unei limbi nu se acopere niciodată deplin cu ideea pe care o exprimă. Ele sînt ca niște forme rigide în care avem să turnăm, după împrejurări, un conținut mai mic sau mai mare, și numai rareori întocmai de aceeași mărime cu aceste forme constante. De aceea, același cuvînt uneori ni se pare că exprimă prea mult, alteori prea puțin [...]. De multe ori, avînd un cuvînt vechi în limbă, cînd ni se pare că nu-i destul de expresiv, nu ne vom sfii să întrebuițăm neologismul. Cu atît mai mult că trebuința aceasta de a recurge la neologisme crește cu gradul de dezvoltare a culturai noastre, e dictată uneori de considerații estetice sau stilistice sau de trebuința de a evita orice echivocitate”²². Criteriul cel mai sigur pentru acceptarea neologismelor îl constituie uzul lor în limbă. Făcînd observația că *Dicționarul Academiei* nu are un caracter normativ, în sensul aprobării sau condamnării unor cuvinte, el arată că „limba nu se plămădește în academii” și afirmă cu justețe că „numai timpul poate consacra sau îngropa o vorbă”²³. De aceea, consideră că lupta antineologică este sortită eșecului : neologismele nu vor putea fi

²¹ S. Pușcariu, *Din carnetul unui filolog. VII. Despre neologisme...*, p. 1.

²² Idem, *ibidem*; cf. și M. Popa, *Probleme de limbă în „Tribuna” de la Arad (1897—1912)*. în CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 161.

²³ S. Pușcariu, *Raport către Comisiunea Dicționarului*, în Academia Română, *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea I, A—B, București, 1913, p. XXII.

stîpîte, nici prin articole vehemente, nici prin decrete academice. Singurul mijloc prin care se poate opri introducerea năvalnică a neologismelor în limba noastră ar fi ridicarea maselor largi la conștiința frumuseților limbii strămoșești, descoperind și introducînd în uz noile ei valcii, „astfel ca articolul de import care e neologismul să devină de prisos”²⁴. Oricît de interesantă este această recomandare, ea rămîne iluzorie, practic inaplicabilă.

Aceeași ponderabilitate și același bun simț îl manifestă S. Pușcariu vorbind de influența franceză în limba română. „Un împrumut — se exprimă el atît de plastic și just totodată — poate fi productiv, ca o ploaie venită la vreme, dar el poate fi și stricăcios, cînd nu-l știi întrebuința bine. Tot astfel cuvintele nouă împrumutate în epoci de prefaceri mari istorice și sociale, pot fi folositoare sau pot intoxica limba prin numărul lor prea mare”²⁵. Mijlocul firesc de îmbogățire a limbii și de împospătare continuă a elementelor ei rămîne „crearea de valori nouă din tezaurul existent”. Această «industrie națională», „trebuie proteguită prin opreliști vamale față de un import nelimitat de neologisme”²⁶. Numai atunci neologismul devine productiv și pe deplin folositor cînd, prin întrebuințarea lui, se pune în valoare bogăția tezaurului lingvistic național. Folosirea abuzivă a neologismului, din comoditate sau din snobism, observă just S. Pușcariu, duce la atrofierea puterii creatoare a limbii naționale²⁷.

Problema neologismelor în limba română este analizată de S. Pușcariu în complexitatea ei. Găsim în contribuțiile sale, pe lîngă utile observații de ordin teoretic, o remarcabilă prezentare istorică a neologismelor românești, începînd cu secolul al XVIII-lea pînă în timpul său, în care se fixează prețioase jaloane pentru o viitoare amplă istorie a acestei probleme. Dar nu numai atît. Sursele neologismelor, raportul lor cu teamenii tehnici, adaptarea neologismelor și funcțiile lor stilistice sînt tot atîtea aspecte de care s-a ocupat Pușcariu. Examinarea neologismelor în funcție de condițiile social-istorice specifice ale Transilvaniei, pe de o parte, și ale Munteniei și Moldovei, pe de altă parte, și urmărirea diferențierilor din limba cultă în raport cu influențele culturale diferite evidențiază laturi dintre cele mai interesante ale istoriei limbii române literare²⁸.

În studierea neologismelor românești, ca și în alte lucrări ale sale, el a fost favorizat de munca la *Dicționarul Academiei* și de posibilitatea de a avea la îndemînă imensul material al acestei opere.

S. Pușcariu a înțeles just rolul neologismelor în limba noastră și a avut o atitudine cumpănită față de ele, dictată de apreciablel său simț lingvistic, dar, înainte de toate, de cunoașterea științifică a dezvoltării limbii române, în diverse condiții istorice. Învățăturii român îi revine meritul de a fi făcut constatarea, devenită astăzi comună, că prin introducerea masivă a elementelor neologice de proveniență latină sau romanică

²⁴ S. Pușcariu, *Din carnetul unui filolog. VII. Despre neologisme...*, p. 2.

²⁵ S. Pușcariu, *Influența limbii franceze asupra celei românești*, în „Societatea de mline”, VIII, 1931, nr. 6—7, p. 146.

²⁶ Idem, *ibidem*; cf. și idem, *Despre neologisme*, în *Inchinare lui N. Iorga...*, p. 358.

²⁷ Cf. idem, *ibidem*. Cf. și idem, *Limba română*, I, București, 1940, p. 395.

²⁸ Cf. S. Pușcariu, „*Ardelenisme*” în *limba noastră*, în „Drumul nou”, I, 1931, nr. 35, p. 1; idem, „*Germanisme*” în *limba română din Ardeal*, în „Drumul nou”, I, 1931, nr. 37, p. 1; idem, *Deosebiri de grai*, în „Drumul nou”, I, 1931, nr. 41, p. 1; idem, *Limba română*, I, București, 1940, p. 409—415.

s-a produs un proces de *reromanizare* a limbii române. Prin aceasta, limba română manifestă o tendință convergentă față de limbile romanice ²⁹

Interes pentru limba literară a manifestat S. Pușcariu prin o r t o - g r a f i e, care se integrează, într-un fel sau altul, în acțiunea mai largă de cultivare a limbii.

Îndată după aprobarea de către Academie a ortografiei din 1904, S. Pușcariu scrie un substanțial articol, *Ortografia revizuită a Academiei Române* ³⁰. Apreciind înaltul for de cultură pentru reforma ortografică pe care a aprobat-o, consideră că e necesar ca acest început să fie continuat. După ce combate etimologismul cu argumente puternice oferite de pregătirea sa lingvistică, își afirmă totala adeziune pentru fonetism. Ortografia trebuie „să fie o fotografie a pronunțării” ³¹, având același rol în scriere ca pronunțarea în vorbire. Fonetismul presupune o „pronunțare uniformă”, iar „ca normă nu se poate lua decît limba literară” ³². Deși nu se vorbește de ortoepie, trebuie să înțelegem că normele ortoepice sînt identice în cea mai mare parte cu cele ortografice. Autorul consideră că, în fixarea unui sistem ortografic fonetic, nu ne putem conduce de sentimente, de orice natură ar fi ele.

În discuția pe care o poartă pe marginea ortografiei, S. Pușcariu se oprește asupra unor reguli ortografice aprobate de Academie în discordanță cu principiul fonetic și neimpuse de uz, și, totodată, propune soluții pentru probleme ortografice trecute cu vederea. E de semnalat faptul că propunerile lui S. Pușcariu, fiind raționale și bazindu-se pe elemente științifice, au fost fie admise în următoarele modificări ale ortografiei, fie reluate în discuțiile care au avut loc cu acele ocazii.

Nu este de acord cu întrebuițarea a două litere — *â* și *î* — pentru același sunet, nici cu regula, inconsecventă de altfel, fixată pentru scrierea cu una sau cu alta din aceste litere, fiindcă prin aceasta se calcă principiul fonetic și se contravine uzului. Academia, pusă în fața unei dileme, „a recurs la vechea rețetă, practică de zeci de ani, la compromis, la împăcarea fonetismului cu etimologismul, acest strigoi încuibat în palatul din Calea Victoriei, pe care nici « radicalii » n-au putut încă să-l alunge, în nădejdea că tot vor ajunge odată să scurteze coada cînelui de tot, deși deocamdată s-au mulțumit s-o taie cu bucățica, ca sasul, care credea că astfel ciinele va avea dureri mai mici” ³³.

O părere îndrăzneată are în legătură cu *î*, eliminat din ortografia Academiei. Reproșul lui S. Pușcariu este că nu s-a ținut seama de faptul că *î* notează două realități fonetice : *i* semivocalic, în diftongi și triftongi și « *i* șoptit », după consoane, în poziție finală. Propune să se mențină *î* pentru « *i* șoptit », sunet specific limbii române. Propunerea e susținută, în primul rînd, prin consecvența aplicării principiului fonetic. Dacă se

²⁹ Cf. S. Pușcariu, *Renașterea noastră romană*, în *Omagiu lui Ramiro Ortiz*, București, 1929, p. 150 ; idem, *Limba română...*, p. 370.

³⁰ Publicat în „Convorbiri literare”, XXXVIII, 1904, nr. 11, p. 961—978.

³¹ S. Pușcariu, *Ortografia revizuită...*, p. 965.

³² Idem, *ibidem*, p. 973.

³³ Idem, *ibidem*, p. 967. Opinia lui S. Pușcariu, care nu e singulară în epocă, a învins în ortografia din 1952.

admite la plural, nearticulat, *i*, forma articulată se poate scrie cu un singur *i*, corespunzând într-un totu pronunțării. „Astfel nu vom fi numai consecvenți cu principiul fonetic pe care l-am admis pe de o parte și cu uzul, întrucât acesta era corect pe de altă parte, ci vom mai scăpa și dintr-o încurcăla mare. Dacă scriem *domni* pentru forma nearticulată a pluralului, va ajunge să scriem *domni* pentru cea articulată și nu mai avem nevoie de doi *i* (domnii) ca să-l cetim pe *i* așa cum se pronunță”³⁴.

Justă este atitudinea lui S. Pușcariu în privința „omeotropilor” (omonimelor). Marcarea deosebirii dintre omonime este nu numai imposibilă, ci și de prisos. Contextul este hotărâtor: „cuvintele nu se pronunță niciodată izolate, ci în frază, iar sensul frazei nu ne va lăsa niciodată în nedumerire dacă avem să înțelegem *părul* din cap sau *părul* din grădină, *rîsul* grațios al iubitei sau *rîsul* fioros din pădure”³⁵. Pornind de la inconsecvențele existente în ortografia Academiei și cu deosebire în glosar, el fixează reguli cu privire la scrierea vocalelor în hiat, a diftongilor *ea* și *ia*, a sunetelor *s* și *z*, în raport cu caracterul surd sau sonor al consoanelor următoare. Soluțiile date de S. Pușcariu sînt norme în ortografia actuală.

În 1923, S. Pușcariu a prezentat Academiei un raport pentru revizuirea ortografiei din 1904. Desăvîrșirea statului național unitar român ridică problema elaborării și aplicării unor norme ortografice precise, unitare și totodată mai simple. Principiul călăuzitor trebuie să fie — precizează profesorul clujean — „un *fonetism moderat*, ținînd seama de tradiție, care, oricum, nu e de ieri-alaltăieri și reoglindește o statornică năzuință a predecesorilor noștri de a da limbii cea mai potrivită formă exterioară”³⁶. Scrierea corectă presupune pronunțarea corectă și uniformă. În materie de ortoepie, inclusiv de gramatică, ne găsim adesea în fața unei dezorientări din cauza existenței a două sau a mai multor variante. *Dicționarul* Academiei va putea da indicii asupra formelor întrebuintate de marii scriitori, care pot fi orientative. În numeroase cazuri timpul, adică uzul, va decide.

Problemele ortografiei noastre l-au preocupat pe S. Pușcariu pînă către sfîrșitul carierei sale științifice. Idei, ca cele relevate mai înainte, revin mereu, cu unele completări și nuanțări în contribuțiile sale de mai tîrziu din acest domeniu. Congresul filologilor români din 1926 accentuează necesitatea reformei ortografice, în sensul îmbunătățirii ei, stîrnind astfel din nou interesul public pentru ortografie. Peste trei ani, S. Pușcariu prezintă Academiei un proiect de reformă a ortografiei³⁷, care, discutat, în general, stă la baza ortografiei adoptate de forul academic în 1932. Dacă i se recunoaște aportul la elaborarea acestei ortografii, trebuie să i se recunoască și meritul de a o fi rîspîndit în rîndurile oamenilor cu lît sau dornici de a se instrui și a-și însuși elementele culturii. *Îndreptarul*

³⁴ Idem, *ibidem*, p. 970. Propunerea lui S. Pușcariu a fost reluată cu ocazia discuțiilor care au avut loc cu scopul îmbunătățirii normelor ortografice actuale, de E. Petrovici (v. „Cum vorbim”, III, 1951, nr. 7–8, p. 79) și, cu unele modificări, de Al. Graur (v. „Cum vorbim”, III, 1951, nr. 7–8, p. 82).

³⁵ Idem, *ibidem*, p. 971.

³⁶ S. Pușcariu, *Cum scriem?* 1. *Generalități*, în „Societatea de mline”, I, 1924, nr. 3, p. 64.

³⁷ Cf. Academia Română, *Anale*, tomul XLIX, ședințele din 1928–1929, București, 1929, p. 200–214.

ortografic³⁸, în colaborare cu Teodor Naum, constituie instrumentul cel mai eficient pentru propagarea cultivării limbii naționale, prin întărirea ideii de normă și prin punerea la îndemina elevilor, studenților, profesorilor și a celorlalte categorii de intelectuali a unui ghid competent în scrierea și pronunțarea corectă. Bogatul vocabular de la sfârșitul lucrării completează regulile comentate ale ortografiei Academiei. Recomandările făcute de autori se bazează pe un vast material lingvistic, oferit de fișierul *Dictionarului* Academiei, pe remarcabilul lor simț lingvistic, iar, în numeroase cazuri, soluțiile propuse se sprijină pe consultarea unor scriitori ca M. Sadoveanu și I. Al. Brătescu-Voinești, reprezentativi pentru cele două mari provincii românești, precum și a altor personalități ale culturii noastre³⁹. Chiar dacă timpul nu a confirmat justetea rezolvărilor date de autori unor cazuri particulare, în ansamblu *Îndreptarul* lui S. Pușcariu și T. Naum a contribuit în mare măsură la uniformizarea limbii române literare, în perioada de după marele act istoric al unirii tuturor românilor într-un singur stat național.

Ocupându-se de ortografie (și implicit sau explicit de ortoepie), S. Pușcariu a subliniat caracterul fluctuant al pronunțării literare românești și, în dependență de acesta, al scrierii. A avut chiar ideea de a întreprinde o „anchetă” în acest sens⁴⁰. Materialul obținut îi impune constatarea că tot al zecelea cuvânt din vocabularul limbii noastre literare pune o problemă fie de ortografie, fie de ortoepie sau de gramatică. Limba română — e vorba de ceea ce numim astăzi limba standard — e necristalizată încă. În aceste pronunțări și forme gramaticale șovăitoare nu e nimic specific pentru limba noastră. Și alte limbi au trecut prin această fază. Altc ceva caracterizează, precizează S. Pușcariu : „În stadiul actual al civilizației, în care totul tinde spre standardizare, când toate limbile popoarelor apusene apar organizate, graiul nostru [e vorba de limba literară] are încă aspectul pitoresc al unei păduri pe care grădinarul-gramatic n-a schimbat-o încă într-un parc. « Gramaticalizarea » limbii este un postulat al societății moderne, care cere ca singurul mijloc pe care îl are omul spre a împărtăși semenilor săi gânduri, sentimente și îndemnuri, să fie cât mai uniform și neechivoc”⁴¹. O limbă ca a noastră, care n-a fost reglementată prea mult prin școală și literatură, este neîncătușată în norme rigide. Ea are „posibilități de exprimare mai vioaie și mai impresionante ; vorbitorul, dispunând de mai multe varietăți de exprimare, poate neconștient să toarne nuanțe nouă de conținut în ele și să le diferențieze”⁴². Acestea îi dau limbii române o notă de prospețime, ceea ce constituie un avantaj. În același timp, însă, caracterul ei fluctuant duce la „o lipsă de claritate supărătoare”, adesea fiind „ambiguă”⁴³, în neconcordanță cu stadiul de civilizație atins.

³⁸ Titlul exact este : *Îndreptar și vocabular ortografic după noua ortografie oficială, pentru uzul învățământului de toate gradele*. Între 1932 și 1946, au apărut cinci ediții. Este și aceasta o dovadă de importanța și necesitatea lucrării.

³⁹ Cf. S. Pușcariu și T. Naum, *Îndreptar*..., ed. IV, București, 1943, p. 8 ; S. Pușcariu, *Rostiri și forme șovăitoare*, în „Revista Fundațiilor”, III, 1936, nr. 9, p. 569.

⁴⁰ Cf. S. Pușcariu, *Rostiri*..., p. 566—582.

⁴¹ Idem, *ibidem*, p. 567.

⁴² S. Pușcariu, *Proiect de reformă a ortografiei române*..., p. 202.

⁴³ S. Pușcariu, *Rostiri*..., p. 567.

Elementele pe care le-am semnalat mai sus privind concepția savantului despre limba literară română și contribuțiile sale la cunoașterea și studierea ei nu se încheagă într-un sistem. Sînt doar ornamente arhitecturale care fac ca marele edificiu al operei științifice a lui S. Pușcariu să fie mai frumos, mai impunător, în toată măreția și complexitatea lui.

R É S U M É

L'auteur analyse la contribution de S. Pușcariu à l'étude de la langue littéraire roumaine. Ayant une formation néo-grammairienne, dépassée en plusieurs directions, la langue littéraire ne se trouve pas dans le centre de son activité. Le linguiste de Cluj aborde les problèmes de la langue littéraire roumaine en tant qu'historien littéraire (en formulant une théorie de son origine et sa formation), lexicographe (en étudiant les mots savants, les néologismes) et aussi comme quelqu'un qui a manifesté de l'intérêt pour la culture de la langue (en contribuant à l'établissement des normes orthographiques et orthoépiques de la langue roumaine).

*Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31*

SEXTIL PUȘCARIU — IDEILE CRITICULUI ȘI ALE ISTORICULUI LITERAR

DE

MIRCEA POPA

Strălucită personalitate a lingvisticii românești, în domeniul căreia a creat lucruri durabile, cu repercusiuni fertile în diverse sectoare ale acestei discipline, Sextil Pușcariu-filologul nu și-a negat niciodată pasiunea și interesul pentru un domeniu învecinat cercetărilor sale : acela al istoriei și al criticii literare¹. Preocupările sale din acest domeniu s-au manifestat constant de-a lungul anilor și, în ciuda mentalității epocii mai noi, care a adus la modă tipul savantului specializat, S. Pușcariu a ținut să rămână filologul de formație veche, din perioada în care între aceste două discipline nu se trăseseră încă granițe categorice (lucru valabil de altfel și pentru N. Iorga sau Ovid Densusianu, care prin lucrările lor de sinteză au pus bazele noii științe a istoriei literare). Pușcariu însuși va deveni profesor de istoria literaturii, materializându-și prelegerile într-o operă mult apreciată la vremea ei, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, iar atunci când împrejurările l-au favorizat, investindu-l cu conducerea primului institut de cercetări consacrate limbii române din țara noastră — Muzeul limbii române de la Cluj —, n-a pregetat să acorde istoricilor literari și filologilor un rol important în noua operă pe care o proiecta, cum se poate vedea din lucrările colaboratorilor săi sau din sumarele „Dacoromaniei”². Critică literară propriu-zisă Pușcariu n-a făcut decît cu intermitențe, cantonîndu-se mai ales în istoria literară, unde a adus contribuții notabile. În acest domeniu el se face remarcant ca un veritabil susținător al mișcării sămănătoriste, un istoric de mare capacitate al literaturii noastre vechi și un teoretician remarcabil al specificului nostru național, așa cum vom vedea din cele ce urmează.

¹ Vezi Ilie Dan, *Preocupări de istorie literară la Sextil Pușcariu*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași”, secț. a III-a, tom. XIV, 1968, fasc. 2, p. 195—207; Mircea Vaida, *Sextil Pușcariu, critic și istoric literar*, Edit. „Dacia”, Cluj, 1972.

² Vezi rubrica *Pagini de cărți*.

1. Critic și istorie al mișcării sămănătoriste

Cel care avea să hotărască destinul lui S. Pușcariu în cultura românească avea să fie N. Iorga. Întîlnirea tinărului filolog cu ideile și personalitatea marcantă a impetuosului istoric a lăsat asupra sa o influență dintre cele mai covârșitoare, care l-a și determinat ca, începînd din 1903, să se alăture trup și suflet acțiunii dirijate de Iorga la „Sămănătorul”. Alături de Il. Chendi și Ioan Scurtu, N. Iorga a cîștigat de la început în Sextil Pușcariu pe unul dintre susținătorii și apărătorii cei mai fervenți ai curentului, rol pe care, din păcate, cei mai recenti cercetători ai acestui fenomen literar îl trec în mod nepermis cu vederea. Încă din 1904, cînd „Luceafărul” nu dobîndise încă nici un critic specializat, Sextil Pușcariu deschide în coloanele revistei rubrica „Foi răzlețe”, în care prezenta principalele realizări ale literaturii sămănătoriste și oferea scurte antologii din operele scriitorilor comentați³. Scriitorii pe care îi are în vedere S. Pușcariu sînt recrutați exclusiv din aria de interes a revistei „Sămănătorul”: Șt. O. Iosif și D. Anghel, I. A. Bassarabescu, I. Al. Brătescu-Voinești, C. Sandu-Aldea, M. Sadoveanu, Ion Agârbiceanu, Maria Cunțan, Z. Bârsan etc. Ceea ce spune despre literatura lui Z. Bârsan, Brătescu-Voinești, Ion Ciocîrlan, Maria Cunțan, C. Sandu-Aldea nu interesează în mod deosebit. Critica lui nu este o critică de analiză, de interpretare, ci una de tip cultural, de susținere. El prizează pe acești scriitori nu pentru valoarea deosebită a operei lor, ci pentru idealurile pe care ea le exprimă. Lucrul este afirmat în mod explicit cu ocazia cronicii pe care o dedică volumului *Din zile mari* al lui Șt. O. Iosif, în care spune: „Noi recomandăm această operă a cîntărețului nostru tuturor acelor care simt bucuriile și durerile neamului lor, care nu ascultă sfaturile otrăvite ale cîtorva condeie fără mult rost ce ne îndreaptă spre lumea unor gînduri străine și de firea și de trecutul nostru. Numai astfel de opere pot fi prilejul de curată învățătură și primenirea sufletelor lumii noi, primejduită de atîtea influențe străine, din șirele acestora se clădește temelul educației de care noi avem trebuință”⁴.

Edificația asupra programului ideologic al criticului, nu vom mai fi mirați dacă în textul mai tuturor cronicilor sale vom întîlni la tot pasul cele mai cunoscute sloganuri sămănătoriste: opoziția dintre sat și oraș, elogiul vieții patriarhale a țaranului, accentul pus pe tendința etică, morală. Iată un șir de astfel de exemple. Opera de mai sus a lui Șt. O. Iosif este clogiată pe motiv că ar cuprinde „toată sănătatea și vigoarea și duiosia curată a vremilor mari, a vremurilor patriarhale ce-au încătușat totdeauna struna poetului Iosif”⁵; eroii nuvelilor lui C. Sandu-Aldea, pentru că „sînt oameni cu sufletul curat, pe care nu firea lor de criminali îi împinge la omor, ci năpasta sau simțul lor de echitate jignit prea tare”⁶, pentru că autorul lor e mereu

³ Cu acest prilej a deschis și un fel de anchetă literară — printre primele de acest gen la noi —, trimițînd scriitorilor sămănătorști un chestionar pentru autobiografia, al cărui rezultat îl publică sub titlul *Nuveliști în viață din regal*, în „Luceafărul”, IV, 1905, nr. 15—16 (15 aug.), p. 295.

⁴ *Foi răzlețe: Șt. O. Iosif, „Din zile mari”*, în „Luceafărul”, IV, 1905, nr. 15—16 (15 aug.), p. 320.

⁵ *Ibidem*.

⁶ C. Sandu-Aldea, „*În urma plugului*”, în „Luceafărul”, IV, 1905, nr. 21 (1 nov.), p. 456.

„cu gândul în cătunul în care s-a născut”⁷; cei ai povestirilor lui Sadoveanu, pentru rezistența pe care o opun lumii orașului, pentru faptul că scrierile sale sînt „călduroase apeluri împotriva deplasării țărănimii”⁸. Din hățișul unor asemenea motivații extraliterare, elementul estetic apare greu, dar el nu lipsește cu desăvîrșire. El poate fi intuit în considerațiile pe care le consacră prozei lui Sadoveanu și Agârbiceanu sau poeziei lui Octavian Goga, în care ponderea analizei crește substanțial. La Sadoveanu de exemplu, criticul sesizează cu luciditate măiestria artei de povestitor, înclinația spre romantism, adîncimea cugetării, poezia naturii, frumusețea limbii și stringența organizării materialului epic, care „face impresia unor episoade dintr-un roman mare al acestei clase de oameni”⁹. Nu este neglijată nici știința construcției epice, despre care spune : „Ușurința cu care scrie, invențiunea îmbelșugată sînt calități care lipsesc celorlalți nuvelisti români pentru ca să poată serie romane. Dar nuvelele sale, departe de-a fi fragmentare, sînt totdeauna bine încadrate, autorul știe de unde să atace subiectul și mai cu seamă unde trebuie terminat, iar drept fundal acestor pinze pline de viață servesc minunate descrieri care nu sînt niciodată de umplutură, care nu obosesc, ci întregesc”¹⁰. La Agârbiceanu stăruie asupra veridicității tipurilor, a modului în care știe să creioneze stările sufletești, să conducă evoluția conflictelor, considerîndu-l un demn descendent al lui Slavici și foarte înrudit cu Sadoveanu în direcția artei literare. Nu uită să sublinieze „valoarea morală” deosebită a unei nuvele ca *Împăcarea*, pe care o și compară cu *Popa Tanda*¹¹. Mai mult ca la prozatori, la Goga va insista asupra încadrării sale într-o tipologie literară, din care nu lipsește apropierea de Coșbuc și Iosif. Cauzele succesului său îl judecă în funcție de factori externi (acțiunea „Sămănătorului”, care a pregătit terenul pentru o astfel de poezie) și factori interni, legați de valoarea reală a acestei poezii, bogată în „valori și forme” și „de o putere extraordinară a expresiei”, rezultat al unei pasiuni „care nu suferă zăgazul rimei și se dezlanțuie într-un ritm neregulat”¹². Valoarea internă e pusă și aici în legătură cu momentul în care „în producțiunea lui Goga se încheagă un program”, constînd în „puterea de a distinge tot mai limpede factorii care determină viața țaranului român”, în observarea „cauzelor și efectelor traiului țărănesc” și „a descoperirii importanței lui [a țaranului — n.n.] în istoria noastră națională”¹³. Analiza propriu-zisă a operei poetice a lui Octavian Goga se face, ca și în cazul scriitorilor de mai sus, mai ales printr-o prismă ideologică, saturată de idei sămănătoriste, pe fundalul cărora se detașează totuși și câteva elemente estetice privitoare la tipicitatea caracterelor lui Goga, care se cer neapărat sesizate : „Și cum rînd pe rînd se deslușesc în mintea filozofului Goga aceste persoane ca niște factori

⁷ C. Sandu-Aldea, „Drum și popas”, în „Luceafărul”, III, 1904, nr. 9—11 (1 mai — 1 iun.), p. 218.

⁸ Mihail Sadoveanu, „Dureri înăbușite”, în „Luceafărul”, IV, 1905, nr. 4 (15 febr.), p. 94.

⁹ Mihail Sadoveanu, „Povestiri”, în „Luceafărul”, III, 1904, nr. 14—16 (15 aug.), p. 280.

¹⁰ Ibidem, p. 281.

¹¹ I. Agârbiceanu, „De la țară”, în „Luceafărul”, IV, 1905, nr. 18 (15 sept.), p. 359.

¹² Poeziile lui Octavian Goga, în „Convorbiri literare”, XL, 1906, nr. 2 (1 febr.), p. 172.

¹³ Ibidem, p. 173.

determinanți în viața satului său, trăsăturile concrete se pierd făcând loc abstracțiunii, omul dispare pentru ca să apară tipul, satul devine însuși tipic pentru toate satele din Ardeal”¹⁴.

Dacă în cazul lui Z. Bârsan, Maria Cunțan, Ion Ciocîrlan sau C. Sandu-Aldea, S. Pușcariu evită să se pronunțe asupra evoluției lor viitoare, la acești trei scriitori (Sadoveanu, Agârbiceanu, Goga), încrederea sa în talentul lor este exprimată cu deosebire. Sadoveanu, „deși cel mai tânăr între tovarășii săi, e cel mai de seamă”¹⁵, iar Agârbiceanu e „cel mai talentat dintre prozatorii ardeleni în viață”¹⁶. Reacția de apărare a literaturii ruraliste¹⁷ îmbracă uneori forme polemice virulente, cum reiese din suita de *Scrisori*¹⁸ din „Luceafărul” sau din articolul *Poezii noi*, apărut în „Junimea literară” din 1904. În sensul mai vechilor sale idei din „Luceafărul”, Pușcariu se ocupă de condeiele reprezentative ale noii generații, din rîndul căreia selectează poezia lui Iosif, Anghel, Maria Cioban și Zaharia Bârsan, pe motiv că „ni s-a născut un grup de poeți de talent incontestabil care prin faptul că n-au cercat să împămîntenească o literatură exotica și nefirească la noi, ci au urmat tradiția, s-au adăpat la izvorul național ce iese din solul udat de sîngele vitejilor nostri strămoși, ne dau garanția că poezia ce o creează ei are viitor”, și, în lipsa căreia, „toate direcțiile bolnăvicioase ale apusului degenerat au putut cere intrare în literatura noastră, sub flamura lui Macedonski și a elevilor săi simbolști, veriști și decadenți”¹⁹.

Sextil Pușcariu nu este numai un critic al sămănătorismului, ci, mai cu seamă, un istoric al lui. Cu mult înainte de Dan Smântănescu și înaintea oricărui alt cercetător al fenomenului, S. Pușcariu încearcă să extragă cîteva considerații cu caracter concluziv, mai întîi în dările de seamă anuale asupra mișcării literare din România, pe care le trimitea revistei germane „Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie”, apoi în lucrarea *Cinci ani de mișcare literară (1902—1906)*, apărută în Editura Minerva în 1909. Caracterul de istorie a mișcării „Sămănătorului” este lesne observabil. Întreaga distribuție a materiei, ca ideologie, scriitori și reviste, converge înspre mișcarea sămănătoristă, aflată în prim-planul cărții. Dacă istoricul literar poposește o clipă și asupra altor direcții literare, ca mișcarea „Junimii” sau a „Contemporanului”, n-o face decît pentru a lega noua mișcare de o tradiție, sau, dimpotrivă, pentru a o separa, cu alte cuvinte pentru a o încadra într-o serie istorică. La fel se întîmplă și cu scriitorii care aparțin altor reviste sau grupări literare, enumerați abia în paginile lucrării, pentru a lăsa loc în schimb tuturor acelor care s-au dezvoltat sub auspicii iorghistice: Chendi și Scurtu în critică, Vasile Pop, C. Sandu-Aldea, Ion Adam, I. Agârbiceanu, M. Sadoveanu, Al. Ciura, Ion Gorun, Constanța Hodoș, Em. Gîrleanu în proză, G. Vîlsan, Z. Bârsan, Maria Cunțan, Ion Bârseanu, Octavian Goga și Șt. O. Iosif în poezie. Toți aceștia se bucură de o tratare preferen-

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ „Luceafărul”, III, 1904, nr. 14—16, p. 280.

¹⁶ „Luceafărul”, IV, 1905, nr. 18, p. 359.

¹⁷ *O scrisoare*, în „Luceafărul”, II, 1903, nr. 7 (15 mart.), p. 122—128, și *Scrisoarea a II-a*, în „Luceafărul”, II, 1903, nr. 12—13 (iun.), p. 200—204.

¹⁸ *Scrisoarea a III-a*, în „Luceafărul”, II, 1903, nr. 16—18, p. 270.

¹⁹ *Poezii noi*, în „Junimea literară”, I, 1904, nr. 3 (mart.), p. 34 și urm.

țială, de aprecieri necenzurate, punîndu-se pe seama acestei mișcări, a „noii direcții” cum o numește el, întreaga renaștere a literaturii noastre din epoca nouă²⁰. Tot ceea ce rămăsese nerezolvat aici e lămurit mai apoi în articolul concluziv *Grupări literare și idei politice*²¹, apărut în „Luceafărul” din 1912, în care mișcarea „Sămănătorului” este legată pur și simplu de ideile generoase ale grupării „Daciei literare” a lui M. Kogălniceanu, urmărindu-se cu acuitate evoluția și dezvoltarea ideilor naționale în diverse epoci istorice și coloratura pe care o primesc ele prin timp. Toate lozincile sămănătoriste: „unitatea culturală”, „prin noi înșine”, „lumină și cultură”, dobîndesc astfel o dimensiune istorică nouă, care e simptomatică la un critic de formația sa. Introducînd în judecarea istorică ideea de *generație*, care nu este orice grupare, ci numai aceea „cu ideale și aspirațiuni bine stabilite, stîrnind valuri largi în publicul mare”, Pușcariu a delimitat, pentru întîia oară în mod exact, puterea de iradiație și de absorbție a acestui curent, forța și dimensiunile lui. Prin retragerea sa, odată cu cel dintîi război mondial, din cîmpul criticii literare, sămănătorismul a pierdut un critic de directivă și de susținere cum puțini a avut. Dacă Iorga este ideologul curentului, dacă Il. Chendi este mai ales criticul său (cu toată dizidența sa din 1906 cu *Viața literară și artistică*), S. Pușcariu este, fără-ndoială, istoricul său, căruia trebuie să-i concedem cu adevărat rolul pe care l-a avut în această importantă mișcare literară.

2. Teoretician al specificului național

Toate curente literare care au avut la bază *tradiția* au pus mare preț pe specificul național. Formulată pentru întîia oară de scriitorii din jurul „Daciei literare” a lui M. Kogălniceanu, conceptul a suferit o îmbogățire permanentă din partea scriitorilor junimiști sau a celor adunați în jurul revistelor „Viața românească” și „Sămănătorul”. Pentru Sextil Pușcariu el se confundă la început cu acela de *etnicitate*, cu ceea ce izvorăște din străfundurile ființei noastre naționale, cu alte cuvinte cu ceea ce e *romănesc*, opunîndu-l astfel, în mod implicit, noțiunii de *influență*. Meritul lui Iorga constă, după el, în faptul de-a fi înțeles necesitatea unei culturi de tip național, iar gloria lui Eminescu o deduce din modul cum a știut să surprindă specificitatea vieții sufletești a poporului său, sesizînd astfel acea legătură adîncă ce se instituie între național și universal: „Așa a înțeles Eminescu literatura națională: nu imitînd cîntecul popular, ci alipindu-se de el, nu încercînd să reinvie scrisul veacurilor trecute, ci continuîndu-l și ducîndu-l la desăvîrșire, nu forțînd nota patriotică, prin fraze declamatorii, ci lăsînd să picure din orice vorbă spusă dragostea nemărginită și firească a tot ce e român. Astfel literatura noastră primește de la sine *nota aceea particulară* care-i aparține numai ei, care nu se poate găsi la nici un alt popor din lume, care formează partea de prinos ce o putem aduce noi la marea operă de cultură universală”²².

²⁰ *Cinci ani de mișcare literară (1902—1906)*, București, 1909, p. 50.

²¹ *Grupări literare și idei politice*, în „Luceafărul”, XI, 1912, nr. 1, p. 21.

²² *Mihai Eminescu*, în „Junimea literară”, VI, 1909, nr. 7—8 (iul.), p. 133.

„Nota aceea particulară” nu este altceva decât specificul național. Ideea, abia schițată aci, avea să fie examinată în toată complexitatea ei în admirabilul eseu din 1929, intitulat *Ce e românesc în literatura noastră?*, înscriindu-se astfel printre cele dintii și mai articulate încercări de a surprinde profilul spiritual al poporului nostru din punctul de vedere al filozofiei culturii. Cu mult înaintea lui Blaga, a lui Ralea sau a lui Vianu, Pușcariu caută o definire a conceptului de specific național pe baza rezultatelor oferite de etnopsihologie și de morfologia culturii, tinzând la punerea în evidență a unor constante modelatoare, a unor „modele” formative, în funcție de care se configurează tiparul existenței noastre spirituale. Trebuie subliniat de la început că S. Pușcariu privește această dinamică a unui fenomen atât de complex în intercondiționarea și dialectica lui internă, specifică, sesizând procesele de fuziune intimă care au loc între creația populară și cea cultă pe tot cuprinsul istoriei, element esențial în procesualitatea sintezelor specifice ale sufletului nostru. Atrăgând atenția asupra greutăților care se ridică în fața unei asemenea întreprinderi, datorită faptului că e dificil de făcut o demarcație netă între ceea ce e moștenit și ceea ce e câștigat în structura psihică a unui popor, precum și a coeficientului de subiectivitate al cercetătorului în general, el denunță importanța exagerată care s-a acordat influențelor externe ca factori modelatori de-a lungul istoriei, insistând asupra cercetării mai adâncite a particularităților noastre de substrat, căci doar „constatînd influențele exterioare am făcut prea puțin pentru înțelegerea literaturii noastre. Esența ei o vom pricepe numai cînd, alături de elementul dinamic al impulsului din afară, vom ține seama și de elementul static al structurii noastre etnice”²³.

Ca atare, „puterile generatoare” ale sufletului poporului român sînt, după el, trei: 1. individualismul, 2. adaptabilitatea și 3. simțul armoniei.

Primul element provine din faptul că „puterea noastră de expansiune a fost mai mare decât forța noastră de coeziune”²⁴, rezultat al dispersării strămoșilor noștri pe spații întinse, lucru care a creat „o sumă de indivizi cu un dor nestăpînit de libertate, încrezuți în forțele proprii și deprinși să-și croiască singuri drumul în viață”²⁵. Refuzul oricărei autorități i-a făcut iubitori de singurătate, de libertate și de natură, le-a ascuțit inteligența și simțul de orientare, reflectat și în adîncă înțelepciune a proverbelor populare. În același timp, locuitorul acestor plaiuri și-a dezvoltat simțul de „omenie”, căci românul nu e vindicativ, iartă bucuros vexațiile, e sociabil și dominat de bun simț în relațiile cu celelalte popoare. Are o aplecare firească spre discreție, o filozofie senină și o predilecție „pentru forma frumoasă și ținuta elegantă”²⁶. E dotat și cu simț critic, cu umor sănătos și robust, și, mai cu seamă, cu o rară putere de asimilare și de rezistență. La aceste calități se adaugă adaptabilitatea și cultul pentru frumos, căci poporul nostru a știut să țină pas cu înnoirile timpului fără să-și altereze propriul său fond creator, lucru vizibil atât în arta populară,

²³ *Ce e românesc în literatura noastră?*, în „Țara Bârsei”, I, 1929, nr. 1–2, p. 1–2.

²⁴ *Ibidem*, p. 3.

²⁵ *Ibidem*, p. 4.

²⁶ *Ibidem*, p. 6.

de o mare profunzime și echilibru, cit și în cea cultă. Artă noastră populară se încadrează unei arii balcanice mai largi, în sinul căreia se impune prin discreția în culori, măiestria combinării tonurilor și sensibilitatea expresiei. Lirismul, legătura adâncă cu natura ne-ar fi, după Pușcariu, congenitale, deoarece în *Miorița* nu interesează deloc simburile epice, ci doar „plăsmuirea unei imagini panteiste a Morții”²⁷.

Descoperirea acestor trăsături nu este o noutate pentru epoca sa, dar meritul lui Pușcariu este acela de-a le fi sintetizat și organizat într-un tot coerent, unitar, care să poată fi dezvoltat și completat ulterior. Teoria spațiului mioritic a lui Blaga nu credem că e străină de preocupările profesorului și prietenului său S. Pușcariu, la care apare întâia oară subliniată atât de accentuat simbolistica *Mioriței* sau individualismul atavic al românului, care echivalează la Blaga cu „retragerea din istorie”. Totuși, diferența dintre concepțiile celor doi teoreticieni despre specificul românesc este mare. S. Pușcariu privește în permanență acești factori modelatori ca rezultat al rolului activ al omului social, angrenat într-un proces de producție, pe când Blaga deplasează problema de pe terenul morfologiei culturii pe acela al psihologiei abisale, văzînd-o în exclusivitate prin prisma unor determinante spațiale. Or, așa cum a arătat într-un studiu recent At. Joja, la stabilirea profilului spiritual al poporului român²⁸, trebuie să-și dea concursul un complex întreg de discipline și nu una singură, altfel unii factori nu vor putea fi surprinși în adevărata lor funcționalitate. Notele componente ale fizionomiei morale a poporului român indicate de el cu acest prilej sînt în bună parte aceleași ca la S. Pușcariu (sentimentul viu al naturii, melancolia doinei, umor și vivacitate, sentiment național adînc, dar sobru, însoțit de un spirit de largă toleranță, putere remarcabilă de absorbție, spirit de măsură și înțelegere concretă a situațiilor, precumpănirea rațiunii — în sensul de realism și echilibru etc.), ceea ce dovedește remarcabila intuiție și substanță filozofică a gîndirii creatoare a acestui savant, preocupat în permanență de înnoire, autor al apreciatei lucrări *Gîndirea lingvistică și gîndirea filozofică*²⁹.

3. Autor de sinteze : „Istoria literaturii române. Epoca veche”

Literatura veche a fost întotdeauna domeniul predilect de confruntare al filologilor cu istoricii literari și istoricii propriu-ziși. Fiecare a susținut că disciplina aparține de fapt și de drept preocupărilor sale exclusive. În acest fel, epoca a fost străbătută la mai multe nivele și în mai multe sectoare, uneori independente unele de altele, care se cereau unificate într-o viziune globală, de ansamblu. Cel dintîi care s-a încumetat s-o facă a fost N. Iorga, urmat la scurtă vreme de S. Pușcariu. Sinteza sa este rodul prelegerilor populare ținute la Universitatea din Cernăuți în calitate de

²⁷ *Ibidem*, p. 7.

²⁸ Athanase Joja, *Profilul spiritual al poporului român*, în „Steaua”, XVI, 1965, nr. 9, p. 3—12.

²⁹ *Gîndirea lingvistică și gîndirea filozofică*, în „Revista fundațiilor”, IV, 1938, nr. 4, p. 1—19.

profesor de istoria literaturii ; de aceea ea are, așa cum remarcă și autorul ei, un anumit caracter de oralitate. Totuși, *Istoria*, elaborată de Pușcariu în anii care precedă primul război mondial, tipărită în 1921 și 1930, este opera cea mai de seamă a istoricului literar Sextil Pușcariu. Ea este deopotrivă informativă și interpretativă. Chiar dacă pe alocuri influența covârșitoare a lui Iorga, metoda și concepția sa se mai resimt în țesătura interioară a operei — S. Pușcariu și-a și mărturisit acest patronaj —, există totuși o anumită încercare de emancipare de sub tutela unui pozitivism istorist prea riguros, o anume tendință de a acorda analizei literare și filologice un rol mai important. Totodată, el încearcă să se debaraseze de metoda strict cronologică, aplicată de Iorga în anumite sectoare ale istoriei sale, metodă ale cărei vicii fundamentale le sesizase încă din 1912, când afirmă că ea „sfîșie în părțile mici imaginea pe care cititorul trebuie s-o cîștige despre ființa și activitatea scriitorilor. Defectul acesta, care — scrie el mai departe — nu-i al autorului, ci al metodei, se observă și în cele trei volume din urmă ale lucrării lui Iorga. Din ele vedem, e adevărat, înția oară cum s-a dezvoltat în timp literatura noastră, care a fost partea fiecărui scriitor la nașterea deosebitelor curente și la dezvoltarea diferitelor grupări și reviste, dar dacă voim să ne reconstruim în minte figura cutărui scriitor, întreagă, nu sîntem în stare s-o facem”³⁰.

Intenția lui va fi, prin urmare, de a oferi o imagine sintetică, atotcuprinzătoare a fenomenelor literare, grija de-a le păstra unitatea și individualitatea. În centrul atenției se vor plasa scriitorii mari, adevărații creatori de fond și formă nouă, adevărate focare de iradiere : „Căci scriitorii mari sînt cei ce imprimă pecetea personalității lor literaturii unui popor, și, dacă ei sînt fiii epocii și ai țării lor și, prin urmare, sînt stăpîniți de ideile generale ale mediului în care trăiesc, nu e mai puțin adevărat că sînt semănătorii de idei, că originalitatea lor modelează felul de a gândi al generațiilor viitoare. De aceea lor le vom rezerva cele mai multe pagini, asupra operei lor ne vom concentra cu deosebire atenția și, întrucît este de folos spre a pricepe opera, și asupra vieții lor. Astfel, urmărind evoluția firească a literaturii noastre, ne vom opri pentru un timp pe loc, de cîte ori va apărea un scriitor nou în drumul nostru, căutînd să-i fixăm personalitatea întreagă. Procedînd în felul acesta, ne putem asemăna celui ce-și aluneacă privirea pe un cer înstelat de vară, căutînd să prindă pe retină spațiul întreg de deasupra sa ; cînd însă un meteor înterupe liniștea fixă a tăriei, ochiul îl va urmări pe cer pînă se stinge. Un fel de meteori sînt și scriitorii ce luminează cîmpul literar, unii mai scilipitori, alții mai puțin strălucitori ; e firese ca, zărindu-i, să nu-i pierzi din ochi pînă dispar”³¹.

Această metodă scriitorul o numește evoluționistă și biografică. Ea ține, cum am văzut, mai întîi cont de sensul și direcția evoluției generale a fenomenului literar, punînd accentul, cum subliniază autorul însuși, mai întîi pe opera scriitorului și, numai „întrucît este de folos spre a pricepe

³⁰ *Iorga ca istoric literar*, în „Tribuna”, XV, 1911, nr. 122 (5/18 iun.), și nr. 123 (7/20 iun.), p. 2. Tot aici stabilește condițiile necesare unui bun istoric literar : „cunoștințe temeinice, putere de muncă, pricepere profundă istorică însemnată cu un gust fin artistic, cultură universală, iubire pentru subiect și talent deosebit în a caracteriza epoci și personalități, în a reconstitui imagini din trecut și a le evoca într-o formă caldă și poetică”.

³¹ *Introducere la Istoria literaturii române. Epoca veche*, Sibiu, 1930, p. 8.

opera, și asupra vieții lor”. Ar fi în intenția sa — cel puțin teoretică — o încercare de valorizare estetică, în mod practic însă analiza strict estetică este asfixiată adeseori de factorul cultural, care, ca și la Iorga, joacă la Pușcariu un rol însemnat. Explicația rezidă, după Pușcariu, în următorul fapt: „Noi nu facem aici — declară el — un curs de literatură, ci de istorie a literaturii. De aceea scopul nostru nu poate fi analiza unor opere literare scoase din timpul în care au fost produse, nici a unor scriitori, ruși din șirul de înaintași și contemporani, nici nu putem imita pe cei ce cred că într-o istorie a literaturii diferitele capitole pot fi împărțite după *genuri literare*. Grijă noastră va fi, dimpotrivă, să arătăm, în *mod istoric*, dezvoltarea firească a literaturii, ca partea cea mai nobilă a culturii noastre, urmărind-o în *evoluțiunea* ei. Astfel, se poate întâmpla ca o scriere să fie de o însemnatate extraordinară din punctul de vedere al evoluțiunii istorico-literare”³².

Pledînd pentru păstrarea perspectivei asupra întregului, Pușcariu susține în continuare necesitatea unei anumite alternanțe a criteriilor, în sensul adaptării metodei la obiect, potrivit epocii și curenților generale care o animă: „Înțeleasă astfel istoria literară, e evident că măsura cu care va judeca istoricul literar opera unui scriitor se va schimba neconținut; ea va fi alta de la o epocă la alta, *va fi relativă*”³³. Aceasta din simplul motiv că „ideile conducătoare se schimbă de cele mai multe ori de la generație la generație”. Dar acest fenomen nu trebuie să ne dea dreptul să privim epocile literare ca pe ceva închisat și finit, ci într-o legătură organică, rezultat al evoluției de la simplu la complex: „Scriitorii celor patru epoci reprezintă zalele aceluiași lanț, încheiate în chip firesc una-ntr-alta: ce ce caută să ridice veriga cea mai strălucitoare prin noutatea ei va auzi zuruind întregul lanț al înaintașilor”³⁴.

Acest mod de a înțelege istoria are la bază evoluționismul lui Vico și Spencer și determinismul lui Taine. Arta nu e o paralelă a vieții sociale, ci un rezultat și un produs al ei, cu atît mai măreață și mai înfloritoare cu cît epoca respectivă e mai prosperă. Din acest motiv, întreaga istorie a epocii noastre vechi este împărțită în trei sectoare distincte: epoca de apariție sau de naștere a ei, epoca de înflorire (1630—1720) și epoca de decadență (1720 — pînă la Școala ardeleană). Odată cu Școala ardeleană, care marchează epoca redeșteptării noastre naționale, intrăm deja în epoca modernă. Dacă în epoca veche metoda de împărțire pe epoci avea o legitime internă, pentru epoca nouă, modernă și contemporană a literaturii noastre, subîmpărțirea capitolelor se va putea face în cele mai multe cazuri după *generații*”³⁵. Ce înțelege el prin generație și care sînt principalele generații literare din istoria culturii noastre am văzut că a stabilit deja în articolul său din 1912, *Grupări literare și idei politice*. Oricum, criteriul nou este mult mai operant, după părerea noastră, eliminînd astfel, din capul locului, orice tentativă de a periodiza istoria literară în funcție de criterii depășite, cum ar fi acela al *influențelor*³⁶, căci acestea, opinează el,

³² *Ibidem*, p. 5.

³³ *Ibidem*, p. 5—6.

³⁴ *Ibidem*, p. 5.

³⁵ *Ibidem*, p. 7.

³⁶ *Ibidem*, p. 2.

pot fi luate în seamă numai în măsura în care contribuie la reactivarea fondului nostru nativ, la îmbogățirea și diversificarea elementelor care-i alcătuiesc originalitatea, și nu la falsificarea lor ³⁷.

Sublinierea specificității fenomenului literar și a dezvoltării lui pe baza legilor sale interne, specifice, pornind de la sine și prin sine, este cea mai importantă idee pe care *Istoria* sa o conține. Ea este o admirabilă dezvoltare a acestor teze, conținând, în formă sintetică, toate datele esențiale despre această perioadă a literaturii noastre. Chiar dacă nu excelează în lucruri de amănunt, viziunea globală e satisfăcătoare, lucrarea putând fi consultată și astăzi cu real folos.

4. Considerații finale

Istoria literaturii românești. Epoca veche deschide o nouă perspectivă istoricului literar, prin multitudinea problemelor pe care le ridică. Efortul spre sinteză al filologului se constată și în studiile de mai mică dimensiune pe care le redactează acum, fie în scopul informării străinătății (articolul *La letteratura romena*, apărut în 1923, în revista „L'Europa Orientale” de la Roma, republicat în românește, în 1925, în „Biblioteca Semănătorul” de la Arad; sau prefata la *Antologie română*, alcătuită în colaborare cu Ion Breazu și apărută la Halle în 1938), fie ca prefete la o serie de ediții din scriitorii noștri moderni (C. Negruzzi, Alecsandri etc.) din colecția „Cartea cea bună”. Cu ceea ce a scris despre Dinicu Golescu, Bălcescu, Gr. Alexandrescu, C. Negruzzi, Alecsandri, Coșbuc, Vlahuță, Delavrancea, Titu Maiorescu, Gh. Lazăr, Gh. Bogdan-Duică și mulți alții, *Istoria literaturii române* s-ar putea îmbogăți cu un nou volum. Totuși, și aici ca în scrisul anterior, analiza directă a textului este în general părăsită în favoarea biografismului, a portretului interior sau a evocării. Critica practică de S. Pușcariu are de obicei un caracter ocazional, comemorativ. De aceea prima ei trăsătură este oralitatea, aerul de relatare, de adresare directă. Mai toate articolele sale debutează cu o descriere sau cu o amintire (T. Cipariu, Coșbuc, Șt. O. Iosif, L. Blaga, Gh. Bogdan-Duică), cu rol de document sufletesc, creator de atmosferă, din care se încheagă tabloul general al epocii, fundalul pe care va fixa personalitatea celui investigat. Aplecarea spre evocare și memorialistică face parte integrantă din arta criticului și istoricului literar, cum se poate vedea și din cartea postumă, *Călare pe două veacuri*.

O altă trăsătură a criticii lui S. Pușcariu, pusă în evidență chiar în perioada de început, este preferința sa pentru *critica stilistică*. Sextil Pușcariu este, cred, cel dintâi critic al nostru care îmbină critica literară cu analiza limbii scriitorului în cauză. Așa se întâmplă în cazul cronicii la Sadoveanu, așa la Coșbuc, Goga, Agârbiceanu etc. În unele cronici se dau liste întregi de sensuri de cuvinte, de sinonime, se comentează expresii, metafore etc. Exemplele practice urmează sau precedă de obicei considerațiile teoretice. „Cu cât o comparație unește două lucruri mai depărtate, cu atât ea are o mai mare valoare estetică, căci pe lângă calitatea de a pro-

³⁷ *Ibidem*, p. 7–8.

duce în noi înțelegerea, ea mai are și farmecul noului”³⁸, scrie el cu prilejul analizei poeziilor lui Anghel. Îndeosebi problemele limbii literare sînt acelea care stau mai des în atenția criticului, preocupat ca prin ea să se pună temeliile unității culturale a românilor de pe ambele versante ale Carpaților. În acest sens, insistă pentru eliminarea ardelenismelor prea stridente din vorbirea și scrisul intelectualilor din Transilvania, recomandînd drept modele de limbă pe scriitorii de peste Carpați. Rolul scriitorilor în această chestiune e subliniat în repetate rînduri: „Limba literară nu se poate modela de savanți între cei patru pereți ai unei camere singuratică, după principii dictate de logica pură [...]. Limba literară, dimpotrivă, se încheagă încet de generații întregi de scriitori, de puținii aleși ai unui neam cu un simț puternic pentru frumos și cu un bun gust care nu dă greș. Din opera lor picură, încetul cu încetul, limba literară, simțul lor poetic e criteriul care admite încetățenirea de cuvinte nouă, care lasă sau nu intrare expresiilor dialectale, care stîrpește vorbe fără expresie și dă altora o trăinicie și vitalitate neobicinuită”³⁹. În altă parte stabilește raportul dintre scriitor și filolog, rezolvîndu-l în favoarea scriitorului: „De bună seamă că în primul rînd competența e a scriitorilor de seamă care trebuie cetiți și numai în rîndul al doilea a filologilor. Filologii învață din scrierile de valoare și din auzirea bunilor povestași. Știința dă filologului numai metoda adevărată — secretul de a putea sistematiza, de a scoate reguli din ceea ce artiștii în mod inconștient au scris și au vorbit, și astfel a ușura celor ce nu-s artiști învățarea unei limbi. Eminescu a avut bunul simț, dictat de firea sa de artist, a întrebuința anumite cuvinte în anumite împrejurări și de a nu întrebuința altele. Filologul a învățat să descopere pe acel : « de ce » i-a dictat poetului bunul său simț astfel și nu în alt chip”⁴⁰.

Contribuțiile lui Sextil Pușcariu din domeniul limbii literare, al stilisticii și al verisificației sînt exemple de intuiție pătrunzătoare și de meditație creatoare, rezultate dintr-un fertil și adînc contact cu opera literară în cauză. Ele atestă o bună familiarizare a filologului cu metodele și mijloacele acestor discipline, dar înainte de toate o neașteptată capacitate de a se sensibiliza, de a vibra la sensul unic și ascuns al inefabilului operei (cum ar fi observația că poetul cel mai popular al nostru, Coșbuc, n-a scris nici o singură poezie în vers popular, observație pe cît de adîncă, pe atît de adevărată⁴¹). În acest domeniu el introduce nu de puține ori metoda de cercetare și analiză de ultimă oră în apus, fiind la curent cu tot ceea ce apărea nou în domeniul său. *Gîndirea lingvistică și gîndirea filozofică* e străbătută de idei structuraliste, iar analiza poeziei *Rugăciune*⁴² a lui M. Eminescu se face pe baza metodei fonetice și a experiențelor lui A. Gemelli, lucru care îl duce la stabilirea „profilului muzical” al poeziei, pledînd pentru folosirea schemelor și a reprezentărilor grafice în stilistică, ceea ce a dat un avînt nou acestei discipline la noi. Criticul și filologul

³⁸ D. Anghel, „În grădina”, în „Luceafărul”, IV, 1905, nr. 10 (15 mai), p. 216.

³⁹ T. Cipariu, în „Luceafărul”, IV, 1905, nr. 15—16 (15 aug.), p. 315.

⁴⁰ O scrisoare, în „Luceafărul”, II, 1903, nr. 7 (15 mart.), p. 124.

⁴¹ Coșbuc, în „Luceafărul”, IV, 1905, nr. 8 (15 apr.), p. 168.

⁴² *Profilul muzical al „Rugăciunii” lui Eminescu*, în „Gîndirea”, XIX, 1940, nr. 4 (apr.), p. 261.

își dau astfel în permanență concursul pentru a edifica imaginea unui istoric literar de tip cultural, foarte necesar unei anumite faze de consolidare a literaturii noastre, încercînd totodată să-i facă racordul la o analiză de tip formal, menită să deschidă aria de acțiune a criticii noastre, s-o diversifice și s-o îmbogățească cu noi elemente. Și din acest punct de vedere, S. Pușcariu rămîne, ca în alte multe domenii, un precursor de elită.

R É S U M É

Dans l'article ci-présent l'auteur entreprend une ample radiographie des principales idées que S. Pușcariu véhicule dans le domaine de la critique et de l'histoire littéraires, des principaux concepts à l'aide desquels il procède à l'analyse du phénomène littéraire. Il en délimite de la sorte, avec prégnance, non seulement les étapes essentielles que cette activité connaît, mais encore sa contribution dans la parution et dans le soutien du courant « sămănătorist » (dont il a été le critique et dont il a mis en évidence, parmi les premiers chez nous, les dimensions et l'importance), — tout en accordant la place méritée à la théorie de la spécificité nationale et aux thèses les plus importantes qui se trouvent à la base de son ouvrage fondamental, *Istoria literaturii române. Epoca veche* (L'Histoire de la littérature roumaine. Époque ancienne).

Tout en soulignant le lien de l'art et de la vie, il met en évidence une série d'éléments importants, d'idées-force de la dynamique du procès d'élaboration et de réception de l'œuvre d'art, en soutenant la valeur d'essence du facteur intérieur, spécifique, et celle, de circonstance seulement, du facteur extérieur, particulier.

Par son activité de diffuseur de la littérature roumaine à l'étranger (Italie, Allemagne, France) et par la manière dont il a su raccorder la stylistique aux recherches littéraires, S. Pușcariu ouvre la voie à de nouvelles directions dans la critique roumaine d'entre les deux guerres.

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

PROBLEME ALE RECONSTITUIRII SISTEMULUI DE DERIVARE AL LIMBII ROMÂNE DINTRE SECOLELE AL IX-LEA ȘI AL XV-LEA *

DE

IOANA ANGHEL și FELICIA ȘERBAN

Pentru sistemul de derivare al limbii române, intervalul de timp dintre secolele al IX-lea și al XV-lea este perioada unor importante transformări. Compararea limbii latine anterioare secolului al V-lea cu latina carpato-dunăreană și cu cea mai veche fază a limbii române ¹ relevă simplificarea treptată a sistemului, reducerea numărului de afixe, compensată numai parțial în limba română prin contribuția substratului ². Între secolele al IX-lea și al XV-lea, datorită îmbogățirii substanțiale a vocabularului limbii române prin împrumuturi, în compartimentul formării cuvintelor — strâns legat de vocabular — se constată de asemenea un proces de acumulare, continuat și în secolele următoare. Din acest punct de vedere, limba română se deosebește de celelalte limbi romanice prin adoptarea, pe lângă elementele moștenite, a unui mare număr de sufixe ³, ca și în ceea ce privește modalitatea de a reface sistemul de prefixare ⁴.

Sistemul începe să fie completat cu afixe noi, detașate din împrumuturi slave, ca sufixul *-ean*, foarte productiv și în secolele următoare; sufixul servește în română la formarea cuvintelor indicând apartenența la un loc sau la un grup și îndeplinește funcțiunea lat. *-anus*. În această perioadă devin productive câteva prefixe noi cu o frecvență mare în limba română, care preiau valorile unor prefixe latine: *ne-* pentru *in-* ⁵, *răs-*, *răz-* pentru *re-*, *dis-* etc. Împrumuturile consolidează poziția unor afixe românești, atunci când aspectul fonic și funcțiunea elementului străin sînt asemănătoare, cum s-a întîmplat în cazul sufixelor *-ar* și *-aș*, pentru

* Comunicare prezentată la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj, în 20 noiembrie 1973.

¹ Vezi *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1965, p. 73—116; *ibidem*, vol. II, București, 1969, p. 174—186.

² Vezi *ibidem*, vol. II, p. 352—365.

³ Cf. Éd. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, 4 éd. rev. par l'auteur et par les soins de Jean Bourciez, Paris, 1946, p. 563.

⁴ Cf. I. Fischer, *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română*, în SCL, V, 1954, p. 299.

⁵ Cf. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 246.

formarea numelor de persoane care exercită o meserie. Creșterea numărului de afixe, prin concurența între cele cu valoare identică, are repercusiuni asupra felului cum sînt utilizate în limbă. Gruparea sufixelor și prefixelor după criteriile părților de vorbire formate prin derivare, al părților de vorbire de la care se formează derivatele și al sensului conferit derivatelor permite să se urmărească evoluția sistemului de la o etapă la alta.

Între secolele al IX-lea și al XV-lea se continuă procesul, început în perioada anterioară a limbii române, de selecție a elementelor de origine latină și a valorii fiecărui sufix și prefix în parte, de creștere sau diminuare a productivității lor. Reconstituirea acestui proces înseamnă în mare parte o operație de racordare — la o extremă fiind sistemul de derivare al latinei dunărene, a cărui imagine este pentru noi, la rîndul său, rezultatul unei reconstituiri⁶, iar la cealaltă extremă sistemul de derivare al secolelor următoare (XVI—XVIII), așa cum rezultă din scrierile românești ale vremii⁷. Date fiind puținele atestări de care dispunem din perioada anterioară secolului al XVI-lea, despre sufixele și prefixele fondului moștenit nu vom putea afirma în unele cazuri decît, deductiv, că au continuat să existe cu aceleași valori; productivitatea lor poate fi presupusă tot pe baza comparației datelor din epoca precedentă cu cele ale epocii ulterioare. În aceeași situație ne aflăm și în fața celor cîteva contribuții ale substratului. Pentru împrumuturi, premisa reconstituirii este faptul că în această perioadă, a celor mai vechi relații lingvistice româno-slave, pătrunderea în limba română a unui mare număr de cuvinte slave a însemnat și constituirea bazei de formare a unor afixe noi, a căror productivitate în limbă este atestată uneori și documentar (vezi *infra*).

Derivatele reprezintă formații din elemente existente în limbă, și anume din teme lexicale⁸ și afixe extrase din cuvinte moștenite sau împrumutate.

Delimitarea acelor cuvinte, din care s-au detașat afixe, de formațiile românești de la teme de aceeași origine prezintă uneori dificultăți: pentru cuvinte care conțin un sufix ca *-ătur-*, *-ur-* sau *-et*, faptul că sînt cunoscute corespondentele latine nu înseamnă în toate cazurile că este vorba de cuvinte moștenite și nu derivate pe teren românesc, iar necunoașterea altor corespondente ar putea fi o carență a atestărilor latinei carpato-dunărene; existînd tema moștenită sau împrumutată și sufixul detașat din cuvinte moștenite sau împrumutate, derivatul se putea forma în românește⁹. Putem presupune în multe cazuri că e vorba de formații paralele (cf. *golan* <bg. *golan*, după unele dicționare derivat pe teren românesc).

Productivitatea sufixelor românești desprinse din cuvinte moștenite se relevă cert în această perioadă prin atașarea lor la teme de altă origine:

⁶ Vezi *Istoria limbii române*, vol. II, p. 174—186.

⁷ Vezi Eugenia Contraș și Magdalena Popescu-Marin, *La suffixation dans le roumain des XVIe—XVIIIe siècles*, în RRL, XII, 1967, nr. 5, p. 397—416.

⁸ Cf. I. Pătruț, *Contribuții la studiul structurii morfologice a limbii române*, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 29—35. Derivatele se formează de la teme consonantice, iar sufixele adăugate la aceste teme sînt terminate în consoană; din forma sufixului trebuie exclusă desinența, deși prezentarea lor împreună este practică în unele lucrări de specialitate.

⁹ Cf. *Istoria limbii române*, vol. II, p. 174.

-at: *buzat* (antrop. *Budzat*, 1481, D. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, 1946, p. 136); *vristat* (antrop. *Vristat*, 1441, id., *ibid.*, p. 243);

-eas-: *băneasă* (1496, *Documenta Romaniae historica*. B. Țara Românească, vol. I (1247—1500), întocmit de P. P. Panaitescu și D. Mioc, București, 1966, p. 430); antrop. *Stâneasa* (1480, Lucia Djamo-Diaconiță, *Limba documentelor emise în Țara Românească în sec. XIV—XV*, București, 1971, p. 274);

-el: *ostrovel* (top. *Oztrogyel*, 1439, C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, București, 1968, p. 21, *Ozthrowel*, 1496, id., *ibid.*); *păhărnicele* (1437, M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Iași, 1931, p. 536);

-et: *brădet*, megl. *brădet* (top. *Bradet*, 1498, *Documenta...*, p. 466);

-ior: *trestioară* (top. *Trestiora*, 1498, *ibid.*, p. 460).

Sufixul *-esc*, a cărui origine în limba română a fost explicată ca o contribuție a substratului, este atestat în derivate de la cuvinte românești de origine latină sau slavă: *domnesc*, arom. *dumnescu* (top. *Domnești*, 1472, *ibid.*, p. 236); *sîrbesc* (antrop. *Sărbescul*, 1456, Costăchescu, *Documentele...*, II, p. 799).

Citeva mențiuni asupra detașării unor sufixe din cuvinte de origine slavă, prin formarea derivatelor de la cuvinte latine:

-an: *lungan* (top. *Lungani*, 1439, D. Bogdan, *Glosarul...*, p. 172);

-ean: *cîmpean* (antrop. *Cîmpean*, 1456, Costăchescu, *Documentele...*, II, p. 798).

Unele informații disparate referitoare la procedee și elemente de derivare ne sînt furnizate de materialul românesc existent în documente slave sau maghiare, majoritatea fiind toponime și antroponime. Prin natura lor, numele de locuri, supranumele și porecele confirmă în special existența unor anumite sufixe, a unor anumite tipuri de derivate, cum ar fi colectivele formate cu sufixul *-iș*, diminutivele cu sufixul *-el* sau *-ior* etc. Datorită specificului său, acest material nu reflectă totdeauna productivitatea reală a elementelor de derivare în epoca respectivă; pentru unele afixe, chiar latine, nu există nici o dovadă scrisă a existenței lor. Pe de altă parte, sufixe specializate în formarea numelor de locuri sau persoane pot să coincidă cu sufixe derivînd apelative, cum sînt *-iț*-, *-in*-. Adesea este dificilă reconstituirea genezei pentru formații atestate: sufixul *-ac* ar putea fi recunoscut în toponimul *Porumbacul* (1473, *Documenta...*, p. 238) — probabil produsul unei etimologii populare după un toponim german¹⁰ — sau în antroponimul *Ciorsac*¹¹ (1428, Costăchescu, *Documentele...*, I, p. 215;

¹⁰ Cf. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, [București], 1963, p. 373.

¹¹ După unele păreri, inițial *cneaz Orsat* (cf. I. Bogdan, *Despre cneji români*, în „Analele Academiei Române”, seria a II-a, tomul XXVI, 1903—1904, Memoriile secțiunii istorice, p. 23). Sufixul românesc *-ac* a fost pus în legătură cu lat. *-acus* (cf. B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, vol. I, București, 1887, p. 116—117; G. Pascu, *Sufixe românești*, București, 1916, p. 193) și cu sl. *-ak-* (cf. id., *ibid.*, p. 193—194); sufixului *i* s-a atribuit și o proveniență din substrat (cf. Hasdeu, *Etymologicum...*, p. 116—117). Cuvintele de proveniență slavă analizabile în limba română (*turmac*, *prostac* etc.), din care s-ar fi putut desprinde sufixul cf. Finuța Hasan, *În legătură cu etimologia sufixelor -ac, -ec, -ic, -oc, -uc și -ag, -eg, -ig, -og, -ug*, în SMFC, vol. VI, [București], 1972, p. 48), nu pot fi socotite vechi în limbă.

cf. și top. *Ciorsăcești*, 1434, id., *ibid.*, p. 386); existența sufixului *-ici* se poate presupune pe baza cuvîntului românesc *vinărici*, utilizat frecvent în locul slavului *vinarstvo*¹². Uneori recunoaștem într-un nume propriu sufixul și funcțiunea lui, dar nu avem certitudinea că formația pornește de la apelativ: în cazul antroponimului *Drăguța* există adjectivul *drăguț*, dar și numele *Dragu*, de la care s-au format multe alte antroponime, cu diferite sufixe.

Întrucît în perioada de care ne ocupăm limba administrației, limba cancelariei domnești era slava, o serie de nume topice românești au fost traduse în slavă¹³ (cf. top. *Văraticeul* redat în originalul slav на вѣтокнишчѣ¹⁴).

Limitele impuse de material (atestări în majoritate de la începutul secolului al XV-lea) conduc la un tablou incomplet al elementelor sistemului de derivare; în lipsa atestărilor, este dificil de stabilit perioada apariției pentru valorile dezvoltate pe teren românesc ale sufixelor moștenite, ca și pentru sufixele noi, datorate contactului cu limbile altor populații. De aceea, pentru o serie de sufixe și prefixe era necesară indicarea unor formații chiar neatestate, dar despre care se poate presupune că au existat și în această perioadă, sau a cuvintelor împrumutate din care s-au desprins afixe respective.

În încercarea de a reconstitui ansamblul, se pot lua în considerare următoarele criterii:

1. Proveniența cuvintelor din care s-au desprins afixe. Considerăm că trebuie înregistrate aici toate afixe din fondul latin și din substrat, referințele la situația lor în secolele următoare avînd ca scop să indice în ce măsură presupunerea viabilității lor între secolele al IX-lea și al XV-lea este îndreptățită. Spre exemplu, dacă sufixul *-am-* (<lat. *-amen*), care nu s-a păstrat în limba literară, apare în unele texte din secolul al XVI-lea (Coresi) și într-un grai conservativ cum este cel din Banat (*pedestrame*, *prostame* — ambele atestate încă de *Anonymus Caransebesiensis*; *boiamă*, *căpramă*, *fet'amă*, *furnicamă*, *găinamă*, *iepuramă*, *oiamă* etc.), putem afirma că sufixul era productiv în limba română înainte de secolul al XVI-lea.

În ceea ce privește geneza, nu este necesar ca studiul referitor la sistemul de derivare în perioada dintre secolele al IX-lea și al XV-lea să insiste asupra elementelor latine și autohtone, întrucît au fost tratate în volumul al II-lea al *Istoriei limbii române* (p. 174—186 și 362—365); referințele de această natură sînt menite aici să indice vechimea unui afix sau a funcțiunii sale în limba română. Dacă proveniența unui afix nu este un fapt elucidat, considerăm util să se treacă în revistă ipotezele formulate pînă acum în legătură cu fiecare, dacă se poate presupune că este vechi în limbă. Este necesar ca studiul să se oprească mai mult asupra formării afixelor ca rezultat al unor împrumuturi, cu precizări asupra funcțiunii afixelor corespunzătoare în limbile slave, pentru a reliefa ce a prelua

¹² Cf. Maria Iliescu, *Din istoria terminologiei fiscale românești*: -ărit, sufixul dărilor feudale în *Omagiul lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, [București], 1958, p. 404, 410.

¹³ Cf. E. Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 302.

¹⁴ „În 1429 e arătat la Văratec, care este satul cu acest nume din comuna Filioara județului Neamț. Satul era și în veacul al XIV-lea. El ne vorbește despre viața veche pătrunzătoare”. Costăchescu, *Documentele...*, vol. I, p. 275.

limba română și ce a creat în plus. De exemplu, sufixul slav *-an-* forma substantive deverbale și denominale, designind posesorul unei calități; sufixul românesc *-an* formează numai derivate denominale și a dezvoltat, pe lângă valoarea primară, și formarea de augmentative și depreciative¹⁵. Derivate cu acest sufix sînt atestate în secolul al XV-lea: *lungan* (top. *Lungani*, 1439, D. Bogdan, *Glosarul...*, p. 172) — ca adjectiv augmentativ sau depreciativ.

2. Vechimea unor cuvinte în limbă se poate stabili, în unele cazuri, după aspectul lor fonetic. Pentru derivate, nu dispunem de atestări documentare anterioare secolului al XIII-lea (antrop. *Balan*, 1222, ap. Densușianu, *Histoire...*, I, p. 393). Dar, după cum a arătat E. Petrovici, toponimul *Valuniș* (numele unui sat din regiunea Pirotolui), reprezentînd românescul *aluniș* precedat de prepoziție, dovedește că acest derivat românesc s-a format înainte de sfîrșitul secolului al XII-lea, cînd *vî-* inițial s-a vocalizat devenind *u* în dialectele din această regiune¹⁶.

3. Un indiciu asupra productivității unui afix în perioada dintre secolele al IX-lea și al XI-lea îl constituie prezența lui atît în dacoromână cît și în aromână, meglenoromână sau istroromână, dar numai în cazurile cînd este exclus un paralelism datorat unei influențe ulterioare. Dacă unele afixe de proveniență latină nu s-au păstrat mai tîrziu în dacoromână, putem presupune că acestea au existat în limba română, cel puțin pînă la separarea idiomurilor sud-dunărene. De exemplu, sufixul *-in* indicînd apartenența, materia, în formații de tipul arom. *uin* „de oaie” (< lat. *ovinus*), megl. *sicărînă* „de secară”, megl. *mîl'înă* „de mei”, sau sufixul *-am-* derivînd abstracte, păstrat cu această funcțiune numai în aromână: *amărame*, *dulțame*.

4. Un alt indiciu în stabilirea vechimii unor cuvinte, fie împrumuturi slave din care s-au detașat afixe, fie derivate cu afixe vechi, din fondul latin și din substrat sau cu afixe relativ mai noi, dar productive încă înainte de secolul al XVI-lea, este răspîndirea generală a cuvintelor pe teritoriul în care se vorbește limba română sau pe astfel de arii care ne îndreptătesc să le considerăm împrumuturi vechi sud-slave și nu de influență ulterioară. După cum arăta E. Petrovici, pentru cuvintele relativ noi, „o arie a unui element slav al limbii române este situată de obicei în apropierea graniței teritoriului limbii slave din care a fost împrumutat”¹⁷. Pentru derivate însă, acest criteriu nu este întotdeauna suficient; datele furnizate de circulația acestora trebuie coroborate cu situația derivatelor respective în idiomurile sud-dunărene sau cu alte date referitoare la noțiunile pe care le reprezintă.

¹⁵ Cf. S. Pușcariu, *Contribuții la gramatica istorică a limbii române. Memoriul I. Contribuții la studiul derivațiunii*, în „Analele Academiei Române”, seria a II-a, tomul XXXIII, 1911, Memoriile secțiunii literare, p. 232—234.

¹⁶ E. Petrovici, *Studii...*, p. 142—143.

¹⁷ Idem, *ibidem*, p. 77. Criteriul răspîndirii geografice a fost larg utilizat de G. Mihăilă, mai ales în *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești* (București, 1973, p. 23—60), în reconstituirea unui inventar al împrumuturilor vechi sud-slave în limba română, cuvinte designînd noțiuni din domenii importante de activitate (agricultură, industrie casnică, așezări omenești, plante, forme de relief etc.).

În cele ce urmează, ne vom sprijini pe asemenea argumente atunci cînd atestările documentare nu ne pot ajuta în reconstituirea sistemului de derivație și în datarea unor cuvinte prin care să se demonstreze viabilitatea unor sufixe sau prefixe înainte de secolul al XVI-lea.

a) Derivate cu afixe desprinse din cuvinte de origine latină :

așezămînt, derivat deverbal cu suf. *-ămînt*, este un cuvînt cu circulație în Moldova (D. Cantemir; I. Neculce), Banat (*Poezii populare ... culegere publicată de E. Hodoș*), Transilvania (G. Șincai; *Doine și strigături din Ardeal*, date la iveală de I. U. Jarník și A. Birseanu; 1000 *doine, strigături și chiuituri*), Maramureș (*Poezii populare din Maramureș*, adunate de A. Țiplea), Muntenia (*Legiuire a prea înălțatului și prea pravoslavniciului domn și oblăduitori a toată Ugrovlahiia Io Ioan Gheorghe Caragea*) — după materialul *Dicționarului limbii române* (DA), tomul I, partea I, A—B, București, 1913;

văratic, derivat denominal cu suf. *-atic*, pe care documentele din secolul al XV-lea îl redau în traducerea slavă (vezi *supra*), se găsește în materialul *Atlasului lingvistic român* (ALR II), material nepublicat, răspunsurile la întrebarea 5 358, în puncte din Banat, Transilvania, Maramureș, Muntenia și nord-vestul Moldovei (2, 36, 105, 130, 172, 182, 219, 228, 235, 260, 310, 334, 346, 349, 353, 365, 386, 551, 574, 705, 723, 728, 762, 784, 791, 836). Cu același sufix este format și *tomnatic*, răspuns obținut în ALR II 5 359 cam din aceleași regiuni, la care se adaugă Dobrogea și punctul 010, la aromâni, un indiciu în plus al vechimii productivității acestui sufix;

încunjura (<pref. *în-* + *cunjura*) circulă în Maramureș, Crișana, Transilvania, Moldova, Muntenia și Dobrogea, după cum rezultă din *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, vol. V, [București], 1966, harta 1 409; prima atestare (după DA) este la Coresi;

îndoi (<pref. *în-* + *doi*) este răspîndit în Maramureș (*Codicele voronețean*), Transilvania (*Noul Testament* de la Bălgrad, 1648; *Lexiconul de la Buda*), Moldova (Varlaam; Dosoftei; C. Negruzzi; V. Alecsandri; M. Eminescu; I. Creangă), Muntenia (Coresi; *Biblia* lui Șerban, 1688; *Poesii populare române*, culegere de G. Dem. Teodorescu) și Banat (*Anonymus Caransebiensis*) — după DA.

Uneori sursele de informație care ne-au stat la dispoziție nu sînt suficiente pentru a demonstra răspîndirea geografică a unor cuvinte. Pentru prefixul *stră-* în derivate care arată îndepărtarea în timp nu ne putem baza în afirmarea vechimii acestei funcțiuni decît pe faptul că valoarea de intensificare a lui *extra* se dezvoltase încă în latina tîrzie, fiind probabil moștenită în limba română¹⁸, pe faptul că acest prefix apare în derivatul *strămoș* încă la Dosoftei și că derivate în care prefixul are aceeași valoare există și în aromână: *strîpărînfi*, *str(ă)auș*¹⁹.

b) Derivate cu afixe în a căror formare se presupune că influența slavă (sau o altă influență) s-a suprapus fondului moștenit :

stupină (<*stup* + suf. *-in-*) este răspîndit, după materialul din *Micul Atlas lingvistic român*, serie nouă (ALRM II, s.n.), vol. I, h. 172

¹⁸ Cf. Rodica Ocheșanu, *Prefixul stră-*, în SMFC, vol. II, 1960, p. 81.

¹⁹ Cf. V. Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, București, 1966, p. 12 și 41

în Banat, Transilvania, Maramureș, Muntenia, Oltenia și Dobrogea. În limba latină, sufixul *-ina* era diminutival (*radicina* > rom. *rădăcină*), moțional (*gallina* > rom. *găină*) și colectiv (*rapina*, *cepina*)²⁰, însă derivate din această ultimă categorie nu s-au moștenit în limbile romanice. În slavă, *-in-* derivă colective, abstracte, diminutive și augmentative²¹;

trăgaci, adjectiv deverbal cu sensul „care trage bine, bun de ham”, este cunoscut în Sălaj și în jurul Sibiului (cf. DR, V, 1927—1928, p. 237), în Muscel (*Răspunsuri la Chestionarul lingvistic al lui B. P. Hasdeu*, V, 53), Moldova („Șezătoarea”, V, 1899, p. 164) și Bucovina (comunicat de S. Fl. Marian). Sufixul *-aci* este atestat ca productiv înainte de secolul al XVI-lea în formarea adjectivelor denominale : *stîngaci* (antrop. *Stîngaciu*, 1426, D. Bogdan, *Glosarul...*, p. 201);

bucurie este un substantiv deverbal derivat cu suf. *-ii-*, avînd o circulație generală în dacoromână, după cum arată ALR II, întrebarea 3 693/2, 8, 29, 36, 53, 64, 76, 95, 102, 105, 130, 141, 157, 172, 182, 192, 219, 228, 235, 250, 260, 272, 279, 284, 310, 316, 325, 334, 346, 349, 353, 362, 365, 386, 414, 514, 520, 537, 551, 574, 605, 682, 705, 723, 728, 762, 784, 791, 812, 833, 848, 876, 886, 899, 928, 987. În limba română, cuvintele terminate în *-ie* sînt fie împrumutate din greacă sau slavă, fie derivate pe teren românesc : *mărturie*, arom. *mărtirie*, *mărturie* (atestat în 1418, D. Bogdan, *Glosarul...*, p. 74; pentru etimologie, cf. gr. μαρτορία, bg. *martorija* — după *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, tomul VI, fascicula a 4-a, București, 1966); *veselie*, arom. *răsdălie*, istr. *vesel'e* (< bg. *veselie*) este de asemenea un cuvînt de circulație generală în dacoromână, după cum arată ALR II, răspunsurile la întrebarea 3 689. Putem presupune, avînd în vedere și noțiunile denumite, că atît *veselie* cît și derivatul *bucurie* există în vocabularul limbii române de dinainte de secolul al XVI-lea. Prima atestare a lui *bucurie* (după DA) este în *Codicele voronețean*. Sufixul *-ării-*, format probabil pe teren românesc, din *-ar* + *-ii-*²², era productiv înainte de secolul al XVI-lea : *cășdărie*, „impozit pe coș” (1498, *Documenta...*, p. 464).

În legătură cu originea sufixului *-ii-*, trebuie arătat că, deși derivate cu acest sufix există și în alte limbi romanice, nu se cunoaște nici un cuvînt latin derivat ca suf. *-ia*, care să se fi moștenit. În idiomurile sud-dunărene, derivate cu aceași valoare sînt formate cu sufixul *-il'-* (arom. *bucuril'e*, megl. *bucuril'ă*; megl. *curunil'e*), considerat continuator al lat. *-ilia*, pl. lui *-ilis*, care forma substantive colective²³. În limbile romanice (italiană, franceză) s-a păstrat sufixul *-alia*, o altă formă neutră pentru adjective, la plural (cf. *Istoria limbii române*, vol. I, p. 79). Acest sufix, productiv și în latina dunăreană, a devenit în dacoromână *-ai-*: *măruntaie* (< lat. *minutalia*); *fierdătaie* (< lat. **ferratalia*). În aromână există cuvinte ca *minuța'l'e* „mărunțiș” (< lat. **minutialia*), în care de asemenea *-al'-* continuă lat. *-alia*. În dacoromână, sufixul *-ai-* este productiv mai ales în forma *-ărai-*: *apăraie*, *fumăraie*;

²⁰ Cf. W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*, I, Göttingen, 1906, p. 421.

²¹ Cf. *ibidem*.

²² Cf. Elena Slave, *Sufizele -ie, -ărie*, în SMFC, vol. III, 1962, p. 165.

²³ Cf. D. Scheludko, *Über den Ursprung und die Geschichte des rumänischen Suffixes -ie*, în „Neuphilologische Mitteilungen”, XXXIII, 1932, nr. 1—5, p. 82—92.

preface este înregistrat de ALR II, s.n., vol. V, h. 1 257, cu sensul „a simula”, în puncte din Transilvania, Maramureș, Moldova, Muntenia, Oltenia și Dobrogea, precum și la aromâni ²⁴.

e) Derivate cu afixe desprinse din cuvinte de origine slavă :

cînepiște, substantiv denominal derivat cu suf. *-ișt-*, este răspunsul obținut în ALR II la întrebarea 5 966 din Banat, Crișana, Maramureș, Transilvania, nordul Moldovei și Oltenia (2, 27, 29, 47, 53, 64, 102, 141, 157, 172, 219, 228, 235, 250, 260, 279, 284, 316, 334, 346, 349, 353, 362, 365, 386, 414, 514, 520, 537, 551, 574, 762, 769, 784, 791, 833, 886). Sufixul *-ișt-* a fost introdus în limba română prin cuvinte ca : *grădiște* (top. *Gradiștă*, 1464, *Documenta...*, p. 216) <bg. *gradište*; *jiliște* (top. *Ziliște*, 1441, *ibid.*, p. 164) <bg. *žilište*; *prihodiște* (1491, Bogdan, *Documentele...*, I, p. 488) <bg. **prěchodište* (cf. Petrovici, *Studii...*, p. 238-239);

harnic (<bg. *haren*, adaptat cu sufixul *-nic*) este răspîndit, după cum rezultă din ALR II, s.n., vol. VI, h. 1 619 (întrebare directă), în Banat, Transilvania, Maramureș, Oltenia, Muntenia și Dobrogea. În textele vechi are sensul „înzestrat cu calități alese, vrednic, destoinic, de ispravă” și „cu aptitudine (la ceva), cu însușiri firești potrivite (pentru ceva), vrednic, capabil, bun (de ceva)” (cf. DA);

clopotniță „partea cea mai înaltă a bisericii, unde stau clopotele”, este răspunsul înregistrat de ALR II, vol. I, h. 177 (cu variantele *cloponiță*, *clopolniță*, *cloporniță*, rar *clopojniță*, *ploponiță* și *ploconită*), în Maramureș, Moldova, Oltenia, Muntenia și Dobrogea; alt răspuns frecvent, *turn*, cuvînt de origine germană (probabil împrumutat înainte de secolul al XVI-lea), este răspîndit în Banat, Transilvania, sporadic în Maramureș și Moldova. *Turn*, după cum arată ALR II, s.n., vol. III, h. 908, este un cuvînt cunoscut în întreaga țară. Repartiția geografică a răspunsurilor din ALR II, vol. I, h. 177 pentru „clopotniță” își află o explicație în structura arhitectonică a bisericilor din regiunile respective, fapt pe care anchetatorii *Atlasului lingvistic român* nu l-au avut în vedere. Bisericile de piatră din Transilvania, dintre care unele datează încă din secolul al XIII-lea, cum este cea din Strei și din Sîntă Măria-Orlea, au deasupra un turn în care sînt așezate clopotele, așa încît pentru această noțiune nu s-a simțit nevoia unei alte denumiri. În Moldova și Muntenia se păstrează însă biserici construite înainte de secolul al XVI-lea, care nu au clopotnița deasupra, ci clopotele sînt așezate într-o construcție anexă; asemenea vechi clopotnițe, construite separat, se mai păstrează încă ²⁵. Pentru aceste construcții era necesară o denumire, ca să le diferențieze de turnul bisericii, și denumirea a fost desigur, din vechime, *clopotniță*.

²⁴ S. Pușcariu îl considera ca provenit din lat. **per-facio* (= *perficio*), sensul fiind influențat de slavă (*Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, Heidelberg, 1905). I. A. Candrea și O. Densusianu afirmă categoric, pe baza formei și a înțelesului, că este o formație românească din pref. *pre-* + *face*, comparîndu-l cu slavul *prěboriti* (*Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, București, 1914, p. 87). Cf. și I. Rădescu, *Prefizul pre-* în limba română, în SMFC, vol. I, p. 6 și urm.

²⁵ Cf. V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I. *Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului*, [București], 1959, p. 660 și 698.

Uneori nici cuvintele care au introdus în limbă un sufix nu sînt atestate înainte de secolul al XVI-lea. Vechimea lor poate fi indicată tot pe baza răspîndirii geografice :

țigancă (<bg. *ciganka*) este răspunsul din ALRM II, s.n., vol. II, h. 718, în numeroase puncte de pe întreg teritoriul țării, precum și la istroromâni. Derivate cu acest sufix sînt atestate în secolul al XV-lea : *tătarcă* (top. *Tatarca*, 1438, Costăchescu, *Documentele...*, II, p. 10) ;

poticni este pus de dicționare în legătură cu v. sl. *potaknŭti*²⁶. Cea mai veche atestare este, după materialul *Dicționarului limbii române*, în *Codicele voronețean*. Cuvîntul este înregistrat de ALR II, vol. I, h. 73 în punctele 47, 76, 192, 705 și 836, deci în Banat, Oltenia, vestul Transilvaniei și Dobrogea. Nici localizarea geografică, nici aspectul fonetic nu ne îndreptățește să-l socotim un împrumut relativ nou (din scr. *potikati*, *potaknuti*), ci un împrumut vechi, care a putut contribui la intrarea în sistemul derivativ românesc a prefixului *po-* ; prefixul a avut din vechime o oarecare productivitate, dovadă verbul *ponegri*, utilizat prima oară (după DLR) în scrierile lui D. Cantemir, în care apare de asemenea și adjectivul *ponegru*.

Am încercat, în felul acesta, să dovedim existența în limba română din perioada anterioară secolului al XVI-lea a sufixelor *-ămînt*, *-in-*, *-aci-*, *-ii-*, *-ist-*, *-niț-*, *-nic* și a prefixelor *pre-*, *pro-* și *în-* (acesta din urmă pentru a forma derivate de la numerale și derivate de la verbe cu aceeași valoare ca și baza), deci pentru unele afixe și funcțiuni ale unor afixe neatestatate documentar.

R É S U M É

Sont montrés les critères que l'on doit avoir en vue à la reconstitution du système de la dérivation de la langue roumaine dans cette période :

— Les attestations des noms communs et des noms propres tirés des noms communs, dans les documents. On relève les difficultés d'interprétation et l'insuffisance de ce matériel à la reconstitution du système.

— L'origine de tous les affixes qui proviennent du latin et du substrat. La pénétration dans la langue roumaine, à cette époque des plus anciennes relations linguistiques roumano-slaves, d'un grand nombre d'éléments slaves, a mené en même temps à la constitution d'un fondement pour la création de nouveaux affixes.

— L'ancienneté de certains dérivés est prouvée par leur aspect phonétique ou par leur présence, tant en daco-roumain que dans les idiomes propres au sud du Danube.

— Enfin, un autre signe d'ancienneté des dérivés c'est leur dispersion géographique sur le territoire de la langue roumaine ou sur des aires qui excluent la possibilité d'une influence ultérieure. Il faut ajouter quelquefois des arguments concernant la signification du mot ou l'histoire de l'objet en question.

Decembrie 1973

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

²⁶ Cf. A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, vol. II, Francfort, Berlin, București, 1879 ; H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, III, Bukarest, 1924 ; I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, [f. a.] ; A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939 ; *Dicționarul limbii române moderne*, [București], 1958.

ANONYMUS CARANSEBESIENSIS CA SURSĂ BIBLIO- GRAFICĂ PENTRU DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE*

DE

DOINA GRECU

Cunoscut, pînă astăzi, ca prima lucrare lexicografică bilingvă care are ca limbă de bază româna, *Anonymus Caransebesiensis*, vocabular care înregistrează peste 5 000 de cuvinte, multe regionale, constituie pentru *Dicționarul limbii române* un important izvor.

Serisă într-o perioadă veche și, mai ales, într-o parte a țării pentru care documentele de limbă sint destul de sărace, firesc ar fi ca această operă să fie cît mai bine valorificată. Există, totuși, unele carențe în utilizarea ei. Ne propunem ca, în cele ce urmează, să le semnalăm, mai mult ca probleme de principiu.

Sînt foarte numeroase cazurile în care materialul din ANON. CAR. nu este citat, deși ar fi acoperit un gol cronologic. Nu credem că totdeauna în asemenea situații singurul motiv care poate fi invocat este carența fișierului. Căci, dacă la litera O se face, am zice, aproape risipă în utilizarea materialului provenit din ANON. CAR. (deși și aici, cum vom vedea, există omisiuni), se constată o situație cu totul opusă în utilizarea lui la celelalte litere. Nu pledăm aici pentru ilustrarea prin DLR a bogăției *Anonymus*-ului, dar ne este greu să înțelegem, în ipoteza în care, repetăm, materialul nu a lipsit din fișier, de ce se face economie de citate tocmai la lucrările vechi, mai ales cînd s-ar acoperi un gol cronologic ori s-ar ilustra circulația unui cuvînt, pe la 1700, în diverse zone ale țării. Impresia pe care o lasă lectura unor articole din literele M și N este că citarea acestei lucrări a fost evitată mai ales în cazurile în care există material din lucrări apropiate cronologic — în special din cronicarii munteni (CM). Faptul că ambele lucrări — ANON. CAR. și CM — au aceeași cronologie nu poate fi un argument în citarea cu predilecție a uneia din ele cînd, în definitiv, cronologia aceasta este stabilită pentru necesități practice, de lucru, și nimic nu a împiedecat să li se dea numere diferite (mai ales că la ANON. CAR. anul scrierii e aproximativ, iar CM nu conține un singur autor!) și, chiar dacă ar fi riguros necesar să fie trecute sub același număr, faptul că cele două materiale acoperă — pentru cca 1700 — arii net diferite încă ar fi

* Într-o primă variantă, acest material a constituit obiectul unei comunicări la Consfătuirea de lexicologie și lexicografie care a avut loc la Cluj, în aprilie 1973.

un argument pentru a le utiliza pe amândouă. Căci dacă se pot cita alături I. Pas, M. Preda, E. Barbu, care au, e drept, o cronologie diferită, dar de a căror existență simultană în viața literară românească nu se îndoiește nimeni — iar uneori mai urmează și un șir întreg de atestări populare —, atunci înseamnă că nu spațiul grafic a fost cel care a impus omiterea lucrării în discuție.

Este adevărat, există reale dificultăți în interpretarea acestui material atît ca sens cît și ca grafie, dar dacă s-a putut „riscă” utilizarea ANON. CAR. în cazuri în care erau destule alte atestări, atunci nu trebuia neglijat în situații în care acestea lipsesc.

Dar să revenim la neutilizarea ANON. CAR.

Verbul MÎRÎ are 3 sensuri, ele avînd ca primă atestare POLIZU, respectiv LB și NOVACOVICI; la OPINTI, cea mai veche atestare e IST. CAROL XII, la NA — KOTZEBUE. În aceste cazuri s-ar fi putut rezolva citarea ANON. CAR. prin formula (*Cea mai veche atestare datează de pe la...*). La OLOI, de la DOSOFTEI la CREANGĂ nu e nici un citat, dar ANON. CAR. nu e folosit; la fel la OMĂT, unde între CANTEMIR și ȘINCAI nu e nici o atestare, la MÎNECĂ, golul e de la N. COSTIN la NEGRUZZI, la PĂȘUNE, de la 1688 la 1814; MULȚIE are ultima atestare la CORESI, la MAS nu se citează ANON. CAR., iar pentru răspîndirea cuvîntului se dă (*Prin Mold. și Transilv.*). La verbul MĂCI *Anonymus*-ul nu e utilizat, dar MĂCITURĂ apare în DLR cu sensul de „cimilitură” pe baza acestei unice atestări. De notat că MĂCI e definit în ANON. CAR. a e n y g m a p r o p o n o, iar MĂCITURĂ, a e n y g m a.

Se poate vedea din acest exemplu că nu întotdeauna se pot invoca drept motive ale necitării materialului greutatea legate de stabilirea precisă a sensului. Exemple similare se mai pot da. Astfel, PĂTRUNSĂTURĂ are ca unică atestare ANON. CAR., unde apare fără echivalent latinesc. DLR îl definește prin p ă t r u n d e r e (1), care la rîndul lui ne trimite la sensul 1 al lui PĂTRUNDE. Dar, deși verbul PĂTRUNDE apare în ANON. CAR., iar în DLR la sensul 1 al lui nu e nici o atestare de la MOXA la MINEI, *Anonymus*-ul nu e citat.

În aceeași situație se află PĂȘI și PĂȘITURĂ. Verbul este definit în *Anonymus* prin g r a d i o r, dar neutilizat în DLR, deși de la NECULCE la 1773 lipsesc atestările, iar la PĂȘITURĂ, cu toate că în *Anonymus* nu se dă termenul latin echivalent, lucrarea e citată.

Pentru MĂCINĂTURĂ și MĂCINIȘ, *Anonymus*-ul nu precizează sensul. Totuși, în DLR al doilea cuvînt e citat la sensul 1, iar primul nu, deși sensul 1 al acestui al doilea cuvînt are drept cea mai veche atestare POLIZU.

Anonymus-ul este citat la MIȘCA (pe care el îl definește prin m o v e o), dar nu și la MIȘCĂTURĂ (definit prin m o t u s), deși cuvîntul are o singură atestare, de la 1869.

La MIR, lucrarea în discuție (care definește cuvîntul prin m i r r h a) nu e citată, deși de la ȘINCAI la COȘBUC (la sensul 1, corespunzător interpretării date lui m i r r h a u n g o la MIRUI!) nu e nici o atestare, dar la MIRUI e citată la sensul 1 (adevărat, există foarte puține atestări).

Credem că uneori s-a procedat arbitrar în plasarea lucrării în discuție la unul din sensuri. Pentru verbul MÎRÎ *Anonymus*-ul, care nu dă echivalentul latin, a fost citat la sensul 1 (*Despre urși*), deși sensul 2 (*Despre*

oameni) e tot atît de bogat și de important. E de remarcat faptul că de multe ori *Anonymus*-ul dă verbe impersonale sau unipersonale la pers. 3 : RAZBUNĂ, s e r e n a t, ROUREAZĂ, r o r a t ș.a., pe cînd în acest caz verbul este la persoana întîii.

Nu am putea spune dacă pentru OGRADĂ s-a procedat bine cînd s e p t u m a fost tradus prin „gard” și deci *Anonymus*-ul dat la acest sens care se sprijină doar pe încă un citat vechi, sau trebuia tradus prin „ocol de vite”, sens consemnat și în dicționarele latin-române curente. La fel, pentru OSTOIT, d e f a e c a t u m s-ar traduce prin „liniștit” și probabil la acest sens trebuia dată atestarea (sensul 1 : *Potolit, domolit, alinat*) și nu la 2 : *Fermentat, copt, dospit*.

Este greu de explicat interpretarea specială a lui MĂIUGEL, m a l e o l u s, dat în DLR, pe baza acestei atestări, cu sensul : cf. MĂIUG II, 1 = „unealtă cu care se bate racul la joagăr”.

Cît privește pe NEGRESC, aici e vorba cu siguranță de o greșeală de traducere : d e n i g r o nu înseamnă „a ponegri”, ci „a înnegri” și prin urmare nu era cazul să se citeze — alături de încă un izvor — la acest sens (*a denigra, a ponegri*) și nici pentru NEGRITOR, d e n i g r a t o r, - t r i x, t i n c t o r, să se facă, pe baza acestei unice atestări, un subsens „defăimător, ponegrior”.

Pentru PAZĂ, *Anonymus*-ul consemnează două sensuri : C u s t o d i a și M o r b u s f e m i n a r u m c u m u n a a l i a m p e r m a g i a m v u l t o c c i d e r e. Pentru această a doua accepțiune el este citat sub definiția : „Numele unei boli caracterizate prin crampe la stomac”.

Uneori ANON. CAR. consemnează două sensuri ale aceluiași cuvînt, dar în DLR nu figurează decît la unul din ele. Așa e, de ex., cazul lui PĂZI, care sub două cuvinte titlu (PĂZESC și PĂZESCU-MĂ) are, în *Anonymus*, două sensuri : c u s t o d i o și c a v e o. Alteori s-a omis atestarea în DLR a unor sensuri date în *Anonymus*. Așa, pentru PĂNUȘ ANON. CAR. dă sensul de c a l a m u s s c r i p t o r i s, sens pe care *Dicționarul limbii române* nu îl înscrie.

Există unele cuvinte care nu apar în DLR și care puteau fi atestate pe baza *Anonymus*-ului, chiar dacă uneori nu sînt definite. De exemplu, MĂRGINAREȚ, f i n i t i m u s; ROBOTAR, l a b o r a t o r; RĂIETATE, m a l i t i s; NEROZI (sau, mai degrabă, NĂROZI) s t u l t e s c o; PĂCĂTUALĂ, dacă nu și PĂCĂTUITURĂ, ambele definite s u s p i c i o (de remarcat că PĂCĂTUESCU-MĂ s u s p i c o r a fost citat), sau chiar PĂRTIȚĂ, dat, în ANON. CAR., fără explicație, după PĂRTICEA.

Variantele create pe baza *Anonymus*-ului pun unele probleme.

După cum se știe, în acest dicționar nu există ă și î, ele fiind rediate mai ales prin e, ê, respectiv i. De aceea nu se poate crea numai pe baza ANON. CAR. varianta memucă la MAIMUCĂ, căci ea trebuie citită — mai ales fiind scrisă cu -ê — mămucă, ca și menene, menuntez, merunt ș.a., rediate, corect, cu ă.

Mai amintim în continuare, cîteva probleme de plural.

În ANON. CAR. denumirile soiurilor de mere și pere sînt date la singular. În DLR ele figurează la plural (nu știm dacă întotdeauna pe baza acestei atestări), care, avem impresia, nu este întotdeauna cel mai adecvat.

Astfel, în ANON. CAR. apare *măr bunebrut*, *măr mușcătarîț*; în DLR : *mere bunebrut*, *mere mușcătarîț*, dar : *măr codeș* — *mere coadeșe*, *pară foiască* — *pere foiaste*. Credem că erau mai conforme realității formele : *mușcătarîțe*, *foiești* etc. Nu știm dacă PĂTRUNJEI, considerat de DLR variantă pe baza ANON. CAR. și a lui BORZA, D. 126, nu e un simplu plural. În lucrarea în discuție mai există și alte exemple de substantive înregistrate la plural și definite la singular. Despre ele, ca și despre multe alte probleme legate de acest dicționar, se găsesc date în DR IV, care apare foarte des citată în DLR în special la cuvinte a căror unică atestare este ANON. CAR. Avem impresia că uneori DR IV a fost citată ca izvor aparte, nu ca o completare la ANON. CAR. în probleme de etimologie, grafie etc. Numai așa ne putem explica de ce la MOZGOȘI, cu două atestări : ANON. CAR. și DR. IV, este dată indicația (*Prin Ban. și Transilv.*). Dealtfel parantezele acestea la cuvinte bazate numai pe ANON. CAR. (și DR. IV) sînt foarte variate : (*Prin Ban.*) la MOTROC, (*Învechit, prin Ban.*) la NEVEDERNIC, (*Învechit*) la OTALM și chiar (*Maghiarism învechit*) dar cu etimologia necunoscută la MEGHELEU.

În loc de concluzii, lăsînd la o parte problema stabilirii sensului cuvintelor date în ANON. CAR. precum și a variantelor care se pot atesta pe baza acestui izvor, am sublinia încă o dată faptul că *Anonymus*-ului *Caransebesiensis* nu i se poate acorda regim de dicționar și, în consecință, să nu fie citat cînd există alte lucrări foarte apropiate cronologic. Dacă acceptăm că este opera lui Halici — și am acceptat chiar stabilindu-i cronologia — atunci el provine dintr-o arie pentru care avem puține atestări vechi și, prin urmare, este necesar să fie utilizat.

Decembrie 1973

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

NUMELE DE LOCURI CHEIA (CHEILE) ȘI CULARE (COLARE)

DE

M. HOMORODEAN

1. Termenul topic *cheie* (și, implicit, numele *Cheia*, *Cheile*) este înțeles îndeobște ca „defileu (prin care, de obicei, trece un drum)”; cf., la DA¹, *cheie* „valea care șerpuiește între doi pereți de stîncă (și care deschide trecerea într-o vale sau la șes sau între două țări ori ținuturi); strîmtoare, b o g a z, ș e a, p a s, t r e c ă t o a r e”. Iată și citatele care ilustrează această definiție: *Cetățile ce sînt de pază în fruntea arhiepiscopului, unde iaste boaz, strîmtoare sau, cum am zice, ... ca o cheie* (Dumitrache, 385; cf. 441). *Iară mpăratul deacăntră în cheile Bulgariei, la strîmtori...* (Dosofteiu, V.S. 236/2). *Chiaile Vișnovăfului* (a. 1727 *Uricariul*, XIV, 170). *Rămînîndu-le niște buți cu vin pe drum, pe la cheile munților, neputîndu-le sui de grab* (Dionisie, C. 177/14). *Să cercetăm munții și dealurile acestei țări, văile și șesurile, pasurile și cheile ei* (Moldovan, T.N. 1)².

Toponimia, mai întîi, ne arată însă că, în marea majoritate a cazurilor, numele *Cheia* (*Cheile*) este dat unor văi înguste, im practicabile și chiar unor simple obîrșii stîncoase sau pîraie și șanțuri adînci.

¹ Pentru indicarea izvoarelor bibliografice, am păstrat abrevierile întrebuințate în lucrările de specialitate, în primul rînd în DA și DLR. Dăm în continuare alte abrevieri: AT = Material toponomastic cules de autorul acestui articol în anchete efectuate în mai multe regiuni ale țării:

Berneker, SEW = Erich Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908–1913;

Conea, Cl. = I. Conea, *Cloșotiva, un sat din Hațeg*, vol. I, II, București, 1940;

GRH = Octavian Floca, *Regiunea Hunedoara. Ghid turistic*, Deva, 1950;

Nègre, *Top. Rab.* = Abbé E. Nègre, *Toponymie du canton de Rabastens (Tarn)*, Paris, Editions d'Artrey, 1950;

Petrovici, *Studii* = Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, Edit. Academiei, 1970.

REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1911, ed. a II-a, 1930;

Suciu, I–II = Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I (A–N), 1967; vol. II (O–Z), 1968, București, Edit. Academiei.

² De aiciși sensul de „yamă” (DA, s.v., unde se dă și citatul: *Cînd a trecut volnicul dincoă de cheie, cuminzul, iapa cu dinții: clan! d'o sfoară de mătase și a rupt-o*—Rădulescu-Codin, I. 274).

Iată numai câteva exemple³: *Cheia* (Sarmizegetusa — Țara Hațegului), coastă cu finat, avînd la poale o scobitură stîncoasă în formă de „V”, de unde izvorăște pîrîul *Drașcovu* (AT; vezi fig. 1, 2); *La Cheie* (Densuș — Țara Hațegului), „o țîră cheie de cleanț [= strîmtoare stîncoasă]” (comunicat D. Loșonți); (Grădiștea Muncelului — Orăștie), „loc strîmt, stîncos, pe Valea Anineșului” (AT); *În Chei* (Sălașu de Sus — Țara Hațegului), „stînci pe Părău Sălășe-

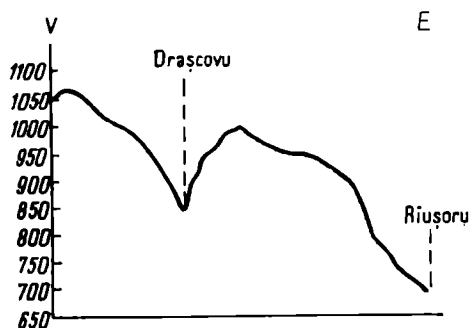

Fig. 1. *Cheia*, obirșia pîrîului *Drașcovu* (Sarmizegetusa — Țara Hațegului). Profil transversal; scara 1:25 000.

Fig. 2. *Cheia* (Sarmizegetusa — Țara Hațegului). Profil longitudinal; scara 1:25 000

l u l u i, pe unde nu se poate trece” (comunicat D. Loșonți); cf. și diminutivul *Cheiușe* (pronunțat *Teișe*; Pomi — Satu Mare), „pîriu, un șanț cu apă, numit spre izvor *I e r u g ă*” (comunicat Doina Mureșan); (Beriu — Orăștie) „finat, loc mlăștinof pe lingă Valea Sinii, cu mai multe pîraie (șanțuri) făcute pentru scurgerea apei” (AT)⁴. În al doilea rînd, același lucru îl probează și apelativul *cheie*, înregistrat pe valea Rîului Grădiștii (jud. Hunedoara), ca „loc strîmt și stîncos pe unde trece sau de unde izvorăște un pîriu sau o vale” (AT): „*Praharul* [un loc rău în pădure] îi ca o cheie între două coștile [= coaste]” (id.); „*zicem cheie la locurile unde sînt stînci înalte, de furuie* [= cade] *apa pe ele*” (id.).

Rezultă că accepția cu care termenul *cheie* este în d e o b ș t e cunoscut nu acoperă decît în parte conținutul semantic real al acestui termen. Într-adevăr, după cum am văzut, *cheie* desemnează, în general, depresiuni alungite, de dimensiuni variate (văi pîraie sau simple șanțuri) în formă de „V”. În acest context, se înțelege că ideea de „trecătoare” nu constituie decît un element secundar (nu neapărat necesar) al noțiunii exprimate de termenul în cauză.

Ca atare, și originea lui poate fi alta decît cea acceptată, în general, pînă acum. Soluția justă ne este oferită tot de DA, care remarcă faptul că unele din sensurile grupate s.v. *cheie* (< lat. *clavem*) ar putea să fie proprii unui omonim, provenit din lat. *clavus* „cui”. În această privință, pe lingă

³ După cum se poate observa, exemplele aparțin unor regiuni ale Transilvaniei; desigur însă că ele sînt valabile pentru întreg teritoriul țării.

⁴ Cf. și *Cheia Bindei* (sau *Bîndii*), depresiune sub formă de spărtură în creasta unui munte (Petrovici, *Studii*, p. 266, 267).

sensul topografic deja citat, aici s-ar putea aminti și cel de „danteluță sau broderie de mină, făcută cu iglița (cirligelul) sau cu acul, cu care se împreună două foi la o îmbrăcămintă de pînă țărănească (ie, cămașă etc.) sau la o rufă de casă (față de masă, de pernă, ștergar ș.a.)”, DA (s.v.), unde se dau și citatele : *Nici foile chimeșii, nici foile din care se fac mînecele sau izmenele nu se tîvesc, ci se prind unele de altele prin niște țesături în figuri frumoase cu acul din ață și acele [țesături] se zic chei* (Liuba — Iana, M. 17 ; cf. 117). *Bărbaii... poartă... izmene mai scurte și largi și cusute în cheie* (Moldovan, T.N. 69) ; cf. *cheiță „chindisitură ce se face spre a coase laolaltă marginile ; cheie, clin”* (DA) : *Părțile cămeșei se încheie una de alta... la tineri și la cămeși de duminică, cu cheiță. Dacă cheița e mai lată de un deget mic, se zice umbreaș (Brebeneș, Gr. P.). Fata ședea și cosea la niște alțițe cu cheiță* (notă : *găurele la cămeși*) (Ion Cr. III, 300). *Fă-mi cămașă de fuior și mi-o coasă cu cheite* (Reteganul, Ch. 32). Cf. și (la DM) : *cheiță „cusătură (colorată) în zig-zag [n.n.], cu care se încheie marginile la o cămașă țărănească”* ; „mică întăritură cusută la capătul unei tăieturi făcută într-o stofă, pentru a împiedeca destrămarea materialului”.

Se observă că atît în cazul formei de teren, cît și în cel al cusăturii la unele articole (de îmbrăcămintă) țărănești, sensul general este cel de „unghi, colț (în plan vertical sau orizontal)”. Constatarea nu face decît să confirme ipoteza etimologică formulată de DA (s.v. *cheie*). Într-adevăr, un atare sens general nu s-a putut dezvolta decît de la un sens care indica, inițial, un obiect ascuțit, cu vîrf, în speță un *cui*.

Din punct de vedere fonetic, din *clavi* (pl. lat. *clavus* „cui”) a rezultat în mod normal forma *chei*, omonimă cu pl. *chei* al subst. *cheie* (<lat. *clavem* ; cf. și DA)⁵.

Sub influența lui *cheie* (<lat. *clavem*), forma *chei* (<lat. *clavi*, pl. lui *clavus*) și-a putut reface și ea un sg. *cheie*, în acest fel, cei doi termeni devenind omonimi atît la singular, cît și la plural.

Pe alocuri (în unele regiuni) evoluția formală a putut urma însă o altă cale. Sub influența unor substantive masculine și neutre, terminate la sg. în *-ei*, ca *mei*, *tei* (omonim cu *chei*, în regiunile unde ambele au ajuns la forma *tei*), *curmei* (pl. *curmeie*), *hei*, „(Transilv.) loc de casă” (din magh. *hely*), cu pl. *heie* și *heiuri* etc., pl. *chei* a fost interpretat cu vremea ca sg., pentru pl. recreîndu-se formele *cheie* și chiar *cheiuri*. Neutrul *chei* (pl. *cheiuri*) l-am întîlnit, cu o anumită frecvență, în toponimia Țării Lăpușului. Astfel, după un informator din satul Cufoaia, *Cheiu* (pronunțat *T'éïu*) sau *Cheiu Turzii* [= Cheile Turzii !] ar fi niște „*cheiuri*”, „locuri grozave, închise”. După același informator, *Gura Cheiului*, un loc în hotarul localității Cufoaia, este „un șes pe Valea Cufoii”, cu precizarea că, mai jos, această vale se strîmtează, „se bagă printre dealuri” și că, atunci „cînd iasă din Chei, se bagă în Valea Dobricului”.

Cît despre pl. *Chei(le)*, care se întîlnește ceva mai rar, el se referă cu siguranță la faptul că un defileu mai lung poate avea mai multe porțiuni înguste, adică... mai multe *chei*.

De notat că evoluția semantică a lui *cheie* (*chei*) (<lat. *clavus* „cui”) nu este ceva cu totul aparte. Sensul său general („unghi, colț, în plan verti-

⁵ Cf., dealtfel, și occit. *clau* (<lat. *clavus*) omonim cu *clau* (<lat. *clavem*).

cal sau orizontal”) poate fi întâlnit la o serie întreagă de cuvinte, ale căror sensuri originale se referă la elemente ascuțite, „cu vîrf” (cum ar fi diverse obiecte, botul sau ciocul animalelor etc.)⁶. În cele ce urmează, vom da doar cîteva exemple, considerate mai ilustrative :

lat. *clavus* („Nagel”), occit. *clau* (omonim cu *clau* „clef”); în toponimie, nu este exclusă, pe alocuri, și o încrucișare cu *claus* „enclos” (Nègre, *Top. Rab.* 319; cf. REW 1894);

lat. *cuneus* (>rom. *cui*) „pană (de despicat lemnul)” ; „triunghi” ; fr. *coin* „instrument de forme prismatique (en bois, en métal) pour fendre des matériaux, serrer et assujettir certaines choses” ; „angle rentrant ou saillant” ; „le coin de la rue = l’endroit où deux rues se coupent ; le coin d’un bois = l’endroit où une route coupe un bois ; la corne que fait l’orée d’un bois” etc. ;

rom. *clin* (<bg. *klin* „cui, pană”) „unealtă de cismărie, probabil un fel de pană” (cf. megl. *cl’in* „pană cu care se despică lemnele”) ; „petec de pămînt (loc sau moșie) în formă de triunghi” ; „petec sau bucată triunghiulară de pînă, de stofă sau de piele pusă spre a lărgi sau a încheia mai bine o îmbrăcăminte (cămașa, sumanul, cojocul etc.)”, DA. Cf. și *clînt* „bucată triunghiulară de pînă ; c l i n” ; „pămînt puțin ; capăt de pămînt arător ce cade cam într-o latură” (<bg. *klinec*, diminutiv al lui *klinŭ*), DA ;

rom. *priboi* (cf. srb. *proboj* „Durchschlag, Durchbruch”) „unealtă de oțel cu care se fac sau se lărgesc găuri în tablă, în piele etc. ; d o r n” ; „băț lung, terminat la unele din capete cu un fel de steluță, cu care se bat icrele pentru a le curăța de piele” (cf. DM) ; „loc periculos, rău ; ripă” (HXVIII 7 ; cf. Conea, *Cl.* 135, A III) ; „loc unde stîncea muntelui dă de-a dreptul în apa rîului, fără a rămîne loc măcar de o potecă” (Conv. lit., LIV, 369 ; cf. CADE) ; „loc îngust pe lingă apă, pe unde cu greu se poate trece” (Rîu de Mori — Țara Hațegului : FD V, 56). Dintre numele de loc *Priboiu* (și cu diverse variante), a căror arie de răspîndire (sud-vestul Transilvaniei, Banatul, Oltenia și Muntenia) corespunde, în general, cu cea a apelativului⁷, cf. *Priboiu* (Cetățeni-Vale, jud. Argeș), loc strîmt pe Valea Chilieii, afluent al Dimboviței, „unde stîncile dau de-a dreptul în apa rîului” (com. I. Stoicescu) ; *Priboiu Rău* (Rîu de Mori — Țara Hațegului), luncă și loc îngust pe valea Rîului Mare (cf. FD V, 56)⁸.

⁶ Pentru unii din termenii al căror sens de bază este cel de „bot, cioc”, vezi și M. Homorodean, *Cu privire la sinonimia lui pisc și grui*, în CL, IV, 1959, nr. 1—2, p. 105—125.

⁷ Suciu (II, p. 389) menționează o localitate azi dispărută, existentă odinioară în Banat, probabil pe lingă Pecenișa—Orșova, atestată sub formele *Priboy*, *Kispriboy* (1427).

⁸ Eventual, aici s-ar mai putea menționa și cîteva din numele *Găvojdia* (*Găvoșdia*, *Govăjdia*, *Govășdia*) aparținînd unor localități și ape din Transilvania și Banat. De origine slavă, *Găvojdia*, existent și pe teritoriul Greciei, a fost explicat pînă acum prin sl. *gvozdъ* „pădure” (Drăganu, *Rom.*, p. 234, nota 2, E. Petrovici, în DR, X, p. 239, nota 3) sau prin pl. dialectal scr. *gvozdija* de la *gvožgje* „fier” (E. Petrovici, *Studii*, p. 140, 141). Nu este exclus ca, pe alocuri, să avem a face și cu sl. *gvozdъ* (*gvozdъjъ*), cu sensul fundamental de „Nagel”, de unde, poate, apoi și „canion” ; cf. și scr. dial. *gvōzd* „aus der Erde ragender Stein” ; ucr. *hvizd* „Nagel, Fischer-gebel”, slov. *gvozd* „Keil, Nagel” ; ceh. *hvozděj* „Durchschlagholz” ; rus. *gvozdb* „Nagel, Pflock, Zapfen” (Berneker, *SEW*) ; cf., de asemenea, rom. *găvozd*, învechit și dialectal, cu sensurile de „cui de fier” ; la pl. (*găvoazde*) „cuie pentru șindilit” (DA). Dintre numele de locuri, amintim *Govoșdia* (*Govojdia*, azi *Livada* ; magh. *Govosdia*, *Gozd*) ; 1553 *Gosd*,

Revenind la discuția inițială, am vrea să mai precizăm unele aspecte. Mai întâi, o constatare : ca și alți termeni geografici populari, termenul *cheie* este puțin cunoscut azi în graiuri. Faptul este dovedit, printre altele, de lipsa atestărilor populare pentru acest termen în DA, ca și de atestarea lui cu totul sporadică în ALR II (s.n., vol. III, h. 812). La dispariția din graiuri a contribuit, poate mai mult decât în cazul altor termeni, și concurența pe care i-au făcut-o o bogată serie de sinonime, de diverse origini (cf. *cleaș*, *culare*, *grumaz*, *gură* (*h*) *jogaș*, *horn*, *hulă*, *jgheab*, *strîmtură* (și *strîmtoare*), *strungă*, *surduc*, *tăietură* etc.)⁹. Pe de altă parte, numele de loc *Cheia* (*Cheile*) a cunoscut, dimpotrivă, o tot mai largă extensiune, datorită lucrărilor de geografie românească, unde *cheie* este, poate, unicul termen folosit pentru noțiunea de „canion”. Așa se explică de ce nu o dată locuri numite de popor *Strîmtoarea*, *Strîmtura*, *Surducu* etc. (ultimul, prin Transilvania și Moldova subcarpatică) sînt cunoscute de geografi sub numele de *Cheia* (*Cheile*), nume care sfîrșesc, de obicei, prin a se impune. Din toate cele de pînă acum, rezultă vechimea apreciabilă, caracterul popular, într-un cuvînt autenticitatea termenului topic *cheie* și (cel puțin parțial) a numelui de loc *Cheia* (*Cheile*). Este de la sine înțeles că lipsa atestărilor și frecvența redusă de azi a termenului topic în graiurile populare, pe de o parte, și originea savantă a unora din numele de locuri respective, pe de altă parte, nu pot proba caracterul în exclusivitate savant al acestor termeni și nume. Dealtfel, această constatare are o valoare generală, ea fiind valabilă și pentru alți termeni populari, deveniți termeni geografici savanți (iar, de aici, și termeni literari) și pătrunși, de asemenea, în toponimie. În fapt, este vorba de un decalaj dintre terminologia populară și cea savantă. Acest decalaj a rezultat în urma procesului de selecție, specializare și generalizare a unor forme și sensuri unice, care a dus la însăși crearea terminologiei științifice¹⁰.

2. Cuvîntul *culare* (*colare*) a fost pus în discuție mai întâi de către S. Pușcariu (DR, IV, 681). Întîlnind, prin părțile Branului, forma de pl. *colări* „poienite din jurul stîncilor mai mari decât brinele, unde, uneori, nu pot paște decât caprele negre” (cf. și DA), el a explicat-o ca creație metaforică din lat. *collare*, -is „colier, salbă, zgardă” (<*collum*). Mai tîrziu, G. Giuglea (DR X, 99, 100) îl pune pe *colări* în legătură cu *culare*, atestat de DA (după Antipa, P. 223, 676; cf. și Rev. Crit., IV, 290), ea însemnînd „stuf de la poalele bălților (care înconjoară bălțile), stuf gros”,

1854 *Govosdia* (Suciu, I, 360), sat pe valea Crișului Alb, lingă Gurahonț, la cca 4 km de *Cheile Cociubei*, de pe aceeași vale (comunicat Felicia Mărcuț); *În Găvojdie* (Găureni, azi Alunișul, jud. Bistrița-Năsăud), „e pîngă [= pe lîngă] pârău, ca o fătătă [= față, versant sudic] pîngă un pârău; partea de jos e îngustă, și în vîr vîlată, ca un găvoz” (comunicat D. Loșonți); *Găvojdienile* sau *Găvojdene* (Ciceu-Poieni, jud. Cluj), „fundoaică între două dîlmii”; tot acolo, *Gura Găvojdienilor* (comunicat id.).

⁹ În bună parte, nici aceste sinonime nu sînt înregistrate pe harta menționată a ALR. ¹⁰ Desigur, în cercelarea toponimiei va trebui să ținem seama întotdeauna de această „nepotrivire”, de această lipsă de identitate sub raportul mai cu seamă semantic și al răspîndirii, dintre ceea ce este popular și savant, literar în lexicul și toponimia românească. Pentru unele aspecte ale acestei probleme, cf. și M. Homorodean, *Cu privire la sinonimia lui pisc și grui*, în CL, IV, 1959, nr. 1—2, p. 105—125.

de unde apoi, „(Covurlui) holdă buruienoașă” (Ion Cr., III, 346), pentru care, cf. și *colari* (notat *colariu*) „fin beldios (Polizu, *Uricariul* X, 401) care are fire de ierburi înalte și groase sau este îmbătrinit” (Pamfile, A. 149). Concluzia la care ajunge G. Giuglea este că formele discutate constituie variante ale unui singur cuvânt, cu sensul general de „cerc, briu”. Dealtfel, acest sens este propriu și celorlalte reflexe romanice ale aceluiași *collare* (it. *collare*, vfr. *coller*, fr. *collier*, occit. *colar*. cat., sp., port. *collar*; REW 2042)¹¹.

În sfârșit, adăugăm noi, aici își are locul, desigur, și sintagma *a face culare* „(Valea Jiului) a strînge, a aduna finul în șiruri, formînd semicercuri sau cercuri din care, pe urmă, se clădește căpița” (A III).

Deosebite față de toate acestea sînt cîteva accepții legate de toponimie, relevate între timp.

Astfel, sintagma *culare de cleanț* [*cleanț* = stîncă] a fost atestată în Țara Hațegului, ca însemnînd, de fapt, o „spinare îngustă și stîncoasă între două ogașe”. Iată mai întîi, în acest sens, explicația unui localnic, reproducă de geograful Ion Conea¹²: „pe muchiile printre care curge scorota [= pietrișul] și grohotul cresc jîpi [= jnepeni]. Și cînd e așa, ca o creastă lungă de piatră tare, aproape îngropată în măcinîș de piatră, aia se cheamă *culare de cleanț*” (Cl. 129). Sau: „apa se adună și curge în tăuri în jghiomfuri, pe păraie, în scoabe sau pe hoage [= depresiuni circulare sau alun-gite]... după cum scorota curge și ea pe vîierugi între *cularele de cleanțuri*” (*ibid.* 134). De asemenea, în localitatea Rîu de Mori, din aceeași regiune, două locuri, *Coșu Mare* și *Coșu Mic*, ne-au fost descrise ca fiind niște jgheaburi, strîmtori stîncoase, mărginite de ambele părți de cîte o *culare de cleanț* (cf. FD, V, 63).

Pe de altă parte, în regiunea vecină, Valea Jiului, *culare* mai desemnează și o „strîmtoare sub streășina unei stînci” (comunicat din Uricani de A. Șara și D. Cartianu)¹³. De reținut că, în aceeași localitate, Uricani, *Cularea* (sau *La Culare*) este numele unei trecători înguste, situată pe valea Vălămir, la poalele stîncii Săicovala (comunicat id.)¹⁴.

În sfârșit, *Cularea* (Beriu, jud. Hunedoara) este o șea pe culme de deal, pe unde trece o cărare și o cale (drum) spre satul vecin, Tămășasa (vezi fig. 3). Sensul de „curmătură; trecătoare înaltă”, pe care îl observăm aici, este confirmat de *culare* „scufundătură adîncă și largă pe un deal” (GS, V, 120); cf. și DA, unde se adaugă citatul: *Și d-a dreptul îmi ieșea La culare În drumul mare* (*Mat. Folc.* 161).

Semnificații mult asemănătoare, identice chiar cu acestea din urmă au o serie de reflexe romanice ale formei de bază *collum*; cf., printre altele, fr. *col* (refăcut după *collum*) „dépression formant passage entre deux

¹¹ Pînă atunci, *culare* fusese explicat de CADE ca provenind din lat. pop. **cubulare* (<*cubile*); cf. și DA, s.v.

¹² Redăm textul într-o formă literarizată.

¹³ Fapt interesant, Al. Viciu (*Gl.*) atestă, tot din Uricani (Valea Jiului), sensul, desigur mai puțin precis formulat, de „peșteră largă”.

¹⁴ Tot la o strîmtoare (vale îngustă) se referă, în ultima instanță, și *Colare* (Cetățeni-Vale, jud. Argeș), „treaptă de stîncă, unde apa cade de la o înălțime carecare” (comunicat I. Stoicescu).

sommets montagneux", foarte frecvent în toponimia Pirineilor și Alpilor; elv. *kola* „Pass”; it. *collo* „culme (de munte); creastă”; occit. *kulino* „vale” (cf. REW 2053) etc.

Este clar că toate aceste sensuri ale termenilor romanici (implicit cele ale rom. *culare*, amintite mai sus) pornesc de la o accepție generală, specifică termenilor care înseamnă, la propriu, „gît, grumaz”. Este, anume, cea de „îngustare, gî t u i t u r ă a unui corp sau a unui spațiu, în speță a unei culmi sau depresiuni”.

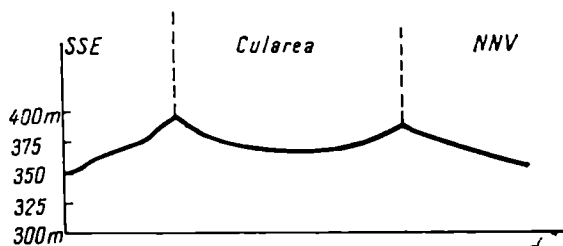

Fig. 3. *Cularea* (Beriu, jud. Hunedoara); scara 1 : 25 000

Iată alte câteva exemple similare :

rom. *greabăn* „partea ridicată din șira spinării, la împreunarea șepțelor din dreptul picioarelor dinainte, la cal, bou, vacă etc.”; „spinare îngustă, cu coaste late, dar repezi” (Iordan, *T.* 28);

rom. *grumaz* „gît”; „spinare lată, cu pante repezi, între două dealuri” (id., *ibid.*); cf. și *Grumazi*, stîncă pe malul drept al râului Sebeș (jud. Hunedoara : GRH 539);

fr. *gorge* „gît, gîtlej”; „trecătoare, defileu”;

magh. *torok* „gît, grumaz”, întîlnit și ca nume de loc : *Bacsitorok* (*Cheile Baciului*, lângă Cluj); *Sebestorok*, numele maghiar al cătunului Gureni (Rîu de Mori — Țara Hațegului), situat la ieșirea din munți a Rîului Mare (cf. Suciu, I, 102) etc. etc.¹⁵.

După cum am văzut, rom. *culare* (*colare*) prezintă sensuri de bază proprii atît lat. *collum* („gît”; „gîtitură”), cît și derivatului acestuia, *collare*, -is („salbă; zgardă”; „cerc; brîu”). Nu este exclus ca lat. *collare*, -is să fi avut el însuși toate aceste sensuri, după cum este posibil ca termenul românesc să aibă o etimologie multiplă (cf., în această privință, și adj. lat. *collaris*, -e „de gît”).

Cît despre forma *colare*, ea s-ar explica, după S. Pușcariu (DR, IV, 681, 682), prin transformarea lui *u* protonic în *o* (cf. și *coprînd*, alături de *cuprînd*)¹⁶.

¹⁵ Cf. și *gîrlici* „gîtul unei sticle” (<sr. *grič*, idem); „intrare îngustă într-o pivniță, peșteră etc.”; „strungă” etc. (DA); cf. și *Pîrlul Gîrliciului* (Răzoare — Tg. Lăpuș), afluent al pîrlului Cîrligați, pe dreapta Rîului Lăpușului. Locul unde pîrlul se varsă în Rîul Lăpușului se cheamă Strîmtori sau Chei (comunicat Cornelia Filip).

¹⁶ A putut avea loc însă și o asimilare : *u* — *a* > *o* — *a*.

Oricum, avem a face cu unul din vechii termeni, azi pe cale de dispariție, care, prin caracterul lor popular, reflectă interesante crîmpeie ale vieții de odinioară a poporului nostru.

Remarc cu deosebire sensul de „trecătoare (înaltă)”, prin care *culare* (*colare*) îmbogățește cu încă un element, de apreciazabilă vechime, seria termenilor privitori la trecători (peste culmi), cum sînt *curmătură*, *fereastră*, *poartă*, *predeal*, *prihod*, *prohodiște*, *prislop*, *scară*, *scărișoară*, *șa*, *tarniță* etc.¹⁷.

Noiembrie 1973

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Iliea, 31

¹⁷ În legătură cu acești termeni, vezi și E. Petrovici, *Studii*, p. 264.

OBSERVAȚII ASUPRA LUI *cînd INVERS*

DE

D. BEJAN

Semnalat pentru prima dată de *Gramatica limbii române*¹, reluat și dezvoltat în alte lucrări de specialitate², *cînd invers* constituie un fenomen caracteristic și deosebit al raportului temporal. Avînd în vedere acest lucru, ca și frecvența relativ mare a acestui *cînd invers* în operele literare de natură cultă și populară, precum și în scrieri de altă natură, credem că e necesar să ne oprim asupra lui³.

Așa cum se precizează în lucrările amintite mai sus, propozițiile cu *cînd invers* sînt false temporale, căci, în mod logic, ele sînt principale, iar propozițiile principale sînt adevăratele temporale.

¹ Ediția I, vol. II, București, 1954, p. 197.

² Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG, I, 1956, p. 137; Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, 1960, p. 58–60. Construcția temporală în discuție este încadrată în raportul temporal de simultaneitate: *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, vol. II, București, 1963, p. 299 (în continuare GA, II); D. Bejan, *Despre construcțiile temporale inverse*, în CL, XV, 1970, nr. 1, p. 91–95.

³ Cercetarea noastră se bazează pe lectura următoarelor opere: Barbu, F.L. = E. Barbu, *Facerea lumii*, București, 1964; Barbu, M.S.S. = E. Barbu, *Minunile Sfîntului Sebastian*, București, 1969; Bănulescu, I.B. = Șt. Bănulescu, *Iarna bărbaților*, București, 1966; Bengescu, L. = H. P. Bengescu, *Logodnicul*, București, 1970; Blaga, H. C. = L. Blaga, *Ironicul și cîntecul vîrștelor*, București, 1965; M. Caragiale, C. C. V. = M. Caragiale, *Craii de Curtea veche*, București, 1965; Călinescu, S. N. = G. Călinescu, *Scrinul negru*, București, 1963; Coresi, T. = Coresi, *Tetraevangelul*, 1889; Coresi, C₂ = Coresi, *Carte cu învățătură* (1581) [*Cazania a doua*], București, 1914; Costin, O. = M. Costin, *Opere*, ediția P. P. Panaitescu, București, 1958; Creangă, O. = I. Creangă, *Opere*, București, 1953; C. M., II = *Cronicari munteni*, II, București, 1961; Dosoftei, V. S. = Dosoftei, *Viețile sfinților*, București, 1903; Eminescu, G. P. = M. Eminescu, *Geniu pustiu*, București, 1966; F. T., III = *Folclor din Transilvania*, III, București, 1967; Hogaș, O. = C. Hogaș, *Opere*, București, 1956; Iorga, I. Ș. = N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1966; Ispirescu, L. B. = P. Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, București, 1968; Ivăsiuc, V. = Al. Ivăsiuc, *Vestibul*, București, 1967; Mărgăneanu, C. M. = N. Mărgăneanu, *Cercul magic*, București, 1966; Nedelcu, Î. I = Ș. Nedelcu, *Învățătorii*, vol. I, București, 1961; P. O. = *Palia de la Orăștie*, ediția Viorica Pamfil, București, 1968; Pop-Reteganul, P. A. = I. Pop-Reteganul, *Povești ardelenesti*, București, 1957; Preda, M. = M. Preda, *Moromeții*, București, 1965; Preda, I. = M. Preda, *Intrusul*, București, 1968; Preda, M. S. = M. Preda, *Marele singuratic*, București, 1972; Sadoveanu, N. Ș. = M. Sadoveanu, *Neamul Șoimăreștilor*, București, 1962; Stancu, P. N. = Z. Stancu, *Pădurea nebună*, București, 1963; Stancu, C. M. = Z. Stancu, *Ce multe te-am iubit*, București, 1968; Stancu, Ș. = Z. Stancu, *Șatra*, București, 1968; Varlaam, C. = Varlaam, *Cazania* (1643), București, 1943.

Cauza acestui fenomen de inversare a propozițiilor ar trebui căutată, după părerea noastră, într-o tendință de ordin afectiv a vorbitorilor sau a celor ce scriu. Pentru a atrage atenția asupra temporalei și a celor comunicate de ea, aceasta este adusă în față pentru a începe cu ea comunicarea, dar în forma unei propoziții principale. În felul acesta, accentul logic cade pe această propoziție cu care, așa cum se știe, începe comunicarea.

Pe baza materialului selectat din autori, putem deosebi două tipuri de *cînd invers*.

I. Primul tip ⁴ este mai vechi sub aspect istoric, el apărînd încă în literatura religioasă de dinaintea cronicarilor. Sub aspect formal, construcția pare mai puțin evoluată. În limba veche, acest tip caracteriza mai mult literatura religioasă. La cronicari apare mai puțin. Construcția respectivă se întîlnește și azi în limbă.

Acest *cînd invers* are cîteva trăsături distincte.

1. În falsa regentă apare, de cele mai multe ori, verbul **a fi**, la indicativ, imperfect, persoana a III-a singular, în următoarele ipostaze gramaticale :

a. copulativ :

— intră în alcătuirea predicatului nominal cu adjective sau substantive care se referă la timp : „*Era domnul acesta neînsurat, cînd au luat domnia*” (C.M., II, 321); „*Erai un copil, cînd s-a întîmplat aceasta*” (Sadoveanu, N.Ș., 81);

— intră în alcătuirea unor expresii cu substantive care indică timpul : „*Era simbătă cînd făcu tină Isusu și deschise ochii lui*” (Coresi, C₂, 165/24); „*Și aceea dzi era simbătă, cîndu-l tîmădui Hristos [...]*” (Varlaam, C., 110/20); „*Pre amiadzăzi era, cîndu Dinov, palcovnicul de nemți, [...] au dat știre și la leși și la unguri [...]*” (Costin, O., 163); „*Era noapte, cînd centurionul cu un soldat german intră în dormitorul ostategilor [...]*” (Călinescu, S.N., 536).

Frecvent apare, în literatura religioasă, *a fi* în falsa regentă ca verb copulativ al unui predicat nominal al cărui nume predicativ este un numeral cardinal în acuzativ cu *de*, avînd ca atribut substantivul *ani* : „*De 60 de ani era Isac cînd născură lui aceștia*” (P.O., 84); „*Și era, cînd o puse acolo, de șase ani*” (Dosoftei, V.S., 76).

Adverbul relativ poate fi precedat de prepoziția *de* : „*Erau vreo doi ani de cînd dorea haină cu blană...*” (Bengescu, L., 7); „*[...] era mai un an de cînd slujia la Poartă [...]*” (C.M., II, 252).

b. predicativ : „*A doua zi era soarele sus, cînd își deschise ochii [...]*” (Eminescu, G.P., 116); „*Domnul cel adevărat și legiuit [...] era la Suceava, cînd îi sosi vestea*” (Iorga, I.Ș., 191).

c. *a fi* intră ca auxiliar morfologic în mai mult ca perfectul perifrastic : „*Și soarele era venit pe pămînt, cînd Lot și Zoar înlduntru intră*” (P.O., 62).

În cazuri mai rare, verbul **a fi** din falsa regentă apare la perfectul simplu : „*Și fu într-o dzi, cînd Iosif ară fi mergînd în casă să-și lucreaze*

⁴ În ediția I a *Gramaticii limbii române*, vol. II, p. 197, este prezentat numai acest tip de *cînd invers*.

lucrul [...]" (P.O., 135), sau la prezent, urmat de cuvinte care indică timpul, adverbul relativ fiind precedat de prepoziția *de* : „*Sînt cîteva zile de cînd ne aflăm singure [...]*" (Ispirescu, L.B., 46).

2. Tot la imperfect apare și verbul *a avea*, urmat și el de cuvinte care denumesc timpul „*Aveam numai șase-șapte ani cînd a murit*" (Stancu, C.M., 292); „*Aveam șapte ani cînd am văzut înțîia oară [...]* soldatul" (Bănulescu, I.B., 225).

3. Cînd în falsa regentă apar alte verbe decît *a fi* și *a avea*, ele apar, de cele mai multe ori, la timpul mai mult ca perfect : „*Se luminase bine de ziuă, cînd le părăsii*" (Stancu, P.N., 180); „*Soarele coborîse spre asfințit, cînd rosti el aceste cuvinte*" (Preda, M.S., 368). Sporadic, în asemenea situații, verbele respective din falsa regentă pot să apară și la alte timpuri : „*Și sîrășiră zilele, cînd vrură să se întoarcă ei [...]*" (Coresi, T., 119); „*Să tot fi arătat ceasurile opt, cînd i-am dat de urmă*" (Stancu, P.N., 48).

4. Verbele din falsele temporale sînt, de cele mai multe ori, la perfectul simplu și la perfectul compus (19 și, respectiv, 18 cazuri din 48 de exemple). Apar, mai rar, și timpurile imperfect — de 5 ori („*Era jumătate de oră de cînd privea el astfel [...]*" — Ispirescu, L.B., 379), prezent — de 3 ori („*Sînt cîteva zile de cînd ne aflăm singure [...]*" — Ispirescu, L.B., 46) și mai mult ca perfect („*[...] era vreme de cînd nu se odihnise ca lumea*" — Ispirescu, L.B., 92).

În ceea ce privește corespondența timpurilor din falsa regentă (aici e de observat că de cele mai multe ori apare timpul imperfect — 36 de situații din 48; mai rar apar mai mult ca perfectul — de 6 ori, prezentul — de 3 ori și foarte rar alte timpuri) și falsa temporală e de remarcat că relevante sînt următoarele : imperfect — perfect simplu (19 cazuri din 48), imperfect — perfect compus (14 cazuri). Prin urmare, timpul caracteristic pentru falsa regentă este imperfectul, iar pentru falsa temporală caracteristice sînt perfectul simplu și perfectul compus. Celelalte corespondențe de timpuri sînt sporadice și nedatătoare de ton.

5. Acțiunile din cele două propoziții (falsa regentă și falsa temporală) sînt, în majoritatea cazurilor, simultane. De cele mai multe ori, e vorba de o simultaneitate momentană⁵. Dar ea poate fi și durativă, cînd în cele două propoziții apar aceleași timpuri⁶, de regulă prezent, imperfect și perfect compus : „*Sînt cîteva zile de cînd ne aflăm singure [...]*" (Ispirescu, L.B., 46); „*Au trecut doisprezece ani [...]* de cînd tu nu mi-ai spus pe nume [...]" (Stancu, Ș., 262); „*Erau vreo doi ani de cînd dorea haină cu blândă...*" (Bengescu, L., 7).

6. Cîteodată, adverbul relativ din falsa temporală este urmat de cuvinte care denumesc timpul : „*Eram încă mic, cînd, într-o zi, băgai de samă că mama nu mai vrea să-mi răspundă [...]*" (Eminescu, G.P., 147).

7. Uneori, în falsa regentă apar adverbele corelative, ca : *abia*, iar, *încă*, și *nici* : „*Era abia înțîia strajă a nopții [...]*, cînd zori de flăcări înroșiră cerul [...]" (Iorga, I.Ș., 97); „*Moisi iară era de 80 de ani și Aron de 83, cînd grăiră lui Faraon*" (P.O., 198); „*Tîndr încă era svântul cînd muri tată-său și înmă-sa [...]*" (Varlaam, C., 387/13); „*Mama lui Anghel*

⁵ Cf. GA, II, p. 298.

⁶ Cf. GA, II, p. 297.

murise de tîndră, n-avea nici treizeci de ani cînd o duseră la cîmîtir" (Barbu, F.L., 130).

8. Uneori, adverbul relativ *cînd* e suplinat de conjuncțiile *iar*, și de juxtaapunere: „*Ci n-au fost cu ticnă nici acea ieșire, că măriia-sa încă fiind la Oblucița, iar la București veni un agă de la împărăție* [...]” (C.M., II, 88); „*Era al treilea ceas și răstîgniră el*” (Coresi, T., 212); „*Încă elu departe era, văzu-lu elu pîrintele lui și-i fu milă d'insulu*” (Coresi, C₂, 21/13).

9. Cît privește topica propozițiilor de care ne-am ocupat, e de observat că aceasta este fixă, adică întotdeauna falsa regentă apare în stînga, iar falsa temporală în dreapta acesteia. Foarte rar și cu totul întîmplător există abateri de la această lege: „*Și era, cînd o puse acolo, de șase ani* [...]” (Dosoftei, V.S., 76). În acest caz, falsa temporală este intercalată în falsa regentă.

II. Al doilea tip de *cînd invers*⁷ este mai evoluat în formă, mai amplu, mai nuanțat. În limba veche el este puțin frecvent⁸. Caracterizînd narațiunile mai ample, mai evoluat, acest *cînd invers* s-a perfecționat mai tîrziu în limba română. El intrunește cîteva caracteristici care-l deosebesc, ca și pe primul, de raportul temporal obișnuit. Aceste trăsături îl opun și primului tip.

1. După adverbul relativ din falsa temporală apar cuvinte și îmbinări care măresc caracterul de surpriză al acțiunii intervenite în timpul desfășurării acțiunii din falsa regentă⁹. Menționăm că aceste cuvinte și îmbinări din dreapta lui *cînd* sînt destul de numeroase, dar nu obligatorii. Iată-le:

aproape: „*Tocmai reușisem să-mi fixez conturul unei biblioteci științifice* [...]”, *cînd aproape m-am izbit de un alt drumet*” (Ivasiuc, V., 171).

acolo (colo): „[...] *îi dete putere să se facă porumbel și să se ducă să vadă cum zmeul chinuiește pe mumă-sa. Cînd, acolo, ce să vezi? Se frecă la ochi ca să se încredințeze* [...]” (Ispirescu, L.B., 112); „[...] *mă așteptam să văd cine știe ce minuni, cînd, colo, nu găsisem decît un d-alea marele și vechi* [...]” (Ispirescu, L.B., 380).

deodată: Este cel mai frecvent dintre cuvintele cu rolul amintit în dreapta lui *cînd*¹⁰: „*Pornise dar să-mi spuie* [...], *cînd, deodată, întreprinsese apucîndu-mă de braț*” (M. Caragiale, C.C.V., 235).

Adverbul de mai sus apare în variantele *dodată* și *din deodată*: „*Făcuse foc mare și se puse a se odihni. Cînd fata, dodată, strigă speriată*” (Ispirescu, L. B., 285); „[...] *înnopta din ce în ce mai mult, cînd din deodată, auzii un buciurm vîind cu jale*” (Eminescu, G. P., 211).

dintr-o dată: „*Primisem ordinul de chemare, cînd așa, dintr-o dată mi se făcu foarte rău*” (Blașa, H.C., 156).

fără veste: „[...] *crezui deci, pentru moment, că e vreun urs de prin apropiere, cînd, fără veste, auzii de la spate pe dascălul Alecu* [...]” (Hogaș, O., 34).

⁷ Menționăm că în GA, II, p. 299, apar exemplificate alți primul tip de *cînd invers*, cît și cel de-al doilea.

⁸ L-am întîlnit numai în cronică lui Miron Costin.

⁹ Cf. Mioara Avram, *Evoluția subordonării...*, p. 59.

¹⁰ Cf. M. Avram, *op. cit.*, p. 59. Adverbul este menționat pentru prima dată de domnia sa.

iaca : „Se luase pe gânduri, cind, iaca, dă în poienița cu casele” (Ispirescu, L.B., 309).

iată¹¹ : „[...] se abătu într-un colnic să facă un popas, cind iată și băiatul cu care ucenicise că vine și se așază lângă dînsul” (Ispirescu, L.B., 119).

în mod cu totul neașteptat : *Mergeam pe drum foarte liniștit, cind, în mod cu totul neașteptat, mă strigă cineva.*

odată : „[...] începu a se gândi ca ce ar face ca să scape de primejdie. Cind, odată, îi veni în gînd ghigoțul” (Ispirescu, L. B., 340).

numai ce, urmat de iată cu rol de propoziție : „[...] cît pe ce era să-l prindă somnul, cind numai ce iată că-i sare o scînteie pe nas” (Creangă, O., 109).

numai iaca : „Moș Nichifor deciocălase căruța și-o ungea : cind numai iaca se trezește la spatele lui cu Jupîn Ștrul” (Creangă, P., 112)¹².

unde : „[...] tocma începuse a se da jos, căci zmeul îi înțetise bănuiala. Cind, unde, îmi venea măre cățelușii [...]” (Ispirescu, L. B., 297).

În literatura populară, apare după cind o propoziție interogativă ce să vezi ? tot cu aceeași valoare pe care o au cuvintele prezentate mai sus : „Ajunseră cu norocire la țarm, cind, ce să vezi ? drăcoaița de muma zmeului [...] se luă după ei [...]” (Ispirescu, L. B., 34).

Referitor la topica acestor cuvinte și imbinări prezentate mai sus, se poate afirma că ele stau aproape întotdeauna imediat după adverbul relativ cind din falsa temporală. Mai rar, unele dintre ele apar separate de adverbul relativ : „[...] mă oprisem tocmai s-o privesc cind tresării deodată înfiorat” (M. Caragiale, C.C.V., 193) ; „Primisem ordinul de chemare, cind, așa, dintr-o dată mi se făcu foarte rău” (Blaga, H.C., 156).

Arătam mai sus că prezența acestor cuvinte în dreapta lui cind nu este obligatorie. Cu sau fără ele, caracterul de surpriză al acțiunii din falsa temporală se realizează. Mai multe sînt situațiile în care asemenea cuvinte nu apar. Iată cîteva exemple : „[...] își dădeau unul altuia brînci în odaie, cind se ivi un bărbat voinic [...]” (Călinescu, S.N., 228) ; „Soldatul se dovedea grăbit, cind o femeie ivită la un gard îl întrebă [...]” (Bănulescu, I.B., 179) ; „Și adormisă foarte cu greu Iordachie vistiernicul de mare scîrbă ce avea, cindu, pre miazănoapte, au dat știre la curte de perirea Ciogoleștilor și a serdariului” (Costin, O., 140).

2. În falsa regentă apar, adesea, adverbe corelative sau anumite expresii consacrate. Dăm mai întîi lista adverbelor corelative :

— abia : „[...] abia își putu întoarce în frigare carnea de vreo cîteva ori, cind auzi un glas din copac” (Pop-Reteganul, P.A., 177).

aproape : „Aproape că-i ieșise sufletul de atîta goană aplecată, cind pădurea se rări [...]” („Pentru patrie”, nr. 5, 1973, p. 20).

bine, în combinație cu adverbul nici : „Nici n-am intrat bine, a doua zi dimineața în biroul meu, cind mi s-a telefonat de la punctul de control” (Mărgeanu, C.M., 70).

încă (atît în propoziții afirmative cît și negative) : „Încă nu ieșise sufletul din Matei vodă deplin, cindu săimenii și dărăbanții [...] au rădicat

¹¹ Iată este, în același timp, și predicatul propoziției false temporale.

¹² Exemplul e citat după Mioara Avram, *Evoluția subordonării...*, p. 59. Aici este menționată pentru prima dată această imbinare.

pre Constantin vodă domnu [...]” (Costin, O., 168–169); „Învoiala de dezbătea încă în această cetate, cînd se înfățișă în tabăra polonilor un om [...]” (Iorga, I.S., 49). **Încă** apare uneori împreună cu adverbul **bine**: „**Încă bine n-au apucat a da din tunuri, cînd deodată au văzut cufundîndu-se corabia**” (Drăghici, R., 20) ¹³.

mai ¹⁴: **Mai că-i venea să plece, cînd apăru prietenul său.**

nici: „**Nici zece pași nu mă îndepărtasem, cînd o voce de femeie mă chemă de la etaj**” (Preda, I., 122).

taman: „**Omul era taman la masă, cînd cei doi intrară în curtea lui**” (Preda, M., 158).

tocmai ¹⁵: „**Tocmai se îndrepta spre stația de tramvai, cînd îi ieși în cale Marin Bucur [...]**” (Nedelcu, Î., 90).

tot: „[...] **ea tot înainta, mergea și îndărăt nu se uita. Cînd obosită de drum [...]** ajunsese la o căsuță” (Ispirescu, L. B., 50).

În afară de adverbele amintite mai sus, în falsa regentă mai pot să apară locuțiuni adverbiale, anumite construcții cu **a fi** și verbul **a apuca**, însoțit de adverbele **bine**, **nici** și **nu**.

Locuțiunea adverbială întilnită mai des este **p-aci, p-aci**, care se distribuie numai cu **a fi**: „**P-aci, p-aci era să-și iasă din minți de mirare și să-și piardă cumpătul dînd de altele lucruri [...]. Cînd ce să vezi dumneata! Odată îi ieși înaintea trei zmei**” (Ispirescu, L. B., 104).

Verbul **a fi** intră în combinație cu **gata**, **pe cale** și cu **pe punctul**: „**Căruța era gata s-o pornească la vale, după celelalte, cînd lîngă oarbă apăru Kera**” (Stancu, S., 582); „[...] **era pe cale să-și tragă și cămașa cînd, Florica, pînă atunci spectatoare plictisită și posacă [...], spuse [...]**” (Călinescu, S. N., 216); „**Eram pe punctul de a mă considera scăpat, cînd observai chipul ei [...]**” (Preda, I., 233).

Dăm cîteva exemple cu verbul **a apuca**: „**Nici nu apucă să isprăvească tot ce avea de spus, cînd în spatele nostru se oprește o căruță**” (Stancu, C. M., 141); „**Dar nu apucă să sfîrșească bine vorba, cînd se despică în două cerul deasupra lui [...]**” (F. T., III, 369).

În contextele cu verbul **a apuca**, cu **abia**, **bine**, **încă bine** și cu **nici**, **cînd invers** este comutabil cu **că invers**. De fapt, aceste corelative apar mai cu seamă în cazul lui **că invers**.

În general, aceste corelative au o topică fixă, adică cu ele începe falsa regentă. Foarte rar apar abateri de la această regulă: „[...] **mă hotărisem tocmai să-mi aplec nasul în taler, cînd avu loc o intrare [...]**” (M. Caragiale, C. C. V., 105). Abateri de la topica normală prezintă, așa cum se vede din exemplele de mai sus, și adverbul **încă**.

În legătură cu prezența acestor corelative în falsa regentă academicianul Al. Graur precizează, pe bună dreptate, că ea nu este obligatorie ¹⁶. Că este așa ne-o dovedește faptul că mai numeroase sînt contextele fără asemenea corelative. Acest lucru nu le știrbește cu nimic calitatea de tem-

¹³ Exemplul e citat după Mioara Avram, *Evoluția subordonării...*, p. 59.

¹⁴ Altit adverbul **mai** cit și adverbul **aproape** sint, în același timp, și predicative, ele alcătuiind singure falsa regentă.

¹⁵ Adverbul **tocmai** este menționat pentru prima oară de Al. Graur, *op. cit.*, p. 137.

¹⁶ Al. Graur, *Pentru o sintaxă...*, p. 137.

porale inverse, așa după cum nu le-a știrbit această calitate nici lipsa cuvintelor din dreapta lui cînd prezentate sub punctul 1. Prezentăm mai jos un exemplu: „*Tudor Șoimaru mormăia nemulțumit, cînd boierul, care urca costișa spre ei, chiui cu voce bună [...]*” (Sadoveanu, N. Ș., 110).

3. Uneori, după cînd din falsa temporală urmează imediat cuvinte care denumesc timpul sau chiar propoziții temporale: „*Își luase nădejdea de la dînsa, cînd, într-o zi, se pomeneste cu ea*” (Ispirescu, L. B., 115); „*Mă cufundasem în citire, cînd, către miezul nopții, am auzit oprindu-se o trăsură la poartă [...]*” (M. Caragiale, C.C.V., 247); „*[...] dară nu se vedură nicăieri ceea ce căuta ea. Cînd, tocmai cînd era să se dea jos, zări spre răsărit [...]* o mititică vîlvoataie [...]” (Ispirescu, L.B., 303—304).

Aceste cuvinte și propoziții temporale contribuie la fixarea în timp a caracterului de momentaneitate și de surpriză al acțiunii ce se desfășoară în falsa temporală.

4. Propozițiile false temporale se despart de restul textului, așa cum se poate observa din exemplele citate, de cele mai multe ori, prin virgulă. Cele două unități mai pot fi separate însă și prin punct („*Sta s-o doboare cu totul întristarea [...]. Cînd își aduse aminte de oscioarele de găindă*” — Ispirescu, L.B., 50), punct și virgulă („*El trecu prin strada întunecoasă cu pasul lui ușor [...]; cînd auzi în urmă-i un pas sever [...]*” — Eminescu, G. P., 114) și două puncte („*Moș Nichifor deciocălase căruța și-o ungea: cînd numai iaca se trezește la spatele lui cu jupîn Ștrul*” — Creangă, O., 112)¹⁷.

5. În ceea ce privește timpurile verbale din falsa temporală și falsa regentă se pot face cîteva observații interesante. Pentru falsa temporală timpul preferat este perfectul simplu (83 de situații din 121 de exemple numărate). Mai apar, dar în mai mică măsură, și alte timpuri: prezentul indicativ de 18 ori și perfectul compus de 15 ori. Celelalte timpuri apar cu totul sporadic. În falsa regentă timpul cel mai frecvent și dătător de ton este imperfectul care apare de 65 de ori din cele 121 de exemple folosite. Cu o frecvență mai redusă apar perfectul simplu (de 31 de ori) și mai mult ca perfectul (de 17 ori). Celelalte timpuri se întîlnesc foarte rar.

Correspondența de timpuri semnificativă pentru acest tip de cînd invers este, după cum s-a văzut, perfect simplu în falsa temporală și imperfect în falsa regentă (de 45 de ori din cele 121 de exemple). Prin ea se asigură în cel mai înalt grad caracterul de surpriză, de instantaneu, al acțiunii din falsa temporală care intervine pentru un timp foarte scurt în timpul desfășurării acțiunii din falsa regentă.

Fenomenul mai sus amintit se realizează, deci, prin acest contrast puternic între acțiunea durativă a imperfectului din falsa regentă și caracterul momentan, instantaneu al perfectului simplu din falsa temporală. Prin intervenția bruscă a acțiunii din falsa temporală în desfășurarea acțiunii din falsa regentă, în aceasta din urmă se produce o pauză, un gol care durează însă foarte puțin, fracțiuni de secundă.

Normal că la realizarea acestui fenomen contribuie și ceilalți factori amintiți mai sus: cuvintele corelative din falsa regentă (*abia, tocmai,*

¹⁷ Vezi nota 12.

fără veste etc.), precum și cele care apar în dreapta lui *cînd* (deodată, numai iaca, numai ce etc.).

Cum prezența acestor cuvinte nu este obligatorie, așa cum s-a arătat, timpurile amintite mai sus, ele singure, sînt suficiente pentru a realiza caracterul de surpriză de care s-a vorbit.

Perfectul simplu din falsa temporală mai poate avea corespondent în falsa regentă tot perfectul simplu — de 25 de ori („*Doamna brună [...] reflectă dacă nu e cazul să accepte propunerea țăranului cînd zări pe cei doi*” — Călinescu, S.N., 52; „*Merseră, merseră, cale lungă, depărtată cînd fata împăratului zări o cosită de aur*” — Ispirescu, L.B., 21) și, mult mai rar, mai mult ca perfectul — de 9 ori („*Ioanide [...] uitase de el, cînd Leu veni rizînd [...]*” — Călinescu, S.N., 594; „*[...] încă nu ajunsesem să aud acele cuvinte dezgustătoare despre morală [...]* cînd sună telefonul [...]” — Barbu, M.S.S., 9).

Imperfectului din falsa regentă îi mai poate corespunde în falsa temporală prezentul indicativ — de 12 ori: „*[...] răsfoiam prin ele, cînd într-una găsește o scrisoare nedesigilată încă [...]*” (Eminescu, G.P., 145); „*[...] se tot mira de o astfel de întîmplare, cînd iaca se întîlnește cu un corb ce avea o aripă ruptă*” (Ispirescu, L.B., 40).

Și în aceste situații, ca și în cazul celorlalte combinații de timpuri care apar foarte rar, se realizează momentaneitatea și instantaneitatea acțiunii.

Concluzii. *Cînd invers* rămîne un aspect deosebit al raportului temporal, în general, și, în special, al raportului temporal de simultaneitate. El este destul de frecvent în literatura veche, în literatura populară și în cea cultă, precum și în scrierile cu caracter publicistic. În cadrul lui se reliefează, așa cum s-a văzut, două tipuri. Construcția respectivă apare în toate perioadele limbii române.

R E S U M É

La construction de *cînd inverse* constitue un aspect caractéristique du rapport temporel de simultanéité. Sa fréquence est assez grande dans les écrits de caractère littéraire (populaires ou non) et parfois dans les périodiques, et elle est attestée dans toutes les étapes de la langue roumaine. Cette construction est apparue, probablement, par un besoin affectif de renforcer l'idée exprimée dans les propositions respectives. Elle possède des caractéristiques propres qui la distinguent du rapport temporel habituel. Les actions des deux propositions (la fausse régente et la fausse temporelle) sont, comme on l'a montré, simultanées (momentanées et duratives). A l'intérieur de cette construction peuvent être établis deux types, chacun ayant ses caractères propres.

Septembrie 1973

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

NOMINATIV SAU VOCATIV?

DE

ELENA COMŞULEA

Lingviştii, români şi străini, au acordat o atenţie deosebită vocativului, discuţiile purtându-se în special în jurul problemelor conferirii sau nonconferirii calităţii de caz, al celor legate de formele sale, de originea şi valorile acestor forme. Din punctul de vedere al părţilor de vorbire, studiile apărute pînă acum vizează substantivul şi adjectivul şi rar sau numai tangenţial¹ pronumele.

Atenţia noastră s-a îndreptat spre pronumele personal. Ne-am propus să discutăm funcţia sintactică a formei de bază în anumite situaţii contextuale, urmărind în primul rînd un scop practic, acela de a facilita interpretarea materialului utilizat la elaborarea dicţionarelor.

Cercetarea se impune, deoarece în *Gramatica limbii române* a Academiei nu se discută problemele din acest punct de vedere, iar în dicţionare organizarea materialului ilustrativ la diferite pronume nu are la bază un principiu unitar. În *Gramatică*, vol. I, p. 137, se spune doar că vocativul apare numai la persoana a II-a şi se exemplifică cu un citat din V. Alecsandri. La p. 80, vorbindu-se despre vocativul substantivului, se arată posibilitatea ca acesta să fie însoţit de un pronume cu intenţia de a mări intensitatea chemării, iar la p. 150 se menţionează că pronumele personal de persoana a II-a se găseşte adesea alături de un substantiv în vocativ, dar nici într-o parte, nici în cealaltă nu se precizează cazul pronumelui. Atît în DL, cît şi în DM, unde structurarea materialului la cuvintele *tu* şi *voi* s-a făcut după cazuri, unul dintre sensuri se referă, în mod firesc, la vocativ. La acest sens au fost grupate şi citatele în care pronumele însoţeşte un vocativ nominal, ceea ce ne face să credem că, în această combinaţie sintagmatică, pronumele a fost analizat ca fiind în vocativ. O notă aparte se întâlneşte în DL la pronumele *voi*, unde la primul sens, destinat nominativului, se separă cu un romb gol subsensul caracterizat prin indicaţia din paranteză: „întărit printr-un vocativ” şi ilustrat prin: *Voi, tinerii, sînteţi viitorul*. Exemplul nu este concludent, substantivul *tinerii* fiind în nominativ şi nu în vocativ, unde ar trebui să aibă fie forma *tinerilor*,

¹ I. I. Bujor, *Vocativul tu*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 117—119; Carmen Vlad, *Categoria gramaticală a persoanei la substantiv*, în SCL, XXI, 1970, nr. 3, p. 275—283; G. G. Neamţu, *Despre calitatea unor interjecţii*, în StUBB, 1971, fascicula 1, p. 133—137.

fie o formă identică cu nominativul nearticulat, *tineri*. La celelalte pronume care comportă cazul vocativ — *dumneata*, *dumneavoastră*, regional *mata*, învechit *domnia-ta*, *domnia-voastră* — citatele sint date, în dicționare, fără o separare pe cazuri.

Nesiguranța în precizarea cazului pronumelui de persoana a II-a apare cînd predicatul propoziției este exprimat printr-un imperativ sau printr-un alt mod cu valoare de imperativ. Dacă verbul este la o altă persoană decît a II-a sau la un alt mod decît la imperativ, cazul pronumelui se recunoaște fără dificultate. Ne punem deci întrebarea în ce caz se găsește pronumele de persoana a II-a cînd verbul este la imperativ. Între vocativ și imperativ există o strînsă legătură²; prin ambele ne adresăm direct unei persoane de față. Credem că prezența imperativului nu impune însă întotdeauna vocativul pentru pronume. Cazul pronumelui depinde de intenția vorbitorului, de motivul pentru care pronumele a fost introdus în comunicare, știut fiind faptul că, în limba română, pronumele-subiect poate lipsi, persoana fiind marcată prin desinența verbului. Pronumele-subiect este exprimat mai ales atunci cînd apare în corelație cu alte subiecte, pentru a indica paralelismul sau opoziția: *Mă cunoșteau vecinii toți, Tu nu m-ai cunoscut* (Eminescu, O. I, 190)³; *Eu străjuiesc aici, voi pe la ferestre* (Galaction, O. I, 60).

În legătură cu un predicat la imperativ, pronumele poate exprima „o chemare adresată cuiva în scopul de a-i atrage atenția asupra unei comunicări”⁴: *tu, citește!* sau *citește, tu!*, fiind în cazul vocativ.

Alteori, tot alături de imperativ, pronumele este întrebuințat pentru a marca subiectul și nu pentru a atenționa, a chema pe cineva⁵: *tu citește!* sau *citește tu!*.

Încercînd să explicăm structura semantică și sintactică a celor două enunțuri prin apelarea la structura de adîncime, observăm că primului enunț îi corespunde, la acest nivel, *fii atent tu, citește!*, unde *tu* este subiectul unui alt verb decît *citește*. Prin eliminarea elementului redundant, vocativul *tu* a ajuns subiectul verbului *citește*⁶.

Celui de-al doilea enunț îi corespunde, la nivelul structurii de adîncime, *tu, și nu altcineva, să citești*. Aici, pronumele este introdus în comunicare cu intenția de a reliefa subiectul, și nu cu intenția de apel. În felul acesta, nici verbul nu mai posedă într-un grad înalt însușirea de a reda un ordin, o poruncă, ci pierde din intensitate, imperativul apropiindu-se aici de un conjunctiv. Prin urmare, la pronume nu întîlnim însușirile unui vocativ, iar la verb calitatea de imperativ e slăbită, de aceea am putea admite ipoteza că, în această situație, pronumele se află în nominativ. Mai evidente sînt construcțiile în care pronumele este precedat de adverbul *și*: *și tu citește!*, *citește și tu!*, unde accentuarea specifică vocativului este slăbită de accentuarea adverbului. În asemenea cazuri, comutarea pronumelui cu substantivul nu este posibilă, deoarece vocativul nominal nu

² Mircea Zdrenghea, *Este vocativul un caz?*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 800—801.

³ Vom utiliza siglele din *Dicționarul limbii române* (DLR).

⁴ *Gramatica limbii române*, Editura Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 78.

⁵ Pronumele de persoana a II-a are întotdeauna o anumită nuanță de adresare, prin însăși definiția lui.

⁶ Pronumele este considerat de unii subiect al imperativului. Cf. Mircea Zdrenghea, *art. cit.*, p. 797—801.

permite distribuția cu și adverbial, enunțul și *Ioane citește!* nefiind reperabil.

Deosebirea de conținut a celor două tipuri de context este redată, în planul expresiei, printr-o anumită structură a morfelelor suprasegmentale, intonația și accentul. Funcția fonologică a intonației de marcarea a diverselor raporturi sintactice a fost semnalată și pînă acum ⁷.

Cînd pronumele este în nominativ, se poate accentua oricare dintre cele două cuvinte, pronumele sau verbul, dar numai unul dintre ele, și anume acela căruia vorbitorul îi acordă o importanță mai mare și pe care vrea să-l evidențieze. Cuvîntul reliefat este pus în opoziție cu altul posibil, exprimat sau nu în comunicarea respectivă. Se poate accentua pronumele indiferent de locul pe care-l ocupă, verbul fiind rostit cu un ton mai coborît. Cînd pronumele precedă verbul, intonația enunțului este descendentă, iar cînd ordinea cuvintelor se inversează intonația devine ascendentă, pronumele rămînînd cel accentuat. Dacă verbul este considerat elementul important, el va purta accentul. Cuvîntul accentuat are întotdeauna o intonație emfatică.

Cînd pronumele este în vocativ, accentul cade deopotrivă și pe verb, și pe pronume, în plus apărînd un element nou, pauza între cele două cuvinte. Indiferent de topică, conturul intonațional este de tip exclamativ, ca și în construcția cu substantivul la vocativ : *băiete, citește!*

Propozițiile interogative, cu verbul la alte moduri decît la imperativ, diferă și ele din punct de vedere intonațional ⁸, după cum pronumele este în nominativ sau în vocativ. În formulările *tu citești?*; *citești tu?*, rostite cu o intonație de tip interogativ, caracterizată prin ridicarea tonului la sfîrșit, pronumele este în nominativ. Spre deosebire de acestea, în *tu, citești?*; *citești, tu?* se rostește *tu* cu un ton specific exclamativ, fiind în vocativ, iar *citești* cu un ton interogativ și neapărat cu pauză între ele.

Grafic, deosebirea dintre cele două situații este marcată prin prezența virgulei cînd pronumele este în vocativ și prin lipsa ei cînd pronumele este în nominativ.

Prin urmare, între factorii care contribuie la identificarea cazului unui cuvînt, alături de morfelele segmentale, trebuie să încadrăm și morfelele suprasegmentale (intonația, accentul, topica), precum și punctuația în scris.

Iată cîteva exemple extrase din diferite opere literare, în care, deși predicatul este la imperativ sau la alt mod cu valoare de imperativ, pronumele este în nominativ : *Blăstemat fii tu între toate jigăniile* (PO 20/5); *Mai bine repede-te tu, acum sau niciodată* (Tudoran, P.); *Voi să vegheați! O zi va răsară Cum alta încă nimeni nu cunoaște* (Beniuc, V. 46); *Tu să rămîi, căci tu ești doar lumină* (Voiculescu, Poezii, I, 17).

Chiar dacă în *Gramatică* problemele nu sînt discutate teoretic, analizele morfologice și sintactice efectuate acolo ni se pare că sprijină cele

⁷ Vezi de ex. : Alexandra Roceric-Alexandrescu și D. Copceag, *Sugestii pentru cercetarea structurală a intonației*, în SCL, XVII, 1966, nr. 3, p. 280—284; Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 48—49.

⁸ Pentru problema intonației propozițiilor interogative, vezi Magdalena Popescu-Marin, *Cu privire la propoziția interogativă și intonația ei în limba română*, în SG, vol. III, București, 1961, p. 179—186; Laurenția Dascălu, *Observații asupra raportului dintre lungimea și intonația frazelor interogative*, în SCL, XX, 1969, nr. 6, p. 647—658.

arătate mai sus. Astfel, în exemplul *Spune şi matale ceva* (vol. I, p. 149) se consideră că *matale* este forma de nominativ-acuzativ şi se ortografiază ca *atare*. De asemenea, în lucrările lexicografice, în citate de felul: *Cumpăniţi domniile-voastre cum poate fi plătită asemenea faptă* (Sadoveanu, în DL); *Să nu crezi mata că nu sînt plătit* (Brăescu, în DLR), pronumele nu sînt despărţite prin virgulă de restul propoziţiei, ceea ce ne face să credem că au fost analizate ca fiind în nominativ⁹.

Pronumele se poate găsi în cazul vocativ nu numai alături de un imperativ, ci şi în contexte cu verbul la alte moduri. Condiţia esenţială este ca pronumele să exprime o relaţie de independenţă¹⁰ faţă de propoziţia căreia i se alătură, servind ca mijloc de a atrage atenţia interlocutorului. Pronumele nu intră în relaţie sintagmatică cu verbul propoziţiei următoare, ci este, în structura de adîncime, în relaţie cu un imperativ (*ascultă!*, *fii atent!*) la care s-a renunţat, fiind redundant. Astfel ne explicăm de ce persoana verbului nu afectează cu nimic pronumele *tu*¹¹; verbul poate fi la persoana a doua, producîndu-se o coincidenţă între persoana verbului şi cea a pronumelui (nu un acord gramatical) — *Tu!... nu vezi... nu-ţi aflu nume* (Eminescu, O. I, 82) — sau la o altă persoană — *Tu, io te întreb cine-o umblat în ladă* (Vlasie, A. 30).

Pronumele stă în vocativ şi atunci cînd este precedat de o interjecţie cu care, uneori, poate forma în rostire o unitate, marcată în scris prin lipsa oricărui semn de punctuaţie între cele două cuvinte. De ex. : *O tu! care din sînul neîmînării ai scos pe acest luminos soare... , luminează întunecatul meu suflet* (Marcovici, C. 9/4). Avînd în vedere nota afectivă pe care interjecţia o aduce comunicării, considerăm că se poate interpreta ca vocativ şi *tu* din contextul : *O! tu, gerule năprasnic, vin, îndeamnă calul meu, Să mă poarte ca săgeata...!* (Alecsandri, P. III, 13), chiar dacă interjecţia apare ca un element independent, fiind izolată prin semnul exclamării. Vocativul care urmează vine în sprijinul analizei de mai sus.

Comparîndu-se distribuţia substantivului cu cea a pronumelui, s-a constatat¹² că ea nu este absolut identică, deci comutarea celor două clase este posibilă numai în anumite limite lingvistice. Din punctul de vedere al relaţiei nume — pronume — verb, cercetate de noi, am observat că substantivul şi pronumele au contexte comune : cînd sînt în vocativ, ambele acceptă ocurenţa verbală a imperativului, realizîndu-se identitatea de persoană¹³, dar au şi vecinătăţi exclusive : substantivul în vocativ poate fi urmat de un verb la persoana a II-a numai cînd acesta este la imperativ, în timp ce pronumele poate fi urmat de forma de persoană a II-a a oricărui mod verbal; pronumele în nominativ acceptă ocurenţa imperativului, pe cînd substantivul în nominativ nu poate apărea niciodată ca subiect al unui imperativ.

⁹ Pentru problema punctuaţiei vocativului, vezi Mircea Zdrenghea, *art. cit.*, p. 801; Carmen Vlad, *art. cit.*, p. 279.

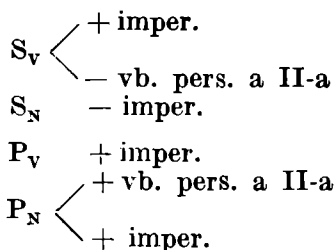
¹⁰ Cf. Laura Vasiliu, *Observaţii asupra vocativului în limba română*, în SG, vol. I, Bucureşti, 1956, p. 6—7.

¹¹ Cf. Carmen Vlad, *art. cit.*, p. 281.

¹² Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo, Alexandru Niculescu, *lucr. cit.*, p. 118—119, 126.

¹³ Cf. Carmen Vlad, *art. cit.*

Formalizat, situația se prezintă astfel ¹⁴ :

Pronumele de persoana a II-a apare adesea în contexte alături de un vocativ nominal, pe care-l poate preceda sau urma. În asemenea cazuri sîntem tentați a considera, la prima vedere, că și pronumele este întotdeauna în vocativ, așa cum s-a făcut de altfel și în unele dicționare. Dar o analiză mai atentă ne duce la concluzia că, alături de un vocativ nominal, pronumele poate sta fie în nominativ, fie în vocativ. Și de data aceasta precizarea cazului pronumelui se face ținînd seama tot de relația care există între pronume și restul enunțului.

Cînd se găsește în cazul vocativ, pronumele poate forma, în rostire și în scris, o unitate cu vocativul nominal. De obicei, pronumele precedă substantivul — *Griji, tu fată, fii cuminte* (Agârbiceanu, S. 48), dar îl poate și urma — *Lună tu, stăpîna mării, pe a lumii boltă luneci* (Eminescu, O. I, 130).

Adesea pronumele este asociat cu vocativul numelui persoanei căreia i se adresează chemarea : *Caută-l prin buzunare, tu Marie, mai zice nănașu* (Vlasiu, A. P. 38); *Tu Măriucă, dă-mi două groșițe pe făina asta* (Reteganul, P. V, 27); *Rămîneți în umbră sfîntă, Basarabi și voi Mușatini, Descălecători de țară* (Eminescu, O. I, 149) ¹⁵.

Alteori, tot în cazul vocativ, pronumele și substantivul formează două unități distincte, despărțite prin virgulă : *Frunză verde, frunzulică, Ce să facem, tu, lelică ?* (Jarník-Birceanu, D. 61); *Unde meri, tu, birdiță ?* (Folc. Transilv. I, 422). Unele construcții, eliptice de verb, sînt simple exclamații, alcătuite din elemente succesive de adresare, fiecare element fiind despărțit de ceea ce-l precedă printr-o pauză în vorbire și prin virgulă în scris, iar toată construcția fiind grafic izolată de restul contextului prin semnul exclamării : *Ah, mamă, tu ! Ce slabă ești !* (Coșbuc, P. I, 147); *Tu, fată ! Dă-mi foc în pipă* (Slavici, N. I, 48); *Voi, meșteri zidari, zece meșteri mari ! Spuneți-mi cu drept* (Alecsandri, P. P. 191).

În aceste situații, pronumele are o valoare semantică aproape echivalentă cu interjecțiile : *mă, fa, hăi, o* etc. ¹⁶, constituind „elemente de realizare a vocativului în planul expresiei” ¹⁷. Se poate vorbi chiar despre

¹⁴ Am notat S = substantiv, P = pronume, N = nominativ, V = vocativ, imper. = imperativ, vb. = verb.

¹⁵ Așa cum s-a arătat, asocierea vocativului pronumelui personal cu numele sau calificativul persoanei este mai obișnuită în vorbirea din Ardeal (I. I. Bujor, *art. cit.*, p. 117) și în cea din Muntenia (Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 125—126).

¹⁶ Vezi, G. G. Neamțu, *art. cit.*, p. 132, nota 7, unde se găsește o bogată bibliografie a acestei probleme. *Tu* și interjecțiile *măi, hei* etc. pot apărea și împreună.

¹⁷ *Id.*, *ib.*, p. 134.

o schimbare lexico-gramaticală, ceea ce face ca pronumele de persoana a II-a singular să fie întrebuințat, în vorbirea familiară, alături de un substantiv feminin plural, în locul lui *voi*: *Tu păsărilor, nu știți voi unde-s curțile lui Verea Viteazul?* (Vasiliu, P. L. 187). Fenomenul este explicabil și prin faptul că *tu* se utilizează frecvent cu valoare impersonală.

Cînd este în nominativ, pronumele nu realizează un raport sintactic cu substantivul în vocativ; el este o parte componentă a propoziției în care îndeplinește o funcție, în timp ce substantivul este independent. Exemple ne oferă literatura — *Da de unde ești tu, măi Țică?* (Creangă, P. 147); *Mîndro, spune dumneata Mai fragă ca gura ta Se mai află undeva?* (Graiul, I, 108), chiar textele vechi — *Proslăvește-mă tu, părinte* (Coresi, EV. 181) — și cele populare *Tu te duci, bade sărace, Eu cu dorul tău ce-oi face?* — *Tu, mîndră, nu-i face rău* (Jarnik-Birceanu, D. 110); *Tu, mioara mea, Să te-nduri de ea Și-i spune curat Că m-am însurat* (Balada, II, 465). Verbul la imperativ corelat cu pronumele, în situații ca cele de mai sus, are o valoare atenuată.

Tot la nominativ este *tu* și în următoarele propoziții eliptice de predicat: *Cum? ... Și tu, vere Lăcustă?* (Alecsandri, T. 461); *Toți dușmani? ... Și tu, Oană?* (Delavrancea, O. II, 73)¹⁸, cu atît mai mult cu cît pronumele este precedat de adverbul *și*, iar verbul subînțeles nici măcar nu este la imperativ.

Avînd ca bază teoretică cele expuse mai sus, credem că unele citate, utilizate în dicționarele apărute, ar putea primi o altă interpretare. Locul unor exemple ca: *Voi, vecinilor, duceți-vă de mai cinstiți cîte un palici de vin cu logofătul* (Sadoveanu, O. I, 44), *Stihii, a lumii patru, supuse lui Arald, Străbateți voi pămîntul și a lui măruntaie* (Eminescu, O. I, 94) este, după părerea noastră, la sensul destinat nominativului, după indicația „Însoțit de un vocativ” și nu la sensul destinat vocativului, unde au fost încadrate în DL, respectiv în DE.

În urma analizei efectuate, putem formula următoarele concluzii:

1. Cazul pronumelui personal se stabilește în funcție de relația care există între pronume și restul contextului, fără a fi condiționat de modul verbului-predicat sau de vocativul nominal, prezent în comunicarea respectivă.

2. Cînd predicatul este un imperativ, pronumele de persoana a II-a poate fi la nominativ sau la vocativ, după cum vorbitorul îl întrebuințează pentru a marca subiectul sau pentru a atrage atenția interlocutorului.

3. Alături de un vocativ nominal, pronumele este în vocativ cînd servește ca mijloc de adresare și apare independent sau formează o unitate cu substantivul în vocativ. Pronumele este în nominativ cînd nu alcătuiește o unitate cu vocativul nominal, ci este un element al propoziției, îndeplinind rolul de subiect.

Ianuarie 1974

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

¹⁸ Ultimul exemplu este înregistrat în DL la sensul care tratează vocativul.

SICRIUL DE AUR, SEBEȘ, 1683. VARIANTE

DE

ANTON-PATRICIU GOȚIA

Monumentala *Bibliografie Românească Veche* (BRV) înregistrează în primul volum, la pagina 269, sub numărul 80, *Sicriul de aur*, ca avînd la început patru foi numerotate de la unu la patru și apoi un număr de 168 de foi numerotate de la 1 la 168, ultima fiind tipărită și pe verso. În ultimul volum, al IV-lea, *Adăugiri și îndreptări*, la pagina 205, pe baza datelor primite de la Muzeul Național din Budapesta, se semnalează un exemplar care „are la sfîrșit încă o foaie numerotată. Pe o față cuprinde « Smintelele » și pe ultima pagină această listă/facs. nr. 40/”.

De fapt Biblioteca Széchényi, „Colecția Teodorescu”, unde se găsește cartea în discuție, are patru exemplare în două variante principale¹. Prima variantă se sfîrșește la coala 168r°, cu anticiparea cuvîntului de pe fila următoare, dar pagina verso nu este tipărită. În cealaltă, este tipărită și pagina verso, iar în continuare este o nouă coală notată separat cu 1(7). La pagina recto se află erata („Smintelile”), iar de pe verso cunoaștem redactorii: „Popa Ioan din Vinț, notarășul săborului mare și Protopop Gheorghie din Daia și Protopop Văsiu din Belgrad și Protopop Oprea din Armeani; ctitorii sf[i]ntei Mănăstirei a Belgradului”, precum și alte date privitoare la imprimarea cărții, anume că tipărirea s-a făcut în Sebeșul Săsesc, fiind „județ mare” Mehel Severin, de către Daniil Tipograful, „făcătoriul” noii tipografii.

Cele patru exemplare din „Colecția Teodorescu”, numerotate de la unu la patru, avînd în vedere absența sau prezența tipăriturii de pe pagina 168v° și a foi 169 (numerotată separat cu 1), se grupează astfel: exemplarele unu și trei nu au pagina 168v° tipărită, nici nu posedă fila 169, iar exemplarele doi și patru au pagina 168v° tipărită, precum și coala 169.

Din examinarea filei 169 constatăm că originalul nealterat este păstrat doar în exemplarul cu numărul doi, în celălalt fiind restaurată. Restaurarea s-a făcut însă cu două greșeli. Rîndul șapte, pagina recto, are în original forma „*ⲫⲁⲩⲕ*”, iar exemplarul restaurat „*ⲫⲁⲩⲕ*”. La pagina

¹ Semnalarea acestor variante o găsim și la Dr. Sztripszky Hiador, în *Adalékok Szabó Károly Magyar Könyvtár = c. Munkájának I–II kötetéhez = Pótlások és igazítások*, Budapest, 1912, p. 500.

verso, rîndul al treilea, în original întîlnim forma „Popa Ioan din **Кница**”, iar în exemplarul restaurat „Popa Ioan din **Кница**”.

Urmărind în BRV completarea de la pagina 205, volumul al IV-lea, observăm că ea s-a făcut după exemplarul restaurat, cu cele două greșeli semnalate mai sus. Așadar, datele din BRV, pagina 205, volumul al IV-lea, cu privire la *Sicriul de aur*, trebuie considerate avînd în vedere îndreptările pe care le aduc mențiunile de mai sus.

Cele de pînă aici învederează existența a trei variante ale cărții în discuție. Prima, cea descrisă în BRV la pagina 269, după exemplarul aflător în posesia Bibliotecii Academiei, se termină la coala 168, fiind tipărită și pagina verso, de unde cunoaștem că tipărirea cărții a început la 15 martie și s-a terminat în 17 septembrie. A doua variantă, reprezentată de exemplarele unu și trei din colecția Bibliotecii Széchényi, se termină la pagina recto a colii 168. În sfîrșit, cea de-a treia este ilustrată de exemplarele doi și patru, cu coala 168 tipărită pe ambele pagini, în plus cu o nouă filă numerotată separat cu 1(7), al cărei conținut l-am relatat mai sus.

În continuare, vom aduce în discuție alte diferențe, înregistrate în urma confruntării celor patru exemplare aflate în posesia secției de manuscrise a Bibliotecii Széchényi din Budapesta, reprezentante ale variantelor doi și trei, mai sus amintite.

Aceste diferențe sînt rezultatul unor modificări efectuate în zățul cărții pe baza unui prim text imprimat, în timpul unicei ediții, difuzîndu-se atît textul luat ca punct de plecare, cît și cel rezultat în urma intervențiilor. Pentru exemplarele în discuție este exclusă posibilitatea unor ediții succesive, deoarece foaia de titlu poartă în toate mențiunea „anii 1683, sep[tembrie] 17”, dată care, conform exemplarelor doi și patru din „Colecția Teodorescu” și a celui descris în BRV, marchează terminarea tipăririi.

Mobilul acestor modificări poate fi văzut, pe de o parte, în necesitatea îndreptării unor greșeli de punere în pagină, a completării unor semne grafice, a corectării trimiterilor din rîndul 1 a al paginilor, iar pe de altă parte, în tendința perfecționării scrierii cu slove, a adecvării valorii lor la realitatea limbii.

Nu întreg textul prezintă semnele acestei acțiuni de îmbunătățire. Se pot remarca diferențe între exemplarele în discuție la foile 2^r°², 4^r°—v°, 1^r°, 2v°, 3^r°, 4v°, 8^r°, 25^r°, 35^r°—v°, 48^r°, 61^r°—v°, 160^r°.

Refacerea textului a încadrat foile respective în aspectul general al grafiei. Dar nu toate paginile pasibile de corectare au suferit această acțiune, fie din motive care privesc lucrul în tipografie, fie datorită faptului că, nefiind niște observații de fond care să afecteze conținutul, să pericliteze înțelegerea lui, au fost restrinse la foile menționate mai sus, apropiind astfel timpul cînd cartea putea să ajungă la cititor.

Lipsa unor divergențe de fond poate motiva și difuzarea ambelor texte, a celui care a servit ca punct de plecare pentru efectuarea îndreptărilor și a celui tipărit după introducerea în zăț a modificărilor.

² Am notat cu primele patru file numerotate separat de la 1 la 4 în toate exemplarele.

Corecturile efectuate grupează diferit cele patru exemplare. Colile 2^{r°}, 4^{r°}—v°, pentru o parte din situații, 35^{r°}—v°, prezintă pentru exemplarele 1, 2, 4, o formă, iar pentru 3 altă formă. Colile 1^{r°}, 2^{v°}, 3^{r°}, 4^{v°}, 8^{r°} aduc forme comune la exemplarele 1, 2, respectiv 3, 4 etc.

Pentru stabilirea formei de bază și a celei refăcute, am considerat că sensul acestor modificări a fost de la greșit la corect.

La coala 2^{r°}, exemplarele 1, 2, 4, rîndul opt are forma Татъ, iar exemplarul 3 Татъ[^], în contextul „De la Tată[1] D[u]mn[e]zău”. Am considerat că forma refăcută este cea din exemplarul 3.

Foaia 4^{r°} are, la rîndul 1 a, ca indicație a conținutului, pentru exemplarele 1, 2, предословіе, iar pentru 3, 4, кѣтръ Читтврѣ. Structura cărții indică faptul că forma corectă este cea din exemplarele 3, 4. O situație similară este cea de la foaia 160^{r°}, unde exemplarele 1 și 4 au

la rîndul 1 a проповѣданіѣ, iar 2 și 3 а чичѣспрѣзѣчѣ, aceasta din urmă fiind conformă uzanței ca partea recto a colii să indice numărul propovedaniei, respectiv cui se adresează, pentru foile 1'—4', iar partea verso indicația „predoslovie”, pentru colile 1'—4' sau „propovedanie”, pentru restul textului.

Coala 4^{r°} prezintă, pentru exemplarele 1, 2, 4, formele : съ не ꙗде-оптѣмъ iar pentru 3 съ не ꙗдерптѣмъ, ambele la rîndul trei. Forma trunchiată din exemplarele 1, 2, 4 este corectată în cel de-al treilea.

Arătăm că diferențele de la colile 1—8 grupează cele patru exemplare astfel : 1, 2 prezintă o formă, 3, 4 alta. Orientîndu-ne în continuare după faptul că sensul modificărilor a fost de la greșit la corect, de la nesistematizat la sistematizat, considerăm că exemplarele 3, 4 conțin forma îndreptată. Notăm, astfel, spațiul grafic dintre cuvinte, prezent la exemplarele 3, 4, dar lipsind la 1, 2 :

	1, 2	3, 4
coala 1 ^{r°} , rîndul 14	нѣподѣ	нѣ подѣ
” 2 ^{v°} , rîndul 18	сѣлнпрѣж	сѣ лнпрѣж
” 3 ^{r°} , rîndul 16	пѣнѣкѣд	пѣнѣ кѣнд

Pe această linie, la coala 2^{v°}, în rîndul 7 apare o hipercorecție : exemplarele 1, 2 au ꙗспрѣ, 3, 4 ꙗс прѣ.

La coala 3^{r°}, rîndul 21, anticiparea textului de pe pagina următoare este refăcută în exemplarele 3, 4 față de 1, 2, punîndu-se de acord cu forma de pe verso.

Coala 8^{r°} nu are în dreapta sus numărul corespunzător, în exemplarele 1, 2, dar îl găsim în 3, 4.

Din exemplificările de pînă acum reținem că exemplarele 3, 4 sînt cele care conțin textul refăcut, deci tendința îndreptărilor este de la formele exemplarelor 1, 2 la cele din 3, 4.

Menționăm mai sus că îndreptările au vizat și îmbunătățirea scrierii cu alfabetul chirilic.

Notăm cîteva din încercările de adecvare a grafiei.

1. ъ final afon este înlocuit cu ѡ :

exemplarele 1, 2				3, 4			
coala 1r°, rîndul	3	кѡнда ... омѡла		кѡнда ... омѡла			
" "	"	Бѡтрѡнѡ ши ꙗценѡтъ		Бѡтрѡнѡ ши ꙗценѡтъ			
" "	14	кѡратѡ ... кѡтъ		кѡратѡ ... кѡтъ			
" 2v°, "	7	пѡкътосѡла ...		пѡкътосѡла ...			
" 3r°, "	2	Дѡдѡ		Дѡдѡ			
		Пѡнѡнѡ ... жѡлѡскѡ		Пѡнѡнѡ ... жѡлѡскѡ			

În continuare, textul propovedaniilor prezintă atît grafii cu ѡ, cît și cu ѡ, cu o preponderență a formelor cu ѡ. Deși mai sînt unele pagini care au în toate cele patru exemplare generalizată notația cu ѡ (foile 1v°, 2r°, 4r°), tendința scrierii este de a folosi, pentru cazuri ca cele prezentate, scrierea cu ѡ. Corectarea s-a făcut, deci, împotriva unei exclusive notări cu ѡ. Dealtfel, o sumară observare a grafiei altor tipărituri contemporane indică pentru situații ca cele de mai sus o predominare a notării cu ѡ.

2. s este înlocuit cu з :

1, 2				3, 4			
coala 4 v°, rîndul	4	шнѡлѡ ^р		шнѡлѡр			
" "	16	шнѡнѡ		шнѡнѡ			

Textul cunoaște în continuare atît forme cu s, cît și cu з, dar, ca și în cazul precedent, sînt mai numeroase cele cu з, indicînd o preferință pentru această notație.

3. ж alternează cu ѡ :

1, 2				3, 4			
coala 4v°, rîndul	3	шнѡнѡ		шнѡнѡ			
" "	4	мѡсѡра ... кѡтъѡ		мѡсѡра ... кѡтъѡ			
" "	19	сѡ ^{хз} дѡлѡгѡ ^м		сѡ ^{хз} дѡлѡгѡ ^м			
dar și invers :							
coala 2v°, rîndul	2	пѡнѡ		пѡнѡ			
" 3r°, "	8	ѡрѡ		ѡрѡ			

Cu toată instabilitatea, atît textele care cunosc aceste variații, cît și cele cu o singură formă par să indice o preferință pentru notarea cu ѡ, în cazuri de tipul celor de mai sus, deși nu înregistrăm o exclusivitate, cele două feluri de notații coexistînd.

4. ѡ alternează cu ѡ/ѡ :

1, 2				3, 4			
coala 3r°, rîndul	12	мнѡтѡ		мнѡтѡ			
" 4v°, "	6	ѡпрѡѡтѡ		ѡпрѡѡтѡ			
" 4v°, "	20	ѡѡстѡ		ѡѡстѡ			

Textele care nu mai prezintă aceste variații în paralel nu aduc o precizare asupra tendinței de notare, și doar orientîndu-ne după faptul că

к(ю) este prezent în exemplarele inovatoare 3, 4 am putea considera că tendința era în favoarea scrierii cu к.

5. O tendință verificată de paginile ulterioare este aceea de a înlocui grafia **и**, cu valoarea „in”, prin **и**

		1, 2	3, 4
coala 2v°, rîndul	4	и тѣю	и тѣю
” ”, ”	10	и флѣрѣиѣ	и флѣрѣиѣ

6. Exemplarele 3, 4 aduc și o grafie de tipul „**кѣнтѣлѣ**” sau „**арѣтѣлѣ**”, acolo unde exemplarele 1, 2 au „**кѣнтѣлѣ**” sau „**арѣтѣлѣ**”, ca o tendință aparte sau o extindere a celei prezentate la punctul 1.

7. O altă variație de grafie este **ѣ**, **и**, în exemplarele 1, 2, redată în 3, 4 prin **ѣ**, **и**. Paginile următoare nu confirmă nici una din aceste notații.

8. Scrierea cu majusculă a o serie de cuvinte diferențiază din nou cele două grupuri. Pentru unele cazuri corectarea prin majusculă, din exemplarele 3, 4, are motivări „ortografice”, fiind după punct, două puncte sau la inițiala cuvîntului „**Дми**”, pentru altele se încadrează în caracterul relativ fluctuant al grafiei generale a propovedaniilor.

9. Textul exemplarelor 3, 4 redă forma „**сѣицѣ**” din exemplarele 1, 2, prin „**сѣицѣ**”, formă preferată în paginile următoare, deși mai sînt grafii de tipul „**сѣицѣ**”.

O situație deosebită, în cadrul paginilor în discuție, o are coala 35r°—v°. Diferențierile prezente aici grupează cele patru exemplare altfel decît pînă acum : 1, 2, 4 prezintă o formă, 3 altă formă. Stabilirea sensului corecturilor, implicit a exemplarului (sau exemplarelor) care aduce textul îndreptat, ridică dificultăți deosebite, putînd găsi fapte care să pledeze atît într-un sens, cît și în celălalt.

Prezentăm în continuare asemenea fapte pasibile de a indica un sens al îndreptărilor :

		1, 2, 4	3
coala 35r°, rîndul	2	и тѣлѣ	и тѣлѣ
” ”, ”	3	и ѣстѣиѣ	и ѣстѣиѣ
” ”, ”	4	и ѣстѣиѣ	и ѣстѣиѣ
” ”, ”	6	и ѣмѣлѣ . . . сѣицѣ	и ѣмѣлѣ . . . сѣицѣ
” ”, ”	7	и тѣрѣмѣлѣ	и тѣрѣмѣлѣ
” ”, ”	9	и иѣдѣиѣ кѣрѣтѣ	и иѣдѣиѣ кѣрѣтѣ

sînt semne ale citării la rîndurile :

11—15 — corect

15—19 — greșit

pentru începutul rîndului 16 este un „**и**” obișnuit, „**и**” este gravat într-un încadrat de modelul din model deosebit, cum ar dreapta și stînga cuvîntului „propovedanie”, fi w de la coala 13v°
rîndul 1 a. т de la 24r° etc.

coala 35r°, rîndul 18 **и**ѣрѣлѣ

иѣрѣлѣ

coala 35v°, rîndul 1 a — modelul din dreapta cuvîntului „propovedanie” (sensul de la cititor spre carte), comparat cu cel din stînga (acesta este conform celor anterioare), este:

		corespunzător	inversat
coala 35v° , rîndul	9	Галгала. Птѣни	Гилга ^А . атѣни
” ” , ”	14	Еноб ^А . Птѣни	Бетсб ^А . атѣни
” ” , ”	17	Дмнѣла тѣс	Домнѣтѣс

Credem că textul refăcut este cel din exemplarele 1, 2, 4. Considerăm, astfel, că indicarea corectă prin ghilimele, de la fața recto, rîndurile 11–15, a citatului din *Vechiul Testament*, grafia „атрѣмарт”, cu încadrarea în tendințele remarcate la punctele trei și patru de mai sus, folosirea după punct a majusculei, corectarea modelului de la rîndul 1 a și altele, prezente în exemplarele 1, 2, 4, sînt motive suficient de puternice pentru a justifica o corectare în sensul lor.

Coala 61r° are, în exemplarele 1, 2, 3, nouăsprezece rînduri, iar în exemplarul 4 douăzeci, acesta din urmă fiind conform celorlalte, cu o dispunere a textului în pagină similară. Textul refăcut este, deci, cel din exemplarul patru. Rîndul în plus din exemplarul patru s-a obținut prin trecerea cuvîntului „somnu”, de la finala rîndului al doilea din exemplarele 1, 2, 3, în al treilea, fiind, pentru exemplarul patru, singurul cuvînt al acestui rînd. Paralel, a fost exclus din text un enunț superfluu *zicînd*: *Lazar*, în schimb s-a omis nejustificat o parte din textul rîndului 11. Fragmentul omis începea cu *acea*, dar peste patru enunțuri întîlnim din nou un *acea* și exemplarul patru omite tocmai acest text dintre cei doi *acea*.

Compararea foilor 61 din cele patru exemplare evidențiază o dublă refacere a zațului, avînd în unele cazuri trei forme grafice paralele :

	1, 3	2	4
coala 61r°, rîndul 1	мор	мвр	морь
” ” , ” 5	сомнѣла	сомнѣ ^А	со ^А нѣ ^А

Am dori să mai arătăm că, în exemplarele care conțin textul îndreptat, sînt și unele forme pasibile a fi considerate ca rostiri dialectale sau cel puțin personale :

	1, 2	3, 4
coala 2v°, rîndul 13	сфѣрширж	сфѣ ^р шгѣрж
coala 2v°, rîndul 1	дѣдѣмѣ ^А т	дѣ дѣмѣ ^А т
” 3r°, rîndul 20	сѣѣлѣлѣ	скѣлѣлѣ (?)

Le-am putea considera ca fiind în sensul anunțat în prefața către cititori, anume de a folosi cuvinte „după obiceiul cum grăesc pre aceste locuri”; oricum, nu impietează asupra clarității și cursivității limbii, asupra eforturilor evidente de a obține claritate în exprimare.

Raportate la aceste diferențieri privind economia internă a textului, cele semnalate la începutul notelor de față sînt ulterioare. A avut loc, deci, mai întîi o verificare a textului sub aspectul grafiei, urmată de corectările al căror sens am încercat să-l prezentăm mai sus, apoi, la sfîrșitul lucrărilor de tipărire, noile greșeli sesizate, prezente în toate exemplarele, au fost semnalate la fața recto a foii 1 de la finele propovedaniilor.

Aceste note pun în lumină, credem, o preocupare expresă a autorilor pentru a oferi un text corect, cu o ținută grafică aleasă, de asemenea și tendințe „normative” în aplicarea valorii slovelor la realitățile limbii.

Noiembrie 1973

*Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31*

SINONIMIA CONTEXTUALĂ ÎN POEZIA LUI T. ARGHEZI (CÎNTARE OMULUI)

DE

DOINA NEGOMIREANU

Opera lui T. Arghezi, și cu deosebire poezia, a constituit obiectul multor studii¹ de lingvistică însoțite adesea de interesante reflecții filozofice și estetice.

Primul care a simțit nevoia să-și motiveze „tiparele” croite după gândul și simțirea proprie a fost însuși poetul. Mereu în căutarea autenticului, este deplin conștient nu numai de necesitatea unei revoluții în exprimare, dar și de dificultățile acestei întreprinderi. Convingerile sale estetice și crezul său poetic se verifică statornic în valori care vădesc întreaga măsură a exigențelor poetului privind procesul creației. Capacitatea de a modela materialul verbal cât mai fidel ideii concepute transpare din fiecare cuvânt sau vers. Analiza detaliată a multiplelor procedee artistice desprinse din opera argheziană a evidențiat adesea atât utilizarea predilectă a unora, cât mai ales modificările și înnoirile care au tulburat tradiționalul clișeele și al asocierilor semantice obișnuite.

Vorbind îndeobște despre sinonime, ne referim la acele cuvinte care au aproximativ același înțeles, iar folosirea lor într-un context identic nu modifică înțelesul acestuia. Fenomenul se prezintă însă mult mai complex și, spune J. Marouzeau, ar fi o „eroare” să se considere că „les synonymes soient des doublets de signification pourment et simplement interchangeables que la langue tient a notre disposition, pour nous permettre par exemple d'éviter des redites”², deoarece „ceea ce ni se pare o singură noțiune nu este în realitate una singură, ci mai multe sau o noțiune unică privită sub aspecte diferite, fiecare dintre acestea cerînd o numire specială, deosebită de a celorlalte”³.

¹ G. Călinescu, *Tudor Arghezi*, Iași, 1939; Ș. Cioculescu, *Introducere în poezia lui T. Arghezi*, ed. a II-a, București, 1971; Tudor Vianu, *Arghezi, poet al omului*, [București], 1965; Al. Bojin, *Valori artistice argheziene*, București, 1971; T. Vianu, *Sinonime, metafore și grefe metaforice la T. Arghezi*, în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 349–351; G. I. Tohăneanu, *Sinonime și polisemie metaforică*, în LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 495–499; S. Alexandrescu, *Simbol și simbolizare*, în *Studii de poezică și stilistică*, [București], 1966 p. 318–370. ș.a.

² J. Marouzeau, *Précis de stylistique française*, Paris, 1963, p. 123.

³ Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1954, p. 44.

Sub raport stilistic, sinonimia este privită într-o accepție mult mai largă, ținând seama de identitatea semantică care se poate stabili între cuvinte sau grupuri de cuvinte și care conferă acestora caracterul de sinonime în limitele aceluiași context⁴. Deosebirea dintre aceste categorii de sinonime, precum și motivarea existenței lor este lesne de înțeles: „nevoia de înțelegere cere forme unice, clare, corespondența riguroasă între noțiune și cuvânt, eliminarea din limbă a tot ce nu este strict necesar. În schimb, expresivitatea, incompatibilă cu fixarea, tinde să spargă tiparele; ea dezvoltă lipsa de rigurozitate și chiar imprecizia (nedeterminarea), dând cuvintelor putere de evocare, capacitate de sugestie”⁵.

Referindu-se la metaforă ca procedeu stilistic în genere și în particular la asocierile metaforice din poezia argheziană, T. Vianu semnală prezența sinonimiei contextuale, explicînd-o și urmărindu-i efectele în planul expresiei și imaginii artistice: „sinonimia se precizează... prin referire la ideea exprimată de poet [...]. Raportul de sinonimie se precizează, deci, nu numai prin înțelesul fiecărui cuvânt, considerat separat, dar și prin legăturile dintre diferitele cuvinte în contextul lor”⁶. Fenomenul ne apare în toată plenitudinea lui și în ciclul *Cîntare omului*, autentic imn închinat ființei umane, miracolului acestei plămuiți unice. Tabloul existenței umane se înfățișează cu toate atributele măreției și limitelor sale, filtrat prin conștiința poetică a artistului și purtînd pecetea acesteia.

Prin asocierile aparent ciudate, nonconformiste, T. Arghezi reușește să dea o față nouă imaginilor, apropiindu-le de simțuri, însușindu-le viață, materializîndu-le — notă distinctă pusă în valoare și de sinonimia contextuală.

Raportată la principalele părți de vorbire, sinonimia contextuală la nivelul substantivului ilustrează în mod deosebit gama variată a interdependențelor semantice de natură sinonimică, punînd în lumină și unele particularități tehnice, de construcție. Suita formulărilor de acest tip cunoaște o remarcabilă variabilitate izvorită din exploatarea succesivă a tuturor posibilităților de stabilire a unor astfel de identități semantice, trecîndu-se pe nesimțite de la sinonimia lexicală (obișnuită), la sinonimia contextuală, realizată deseori prin intermediul metaforei⁷ și chiar al simbolului⁸.

⁴ „La synonymie contextuelle est un phénomène fréquent dans les créations littéraires, surtout dans les œuvres poétiques. Elles ont un rôle stylistique, bien d'entre elles ne sortent pas de cette sphère, ne deviennent pas un élément linguistique collectif. Leur étude est justifiée et elles doivent occuper une place importante dans le lexique des auteurs divers”. B. Kelemen, *La synonymie à la lumière de la structure sémantique des mots*, în *Actes du Xe Congrès international des linguistes*, Bucarest, 1970, p. 523.

⁵ Mircea Radu, *Observații în legătură cu sinonimia, sistemul vocabularului și raportul limbii cu gândirea*, în LL, XIII, 1969, p. 108. H. Benac deosebește așa-zise sinonime perfecte și sinonime echivalente, adică „tout mot, toute expression, tout tournure qui peuvent remplacer un mot, une expression, une tournure et avoir exactement la même sens et aussi souvent la même valeur esthétique”. *Dictionnaire des synonymes*, Paris, 1960, p. 923.

⁶ T. Vianu, *Sinonime...*, p. 347; G. I. Tohăneanu, la rîndul său, observă că „unele trăsături esențiale ale metaforei poetice fac ca în poezie să se poată înfiripa raporturi sinonimice cu totul originale, creînd punți semantice între termeni care — în condițiile limbii comune — sînt răzleți și străini”. *Sinonimie...*, p. 496.

⁷ Vezi și la Felicia Șerban, *Aspectul structural și gramatical al metaforei în poezia lui V. Alecsandri*, în CL, X, 1966, nr. 2, p. 299—309.

⁸ Vezi S. Alexandrescu, *Simbol...*; Mihaela Mancaș, *La structure sémantique de la métaphore poétique*, în RLL, XV, 1970, nr. 4, p. 317—334.

În prezentarea și clasificarea acestora am ținut seama atât de aspectul semantic cât și de cel gramatical⁹:

A. Termenii sînt sinonimi pe baza sensurilor lor proprii în următoarele situații:

1) cînd relația se stabilește obișnuit, între două unități lexicale: **licăr** — **scinteie**, **vreme** — **timp**, **secundă** — **clipită** etc.

2) sinonimul se realizează prin absolutizarea unor caracteristici, a unor stări:

a) între două unități lexicale (însoțite uneori de determinări care continuă ideea): **om** — **rob**, **om** — **muritor**, **om** — **născocitorul**, **Dumnezeu** — **atoate făcătorul** (de **ripi** și de **izvoare**);

b) între o unitate lexicală și o perifrază, sub forma unei propoziții subiective: **om** — **cel ce gîndește** (singur), **Dumnezeu** — **cel ce făcuse lumea**, **Dumnezeu** — **cel ce cunoaște toate**.

Unele sinonime (de la 2) reprezintă trăsături distincte ale aceleiași noțiuni (de pildă **om**), reflexul pe plan semantic fiind de identitate parțială. Legătura sinonimică nu se menține însă și între sinonimele acestuia (**rob** — **născocitor** — **muritor** etc.). Doar în exemplul **atoatefăcătorul** (de **ripi** și de **izvoare**) — **cel ce făcuse lumea**, determinantele de **ripi** și de **izvoare** detaliază simbolic ideea cuprinsă sintetic în **atoatefăcătorul**, iar în al doilea exemplu, **lumea** are un sens ambiguu, prin aceasta putînd să se înțeleagă atât „omenirea” cât și întregul „univers”, adică **toate**.

Formalizat, relațiile de la A se pot reprezenta¹⁰: $T = T'$ și $T = \bar{S} (+ D_X)$.

B. Nuanțarea expresivă devine mai pronunțată cînd cuvintele, respectiv grupurile de cuvinte sînt apropiate semantic prin intermediul sensului figurat al unuia dintre termeni:

1) între două unități lexicale (cu determinări care mediază transferul semantic și stabilesc legătura de identitate): **mîna** — **floare** (*E-o floare. Vîră-ți fața în ea și ai să bei / Mireasmă, amintire și vis din palma ei*), **mîna** — **pecete** (*E mută cînd vorbește tăcut, ca o pecete / C-un crin săpat în mijloc și litere secrete*). Identitatea urmează, în ambele cazuri, două planuri: unul „funcțional” și altul, tot metaforic, privind aspectul „fizic”. Sinonimia care se stabilește prin dublă metaforizare între cei doi termeni ai relației este punctată în contextul imediat fie prin reluarea ideii (*vorbește tăcut—stringere de mînă*), fie prin asocierea unui element propriu, specific (*palma*); la fel în exemplul: **ochii**—**smarald** (*De ce a plîns smaraldul la șoapta în andante?*).

⁹ Materialul a fost extras din cele treizeci de poezii ale ciclului *Cîntare omului*, în *Scriseri*, vol. III, București, 1963, p. 65—110.

¹⁰ Am întrebuințat următoarele simboluri:

T = cuvînt bază (față de care se stabilește sinonimia)

T' = sinonim obișnuit al lui T

$S_1, S_2, S_3 \dots S_n$ = sinonim contextual al lui T (substantiv, sintagmă, propoziție)

X = constituit principal al lui S

D_X = determinant (adjectival, substantiv cu prepoziție etc.) al lui X

D' = determinant suplimentar

— — — — — indică un raport de sinonimie

— — — — — indică lipsa unui raport de sinonimie.

2) între o unitate lexicală și o sintagmă alcătuită dintr-un substantiv + determinant (adjectiv, substantiv cu prepoziție etc.):

a) Determinantul (D_X) este propriu pentru T și figurat pentru X : mașina — om de fier, inel — cătușe de aur, cer — cîmpul de sus, mintea — giuvaer ascuns, limba — făptură de cuvinte, ochi — bijuterie (cu pleoape calde) — icoanele de-afară, om — bolovan de cecă și oase;

b) D_X este propriu pentru T și X : umbra — copie leită — păianjen negru, popor — gloata numeroasă — grămadă mare;

c) D_X este figurat pentru T și X : ac — harnicul nimica, umbra — petec de noapte;

d) D_X este propriu numai pentru X : om — coajă de țărițe, pleopă — petală de floare.

Rolul determinantului în aceste construcții este în primul rînd de a întregi alături de X ideea exprimată de T , iar în alte cazuri întărește o nuanță a lui X (ex. copie leită, grămadă mare).

C. Sinonimia se stabilește între sinonimele contextuale ale lui T . Prin sensul lor figurat, ele exprimă aceeași idee raportată la T (de pildă „micimea” omului în univers, vezi 1, 2, 3 sau miracolul și valoarea neprețuită a ochilor, vezi 1, 2). Legătura apare între:

1) unități lexicele: țandără — pleavă — copecă, scumpete — peruzele — smarald;

2) unități lexicele și sintagme: seamă — țandără — coajă de țărițe, bijuterie cu pleoape — smarald;

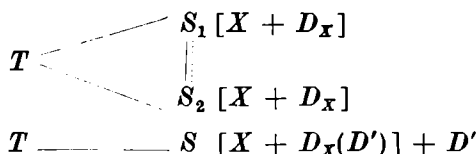
3) sintagme: fărîmă de fulg — [fărîmă] de nimic — coajă de țărițe, petec de noapte — păianjen negru.

Adesea pe aceste asocieri de cuvinte sau sintagme sînt grefate alte determinări suplimentare (D') care, la rîndul lor, fie că dezvoltă și întăresc ideea cuprinsă în sinonimul determinat, fie că o completează cu date noi, prin referire la T . Există următoarele situații:

a) cînd determinantul (D') reactualizează ideea (sau o parte a ei) inclusă în D_X : limba — făptura de cuvinte din grai sunat și mută, pleopa — petală de floare de gutui, mintea — giuvaer ascuns, ce nu se vede, umbra — copie leită, croită pe tipar;

b) cînd (D') întregeste cu date noi ideea cuprinsă în S , întărind sinonimia față de T : umbra — însoțitoare mută-n odihnă și mișcare, omul — bolovan de cecă și oase... gîndește, umbra — petecul de noapte, dat ție din născare, ochi — bijuteria cu pleoape calde vede etc.

Reprezentarea grafică a sinonimelor de la B și C surprinde fidel și sugestiv în același timp tipurile de construcții cu care se operează precum și elementul constant și repetabil din acestea:

Reluarea ideii dă naștere uneori la paralelisme de construcție în strofe: *Însoțitoare mută-n odihnă și mișcare / Și copie leită, croită pe tipar...*

Sînt umbra ta, de-a pururi de om nedespărțită, / Cu linia schițată aceeași de contur (p. 65), alteleori la acumulări sinonimice : *Erai cît o fărîmă de fulg și de nimic / O coajă de tărîțe, o țandărdă, o pleavă... Erai nici cît o boabă de mei ori de orez / Erai, ca pe-o hlamidă de purpură, o scamă / Un ac cu borangicul pierdut într-o năframă / O copcă rădăcilă printre frînturi mărunte* (p. 77).

Sinonimia contextuală ia forme variate, raportată la natura și diversitatea legăturilor care se stabilesc între cei doi termeni ai raportului, precum și în funcție de determinările acestora. Sinonimele individualizează caracteristici esențiale sau, dimpotrivă, trăsături nespecifice dar relevante pentru situația dată; de aici existența unor anume relații între termenul de bază și sinonimul lui contextual, pe de o parte, și între sinonimele contextuale ale aceluiași termen, pe de altă parte (vezi graficele). Însumarea acestor sinonime generează cîmpuri onomasiologice, de pildă : om — rob — vierme — cel ce gîndește singur — un bolovan de cocă și oase — născocitorul, sau ochi — bijuteria cu pleoape calde — smarald — icoanele de-afară.

Sinonimia contextuală se stabilește între unități lexicale, asocieri de cuvinte sau chiar unități frazeologice dezvoltate, apelîndu-se în mod deosebit la expresivitatea comparației și metaforei, căreia T. Arghezi îi găsește forme și valori nebănuite, uneori chiar șocante. Acestor modalități și tipuri de construcție sinonimică le corespund ordonări similare din punct de vedere sintactic, prin valorificarea cu predilecție a unor segmente de enunț, cum ar fi : substantiv + determinant sau propoziții subiective.

Gradul de identitate semantică cuprinde o scară largă de variabilitate și posibilități de nuanțare a mesajului, de la forme identificabile ca sinonime și în afara textului la cuvinte adesea foarte depărtate unele de altele, dar asociate acum prin exprimarea unei idei comune. Asimilate altor procedee uzitate, acestea conturează o parte a mijloacelor artistice care definesc și individualizează scrisul arghezian.

Decembrie 1973

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

PREOCUPĂRI DE LINGVISTICĂ ÎN „TRIBUNA” SIBIANĂ (1884—1903)

DE

ELENA STAN

Interesul manifestat de redacția primului cotidian român din Transilvania pentru problemele de limbă poate fi pus în legătură cu mai mulți factori. Unul dintre aceștia este desigur preocuparea lui Slavici pentru studiul fenomenului lingvistic, preocupare datînd încă din perioada bucu-reșteană a scriitorului, ca redactor la „Timpul”, și continuată de-a lungul întregii sale vieți, inclusiv în paginile „Tribunei”¹. Desprinderea de etimologism și contribuția ziarului la unificarea limbii literare, chiar dacă nu s-a produs prin polemici violente², constituie un alt punct de plecare, tot așa cum valorificarea folclorului literar a dus implicit și la cercetarea resurselor lui lingvistice. În fine, să nu pierdem din vedere că „Tribuna” a fost în primul rînd un organ politic, militînd consecvent ca atare pentru dreptul limbii române în administrație și învățămînt, împotriva maghiarizării și germanizării numelor de persoane sau a toponimelor. Chiar dacă sub acest ultim aspect lupta pentru limbă este mai degrabă un obiect al politologiei, s-au adus în cadrul ei și contribuții de strictă specialitate, care intră, incontestabil, în sfera istoriei lingvisticii. În legătură cu maghiarizarea numelui orașului Sibiu și „ca răspuns la întrebarea d-lui dr. Franz Zimmermann, arhivarul cetății”, se publică, de exemplu, integral comunicarea prezentată de Gr. Tocilescu la Academia Română, unde istoricul atestă că „numele cel mai vechi sub care ne apare în documente orașul Sibiu este *Scibinium* sau *Cibiniu*, adică forma cea mai apropiată de numele românesc

¹ *Articularea numelor proprii*, V, 1888, nr. 205 (10/22 sept.), p. 817; nr. 206 (11/23 sept.), p. 821; nr. 207 (13/25 sept.), p. 825; nr. 210 (17/29 sept.), p. 837; nr. 211 (18/30 sept.), p. 841; nr. 212 (20 sept./2 oct.), p. 845; nr. 217 (25 sept./7 oct.), p. 865—866; nr. 226 (6/18 oct.), p. 901; nr. 227 (7/19 oct.), p. 905. Vezi și Ioan Slavici, *Amintiri*, București, 1967, p. 153 urm.; Teofil Teaha, *Slavici și problemele limbii noastre*, în LR, III, 1954, nr. 3, p. 49—59; O. Boitoș, *Activitatea lui Ioan Slavici la „Tribuna” din Sibiu*, Cluj, 1927, p. 52; Livia Vasiluță, *Observații asupra gramaticii lui Ioan Slavici*, în CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 163—168.

² Cf. Ion Gorun, *Coarde simfioare*, în „Sămănătorul”, I, 1902, nr. 17 (24 mart.), p. 259—261; Ion Breazu, *Studii de literatură română și comparată*, Cluj, Editura Dacia, 1970, p. 236 urm.; D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, Edit. Academiei, 1968, p. 350 și urm.

Sibiu sau *Sibin*”³. În cele ce urmează, ne vom opri la câteva probleme lingvistice ale timpului, probleme asupra cărora colaboratorii și redactorii „*Tribunei*” și-au spus cuvîntul, aducînd materiale documentare și opinii adeseori avizate, nu numai prin pana unor scriitori și filologi recunoscuți, ca Ioan Slavici și Ioan Urban Jarník, dar și prin contribuțiile unor profesori și publiciști locali, ca A.P. Alexi, Vasile Vaida, Emiliu Bran, Vasile Dumbravă, Rubin Patița, A. Șuluț-Cîrpenișanu, Elie Dăianu, Ioan Scurtu etc.

În linie maiorească, „*Tribuna*” a acordat atenție problemelor de promovare a unei limbi literare corecte, unitare, proprii exprimării în diferite domenii. Chiar la începutul apariției, reproducîndu-se două articole din „*Viitoriul*” (Budapesta), este criticată „zăpăceala gramaticală și logică” din ele, autorul notei exprimîndu-și indignarea „că scriu românește cei ce nu știu”⁴. Și într-un foileton de mai tîrziu, se constată cu regret că cei ce încearcă să facă literatură în Transilvania nu cunosc destul de bine limba română sau nu scriu curat românește (abundă maghiarismele și germanismele). În consens cu mișcarea literară orientată spre folclor a „*Tribunei*”, li se dă sfatul să citească scriitori români de valoare și îndeosebi literatură populară, cum ar fi basmele lui Ispirescu⁵. Pe aceleași coordonate se pronunță autorul unui alt articol împotriva hiperurbanismelor, dînd ca exemplu prepozițiile *de* și *în*, pentru a căror utilizare corectă recomandă construcțiile întîlnite în limba întregului popor și la scriitorii de valoare⁶.

La începutul secolului al XX-lea, redacția salută inițiativa „*Astrei*” pentru unificarea deplină a limbii literare, înțelegînd nu o unificare forțată sau unilaterală, ci una pe baza limbii consacrate de marii scriitori naționali⁷. În polemicile care s-au ivit ulterior pe această temă, a intervenit și un colaborator ocazional, cu două articole ce tratau problema în mod periferic și confuz⁸. Ziarul a reprodus însă după diferite reviste („*Sămănătorul*”, „*Gazeta Transilvaniei*”, „*Conservatorul*” etc.) și intervenții ale altor participanți la discuții, ca Ion Gorun, M. Strajan, T. Raica, I. Sterca-Șuluțiu. Se publică în întregime propunerea vicepreședintelui Iosif Sterca-Șuluțiu către prezidiul Comitetului central al „*Asociațiunii*”, în vederea unificării limbii literare, anunțîndu-se convocarea în acest scop a ședinței plenare a secțiunilor științifice-literare⁹. Sub același titlu este popularizată părerea secției literare în această problemă, semnată de Dr. Iosif Blaga, secretarul acestei secțiuni¹⁰. O dare de seamă asupra lucrărilor apare în două numere consecutiv, făcîndu-se cunoscut că în urma raportului secției literare „s-a decis a se adopta întru toate ortografia stabilită de Academia Română, iar întregirile și modificările propuse de secția literară să se

³ Gr. G. Tocilescu, *Numele orașului Sibiu*, XIX, 1902, nr. 99 (30 mai/12 iun.), p. 394. Răspunsul a fost citit în ședința din 16 martie 1902 (vezi „*Analcele Academiei Române*”, Seria II.—Tomul XXIV, 1901–1902, Partea administrativă și dezbaterile, p. 151–155).

⁴ *Păcatele noastre*, I, 1884, nr. 5 (20 apr./2 mai), p. 19.

⁵ *Notițe literare*, IX, 1892, nr. 234 (20 oct./1 nov.), p. 933.

⁶ [Ioan Slavici], *Două prepozițiuni poznase*, IV, 1887, nr. 154, p. 613.

⁷ *Unificarea limbii literare*, XIX, 1902, nr. 44 (7/20 mart.), p. 173–174.

⁸ D. P. Popescu, *Răspuns la „Reflexiuni fugitive” ale d-lui V. Braniște*, XIX, 1902, nr. 125 (10/23 iul.), p. 497–498; Idem, *În chestiunea limbii literare*, nr. 207 (12/25 nov.), p. 825.

⁹ *Unificarea limbii literare*, XIX, 1902, nr. 113 (20 iun./3 iul.), p. 449–450.

¹⁰ Nr. 114 (22 iun./5 iul.), p. 454.

înainteze Academiei pentru a fi luate în considerare după posibilitate”¹¹.

„Tribuna”, după cum se știe, a adoptat de la început ortografia stabilită de Academia Română în 1880, luînd atitudine atunci cînd I. Cav. de Pușcariu, într-o publicație „patronată de „Asociațiune”, comentează regulile stabilite de supremul for științific, zeflemisindu-le. Autorul răspunsului nu discută temeinicia în sine a observațiilor lui Pușcariu, oprindu-se doar la „inconveniența” procedului de a se trata cu ușurință „Academia” într-o publicație apărută sub auspiciile „Asociațiunii” transilvane¹². În primii ani, discuțiile asupra ortografiei au un scop mai mult didactic, acela al necesității introducerii în școală a normelor academice elaborate în 1880. Un profesor din Năsăud, în mai multe numere consecutive, formulează astfel o serie de observații pe marginea conferinței delegaționale a profesorilor de la cele trei gimnazii gr.-catolice blăjene¹³. Cu excepția gimnaziilor din Blaj și Beiuș, arată A. P. Alexi, toate școlile transilvănene au adoptat — ca mai practică și mult mai lesnicioasă pentru studii — ortografia „cu semne” promovată în 1880 de Academia Română. Pentru învățămînt, rezultatele au fost dintre cele mai îmbucurătoare. Menținînd principiul etimologic într-o măsură compatibilă cu dezvoltarea normală a scrierii și a limbii române, Academia a hotărît să introducă paralel și reprezentarea fonetică, pentru a simplifica astfel ortografia și a o face mai conformă cu limba vorbită. Deși recunosc că trebuie să existe o singură ortografie, școlile din Blaj și Beiuș se mențin cu îndîrjire la etimologismul strict, pe care vor să-l impună imensei majorități care s-a raliat regulilor academice. Aceasta dă prilej autorului să vorbească de „spiritul conciliator”, atît de concludent înfățișat tocmai cu privire la problema în discuție de raportorul Academiei, Titu Maiorescu. În aceeași ordine, enumeră pe membrii Academiei care au participat la dezbaterile asupra ortografiei și afirmă că nu li se poate nega competența. A. P. Alexi încheie prima parte din articol recomandînd Academiei să se îngrijească de stabilitatea — atît de necesară în materie ; aceasta în legătură cu schimbarea ce se propune, numai după cîțiva ani, pentru suprimarea lui *u* scurt. Dacă exemplul respectiv n-a fost fericit ales, rămîne valabilă propunerea pentru adoptarea unui sistem ortografic durabil, care să asigure continuitatea manualelor și a altor tipărituri folosite în procesul de învățămînt.

De o largă audiență s-au bucurat dintru început lucrările *Dictionarului limbii române*. Se anunță, de pildă, că în ședința Academiei, din 1 iunie 1884, B. P. Hasdeu a citit cîteva părți din chestionarul pentru acest dicționar¹⁴. Nu peste mult, într-un spațiu mai larg, se relatează că, după „Dicționarul român academic”, redactat de răposații Laurian și Massim, Academia Română poate anunța întocmirea unui nou dicționar. Cu alcătuirea

¹¹ Secțiile „Asociațiunii”, XIX, 1902, nr. 120 (3/16 iul.), p. 478; nr. 121 (1/17 iul.), p. 481—482.

¹² Daelius, *Literatura în „Asociațiune”. (Fragmente). Un ortograf umoristic*, XII, 1895, nr. 181 (12/24 aug.) p. 723.

¹³ Dr. A. P. Alexi, *Încă ceva despre conferința de la Blaj și ortografia scrierii românești*, II, 1885, nr. 124 (2/14 iun.), p. 495; nr. 125 (4/16 iun.), p. 499; nr. 126 (5/17 iun.), p. 503; nr. 127 (6/18 iun.), p. 507; nr. 128 (7/19 iun.), p. 511; nr. 129 (8/20 iun.), p. 515; nr. 130 (9/21 iun.), p. 519.

¹⁴ I, 1884, nr. 41 (5/17 iun.), p. 163.

lui a fost însărcinat academicianul B. P. Hasdeu. Acesta a elaborat un „chestionar” care urmează a fi adresat „învățătorilor sătești, preoților și altor persoane de prin sate, din toate provinciile locuite de români”. În lămuririle care însoțesc chestionarul, se arată că lucrarea „nu va avea în vedere anume limba literară de astăzi, ci mai ales limba cea veche și graiul actual al poporului, cu divergențele sale dialectale”. În continuare, chestionarul este reprodus integral¹⁵. Un an după aceea se reproduce, după *Etymologicum Magnum Romaniae*, fragmentul privitor la principiul circulației cuvintelor¹⁶, iar peste alți doi ani este redat întreg textul introducerii la volumul al II-lea¹⁷. Se tipărește în întregime, cu titlul de exemplu și ca îndemn, un răspuns la chestionarul lui Hasdeu pentru marea sa operă lexicografică, răspuns dat de transilvăneanul Ștefan Buzilă, cu privire la particularitățile limbii vorbite de românii „din jurul Năsăudului”¹⁸.

Popularizarea lucrărilor Academiei Române a constituit un impuls pentru cercetări lexicografice și dialectale în diferite zone ale Transilvaniei. Mai cunoscute sînt contribuțiile lui Vasile Vaida, *Studii asupra abaterilor gramaticale, în dialectul țăranilor români din Sălaj și Material jargon în dialect sălăjean*¹⁹. Înaintea studiilor lui Vasile Vaida, apare însă un material provenit din aceeași zonă²⁰, al cărui autor, Emiliu Bran, publicase și el, anterior, în „Tribuna” culegeri de literatură populară²¹. Din introducerea la materialul dialectal pe care urma să-l prezinte, reiese clar că a întreprins această acțiune avînd ca exemplu activitatea Academiei Române: „Genialul limbist Hasdeu, Maiorescu, Pompiliu și toți membrii Academiei Române nu înceată a studia și analiza graiul românesc de pretutindenea și a ne înfățișa și nouă observările fonetice. « *Magnum Etymologicum Romaniae* » (sic!) va fi un cap de operă și un magazin de știință nu numai pentru români, ci și pentru alte popoare. Studiile și colecțiunile lui Alecsandri, ale lui Pompiliu, Marienescu, Fl. Marian, Jarník — Bârsean etc. sînt tot atîtea mărgăritare în literatura populară română, a căror lucire, mulțumită cerului, — pe mulți a atras din toate părțile”. În prima parte a expunerii, tratează o serie de particularități fonetice ale graiului sălăjean pe care încearcă să le noteze exact, în măsura posibilităților de

¹⁵ *Etymologicum Magnum Romaniae*, I, 1884, nr. 77 (18/30 iul.), p. 305; nr. 78 (19/31 iul.), p. 310—311; nr. 79 (20 iul./1 aug.), p. 315; nr. 80 (22 iul./3 aug.), p. 319; nr. 81 (24 iul./5 aug.), p. 322—323.

¹⁶ B[ogdan]-Petriceicu Hasdeu, *În ce constă fizionomia unei limbi?*, II, 1885, nr. 224 (2/14 oct.), p. 895; nr. 225 (3/15 oct.), p. 899; nr. 226 (4/16 oct.), p. 903; nr. 227 (5/17 oct.), p. 907; nr. 228 (6/18 oct.), p. 911; nr. 229 (8/20 oct.), p. 915. Într-o notă din nr. 173 (31 iul./12 aug.), p. 691, se menționează că a ieșit de sub tipar primul fascicol al tomului I din *Etymologicum Magnum Romaniae*.

¹⁷ [Bogdan-Petriceicu Hasdeu], *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționar și dicționare. Introducere la t. II, cetilă dinaintea Academiei Române, în ședința de la 13.3.87*, IV, 1887, nr. 78 (8/20 apr.), p. 311; nr. 79 (9/21 apr.), p. 315; nr. 80 (10/22 apr.), p. 319.

¹⁸ VIII, 1891, nr. 153 (10/22 iul.), p. 609—610; nr. 154 (11/23 iul.), p. 613/614; nr. 155 (12/24 iul.), p. 617—618; nr. 156 (13/25 iul.), p. 621—622; nr. 157 (14/26 iul.), p. 625—626; nr. 158 (16/28 iul.), p. 629—630; nr. 159 (17/29 iul.), p. 633—634.

¹⁹ Vezi Leontin Ghergariu, *Vasile Vaida*, în CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 135—140.

²⁰ E. Bran, *Graiul românesc din Sălaj de lângă Someș*, VI, 1889, nr. 121 (2 mai/3 iun.), p. 481—482.

²¹ *Ținguirea nevestii. — Fratele și sora*, V, 1889, nr. 72 (30 mart./11 apr.), p. 285—286; nr. 73 (31 mart./12 apr.), p. 289.

tipar existente. Mai interesantă este partea referitoare la lexic, unde la început vorbește cu obiectivitate despre influența maghiară asupra graiului din Sălaj, explicînd-o prin condițiile istorice. Glosarul de cuvinte dialectale, pe care-l dă, figurează în bibliografia *Dicționarului limbii române* și a fost folosit. Din volumele apărute am notat cîteva cuvinte sau sensuri atestate numai aici: *lingalău* [= piine lată]; *mălăier* [= om moale, fără energie]; *coajbă* [= coajă de ou]; *coșoțel* [sensul „coșoțel de 20”]; *comințeu* [= obligațiune]; *lă* [= se piaptăna]; *loitrițe* [= rude de cărat căpițe].

Apeluri și sugestii pentru studiul graiurilor românești încep să vină din diferite părți. Un profesor gimnazial din Beiuș se adresează cititorilor bihoreni ai „Tribunei”²², cu rugămintea de a-l ajuta în munca sa de culegere a particularităților dialectale din acest ținut, comunicîndu-i materialul de acest fel pe care l-ar aduna în localitățile lor. La început lămurește caracterul și importanța unor astfel de culegeri. „Cit privește nuanțele dialectuale (sic!), ori mai bine varietățile provinciale ale limbii române, ele sunt puțin divergente și se rapoartă mai mult la vocabular, se mărginesc la schimbarea de vocale, la pierderea sau păstrarea unor sunete speciale ș.a. Marcarea acestora și culegerea vorbelor ce circulă în singuraticile provincii trebuie să se facă într-un mod complet. Numai după ce se vor întreprinde asemenea cercetări pe o scară întinsă și metodică ne vom putea forma o idee despre tezaurul înăscut al limbii noastre”. „Rugarea” lămurește condițiile științifice de bază pe care trebuie să le îndeplinească acțiunea de culegere, și anume „fidelitatea absolută”; pentru respectarea ei solicită ca notele să fie luate cu ortografie fonetică, iar maghiarismele (în număr mare aici) să se scrie așa cum se rostesc, fără să se ia în considerare etimologia lor.

Din Alba-Iulia, un avocat face apologia cuvîntului „țop”, încercînd să argumenteze că acest nume este o dovadă a continuității elementului românesc în Dacia²³. Dacă incursiunile sale istorice (invocă pe Constantin Porfirogenetul și două documente din secolul al XIV-lea, publicate în *Etymologicum Magnum Romaniae* de Hasdeu) nu lămuresc originea cuvîntului (în realitate provenit din germană și apărut la o dată mai tîrzie)²⁴, se cuvine amintită cererea autorului, adresată Academiei Române, pentru studierea sistematică a limbii vorbite în centrul Munților Apuseni.

În domeniul lexicologiei, o contribuție de principiu aduce Ioan Urban Jarník, sub forma unei ample recenzii asupra dicționarului elaborat

²² Vasile Dumbravă, *O rugare*, XI, 1894, nr. 38 (1/13 dec.), p. 149–150.

²³ Rubin Patița, *Teara Țopilor*, XVI, 1899, nr. 203 (16/28 sept.), p. 813.

²⁴ Se poate semna, în aceeași ordine, și o încercare curioasă de studiu comparativ referitor la originea cuvîntului *valah*, pus în legătură cu originea denumirii de valii, valoni, valisci a popoarelor latine din Occident: Dr. Dimitrie Magdu, *Originea cuvîntului valah*, XVIII, 1901, nr. 68 (15/25 apr.), p. 271; nr. 70 (16/28 apr.), p. 279; nr. 72 (18 apr./1 mai), p. 287; nr. 73 (19 apr./2 mai), p. 291; nr. 75 (22 apr./5 mai), p. 299; nr. 76 (25 apr./8 mai), p. 303; nr. 78 (28 apr./11 mai), p. 311; nr. 79 (29 apr./12 mai), p. 315; nr. 81 (2/15 mai), p. 323; nr. 85 (8/21 mai), p. 339; nr. 90 (15/28 mai), p. 359; nr. 92 (17/30 mai), p. 367; nr. 96 (24 mai/6 iun.), p. 383; nr. 99 (29 mai/11 iun.), p. 395.

de Șăineanu ²⁵. Profesorul praghez fusese printre primii colaboratori ai „Tribunei” (cu traducerea unui roman), solicitat chiar de Slavici într-o scrisoare, datată 9 aprilie 1884 ²⁶. Privitor la dicționarul lui Șăineanu, recunoaște valoarea lucrării (avînd în vedere scopul urmărit), dar reproșează lexicografului aversiunea față de provincialisme, cuvîntul *universal* trebuind să fie luat aici în sens restrîns, „și anume acela că autorul, pe lângă cele cîteva provincialisme admise, a vrut să ne prezinte graiul muntean, care constituie azi fondul limbei literare comune întregii românimi”. Recenzentul aduce la cunoștința publicului că el însuși, după ce l-a ajutat pe Cihac la compunerea indicelui, și-a îmbogățit mult materialul din următoarele izvoare principale: Creangă, Ispirescu, Teodorescu, Bibicescu, Hîntescu, Hodoș, Mindrescu, Marian, Pop-Retegănuș, Sbiera, Sevastos, Stăncescu și o culegere de doine, strigături și chiuituri publicate în 1891 la Brașov; acestora le-a adăugat și material din literatura cultă (Alecsandri, Beldiman, Bolintineanu, Negruzzi etc.). Pentru a învedera cele spuse, citează „Analele Academiei Române”, vol. VII, I, 72, 76, unde figurează cererea sa de a i se încredința întocmirea unui dicționar folcloristic român, după izvoarele de atunci. Sursele indicate au fost numai parțial folosite de Șăineanu, care omite multe vocabule, iar pentru altele dă numai forma literară. Idealul lui Jarník ar fi un dicționar-tezaur, care să cuprindă toate provincialismele, cu explicarea lor, și indicarea în toate cazurile a etimologiei. Notăm că recenzia-studiu apărea în anul cînd Academia Română însărcinase cu întocmirea *Dicționarului limbii române* pe Al. Philippide, printre colaboratorii căruia, pentru adunare de material, întîlnim și numele lui Ioan Urban Jarník.

Profilul de ziar impunea „Tribunei” și un caracter strict informativ. La rubricile *Bibliografie* și *Cronică* sînt recomandate majoritatea lucrărilor privitoare la limba română din epocă, iar în „Foița Tribunei” și „Tribuna literară” se fac prezentări de cărți și reviste, reproduceri de texte din acestea, dări de seamă de la conferințe etc. ²⁷. O susținută preocupare a existat pentru activitatea Seminarului român din Leipzig, condus de G. Weigand, preocupare facilitată de românii aflați acolo pentru studii, care trimiteau corespondențe detaliate ²⁸.

La prima vedere, materialele de lingvistică publicate în „Tribuna” par a avea un caracter amorf. Urmărindu-le cu atenție, constatăm însă

²⁵ Dr. Ioan Urban Jarník, *Dicționarul lui Șăineanu*, XIV, 1897, nr. 20 (26 ian./7 febr.), p. 79; nr. 21 (28 ian./9 febr.), p. 83; nr. 22 (29 ian./10 febr.), p. 87; nr. 23 (30 ian./11 febr.), p. 91; nr. 24 (1/13 febr.), p. 95; nr. 25 (2/14 febr.), p. 99; nr. 26 (4/16 febr.), p. 103.

²⁶ Vezi I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. III, București, 1932, p. 159.

²⁷ *Megleno-românii* [extrase din lucrarea lui G. Weigand], VIII, 1891, nr. 247 (6/18 nov.), p. 985–986; nr. 248 (7/19 nov.), p. 989–990. T. T. Burada în *Valahia-Moraviei*, XI, 1894, nr. 59 (25 mart./6 apr.), p. 233–234. Dr. A. Șuluț-Cirpenișanu, *Un nou dicționar al limbii române*, XIII, 1896, nr. 170 (2/14 aug.), p. 677. *Nouă cărți de Dr. Weigand*, XV, 1898, nr. 238 (1/13 nov.), p. 955. Dr. E[lie] D[ăianu], *Studii de filologie română. Anuarul Seminarului de istoria limbei și literaturii române de pe lângă facultatea de litere din București*, XVI, 1899, nr. 90 (27 ian./8 febr.), p. 79, etc.

²⁸ G. p., *Seminarul român din Lipsca*, XVI, 1894, nr. 40 (3/15 mart.), p. 157. *D-rul Weigand în Ardeal*, XIII, 1896, nr. 167 (30 iul./11 aug.), p. 667. Sc[urtu, Ioan], *Călătoriile de studiu ale dlui Dr. Weigand*, XVIII, 1901, nr. 176 (25 sept./8 oct.), p. 702. Ascanio [Ioan Scurtu], *Scrisori din Lipsca*, XVIII, 1901, nr. 181 (2/15 oct.), p. 721. Asc. [Ioan Scurtu], *Seminarul român din Lipsca*, XIX, 1902, nr. 198 (29 oct./11 nov.), p. 793–794 etc.

că au fost abordate principalele probleme și domenii ale timpului (originea limbii și a poporului român, unificarea și corectitudinea limbii literare, lexicografie și dialectologie), căutându-se o concordanță cu metodele științifice moderne. Dintr-o serie de articole se poate urmări totodată și prestigiul Academiei Române, direct sau indirect (prin membrii ei), care după 1880 polarizează investigațiile filologice din toate provinciile românești.

Decembrie 1973

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

OBSERVAȚIILE UNUI LINGVIST DESPRE O CARTE
DE GNOSEOLOGIE¹

DE

PAUL SCHVEIGER

1. Cartea bogată în idei a lui C. Popa îi poate sugera oricărui cititor o mulțime de gânduri, mai ales dacă acesta este interesat de *funcționarea* unui domeniu legat într-un fel sau altul de teoria și practica cunoașterii. Ne bazăm afirmația pe ideea oarecum programatică a autorului : „Admitem și ne satisface integral existența în tratarea teoriei cunoașterii și a *altor perspective și ipoteze de lucru* (subl. ns. — *P. Sch.*) cum ar fi, de exemplu, cea a epistemologiei genetice fundate de Jean Piaget” (p. 8)², care dovedește o înțelegere a cuceririlor științei contemporane (evident, inclusiv a lingvisticii celei mai moderne).

2.0. Autorul arată că, „deși reflectare a realității obiective, știința se construiește *în timp* (subl. ns. — *P. Sch.*), pe platforma achizițiilor practice și teoretice anterioare” (p. 26) — de unde ajunge ușor la constatarea judicioasă și obiectivă : „Gnoseologia în epoca noastră se află în pragul constituirii ei ca o disciplină științifico-filozofică distinctă” (p. 9)³. El subliniază în repetate rânduri importanța gnoseologiei pentru orice ramură filozofică ; nouă nu ne rămâne decît să adăugăm că pentru cercetătorii limbii gnoseologia are aceeași importanță. Observația autorului că „ea (gnoseologia — *P. Sch.*) va trebui să adopte, probabil, o perspectivă structural-genetică și istorico-praxiologică” (p. 16), sugerată și anterior, permite — și pe baza perspectivei metodologice propuse (cea semantico-praxiologică) — apropierea de cercetarea lingvistică, cu metodele ei structurale și genetice.

2.1. Din punctul de vedere al cercetătorului limbii ni se pare importantă relevarea distincției făcute de C. Popa între individul **agent al acțiunii**

¹ C. Popa, *Teoria cunoașterii, perspectivă semiolico-praxiologică asupra actului cunoașterii*, București, Edit. științifică, 1972.

² Vezi și T. A. van Dijk, *Some Aspects of Text Grammars*, The Hague, Paris, Mouton, 1972 : „Different systems of modal logic will be necessary to give a more satisfactory description of these semantic structures of natural language and to represent the relations between textual structures and their interpretations...” (p. VI).

³ În cadrul acesteia distingînd o „epistemologie a științelor particulare” și ceea ce noi am numi o **epistemologie generală**.

nii și cel care este **agent al cunoașterii**, pentru că aceasta justifică o distincție între *L-obiect* și *meta-L*, ele trebuind deosebite în pofida puternicei lor interacțiuni ontologice și gnoseologice (v. și 9.1.—9.2).

3.0. În conformitate cu tezele binecunoscute ale materialismului dialectic ⁴, C. Popa acordă o mare importanță criteriului practicii în procesul cunoașterii; în consecință, el consideră că PRACTICA este „multitudinea activităților sociale” (v. p. 18—19) și adaugă: „Verificarea indirectă, deductivă, formală a unor enunțuri se sprijină în ultimă instanță și ea pe rezultatele practicii fixate în regulile și normele utilizării semnelor lingvistice” (p. 21).

3.1. Mai puțin fericită ni se pare ideea autorului după care „cunoașterea empirică” ar putea fi înlocuită prin cunoașterea ostensivă, deoarece aceasta din urmă stabilește doar unele legături între nume și obiect: subiectul instructor poate să se rezume la unele particularități ale obiectului atunci când îi rostește numele în fața subiectului instruit. În acest sens și relația

$$(1) \quad R(s_1, s_2, a, a'),$$

unde s_1 — subiectul instructor, s_2 — subiectul instruit, a — obiectul, a' — termenul, iar R — relația, ni se pare simplistă (v. 7.2.4.1.—7.2.4.2).

4. Vom mai semnală aici doar observația autorului cu privire la caracterul istoric (evolutiv) al cunoașterii ostensive (v. p. 39), o discuție a naturii diacronice sau pancronice a acesteia depășind cadrul prezentelor note.

5. În mod firesc autorul — interesat de diferitele forme ale cunoașterii — se ocupă și de **modelare** ca procedeu gnoseologic, prezentind o interesantă taxonomie:

$$(2) \quad \begin{array}{l} \mathbf{M} - \text{analogic, caracterizat prin identitate structurală,} \\ \text{și} \\ \text{omologic, caracterizat prin similitudine func-} \\ \text{țională} \end{array}$$

(v. p. 215). Autorul crede că funcția modelării poate fi reprezentată ca

$$(3) \quad |t_1 \cap e_1 \in L_1| \approx |t_1 \cap e_1 \in L_2|$$

(v. p. 87), pe când **adevărul** rost al modelării este (exprimat neformal) ca $t_1(e_1) \in L_1$ să descrie pe $x \in L_2$ (unde t_1 este un termen construit al unui enunț e_1).

⁴ K. Marx, *Teze despre Feuerbach*, în F. Engels, *Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane*, București, Edit. politică, 1970; F. Engels, *Anti-Dühring*, București, Edit. politică, 1966; V. I. Lenin, *Materialism și empiriocriticism*, în V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 18, București, Edit. politică, 1963.

6.1. Vorbind despre sistemele presemiotice, C. Popa scrie : „Acele sisteme nu au funcții semantice descriptive sau sintactice calculatorii” (p. 42) — ceea ce justifică caracterul lor rudimentar și natura *ad hoc* a utilizării prelexemelor și ‘preregulilor’ limbii de către copil. În mod îndreptățit se conchide că : „sistemul semnelor lingvistice se întemeiază, în fiecare caz particular de însușire a unei limbi (este vorba de însușirea de către copil a limbii sale materne — P. Sch.), pe un sistem semiotic infralingvistic” (p. 43).

6.2. Autorul, citindu-l pe M. Tîrnoveanu (v. p. 110—111), consideră că procesul comunicativ poate fi reprezentat ca

$$(4) \quad \Sigma_{\text{Def}} = [R; s_1, s_2, a, a^x, a'],$$

unde a^x — imagine reflectată pentru a în s_1 , a' — semn al lui a^x relativ la s_2 , iar R — relația între s_1, s_2, a, a^x și a' . Cu toate virtuțile formalismului logico-matematic, credem că relația (4) — datorită neprecizării valorii și modului de funcționare a lui R — este vidă de conținut. C. Popa crede că procesul comunicativ unilateral ar putea fi „descriș de circuitele de transfer” :

$$(5) \quad \begin{pmatrix} a \\ a^x \end{pmatrix}, \quad \begin{pmatrix} a^x \\ a' \end{pmatrix}, \quad \begin{pmatrix} a' \\ a^x \end{pmatrix},$$

unde prima paranteză ar cuprinde formarea imaginii în subiect, a doua codificarea, iar a treia transmiterea ei (v. p. 114). Nouă ni se pare că — cel puțin pentru cazul comunicării normale — nu există un proces comunicativ unilateral (emițătorul ține cont de reacțiile posibile sau reale ale destinatarului său, operează cu presupuneri relativ la cunoștințele și reacțiile acestuia din urmă).

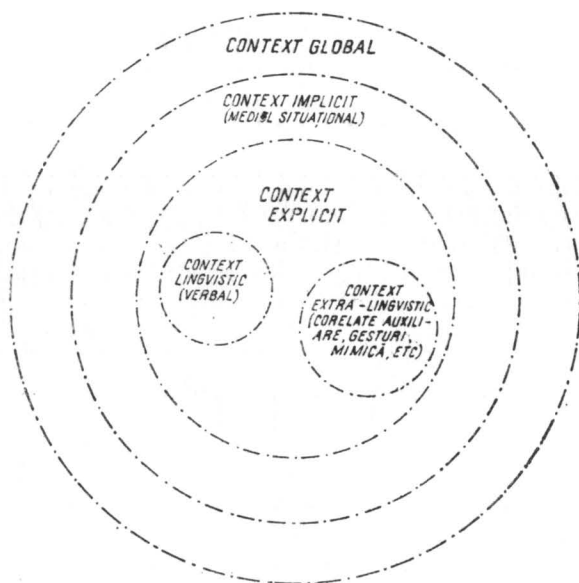
6.3. Sesizînd deosebirea dintre postura emițătorului și cea a receptorului ⁵, C. Popa consideră că receptorul nu ar avea un a^x , ci o imagine dobîndită prin intermediul semnului a' : a'^x (v. p. 112—113) — ne întrebăm : care ar fi atunci rostul lui a' ?

7.1.1. „Valoarea euristică a teoriei constă tocmai în probabilitatea de a acoperi sub lumina ei un cîmp larg, nesfîrșit de fapte” (p. 163) — afirmă C. Popa. În acest context ni se pare utilă discutarea mai largă a legăturii dintre „informația prezentă” și cea „anterioară” (v. p. 90—91), pentru că informația prezentă se codifică în limbajul cercetătorului pe baza existenței informației anterioare, fixate *deja* în acest limbaj ⁶.

⁵ I. Voinescu, P. Schweiger, *Receptive Aspects in the 'Signifiant — Signifié' Relationship*, „Revue roumaine de linguistique”, XVI, 1971, nr. 6.

⁶ Autorul îl citează pe Goethe : „Vedem numai ceea ce cunoaștem” (v. p. 153); dar v. și „What I am saying is that language would be impossible if the physical world did not in fact have certain characteristics, and that the THEORY of language is at certain points dependent upon a knowledge of the physical world. Language is a means of externalizing and publicizing our own experiences” (B. Russel, *Human Knowledge: Its Scope and Limits*, New York, Simon and Schuster, 1948, p. 60).

7.1.2.1. Autorul recunoaște dubla natură a oricărei LN : **produs al culturii și condiție a ei** (v. p. 49). În acest sens subliniem că ideea prezentată în 7.1.1 este completată de autor cu observația că „agentul cunoscător nu se limitează la înregistrarea strictă a evenimentelor, ci le adaptează pe acestea la experiența sa anterioară, le pune de acord cu ipotezele și «așteptările» (subl. ns. — P. Sch.) sale” (p. 155). Toate acestea creează cadrul contextual al cunoașterii și comunicării (v. fig. 1).

Fig. 1⁷

7.1.2.2. Dat fiind *cadrul contextual*, se poate pune în discuție și problema DEFINIȚIEI; dacă trecem cu vederea concepția de tip „contract” despre această categorie (v. p. 69) — justificată de existența *definițiilor* din limbajul științei —, ea reprezintă o bază de discuție pentru DEFINIȚIA LEXICALĂ, pe care autorul — într-un exces de „formalism” — o reprezintă ca

$$(6) \quad B_{\text{Def}} = \rho(A_1, A_2, \dots, A_n),$$

unde B — definiendum, $A_1 - A_n$ — termeni prin intermediul cărora definim, iar ρ — mulțimea operațiilor logice (v. p. 171). Legată de această categorie este și discuția privitoare la INTENSIUNEA și EXTENSIUNEA conceptului (v. p. 59, 74), pe care o reprezentăm în fig. 2.

7.1.2.3. Autorul afirmă că „vocabularul unei limbi reflectă natura civilizației materiale și spirituale a unei colectivități” (p. 47), dar uită că

⁷ Vezi Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj și context*, București, Edit. științifică, 1959.

într-un cadru contextual mai larg decît cel descris în figura 1 se exercită și influențe distincte de acești parametri : influențele popoarelor vecine, uneori nejustificate de propria civilizație etc. Pentru lingvistul interesat de problemele relativismului lingvistic este interesant de reamintit modul în care această problemă a fost tratată în *Prolegomenele* lui Hjelmslev.

7.1.2.4. Dacă legarea vocabularului (nu a structurii sale) de civilizația materială și spirituală a unei colectivități ni se pare o idee oarecum

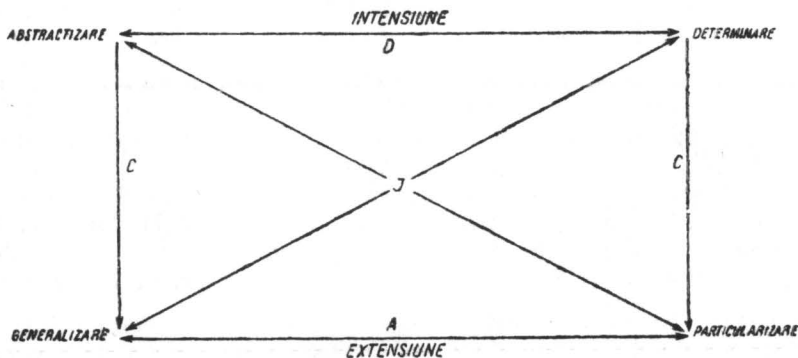

Fig. 2⁸

acceptabilă, nu același lucru poate fi afirmat despre aserțiunea că „principalele categorii și structuri gramaticale reproduc elementele și structura acțiunii umane, situațiile și raporturile repetabile ce apar în conduita individului față de natură și față de semenii săi” (p. 47). Dacă lucrurile ar sta așa, am vorbi o singură limbă (sau — poate — fiecare individ și-ar avea propria sa limbă).

7.1.3. La un anumit nivel al discuției putem accepta și definiția : „Două expresii sînt *sinonime* dacă și numai dacă au același designat și aceeași intensiune” (p. 86), dar o analiză mai aprofundată ar cere luarea în discuție a categoriei propozițiilor *analitice*, *sintetice* și *contradictorii*, precum și pe aceea a categoriei *parafrazării*, ceea ce nu poate face obiectul acestor însemnări.

7.1.4. Larga discuție a **CONCEPTULUI** ar fi trebuit — din punctul nostru de vedere — completată cu implicațiile acestei categorii pentru **INDIVID** și **SOCIETATE**⁹.

7.2.1. Fără a defini limba în sensul larg al termenului — vehicul de semnificații —, C. Popa îi recunoaște această calitate în cadrul activității științifice ca fenomen social (v. p. 95)¹⁰.

⁸ Vezi C. Popa, p. 76.

⁹ Această idee va fi urmărită de P. Schweiger și M. Borcilă în *Șansele gramaticilor generative* (în lucru).

¹⁰ În acest cadru autorul definește **hermeneutica** : știință generală despre actul înțelegerii expresiilor lingvistice la nivelul subiectului cunoscător.

7.2.2. Sugestia autorului că „actul înțelegerii unei expresii lingvistice poate fi definit și în raport cu conceptul de adevăr” (p. 91) ar trebui să fie completată cu precizarea *cadrelui* (bi- sau plurivalent) în care se consideră acest parametru; am arătat în alt loc că materialul lingvistic pare să se preteze unei analize logice plurivalente ¹¹.

7.2.3. C. Popa crede că „vorbirea, capacitatea unui individ de a folosi o limbă naturală în vederea comunicării cu semenii săi este o achiziție culturală, un produs social-istoric și nu o simplă disponibilitate biologică” (p. 42), dar — credem noi — nu neagă importanța maturității aparatului biologic care facilitează comunicarea interindividuală.

7.2.4.1. Concepția lui Katz și Fodor ¹² încerca să aserteze posibilitatea distingerii între cunoașterea lumii și cea a limbii; azi avem o definiție mai operativă: „optional separating of linguistic and encyclopaedic informations” ¹³. În acest cadru putem preciza că actul de semioză comportă un referent (denotat), sensul său, semnul-vehicul, care poartă sensul, subiectul logic și semnificația semnului într-o situație dată (v. p. 44) ceea ce trebuie să ne ducă la recunoașterea distincției dintre NUME, DESCRIERE și DEFINIȚIE, discutată de autor (v. p. 70—71).

7.2.4.2. „Este cert că orice codificare lingvistică pe care o întreprinde un agent ce cunoaște ostensiv are loc în conformitate cu regulile și convențiile lingvistice instituite într-o limbă naturală” (p. 39) — dar autorul omite să analizeze diferențierile interobiectuale ce pot apărea în cazul acestor definiții:

(7 i)	<i>cuțit</i>
(7 ii)	<i>cuțit de bucătărie</i>
(7 iii)	<i>cuțit de tăiat pâine</i>

etc., care este nu numai o problemă lingvistică, ci și una culturală. Dealtfel autorului i-au scăpat și implicațiile psiholingvistice ale definiției ostensive (caz în care trebuie să diferențiem gradul de instrucție și cultură al subiectului instruit); în cazul în care subiectul instructor rostește:

(8) *Girafă*

și arată tabloul unei girafe, subiectul instruit poate stabili următoarele relații

(9 i)	(8) = 'tablou'
(9 ii)	(8) = 'reprezentarea unei girafe'
(9 iii)	(8) = „animalul care...”

¹¹ P. Schveiger, *Parataxis and Hypotaxis in a Generative Grammar*, „Revue roumaine de linguistique”, XV, 1970, nr. 1; idem, *Observations sur les relations entre les composants sémantique et syntaxique de la grammaire générative*, „Cahiers de linguistique théorique et appliquée”, VII, 1970; idem, *The Semantic and Syntactic Analysis of Speech (in Terms of the Normal/Pathological Opposition)*, „Linguistics”, 96.

¹² J. J. Katz, J. A. Fodor, *The Structure of a Semantic Theory*, în J. A. Fodor, J. J. Katz (Eds.), *The Structure of Language, Readings in the Philosophy of Language*, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 1964.

¹³ J. S. Petőfi, 'Generativity' and Text-Grammar, „Folia Linguistica”, V, 1971, nr. 3/4, p. 284.

Din păcate în discuția de la p. 20 și urm., C. Popa scapă din vedere și legătura condițională ce există între însușirea ostensivă și sistemul metalingvistic.

7.2.4.3. Neavînd posibilitatea unei discuții adecvate aici, vom semnala și introducerea de către C. Popa a noțiunii de SEMN POST-LINGVISTIC, ca element bazat pe LN, dar care aparține L științei (v. p. 44–45).

7.2.5. Autorul cărții care ne-a sugerat aceste rînduri consideră că „forma fundamentală sub care se cristalizează și transmit cunoștințele umane sînt propozițiile” (p. 79) — idee pe care o acceptăm doar referitor la PROPOZIȚIILE ȘTIINȚEI, pentru că altfel — credem noi — trebuie să vorbim de TEXTE¹⁴. În orice caz, doar o asemenea concepție poate explica în mod adecvat relația dintre EMITĂTOR, DESTINATAR (și/sau RECEPTOR), MESAJ, CIRCUMSTANȚE și PRESUPUNERI (v. și fig. 3, unde A este reflectarea unui fapt în conștiința individului, iar X, X', Y, Y' — mesajele emise și receptate, P — propoziția).

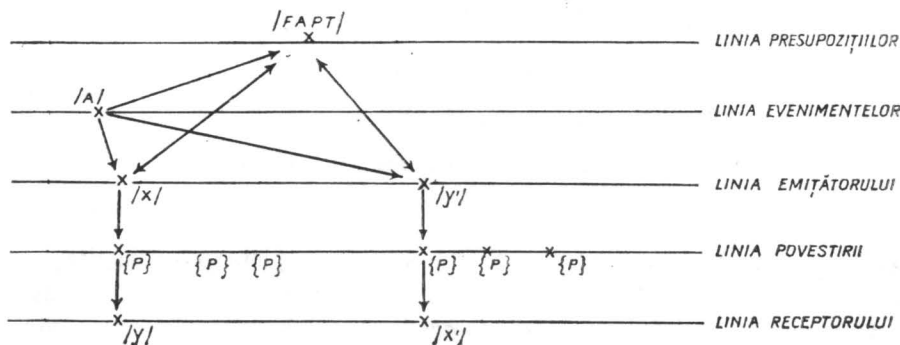

Fig. 3¹⁵

8.1. Discuția lingvistică îi permite lui C. Popa să formalizeze principii privitoare la construirea unei teorii (p. 56, 165; v. și fig. 4 — după C. Popa); nouă nu ne rămîne decît să arătăm că în această activitate — deși trebuie să aibă un sistem formal adecvat — rolul formalismului nu trebuie exagerat.

8.2. Procesul comunicativ este considerat de C. Popa într-o dublă ipostază: *unilateral* și *bilateral* (v. p. 90, 114–115); primul a fost prezentat ca (5), iar al doilea ca

$$(10) \quad \begin{pmatrix} a \\ a^x \end{pmatrix}, \begin{pmatrix} a^x \\ a' \end{pmatrix}, \begin{pmatrix} a' \\ a'_x \end{pmatrix}, \begin{pmatrix} a'^x \\ a'' \end{pmatrix}, \begin{pmatrix} a'' \\ a''^x \end{pmatrix}$$

¹⁴ T. A. van Dijk, *op. cit.*; J. S. Petöfi, *op. cit.*

¹⁵ Variantă a schemei propuse de noi într-o recenzie la D. G. Hays, D. M. Lance (Eds.), *From Soundstream to Discourse*, Papers from the 1971 Mid-America Linguistic Conference, November 12–13, University of Missouri, Columbia, 1972, „Linguistics” (sub tipar).

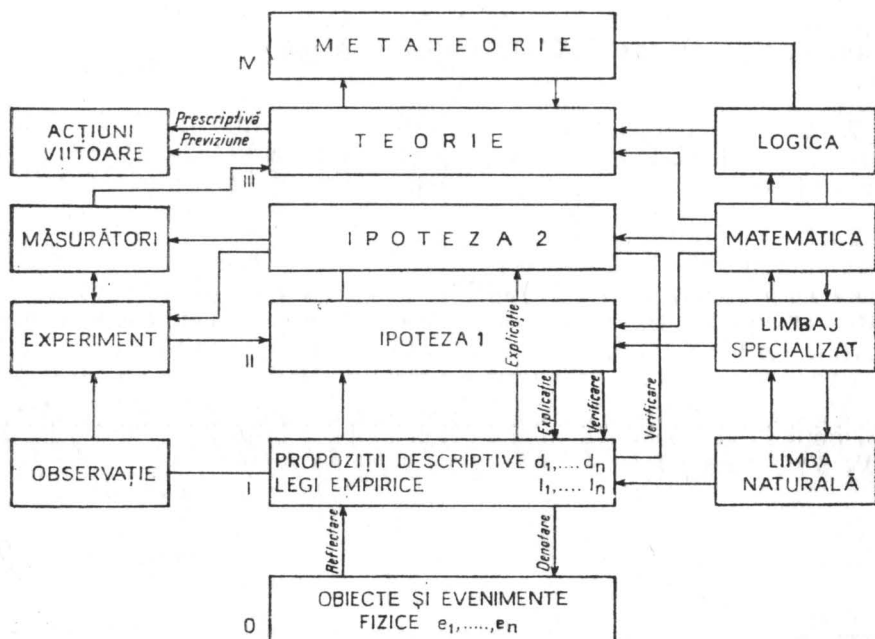
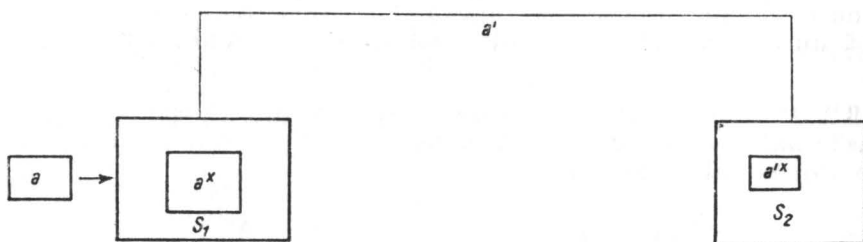

Fig. 4. Nivelele, structura și funcțiile teoriei științifice

(v. și fig. 5, 6). Credem că (10) ar trebui să fie completat cu relațiile

$$(11 \text{ i}) \quad \pi \in (\eta \not\subseteq \rho)$$

$$(11 \text{ ii}) \quad L \in (\eta \not\subseteq \rho)$$

$(\frac{a}{a^x}), (\frac{a^x}{a'}), (\frac{a'^x}{a'^x})$
PROCES COMUNICATIV UNILATERAL

Fig. 5

unde π — presupoziția comunicării, η — emițătorul, iar ρ — receptorul mesajului. În alte condiții relația (10) și figura 6 nu vor reprezenta nimic în afara unui formalism nesemnificativ.

3.3. În conformitate cu tradiția gramaticilor categoriale¹⁶, C. Popa consideră că elementele fundamentale ale comunicării ar fi **propoziția** (și expresia propozițională) și **expresia nominală** (v. p. 97), fără a lua în considerare valoarea determinantă a **expresiei predicative**.

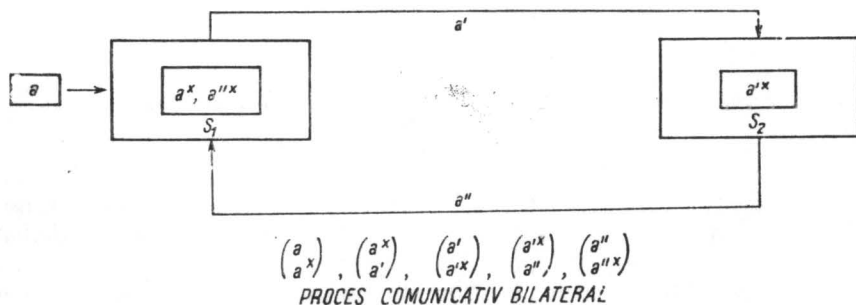

Fig. 6

9.1. C. Popa afirmă că „teoria poate fi, între anumite limite, privită independent de subiecții cunoscători care o utilizează” (p. 180) — aserțiune care, în cazul lingvisticii, nu poate fi acceptată, pentru că — se știe — între L ca obiect de studiu și meta-L există permanente interferențe, de care cercetătorul trebuie să fie conștient (v. și **2.0—2.1**). Autorul enumeră 7 funcții ale teoriei științifice (p. 172 și urm.), pe care le credem reducibile la următoarele :

1. sintetizează și rezumă într-un limbaj propriu datele și cunoștințele ;
2. oferă explicații raționale pentru relațiile descoperite ;
3. precedă desfășurarea ulterioară a fenomenelor ;
4. reprezintă baza propozițiilor praxiologice și descriptive ;
5. mijlocește comunicarea¹⁷.

9.2. Autorul consideră că orice teorie are o dimensiune semantică și una sintactică (v. p. 169), dar neglijează să urmărească relațiile lor la nivelele psihologic și metateoretic al emițătorului și receptorului de informație. În acest fel ajunge el să afirme că „structura sintactică a unei teorii este relativ independentă de interpretarea semantică care îi este dată”

¹⁶ Vezi și Y. Bar-Hillel, *Aspects of Language*, Jerusalem, 1970.

¹⁷ Autorul consideră teoria științifică ca fiind o clasă de propoziții declarative ce satisfac următoarele condiții :

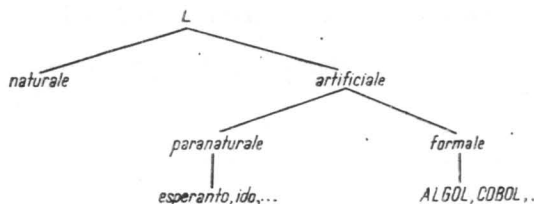
- a. descriu un domeniu unitar ;
- b. au valoare de adevăr ;
- c. sint organizate într-un sistem deductiv ;

d. explică, prezic și prescriu procese, evenimente sau acțiuni (v. p. 165). Condiția c. ni se pare aplicabilă doar unora din disciplinele științifice contemporane, iar condiția a. își pierde valabilitatea pe măsura apariției domeniilor interdisciplinare de cercetare.

(p. 171). Putem accepta această aserțiune doar în cazul în care ne gândim la formalismul matematic, căruia îi este indiferent domeniul la care se aplică, sau la limbajele de programare; dar TEORIA nu se poate reduce la ele!

9.3. Pe baza textului lui C. Popa vom sugera următoarea taxonomie :

(12)

urmînd ca *limba științei* să fie considerată ca o abstracție care însumează însușirile tuturor ramurilor enumerate (evident, ținînd cont de paralelismul dintre limbile naturale și cele artificiale paranaturale).

10. Singurul lucru ce ne rămîne de spus este că această carte a logicianului C. Popa poate să stimuleze gîndirea lingvistului: am semnalat doar unele idei rodnice ce ne-au fost sugerate de lectura acestei interesante lucrări.

Iunie 1973

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

I. COTEANU, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973, 204 p.

Împlinind străduințe de pină acum ale profesorului Ion Coteanu în ceea ce privește determinarea structurii stilistice a limbii române, *Stilistica funcțională a limbii române* îl consacără pe autorul ei ca reprezentant de seamă, și nu numai din țara noastră, al unei asemenea stilistici. Mai mult chiar, se poate afirma, fără emfază și cu deplină modestie, că apariția acestei cărți va trebui să fie reținută de istoria stilisticii lingvistice universale pentru a consemna constituirea acestei ramuri a stilisticii, care are drept obiect de studiu stilurile sociale, de grup, și metode adecvate domeniului său de cercetare. Întregul ansamblu de principii teoretice expuse în primul capitol al cărții, impresionant prin armonia, soliditatea și frumusețea edificiului, susține fără echivoc și posibilitate de contrazicere sistemul structural al stilurilor limbii române.

Prin publicarea *Stilisticii funcționale a limbii române*, știința stilului dobândește autoritatea științifică necesară pentru a-și lărgi considerabil cadrul ei de investigație. Valorilor stilistice ale limbii vorbite, ce au profitat de erudiția academicianului Iorgu Iordan pentru a fi organizate în singurul tratat de *Stilistica limbii române* de care dispunem pînă în prezent, li se adaugă acum, prin intervenția profesorului Ion Coteanu, cele create prin diversificarea limbii noastre naționale în limbafe și stiluri sociale, caracteristice unor grupuri sociale mai mult sau mai puțin extinse și omogene. Pentru întregirea fenomenelor stilistice ce atestă capacitățile expresive ale limbii române, în totalitatea aspectelor lor, cercetarea stilului artistic individual va rămîne în continuare, și poate o vreme încă destul de lungă, în atenția specialiștilor, pentru că „se acceplă mai greu, de cele mai multe ori problema nici nu este pusă în termenii aceștia, că stilul individual se încadrează și el în această funcționalitate, deși nimeni nu neagă realitatea limbii poetice nici apartenența ei normală la un idiom sau altul” (p. 83). De fapt, însăși formularea ce este dată titlului cărții elimină, de la bun început, pretenția primatului sau a exclusivității. Vom încerca, în cele ce urmează, să reținem prin prisma unui asemenea deziderat viitor noua contribuție a profesorului Ion Coteanu la rezolvarea sarcinilor majore ale stilisticii lingvistice.

Definind valoarea stilistică drept o funcție a unui fapt de limbă, o actualizare prin uz, variabilă, activă și dedusă dintr-o stare potențială, la fel după cum funcțională este și disciplina care o urmărește, fenomenul stilistic se fixează adînc în esența limbii. Numai așa se explică de ce „raportul dintre totalitatea de deprinderi lingvistice și necesitatea unei exprimări particulare formează funcția stilistică fundamentală a oricărei limbi” (p. 8), de ce „nici aspectul artistic al limbii nu-i este străin” (*ibid.*) stilisticii. Ideea relației de tip funcțional între faptul de stil și structura limbii este exprimată și mai clar în considerațiile cu privire la categoriile de norme, norma stilistico-funcțională cuprinzîndu-le, „într-un fel sau altul” (p. 29), pe toate celelalte : fonologică, morfologică, sintagmatică sau sintactică și semantică. Aceași corelație largă a fenomenului stilistic cu întregul inventar lingvistic al colectivității respective se realizează și cu prilejul alegerii — în funcție de o serie de factori, sociali și individuali, lingvistici sau nelingvistici, restrictivi — și combinării faptelor de limbă din intenția

CL, anul XIX, nr. 1, p. 135—167, Cluj, 1974

constituirii unui stil al comunicării, pentru că „îmbinarea expresiei care conține știrea cu cea care cuprinde emoția individuală nu este o suprapunere, ci o întrepătrundere organică” (p. 60). Consecința metodologică a acestei orientări teoretice este lesne de întrezărit. Ea susține premisele unei cercetări stilistice axate în mod sistematic pe o atare raportare, generatoare permanentă a funcției stilistice. Atita doar că granițele relativ înguste ale stilisticii funcționale nu pot acoperi decât parțial inepuizabila bogăție a sursei, lăsând, vrînd-nevrînd, cea mai mare și mai prețioasă parte a materialului lingvistic pe seama acelei ramuri a stilisticii care studiază stilul individual al scriitorului.

Dacă valoarea stilistică, conotativă „poate [s.a.] să fie atît generală cît și particulară sau individuală” (p. 40), „atît socială cît și individuală” (p. 42), disciplina ce o cercetează se poate și ea ridica pe treapta maximă de generalitate a limbii naționale, poate să se mențină la nivelul mijlociu al limbajelor sociale, constituind atunci stilistica funcțională, ori să o observe în condiția ei individuală de realizare. Sistemul ierarhic stabilit de profesorul Ion Coteanu: diasistem — stil (limbaj) — mesaj nu are numai darul de a ne arăta „că, în mișcarea de la diasistem la mesaj, nu se poate sări niciodată peste treapta intermediară a limbajului” (p. 10), obligîndu-ne la riguroasă consecvență, ci și pe acela de a evidenția aspectul cel mai concret la stilului (vezi p. 16), primordial și fundamental totodată în distribuția fenomenelor stilistice pe verticală: mesajul. Tocmai de aceea, dată fiind bogăția elementelor sale stilistice proprii ce nu pot fi incluse în treapta superioară de generalitate și care-l justifică de fapt în calitatea lui de subdiviziune, mesajul rămîne neepuizat de stilistica funcțională, care nici nu urmărește o asemenea finalitate (vezi p. 49—50). Numai o stilistică cu caracter lingvistic își poate asuma sarcina și competența cercetării sale integrale. Mesajul, această „unitate stilistică” (p. 16) minimă, indiscutabilă, deși este definit și apreciat de pe o poziție funcțională, se constituie prin includerea unui mînunchi de norme lingvistice (vezi p. 29), care-i atribuie mesajului calitatea sa stilistică specifică, strict individuală.

Una dintre problemele mult controversate de stilisticieni este aceea privind caracterul de abatere, deviere a fenomenului stilistic. Abaterile care se referă la „structura formală a expresiei” sînt „rare și puțin interesante” (p. 33), apreciază pe bună dreptate prof. Ion Coteanu, pe cînd „marile schimbări ale mesajului” privesc „structura de conținut” (*ibid.*) a sa. În general, „stilul interesează mai puțin ca deviere, abatere sau deformare a unei norme, și mai mult ca sistem de reguli raportat la sistemul lingvistic general” (p. 68); „orice abatere, deviere, eroare, greșeală, sau cum vom numi acest fenomen, reprezintă în esență trecerea materialului concret de limbă dintr-o clasă în care se află la un moment dat într-o nouă clasă, pentru că nici un fel de material concret de limbă nu poate exista în afara unei norme” (p. 31). Nu ne propunem să urmărim acum care sînt consecințele teoretice și practice ale dizolvării conceptului de deviere sau abatere printr-o asemenea integrare absolută în sistemul de norme al limbii. Important e faptul că funcția stilistică se leagă astfel din nou de structura limbii, că este condiționată de conținutul unei norme, al unei clase lingvistice. Al celei ce o include, al celei de la care pleacă sau al amîndurora? Indiferent de răspuns, fenomenul stilistic scapă de primejdia împingerii lui spre periferia limbii și cîștigă dreptul legitim de a fi explicat și justificat prin calitatea intrinsecă a materialului lingvistic utilizat.

Ideea este exprimată fără nici o rezervă și în considerațiile cu privire la raportul dintre conotație și denotație. Din moment ce „conotația este expresia verbală a imaginii atributelor obiectului denumit, gîndite ca ceva *nedelașat de el*” [s.n. — E.C.] (p. 42; vezi și p. 40—41), „este o funcție a contextului, întemeiată pe raportul dintre valorile denotative și cele conotative incluse în context” (p. 42), funcția stilistică este reasezată pe terenul solid și extrem de prolific al întregii structuri a limbii, într-o concepție esențial dialectică.

Dialectică trebuie considerată și dihotomia artistic-nonartistic, care guvernează subdiviziunile diasistemului. Altfel, în spatele unei egalități, devenită doar aparentă, se creează în fond o adîncă inegalitate: în timp ce toate celelalte stiluri sau limbaje, fiind prin definiție

sociale, colective, profită de o cercetare integrală din partea stilisticii funcționale, stilul artistic, individual prin însăși condiția existenței și afirmării sale, rămâne să fie valorificat în foarte mică măsură de aceasta, atâta doar cât poate fi cuprins printr-un proces, fie el chiar minim, de generalizare. Aducerea la numitor comun a tuturor stilurilor se impunea ca o necesitate metodică a studierii lor, dar nu se formulează nicăieri nici o restricție de natură să împiedice abordarea fenomenului stilistic dintr-o altă perspectivă și cu o altă finalitate. Dimpotrivă, funcția estetică a limbii, rezervată de unii stilisticieni doar producției literare beletristice, își găsește aici argumentul unei existențe mult mai largi, căci ea reprezintă dezvoltarea, actualizarea unui potențial implicat în toate mijloacele limbii: „Ca obiect pasibil de transformare estetică, mesajul verbal este folosit în comunicarea curentă de toți vorbitorii unei limbi” (p. 72).

Cel de-al treilea mare capitol al cărții, consacrat limbajului popular, ilustrează multe din principiile teoretice ale cărții și aduce totodată noi elemente de caracterizare a acestui limbaj. Dintre toate, comparația și conceptul de *dor*, două „dominante” ale limbajului poetic popular, ne rețin în mod deosebit atenția prin ineditul și amplexarea lor.

Dacă chiar la dimensiunile unei cărți de multe ori problemele dezbătute nu pot beneficia de întregul spațiu solicitat, cu atât mai puțin încăpătoare vor fi rîndurile unei cronici sau recenzii. De aceea avem convingerea culpei de a nu ne fi putut apropia îndeajuns de mult de complexitatea *Stilisticii funcționale a limbii române*, strînind doar un simplu ecou al unuia din beneficiarii cărui i se adresează deopotrivă mesajul cărții profesorului Ion Coțeanu.

Decembrie 1973

Eugen Câmpeanu
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

PETRU NEIESCU, dr. GRIGORE RUSU, IONEL STAN, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș*, vol. III, [București], Edit. Academiei R. S. România, 1973, XXXVIII + 333 de hărți (Academia Republicii Socialiste România. Filiala din Cluj, Institutul de lingvistică și istorie literară)

1. Cu cel de-al treilea volum, recent apărut, în bune condiții grafice, ALRR — *Mar.*, cel de-al doilea dintre noile atlase lingvistice românești, în ordinea apariției, dar primul în ordinea începerii anchetelor pe teren, are șanse să fie și printre primele care vor fi publicate în întregime. Cele șase volume anunțate în *Introducere* la vol. I, orientîndu-ne după cât a fost publicat pînă în prezent, se pare că se vor reduce la număr. Iar, dacă-și va păstra ritmul de apariție de pînă acum ¹, în anul viitor va trebui să mai apară un volum. Primul în ordine cronologică dintre atlasele regionale românești, *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, a ajuns pînă în prezent a volumul al treilea ². Prin încheierea publicării materialelor din amîndouă aceste atlase și prin începerea, probabil nu prea întîrziată, a apariției primelor volume din celelalte atlase regionale Banat, Transilvania, Crișana, Moldova și Bucovina, Muntenia și Dobrogea), majoritatea în

¹ Primul volum a apărut în 1969, iar al doilea în 1971.

² Volumele I, II și III din *NALR—Olt.*, publicate, sub conducerea lui Boris Cazacu, de fr. Teofil Teaha, Ion Ionică și dr. Valeriu Rusu, au apărut în anii 1968, 1970 și 1974.

faze avansate ale redactării, geografia lingvistică românească va avea la îndemână lucrări de bază, a căror importanță nu poate fi precizată în întregime de pe acum.

2. Publicarea materialului din toate atlasele lingvistice regionale românești se face, într-o selecție a datelor cartografiate proprie pentru fiecare în parte, pe sfere semantice. ALRR — Mar. ajunsese, în acest fel, la sfârșitul volumului al II-lea, odată cu harta nr. 537, la epuizarea primelor 8 capitole ale chestionarului general și la publicarea unei părți din cel de-al nouălea din *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român*³. S-a respectat în primele două volume⁴ aproape întru totul înșiruirea sferelor semantice din *Chestionar*, cu excepția unei inversiuni la sfârșitul celui de-al doilea volum, unde, după capitolul 7 — *ċinepa (prelucrarea ei)* — s-a sărit peste cel de-al optulea și s-au publicat părțile privitoare la „hrană” din capitolul 9 (*Hrană, îmbrăcăminte, încălțăminte*). S-a considerat, probabil, că sfera semantică a chestiunilor cuprinse în această parte este mai apropiată de cele din capitolele 1—7 decât sfera semantică din capitolul 8. (Vezi însă și explicațiile privind împărțirea chestionarului între cei trei anchetatori, în *Introducere*, la vol. I.) Întrerupându-se, deci, volumul al II-lea după publicarea hărților privitoare la „hrană”, ne-am aștepta ca volumul al III-lea să continue cu chestiunile care privesc „îmbrăcămintea și încălțăminte”, la fel de apropiate de sferele semantice anterioare ca și „hrana”. Acest volum însă cuprinde, în ordine, următoarele capitole : I. *Pădurea (flora și fauna ei)*, *vinătoare, pescuit* ; J. *Îmbrăcămintea, încălțăminte* ; K. *Timpul, fenomene atmosferice* ; L. *Terenul, relieful* ; M. *Șeala, armata, administrația* ; N. *Meserii, comerț* ; O. *Diverse* ; *Chestionare speciale*. P. *Agricultura*.⁵ Din cele 785 de chestiuni cte sînt cuprinse în *Chestionar* la aceste capitole, pentru acest volum au fost cartografiate 333 de hărți (de la 538 la 870), restul urmînd a fi publicate fie în capitolul de gramatică din volumul următor, fie ca material necartografiat. În afară de aceste hărți, volumul mai cuprinde o foarte utilă parte introductivă, în care sînt incluse, la fel ca în celelalte două volume anterioare, un *Indice alfabetic al cuvintelor-titlu* (p. V—VII), un *Indice alfabetic al termenilor cuprinși în hărți* (p. X—XXIV) (inovație a ALRR — Mar., foarte binevenită, care ar trebui, în continuare, urmată de toate celelalte atlase regionale românești), *Correspondențele hărților dintre ALRR — Mar. și NALR — Olt.* (p. XXV—XXVI), *Titlul hărților și corespondențele dintre ALRR — Mar. și alte atlase lingvistice romanice* (p. XXVII—XXXV), precum și o listă de *Abrevieri* (p. XXXVII). Două *Anexe* (*Transcrierea fonetică și cîteva hărți de lucru*) încheie volumul.

3. Acest volum, astfel structurat, cuprinde un foarte bogat material lingvistic caracteristic vorbirii obișnuite a informatorilor anchetați. Valoarea lui este garantată și mai mult de apli-

³ Cf. FD, V, 1963, p. 158—271.

⁴ Volumul I cuprinde : A. *Corpul omenesc (părțile corpului, boli, însușiri fizice și morale)* ; B. *Familia (rude, naștere, căsătorie, moarte)*, iar vol. al II-lea : C. *Casa (părțile casei, mobilier, obiecte casnice)* ; D. *Curtea (mijloace de transport, animale domestice, păsări de curte)* ; E. *Agricultura și legumicultura* ; F. *Pomicultura, viticultura, apicultura* ; G. *ċinepa (prelucrarea ei)* ; H. *Hrana*.

⁵ *Chestionarul general* al NALR cuprinde și noțiunile de bază din toate meseriile, urmărind mai detaliat în *Chestionare speciale*. De aceea, vol. II și III cuprind amîndouă hărți referitoare la „agricultură”, cum vor cuprinde și vol. III și IV, referitoare la alte meserii. NALR — Olt. a lăsat toate chestiunile privind meseriile, și cele din partea generală a *Chestionarului*, să fie cartografiate împreună cu cele din partea specială, în volumele următoare. Asupra acestei diferențe dintre ALRR — Mar. și NALR — Olt., precum și asupra altor diferențe metodologice (plecînd de la înseși titlurile celor două atlase) nu ne oprim în rîndurile de față. Observații pertinente și aproape în exclusivitate juste, în această privință, s-au făcut în recenziile publicate în urma apariției primelor două volume din ALRR — Mar. și NALR — Olt., de către Romulus Todoran (în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 352—353), Rubin Udler (în „Voprosy jazykoznanija”, 1972, nr. 1, p. 142—148), Vasile Frățilă (în AUT, Seria Științe filologice, VII, 1969, p. 269—274 ; cf. și SCL, XXIII, 1972, nr. 2, p. 187—191), Ștefan Giosu (în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași”, secț. a III-a, e) Lingvistică, tomul XVII, 1971, p. 149—151).

carea consecventă a principiilor de bază ale geografiei lingvistice, atât în privința adunării materialului, a transcrierii fonetice, cât și în redactarea hărților (deosebit de scrupuloasă, cu multă minuțiozitate) sau a aparatului critic auxiliar. Despre transcrierea fonetică folosită, trebuie subliniat faptul că este foarte bine adaptată situațiilor de rostire vie care se întâlnesc pe teren. Aplicarea ei de către autorii ALRR — Mar. este în general ponderată. Impresionistă fiind, ca orice transcriere folosită la elaborarea atlaselor lingvistice, permite notarea unor diferențe de rostire ale aceluiași informator în două momente foarte apropiate, notare care presupune o deosebită finețe: cf., de ex., *prūdūh*, *prōdūhur*¹ (h. 615/223), *țilefōn*; *telefōne* (h. 729/225), *țilifon*; *țilifōne* (h. 729/222) etc.; sau notarea unui sunet intermediar destul de greu de perceput în realitatea sonoră a rostirii: *ē* (h. 646/228; etc.). În legătură cu transcrierea fonetică, mai semnalăm și notarea, în câteva cazuri, a hiatului (a căruia posibilitate de existență în rostirea populară nu toți o acceptă): *februar*¹, *februarē* (652/222, 225, 227), *căučișē* (754/235), *clae* (815/240; 823/240).

4. Nu vom întreprinde o analizare minuțioasă a acestui volum din atlas sub multiplele sale aspecte. Subliniind numai încă o dată deosebita lui valoare pentru întreaga dialectologie românească și romanică, ne vom opri pentru început la câteva observații, care nu se vor deloc critice, ci vor să fie niște simple semnalări. Într-o lucrare de asemenea proporții, care cere un foarte mare volum de muncă, multă dăruire și multe sacrificii, micile scăpări sînt de neînlăturat.

a) Unele dintre hărțile incluse în sumarul acestui volum ar fi putut fi publicate ca material necartografiat, întrucît nu cuprind fapte care să le justifice alegerea: 557 (*stejar*), 561 (*alună*), 568 (*ochese*), 576 (*lupoaleă*), 577 (*ursoaleă*), 599 (*cloară*), 605 (*buință*), 650 (*an*), 697 (*serisoare*), 701 (*tablă*), 709 (*arwă*), 721 (*permise*), 722 (*concediu*), 726 (*deputat*), 756 (*nieovală*), 773 (*vinzător*), etc.

b) În unele hărți (sau, mai bine zis, la unele puncte) lipsește singularul sau pluralul termenilor cartografiati: 543 (*tăietură*), 574 (*haltă*), 627 (*șerpar*), 800 (*coadă* (la sapă)) etc.

c) Există inconsecvențe în redactare, de la o hartă la alta, în ce privește prescurtarea formelor de după punct și virgulă. La cele mai multe hărți, silabele de dinainte de accent, identice cu cele din forma anterioară, sînt înlocuite prin linioară. În unele, însă (vezi h. 549, 551, 569, 575, 576, 583, 608, 691, 692, 694, 718, 737, 815, 838, 842 etc.), nu. Mai rar, inconsecvența se întâlnește și în cuprinsul aceleiași hărți (vezi h. 593, 640, 859, 861 etc.). În schimb, alteori se prescurtează forme care în mod corect nu ar trebui (vezi, printre altele, h. 822/236; 710/240, 226).

d) În ce privește redactarea legendelor, la care sînt introduse comentarii, cele mai multe utile, referitoare la multiple aspecte și aducînd completări necesare pentru înțelegerea și explicarea fenomenelor lingvistice, la unele hărți (vezi de ex. h. 673/229, 240 sau 236, 238; 678/224, 232 sau 221, 227, precum și 231, 235 ori 226, 240) comentariile ar fi putut fi unificate.

e) Unele dintre legendele date sub II ar trebui (după semnificațiile indicațiilor II și III din *Transcrierea fonetică*) să figureze sub III (vezi hărțile 607, 608, 619, 633, 695, 777);

f) Unii termeni nu ar fi trebuit dați în hărți (*l'ęptăr*¹ 629/226 — deoarece în legendă se precizează că se folosește în alte localități —; *moșnōj* 609/231 — întrucît are sens de „furnicar” și este dat în h. 610 (*furnicar*) —).

g) Comparînd răspunsurile de la punctul 239 din h. 609 și 610, întîlnim două forme: *mușuroi* „mușuroi de cîrțiță” și *moșnōj* „furnicar”; la fel la punctul 240: *mușnōj* în h. 610 și *moșnōj* în h. 609; este puțin probabil că între variantele fonetice citate se face o asemenea deosebire de sens;

h) unii termeni, care nu au fost dați decât la explicațiile din legendă, credem că ar fi trebuit trecuți și în hărți (cf., de ex., h. 543/233, 230, 221; 736/229);

i) este destul de obișnuit procedeul (vezi h. 580/235, 601/235; 615/234; 630/225, 230 etc.) de a se da în legende trimeri prin *Vezi nota de la* [punctul cutare], când ele ar fi putut fi unificate;

j) unele răspunsuri sau unele forme din hărți ni se par îndoielnice: *qróhol* „carieră de piatră” [?] (675/227); *stinčā* „custură (la coasă)” (836/240); *cuvjāuā* „cucuvea” (606/235 — poate fi o „haploglie grafică”); *scŕep*; *scŕepŕ* (612/232 — diferență între sg. și pl. puțin probabilă); *crarijere*; *carīčŕī* (675/222 — formă de sg. suspectă); *māisārnīā* (761/221 — puțin probabil ca al doilea *n* să fie nepalatal); **ol'ŕgc*; **ol'ŕgcurī* (846/230 — alternanță *i/l* care nu ni se pare posibilă); *copertivā* (728/222 — Probabil o scăpare la cartografiere; în *Indice*, de altfel, nu întâlnim o asemenea variantă); *t'icāu*; *t'icsāŕ* (627/224 — probabil tot o scăpare la scrierea hărților; *Indicele* consemnează forma de singular, de care ne îndoim, *picāu*, dar nu consemnează forma pluralului, *picsele*);

k) *Indicele alfabetic al termenilor cuprinși în hărți*, foarte necesar într-o lucrare de asemenea natură, redactat cu o deosebită grijă și aproape lipsit de greșeli, cuprinde unele scăpări care nu toate se datorează celor ce l-au întocmit, ci unele pot fi simple greșeli de tipar. Le semnalăm pe cele pe care le-am observat, gândindu-ne că acest auxiliar al volumului va fi consultat de toți cei care vor folosi atlasul: *Ceteu*, nume topic (*māgura čāl'čŕulū* 683/226), este transliterat *Čāleu* (p. XI, XVII); *hlžóc* (în sapă) 800/232 este literarizat *hlzoc* (p. XV); *hrčst* 542/227; 545/227 apare sub forma *hrest* (p. XV); în *Indice* întâlnim *punem mai grāunje* (p. XVII, XX), dar în h. 798/230, la care se face trimitere, citim *mai pūnem grāūnjā*; *prčscā* 839/227 este literarizat *prescā* (p. XX); *rānt'* 822/239 apare în *Indice* *rānt* (p. XX); *pungālu* (p. XX) apare la trimitere *piggālujčsc* 741/239; pentru *stlŕpā* (p. XXII) se trimite greșit la h. 551: cf. *stlŕpā*; *stlŕpe* 552/222; *t'čŕš* 542/235 este transliterat *terš* (p. XXII);

l) Mai semnalăm și alte două scăpări (de tipar): *smincerī* — corect: *semincerī* —, p. XXXIV și *zurzurai* — corect: *zurzurei* — p. XXIV, precum și o greșeală de scriere în h. 582/223: *cucurbéle* pentru *cucurbélč*.

5). Materialul cuprins în acest volum din ALRR — *Mar.* este, așa cum s-a spus, de o „valoare excepțională” * pentru cunoașterea graiurilor vorbite în această zonă și, implicit, pentru a răspunde la întrebarea dacă zona în discuție formează sau nu o subunitate dialectală distinctă în cadrul dialectului dacoromân. Sintem de părere că marea majoritate a particularităților esențiale, care au fost reliefate ca individualizatoare pentru cel de-al cincilea subdialect dacoromân, cel maramureșean⁷, rezistă și comparației cu faptele din ALRR — *Mar.*⁸. Cu toate acestea, credem că un răspuns definitiv nu va putea fi convingător decât după apariția atlaselor Transilvaniei, Crișanei și Moldovei, zone limitrofe celei maramureșene, pentru a se putea opune

* Cf. V. Frățilă, în SCL, XXIII, 1972, nr. 2, p. 187.

⁷ Cf., în special, Romulus Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 38—50; idem, *Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne*, în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 43—73; Ion Pătruț, *Contribuția graiurilor slave și maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, în CL, III, 1958, p. 63—74; Valeriu Rusu, *Contribuții la descrierea graiurilor dacoromâne (pe baza ALR II₂, vol. III)*, în FD, V, 1963; p. 83—107; Ștefan Giosu, *Subdialectul maramureșean*, în „Studii și cercetări științifice” (Iași), XIV, 1963, nr. 1; vezi și critica unora dintre aceste particularități la Petru Neiescu, *Cu privire la repartiția dialectală a dacoromânei*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, vol. II, București, 1971, p. 297—301; cf. și Ion Gheție, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne. Criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi*, în SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 317—346.

⁸ Pentru volumele I și II, cf. V. Frățilă, în AUT, VII, 1969, p. 270 și urm., și în SCL, XXIII, 1972, p. 187 și urm.

un mare număr de fapte din Maramureș celor din graiurile învecinate, pe baza unor criterii ferme de delimitare, în linia celor schițate de I. Gheție⁹. De aceea în continuare nu vom extrage din vol. III al ALRR — *Mar.* argumente pentru existența sau inexistența subdialectului maramureșean, ci câteva fapte de limbă interesante, care ne-au reținut atenția la o primă vedere.

a) Ca și în volumele anterioare, și aici africatele sînt în majoritate covârșitoare notate *č, ġ*, indicîndu-se, adică, pronunțarea lor foarte dură. Pentru a avea o perspectivă cît mai completă asupra comportamentului lui *[č]* și *[ġ]* în graiurile maramureșene, ar fi necesară stabilirea unei distribuții complete a pronunțării lor dure, deci și stabilirea contextului vocalic următor africanțelor. În vol. III din ALRR — *Mar.*, cele mai frecvente cazuri de notare consecventă prin *č* și *ġ* se întîlnesc atunci cînd africatele respective sînt urmate (în limba literară sau în alte subdialecte) de vocalele anterioare *[e]* sau *[i]*. În aceste cazuri, de cele mai multe ori, vocalele anterioare, din cauza caracterului dur al consoanelor precedente, se velarizează, trecînd în seria centrală. Situația aceasta nu poate fi însă generalizată și absolutizată, întrucît nici o afirmație din propozițiile anterioare nu se confirmă întru totul. În volumul în discuție, *č* și *ġ* nu sînt notați numai înainte de *[e]* sau *[i]*, ci și înainte de celelalte vocale, după cum după *[č]*, *[ġ]* (duri) nu apar exclusiv *[ă]* sau *[i]*, ci și variante ale lui *[e]*, *[i]* sau chiar *[i]*. Dăm, în continuare, o parte a faptelor care confirmă afirmația, existente în acest volum al atlasului:

[ġ] se întîlnește notat astfel și înainte de:

- *[e]*: *aġest* 679/240; *ġed'etăr¹*, 763/222, 235, 238; *minġe* 782/292;
- *[e]*: *sărgġent* 708/222;
- *[i]*: *ġineră* 719/222, 226;
- *[a]*: *vergăua* [a.] 837/226, 233;
- *[o]*: *ġos* 802/231; 863/232;
- *[u]*: *ġund'etura* [a.] 836/224, 235; *mġur¹* 782/234, 235; *ġud'ecălă* 739/221—223, 233, 235, 236, 238; *ġumată¹* 808/234; 820/234; *ġumată¹* 638/223, 224, 226, 229, 234, 237, 238, 240; *ġug* 867/221, 224, 229, 239; 868/221, 223, 224.

[č] se întîlnește astfel notat și înainte de:

- *[e]*: *čel'esc* 698/222; *măčelăr¹* 761/237; (coada)-*mbła-cē²lui* 828/227;
- *[e]*: *cončēt* 722/226; *să zlcē* 763/222;
- *[i]*: *bičicicălă* 733/234; *tălčlgă* 758/238; *brečlnăr¹* 856/240; *bračlnăr¹* 856/230;
- *[i]*: *motočicicălă* 734/221;
- *[o]*: *să-ŋ corčošădă* [sau la alte moduri și timpuri] 818/passim; *čorăpl¹* 639/221, 227, 229, 230, 237, 238; *čorăpl¹*, 639/239; *fărmăčós* 785/221, 230, 233;
- *[o]*: *čōrič* 631/221; *capl'ičōră* 797/234; *čōră* 599/passim;
- *[u]*: *čūcur¹* 631/222—227, 229; 632/225, 229, 233; *căpčur¹*, 639/240; *hopičur¹*, 782/238; *čup* 806/227, 229; *inčupă* 806/230—235, 238—240; *čucălăuu* [a.] 806/239; *čumā* 811/221, 226, 227, 230, 239, 240; *čūtă* 578/225, 229, 231, 239, 240; *lăčūhē* 811/228, 230, 235—238; *čur* 826/237; *zēčur¹* 827/239; *čūhă* 822/221, 223, 224, 226, 228—240; *būčum* 852/221, 223, 226, 240;
- *[a]*: *lmbłăčăuă* 829/226; *stnčăuă* [a.] 837/224; *cočăn* 807/239; 809/221, 223, 227, 228, 231, 240; *čără* 808/238; *p²orčăn* 809/232—236, 238; *čarnădlă* 693/233; *hučăg* 542/225, 231, 233, 239, 240.

b) Rotacisme propriu-zise nu se întîlnesc notate nici în acest volum. Avem, însă, unele probe indirecte, între care trebuie să trecem în primul rînd formele hipercorecte *lučăfan* 662/222, 225, 230—239; *zēzin* „viezur” 579/235; *zēzun* 584/235; *minl¹oc* 542/226, *minl¹ă* 542/231; *minl¹-*

⁹ În *art. cit.*; vezi în special p. 321—333.

ică 542/238, muștnoî 580/232, 235; 797/238; moștnoî 580/233; 797/221, 222¹⁰; zneundr 543/230; l'ingundrî 750/238, 234—236¹¹. Deși majoritatea lingviștilor le consideră *accident fonetice*, credem că și forme ca *grind'ire* 669/232, 236, 238; 670/238; *verinșă* 608/226, precum și păstrarea lui *r* etimologic în *serin*, *serina*, *inserina* 664/*passim*, în apariție sint strîns legată de procesul de rotacizare¹².

e) Forma *gîgîlărî* 767/237, dacă nu este un fapt de idiolect, poate fi explicată fie printr-o asimilare, din *ged'elăr*, fie printr-o derivare de la **geget*¹³.

d) *ă* protonic > *a* nu este notat consecvent în Maramureș. În atlas îl întâlnim mai ales în sud-est (punctele 233—238) și, mai rar, în nord-vest (227)¹⁴.

e) Interesante sînt fonetismele *șiréid* 569/227; *ștréit* 569/223; *créitlă* 702/223—228, 232, 239, 240; [V] *gézâș* 735/227; *kéiffia* [a.] 784/223. Probabil apariția lui *i* după *é* se explică prin pronunțarea mai lungă a lui *é*: un sunet mai lung este perceput ca fiind mai închis către sfîrșit, timbru care poate fi asimilat celui al lui *i*.

f) Dacă este un derivat de la *badoc*, atunci *badociș* (*badogiș*) 771/226, 227, 229 ne oferă un sufix de agent mai puțin întâlnit: *-iș*. Cuvîntul poate fi însă un împrumut din maghiară.

6. În încheiere, ALRR — *Mar.* reprezintă întru totul o reușită de prestigiu a geografiei lingvistice românești și române. Autorilor, Petru Neiescu, dr. Grigore Rusu și Ionel Stan, colaboratorilor Eugen Beltechi, Viorel Bidian și Ion Faiciuc, precum și cartografei Viorica Felecan, le sîntem datori întreaga noastră recunoștință.

Ianuarie 1974

Nicolae Mocanu

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

TEXTE DIALECTALE. MUNTENIA, I, sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973, 478 p. + XLVII p. + 1 h. + 6 pl. (Publicațiile Centrului de cercetări fonetice și dialectale al Academiei Republicii Socialiste România, Seria II, Texte și glosare, 2)

Publicat, sub conducerea profesorului Boris Cazacu, de un colectiv de cercetători cu experiență în acest domeniu¹⁵, membri ai sectorului Arhiva fonogramică a limbii române, de la Centrul de cercetări fonetice și dialectale din București, volumul de texte dialectale din Muntenia (*TD. Munt. I*) este, după *TD. Ol.*, al doilea din seria de culegeri de texte menite „să completeze datele consemnate prin Atlasele lingvistice regionale” și „să permită o cunoaștere mai amănunțită a stadiului de dezvoltare a graiurilor românești în perioada actuală, cînd pro-

¹⁰ Aceste ultime exemple pot fi explicate, și au fost, și prin asimilare.

¹¹ Forme care pot primi și o explicație prin disimilare.

¹² Cf. și CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 86; AUT, VII, 1969, p. 271.

¹³ Formă posibilă, pentru care cf. bân. *žézet*.

¹⁴ Vezi h. 619 (*eămașă*), în care fenomenul este notat mai rar, și, comparativ, h. 620 (*gură* (*la cămașă*)); cf., tot comparativ, h. 539 (*pădure*) și 546 (*rarîște*).

¹⁵ Vezi contribuțiile unora la realizarea volumelor: *Texte dialectale. Oltenia* [*TD. Ol.*], publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Cornelia Coșuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, 1967, și Cornelia Coșuț, Magdalena Vulpe, *Gratul din zona „Porțile de Fier” I. Texte și sintaxă*, București, 1973.

esul de nivelare a diferențelor dialectale, sub influența limbii standard, se manifestă cu o deosebită intensitate" (*Prefața*, p. XII).

Volumul, conceput așadar ca o completare a datelor *NALR—Muntenia*, a cărui rețea este de 200 de puncte, cuprinde texte selectate din 50 de localități (în care s-au efectuat și anchete pentru atlas), situate în regiunea vestică a Munteniei (v. harta, p. XLVIII), graiurile muntenesti de nord-est și cele de sud urmînd să fie reprezentate în alte două volume ce vor apărea în seria proiectată.

Textele au fost culese pe bandă de magnetofon pentru Arhiva fonogramică a limbii române², între anii 1967 și 1969, de către echipe de cîte doi, trei sau mai mulți cercetători, a căror contribuție este consemnată (prin inițiale) sub numele localității anchetate³, alături de anul culegerii materialului și de numele celui care a efectuat transcrierea fonetică. Nu se precizează unde s-au făcut înregistrările. Deducem însă din note că ele au avut loc de obicei într-un mediu în care informatorii se simțeau bine, în casa unuia dintre ei sau la o altă gazdă din sat, că erau de față, în afară de cercetători, și alți consăteni, rude, învățători etc. (v. notele de la p. 34, 223, 333, 451, 453), pe care subiectul îi cunoștea, și că au fost respectate principiile de înregistrare științifică a sunetului⁴.

Subiectele, în cea mai mare parte agricultori, au fost selecționate după principiile expuse în prefața la *TD. Oll.* (p. XIX). Din fiecare localitate s-au adunat mostre de vorbire de la cîte 6–8 informatori (de vîrste și sexe diferite), dar au fost reținute pentru publicare, cu unele excepții, texte reprezentative de la 3–4 dintre aceștia (în total, 208 informatori și 418 texte). Calculînd procentul după care sînt reprezentați în volum, în funcție de vîrstă și sex, constatăm că ponderea cea mai mare o dețin și aici informatorii bătrîni, notați cu cifrele VII și VIII, adică femeile (23,1 %) și, respectiv, bărbații (21,6 %) de peste 60 de ani, de la care s-au reținut peste 50 % din totalul textelor (VII — 30,7 %, VIII — 20,2 %). Generația de vîrstă mijlocie (V, VI = 35–45 ani) este reprezentată prin 18,8 % femei (cu 20,9 % texte) și 17,8 % bărbați (cu 15,9 % texte), cea tînă (III, IV = 18–22 de ani) prin 10,1 % tînere (cu 7,1 % texte) și 1,9 % tineri (cu 1,4 % texte), iar cea mică (I, II = 9–12 ani) prin 1,9 % fete (cu 1 % texte) și 4,8 % băieți (cu 2,8 % texte)⁵.

Se observă că: 1. volumul oglindește vorbirea tuturor generațiilor; 2. numărul textelor reținute de la tineri între 18 și 22 de ani (IV) și de la fete între 9 și 12 ani (I) este foarte mic; 3. procentul informatorilor de vîrstă medie este mai mare în comparație cu *TD. Oll.*, iar al celor de vîrstă tînă și mică, puțin mai mic; 4. exceptînd generația între 9 și 12 ani, majoritatea textelor au fost selecționate de la femei (53,9 %, cu 59,7 % texte), acestea dovedindu-se bune informatoare.

Merită remarcat faptul că lista localităților anchetate și a informatorilor (p. XVIII—XLVII) cuprinde, spre deosebire de *TD. Oll.*, date extralingvistice, interesante și utile pentru interpretarea textelor, despre localitățile anchetate (așezare, stare economică, ocupații etc.)

² Cf., pentru principii, V. Șuteu, *Arhiva fonogramică a limbii române*, în *FD*, I, 1958, p. 210–219.

³ Textele au fost transcrise de autorii volumului, după cum urmează: GG = 14 localități, PL = 10, RP = 9, MM = 8, BM = 5, MV = 4. La culegerea materialului din 3 localități a participat și Mihai Conțiu (*Prefață*, p. XII, nota 2). La realizarea volumului au mai contribuit: dr. Valeriu Rusu, șef de sector, Victorela Neagoe, cerc. št., precum și Alexandrina Petrescu, desenatoare, Gheorghiță Abălașei și Aurelian Lăzăroiu, tehnicieni (p. XV).

⁴ Cf. raportul dr. F. Hedblom (Uppsala) la congresul de la Viena (mai, 1960), apud Ludwik Zabrocki, *Le Congrès international des directeurs des archives sonores*, în „Biuletyn fonograficzny”, IV, 1961, p. 98–99.

⁵ Dăm mai jos, pentru comparație, repartitia pe vîrste, în procente, a informatorilor *TD. Oll.*: I — 7,2 %, II — 6,5 %, III — 10,2 %, V — 17,6 %, VI — 14,8 %, VII — 20,4 %, VIII — 19,4 %.

și despre fiecare informator (vîrstă, ocupație, școală, deplasări, fire, inteligență, volubilitate, dar de povestitor, stil etc.).

Materialul dialectal a fost cules atît prin convorbiri tematice cu privire la îndeletnicirile rurale, tradiții, obiceiuri etc., în scopul de a se obține segmente de vorbire comparabile, cît și prin înregistrarea unor texte libere, nedirijate, comunicate spontan de către informatori, îndeosebi înțimplări care i-au impresionat profund, amintiri etc., mult mai interesante pentru studiul particularităților graiului local. Autorii s-au străduit, pe cît posibil, să publice texte întregi, fără să elimine, ca în alte volume de acest fel, pasaje din textele mai lungi. Volumul conține și texte de la persoane care nu și-au dat seama că sînt înregistrate (p. 36—39 ș.a.) și sînt surprinse convorbiri între informatori (p. 78—85).

Criteriul de selecționare a textelor a fost, după cum subliniază prof. Boris Cazacu în prefață (p. XIV), în primul rînd, *valoarea lingvistică* a lor, oferindu-se astfel posibilitatea studierii celor mai diverse aspecte ale graiurilor înregistrate. Dar, în același timp, prin bogăția și varietatea conținutului, ele pot fi recomandate spre studiu și cercetare și etnografilor, sociologilor, psihologilor, istoricilor, folcloriștilor, scriitorilor, tuturor celor preocupați de istoria și cultura poporului român. În această privință, a conținutului, consultarea volumului este facilitată de un *Cuprins* (p. V—XI) și un *Indice tematic* (p. 475—478), judicios întocmit.

În comparație cu lucrările similare anterioare (*Graiul nostru* — 1906, 1908, *ALRT II* — 1943, *TD. Oll.* — 1967), *TD. Munt. I* aduce, în ce privește tehnica de transcriere cît mai exactă a realității fonetice și de publicare a materialului, inovații ce merită să fie urmate și de alte colective care elaborează antologii de texte populare. Nu e vorba de abandonarea sistemului de transcriere al *Atlasului lingvistic român*, preluat, aproape în întregime, și în acest volum, ci de încercarea de a reda, și mai precis decît pînă acum, procesul vorbirii în întreaga lui complexitate. Bazați pe constatarea că „pentru structurarea unui text în unități semantico-sintactice, variațiile de înălțime ale intonației sînt mai importante decît pauzele” (v. precizările preliminară la *Transcrierea fonetică*, redactate de Magdalena Vulpe, p. XVII), autorii *TD. Munt. I* au renunțat la unele semne de punctuație (punct, virgulă, punct și virgulă, linie de dialog și, în consecință, la majuscule) și au indicat limitele unităților de intonație printr-un sistem binar de bare oblice (utilizat și de alți cercetători străini în transcrierea textelor dialectale), respectiv o bară pentru a marca „limita unei unități melodice cu intonație non-terminală” și două bare pentru „limita unei unități melodice cu intonație terminală” (p. XXVII). Au fost păstrate totuși cîteva semne din ortografia tradițională (două puncte, punctele de suspensie, semnul întrebării și semnul exclamării) pentru a nota diferite nuanțe ale intonației, iar ghilimelele, pentru încadrarea vorbirii directe. Se precizează însă că sistemul acesta, adoptat din motive de ordin practic (p. XVIII), simplifică și el realitatea acustică și permite doar o notare aproximativă a intonației, filtrată prin subiectivitatea celui care transcrie.

Lista semnelor din transcrierea fonetică (p. XX—XXVII) este adaptată transcrierii de texte, înlăturîndu-se unele semne utilizate în tehnica de redactare a atlaselor. În acest sens, ar fi fost poate mai potrivit ca, în formulare, să se înlocuiască termenul „anchetatorul”, de la p. XXVI, r. 1 de jos, XXVII, r. 4 de sus și r. 4 de jos, cu „cercetătorul” sau cu alt cuvînt, deoarece nu totdeauna anchetatorul este și cel care transcrie textele. S-ar mai cere, de asemenea, formulată mai precis valoarea unor semne, pentru a se evita orice posibilitate de confuzie. Astfel, în dreptul semnului $\underset{+}{n}$, citim „nazală dentală cu ocluziune incompletă, înainte de fricative și lichide”, iar în dreptul lui $\underset{+}{n}$, „nazală dentală slăbită, urmată de oclusive dentale și de africte”, în timp ce în texte se folosește uneori și semnul $\underset{+}{n}$ înainte de africte și dentale: *bun $\underset{+}{n}$ feles* 346/29, *îo a $\underset{+}{n}$ trăi $\underset{+}{n}$* 353/6, *plî $\underset{+}{n}$ ă- $\underset{+}{n}$ lăst* 355/23 ș.a. Dincolo de aceste mărunte inconsecvențe, se cuvine apreciat efortul autorilor, dus uneori pînă la acribie (în sensul bun al cuvîntului), de a publica textele într-o transcriere fonetică de cea mai bună calitate.

Notele din subsolul paginilor aduc și ele elemente noi în tehnica de redactare a textelor. Sînt consemnate și descrise aici gesturile informatorilor (esențiale pentru comunicare), prin care

se imită forma obiectelor și ființelor despre care se relatează, poziția acestora, modul cum se realizează o lucrare; prin care se indică un obiect, locul unde se găsește acesta sau unde s-a petrecut o acțiune, dimensiunile obiectelor (direct, ori prin comparație cu alte lucruri din jur) etc.

Sînt înregistrate unele elemente de mimică, diferite reacții ale informatorilor. Se indică persoanele cărora li se adresează subiectul și întîmplările la care se referă acesta în timpul înregistrării. Se precizează ziua, luna sau ora anchetei, foarte necesare uneori pentru deplina înțelegere a textului (p. 108, 304, 317, 321, 449, 468) și se motivează unele întreruperi, ezitări, reveniri sau corectări (întreruperea înregistrării, intervenția unui consătean, sugerarea unui termen de către cineva, expresia nedumerită a feței anchelatorului etc.).

Tot în note se fac referiri la debitul (p. 130), la intensitatea și timbrul vorbirii unor informatori, precum și la alte aspecte, greu de transcris, care intervin în fluxul vorbirii (lungiri de sunete, accentuări deosebite ale unor cuvinte, modificări ale pronunțării pentru a imita diverse zgomote, vorbirea sacadată, mormăieli, fluierături, tuse etc.). Relevarea unor astfel de detalii are nu numai o importanță practică (înțelegerea textelor), ci și una teoretică, pentru lingvistica generală, pentru teoria generală a limbajului.

Cu toate acestea, textelor transcrise le scapă încă unele aspecte ale vorbirii care ar putea contribui la caracterizarea mai cuprinzătoare a specificului diferitelor graiuri. Astfel, spre exemplu, debitul vorbirii, chiar dacă se apreciază că la unii informatori este mai rapid, nu poate fi urmărit în textele publicate. Doar în volumul *Graiul din zona „Porțile de Fier”* se notează, în dreptul fiecărui text, și durata înregistrării, factor care ar putea fi luat în considerare, cu rezerve, ca medie extrasă dintr-un foarte mare număr de texte.

Dintre cuvintele mai puțin cunoscute, în notele de la subsol se dau lămuriri doar pentru unele nume proprii, în special de localități și pentru cîteva abrevieri: *adās*, *εξαπέυ* (explicat în 3 note: p. 99, 168, 327), *[lgo, pecei]* ș.a., sau forme accidentale: ex. *dormitor* pentru *vorbitor* (p. 146). În text, între paranteze drepte, se notează uneori formele întregi ale cîtorva cuvinte reduse din cauza ritmului allegro al vorbirii (ex. *yā* [= uite], *vgdtā* [= vreodată], *ča* [= zicea] ș.a.).

Ne exprimăm însă nedumerirea că în subsolul paginilor nu sînt comentați și unii termeni cu circulație mai restrînsă, regională (ex. *berbembuš* 283/3, *lispitōr* 40/17, *maralln* 10/10, *a porbotit* 13/7, *suşuāpā* 10/19, *tūgā* 428/8 etc.), cu atît mai mult cu cît textele, deși au o finalitate preponderent lingvistică, prezintă interes mai larg și vor fi consultate și de nespecialiști în dialectologie. Este adevărat că sensul unor astfel de cuvinte reiese din context, dar nu întotdeauna cu suficientă claritate. De aceea, cîteva sumare explicații, fie în josul paginii, fie în note speciale, la sfîrșitul volumului, în ordinea paginilor și a rîndurilor, cum sînt cele din *Textele dialectale* culese de Emil Petrovici (p. 317—339), ar fi fost foarte utile, chiar dacă autorii intenționează să publice un *Glosar dialectal. Muntenia*. Un asemenea glosar, necesar și el, constituie însă o lucrare independentă și, spre deosebire de cel al Olteniei, ar trebui să trimită, în cazul textelor publicate, nu numai la localitate și informator, ci și la volum, pagină și rînd, așa cum s-a procedat în lucrarea, menționată mai sus, *Graiul din zona „Porțile de fier”* (p. 315—352). Nu mai puțin util ar fi fost un indice al tuturor cuvintelor regionale, arhaice, rare etc., care prezintă abateri față de formele literare corespunzătoare, sau chiar unul al celor mai importante probleme de fonetică și morfologie din zona investigată.

Textele volumului de față permit studierea graiurilor muntenesti de vest atît sub aspect geografic (în privința palatalizării labialelor, spre exemplu, se aduc atestări noi, corectîndu-se aria cunoscută pînă în prezent după *ALR*), cît și diacronic, prin compararea formelor înregistrate aici cu cele notate, în urmă cu 30 de ani, în *ALR I* (pct. 770, 776, 780, 782, 792, 795, 803, 805, 890, 893), în *ALR II* și *ALRT II*, punctele 784 (Nucșoara, jud. Argeș) și 791 (Negreni, com. Scornictești, jud. Olt). Se poate constata astfel, de la prima vedere, că, deși mai păstrează

încă forme arhaice (ex. *plojnte* 188/16), creații locale interesante (ex. *să-l dămîncărească* 202/7, *nimezălqare* 203/23) sau expresii sugestive (*nu știu ce mîșcă* ~ *ștuturêji* 38/19), graiurile s-au îmbogățit în ultima vreme cu numeroase neologisme (ex. *dacă clîma țieste mai căldă* 34/27; *d-ezemplu depandă... după timp* 48/10, [ursul] *operă în altă parte* 61/24, *piscicile doméznice* 98/19, *parélla respectivă* 101/11, *o sérșie-ntrégăgă dă fln* 101/17, *cu ficăft-n conflicițe* 245/23 ș.a.), utilizate de toate generațiile, dar, mai corect și mai frecvent, de cea tinăără.

TD. Munt. I va permite și comparația cu materialul viitorului *Atlas lingvistic al Munteniei*, pe care-l completează, prin consemnarea unor fapte de limbă neașteptate, pe care, acesta, ca orice atlas, urmărind, în condiții de experiment, un număr limitat de cuvinte, izolate de contextul lor sociolingvistic, cu greu le-ar putea surprinde. Gradul de comparabilitate între cele două lucrări ar fi fost și mai ridicat dacă s-ar fi reținut în volum texte de la majoritatea sau chiar de la toți informatorii *NALR—Munt.*

Pentru a nu rămîne însă doar simple documente de grai, atît atlasele, cit și antologiile de texte se cer valorificate în culegeri de studii sau, după cum propunea, cu diferite ocazii, savantul Emil Petrovici, în monografiile temeinice, care să prelucraze și să interpreteze materialul dialectal cuprins în ele.

De asemenea, considerăm necesară publicarea cit mai grabnică, și după principii unitare, a volumelor de texte dialectale, anexe ale celorlalte atlase lingvistice pe regiuni care se găsesc în lucru, spre a se oferi celor interesați posibilitatea urmării unor fenomene, în special de sintaxă și stilistică, în graiurile de pe întreg teritoriul lingvistic dacoromân.

Volumul prezentat mai sus este o treaptă înspre realizarea unui asemenea deziderat și, prin înalta sa ținută științifică, se impune ca o remarcabilă realizare a dialectologiei românești.

Ianuarie 1974

I. Faiciuc

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

CORNELIA COHUȚ și MAGDALENA VULPE, *Graiul din zona „Porțile de Fier”. I. Texte. Sintaxă*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973, 393 p.

Volumul, elaborat în cadrul Grupului de cercetări complexe „Porțile de Fier” al Academiei R.S.R., cuprinde patru părți principale: introducere, texte, glosar și probleme de sintaxă.

Materialul are la bază înregistrările făcute de echipe de cercetători de la Centrul de cercetări fonetice și dialectale din București între anii 1965 și 1968, în localitățile: Dubova (com. Plavișevița), Jupalnic (orașul Orșova), Eșelnița, Ogradena (com. Eșelnița) și Plavișevița. Selectarea a fost făcută de autoare avînd în vedere, în primul rînd, valoarea textului din punct de vedere lingvistic. Astfel, au fost integrate în volum texte tematice, obținute ca răspuns la o întrebare anume a anchetatorului, și texte libere, care relatează întîmplări din viața informatorului, din sat sau legende locale. Dintre textele tematice, au fost alese acelea care completează, prin bogăția termenilor, datele obținute prin intermediul chestionarului. Păstrînd o bună proporție, autoarele au introdus în volum texte libere, care oferă cercetătorilor un bogat material de sintaxă dialectală, de stilistică, de lexic și morfologie. Textele cu caracter folcloric au fost înregistrate doar incidental, mai ales ca părți componente ale altui text.

Ordinea cronologică a înregistrărilor a fost respectată prin ordonarea în volum a localităților. Spre deosebire de textele culese din Oltenia și din Muntenia, în cadrul fiecărei locali-

tăți, ordinea informatorilor este convențională: întâi apar informatorii care au răspuns la chestionar, apoi cei de la care s-au înregistrat numai texte, în ordinea descrescândă a vârstei, indiferent de sex. Textele de la fiecare subiect sînt redate în ordinea înregistrării lor pe bandă.

Textele au fost transcrise după metoda impresionistă, cu multă rigurozitate și finețe, fiind respectată cu fidelitate desfășurarea anchetei. Astfel, au fost notate întreruperile, ezitățile, revenirile, corectările, gesturile. De asemenea, au fost semnalate, în măsura posibilităților, variațiile de intensitate, de tempo, de ritm sau intonațiile deosebite.

Sistemului de transcriere fonetică utilizat în *Atlasul lingvistic român*, care a stat la baza transcrierii textelor din volumul în discuție, i s-au adus unele completări în lista semnelor de la p. XXXVI—LXIV.

Pornind de la notarea utilizată în *Texte dialectale. Muntenia*, vol. I—III, aflate atunci în pregătire, pentru a sugera intonația, autoarele adoptă un sistem de bare oblice, renunțînd la semnele de punctuație tradiționale. Sisteme asemănătoare sînt folosite și în transcrierea altor texte dialectale, romanice și slave. Deoarece variațiile de înălțime ale intonației sînt mai importante decît pauzele în împărțirea unui text în unități semantico-sintactice, autoarele au marcat întotdeauna prin bare sfîrșitul unei unități de intonație. Astfel, au notat printr-o bară [/] limita unui contur melodic non-terminal, iar prin două bare [//], intonația specifică sfîrșitului unei comunicări. Delimitarea unităților intonaționale s-a făcut potrivit impresiei acustice subiective. Cu toate acestea, subiectivitatea în transcriere este foarte mică, deoarece practica a dovedit că un cercetător bine exersat în această direcție, cum sînt cele două autoare ale volumului, percepe aproape cu exactitate curbele melodice ale unei comunicări. Pentru nuanțarea notării, dintre semnele de punctuație s-au păstrat: semnul întrebării, semnul exclamării, două puncte și punctele de suspensie. Această notare are avantajul de a reda în scris, mult mai aproape de realitate, un text vorbit.

Glosarul cuprinde cuvinte, sensuri și expresii neincluse în principalele dicționare ale limbii române sau nesemnate ca particularități lexicale bănățene în glosarele dialectale. În felul acesta, glosarul explică termenii dialectali extrași din totalitatea înregistrărilor pe bandă de magnetofon, pentru cuvintele din textele publicate făcîndu-se trimiterea în volum, iar pentru cele nepublicate dîndu-se exemple în text. Pentru glosar, n-au fost luate în considerare cuvintele care prezintă doar particularități morfologice, ca schimbările de diateză și de declinare, formele deosebite de plural sau cele analogice de singular etc.

Capitolul cu care se încheie volumul, *Observații asupra sintaxei graiului din zona „Porțile de Fier”*, este alcătuit de Magdalena Vulpe. De la început, autoarea precizează că va lua în discuție numai particularitățile dialectale ale graiului respectiv, lăsîndu-le de o parte pe cele specifice comunicării orale în general. Problemele de sintaxă discutate sînt orînduite pe părți de vorbire. Astfel, la substantiv sînt relevate construcțiile dialectale ale genitivului, dativului și acuzativului; la pronume se constată frecvența relativului *ce* ca element introductiv al atributivelor; existența unor arhaisme în diateză, precum și utilizarea perfectului simplu cu aceleași valori ca în graiul oltenesc sînt relevate la verb; la adverb sînt discutate particularitățile de distribuție și de sens ale lui *iar* și *mai*, precum și o serie de probleme pe care le ridică elementul *do*, atît cu valoare de adverb, cît și cu valoare de prefix; la prepoziții sînt semnalate arhaicele *a<lat. ad* și *de cătră*, indicînd direcția aproximativă; la conjuncții sînt analizate pe rînd diferite conjuncții, după cum ajută la exprimarea într-un mod specific a anumitor raporturi sintactice sau au funcții speciale. Cîteva observații privind topica încheie capitolul de sintaxă, care a reușit să surprindă esențialele particularități ale graiului din zona Porților de Fier, definit ca grai de tip bănățean.

Graiul din zona „Porțile de Fier” se înscrie, alături de celelalte culegeri de texte dialectale, ca o lucrare complexă, bine organizată și deosebit de necesară pentru întregirea imaginii asupra graiurilor populare românești.

Ianuarie 1974

Sabina Teiuș

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

Studii de limbă și stil, Editura „Facla”, Timișoara, 1973 (Academia Republicii Socialiste România, Baza de cercetări științifice Timișoara, Sectorul de lingvistică) 239 p.

Recentul volum, *Studii de limbă și stil*, reprezintă debutul unei serii editoriale de lingvistică a noii edituri timișorene „Facla”. El însumează rodul parțial al activității harnicilor cercetători ai sectorului de lingvistică din cadrul Bazei de cercetări științifice din Timișoara a Academiei R. S. România. Volumul are caracterul unei culegeri de studii, compartimentate în trei secțiuni: „Stilistică și poetică” (10 contribuții), „Lexicologie” (2 contribuții), „Istoria limbii și dialectologie” (2 contribuții). Disponerea acestor preocupări variate creează reale dificultăți într-o apreciere critică a întregului conținut al culegerii. Dacă ne-am orienta după contribuțiile incluse, ar trebui să spunem că însuși titlul lucrării necesită o altă formulare, căci ponderea interesului pentru probleme de stilistică și poetică (mai bine de 2/3 din ansamblul volumului) ne îndreptățește să apreciem că avem a face cu o carte de studii de stilistică și de limbă română.

Exceptând caracterul eterogen al materialului, trebuie să recunoaștem că aportul științific al culegerii este incontestabil și de certă calitate.

Cercetările de stilistică și poetică se remarcă printr-o întinsă gamă de probleme, majoritatea lor constituind valoroase contribuții practice, de analiză aplicată la texte literare, dar, totodată, având un solid fundament teoretic. Cele care vizează îndeosebi aspectele generale ale faptelor studiate sînt apreciable sinteze ale opiniilor diverse exprimate în stilistica străină și în cea românească. Semnificativ, în această privință, este studiul Doinei Babeu, *Unele probleme ale expresivității în lumina discuțiilor actuale din lingvistica română și cehă*, ale cărui concluzii sînt ilustrative pentru încercarea autoarei de a convinge că cercetările mai noi acordă categoriei stilistice de *expresivitate* o arie mult mai extinsă, care cuprinde toate nivelele limbii, fapt ce impune „necesitatea lărgirii și aprofundării discuției în jurul aspectelor expresivității” (p. 14).

Numeroase implicații teoretice și tendința unor generalizări acceptabile caracterizează și studiul lui Crișu Dascălu, *Diminutivele în poezia română*. Cu multiple exemple, autorul demonstrează că, inițial, poezia cultă română preferă diminutivul-rimă pentru comoditatea versificației și din pricina inspirației folclorice, care devenise „o coordonată a ideologiei literare” (p. 39). Treptat, formele diminutive sînt abandonate sau evitate din cauza efectului inestetic, ele menținându-se (ca și acum) doar în virtutea unei motivări afective. Tendința realizării antitezei prin opoziții lexicale propriu-zise și nu derivate a constituit o cauză suplimentară care a determinat scăderea frecvenței diminutivelor în poezia noastră cultă.

Interesant pentru poetica generală este articolul Mariei Foartă, *Rime și metafore tautologice sau despre tautologia poetică*. Se încearcă aici o rectificare a definiției tautologiei, autoarea notînd că „tautologia e, mai degrabă, comparabilă cu o elipsă: elipsa unui șir infinit — asemeni cunoașterii — de predicate ale noțiunii” (p. 66). Într-un text poetic, tautologia nu poate fi decît efectul metaforei, căci metafora însăși este o mare tautologie, iar rimele ce i se subsumează

sînt rime tautologice (v. p. 70). Evident, un asemenea punct de vedere ar putea stîrni nedumeriri mai ales că, în același timp, este admisă  i existența tautologiei clasice, caracteristică vorbirii curente, frecvent  nt lnit  în fabulă.

Același suflu inovator în interpretarea fenomenelor expresive se degajă  i din studiul cu bogate exemplificări al prof. G. I. Tohăneanu, *Sinonimia dincolo de cuv nt*. Distinsul stilistician, care s-a impus în lingvistica românească prin cercetări deosebit de valoroase, ajunge la concluzia că sfera sinonimiei nu trebuie limitată exclusiv la vocabular. Diversele dublete fonetice, dubletele  i tripletele morfologice, construc iile sintactice echivalente ar trebui să fie interpretate drept tot at tea cazuri de sinonimie fonetică  i gramaticală. Mai mult chiar. Însăși dispunerea în pagină a unui text literar s-ar putea include în aria sinonimiei, căci  i ea este „rezultatul unei op iuni, ceea ce situează tectonica în domeniul vast al sinonimiei” (p. 135). Fire te, observa ia autorului c stig  în puterea de convingere prin exemplele ilustrative  i punctul său de vedere este tentant. Pentru a-l accepta, însă, fără rezerve, s-ar fi impus o altă definiție a sinonimiei  i o raportare la modul de interpretare a sinonimiei în stilistica altor limbi.

Restul cercetărilor din prima sec iune au un pronun at caracter aplicativ. Eugen Dorcescu semnează articolul *Observa ii asupra structurii lingvistice a metaforei în poezia lui Alexandru Philippide*, ajung nd la concluzia că, în opera poetului studiat, există metafore-implica ii (finite  i infinite, în funcție de gradul de facilitate a decodării), metafore coalescente  i structuri metaforice complexe. Cercetarea se încheie cu un paragraf privitor la analiza semantică a metaforei, care constituie o binevenită racordare a paragrafelor anterioare, unde aten ia autorului a fost reținută mai ales de structura lingvistică a principalelor tipuri de exprimare metaforică.

Articolul Paulinei Cheie, *Aspecte stilistice în „Istoria ieroglicic ” a lui Dimitrie Cantemir*, supune investiga iei doar c teva procedee stilistice din romanul lui D. Cantemir. Unele dintre ele au un evident aspect popular, iar altele sînt pur livre ti. Din păcate, cercetarea nu aprofundează structura sintactică a frazei lui Cantemir, de i acest domeniu ar prileji observații inedite. Totodată, se acordă prea mare credit influen ei bizantine asupra ren mitului cărturar moldovean (cf. p. 33), deși studiul lui E. Petrovici a demonstrat convingător (credem !) prioritatea influen ei latine savante.

Contribuția Doinei Bogdan-Dascălu, *Denota ie  i conota ie în limbajul critic al lui G. Călinescu*, pune în comparație modul de exprimare a criticului în *Istoria literaturii române de la origini p n  în prezent*  i *Istoria literaturii române — Compendiu*. Toate fenomenele semnalate sînt juste  i bine explicate. Totuși, afirmația că „din perspectiva raportului dintre disciplină  i obiect, critica este *metalimbaj*, iar din aceea a raportului dintre subiect  i obiect, critica este *limbaj*” (p. 55) nu poate fi acceptată dec t pentru criticii care sînt  i creatori literari. Privind faptele comparativ cu limbajul criticii literare  i din cultura altor popoare, în ce ne privește n-am adera la opinia că putem admite criticii literare „calitatea de a fi concomitent * tiin   și crea ie*” (p. 55). Desigur, aici este o concesie făcută criticului-scriitor. N-ar fi oare mai bine  i mai operant ca critica literară să fie *numai*  tiin  , a a cum este  i stilistica ?

Studiul prof.  t. Munteanu, *Stilistica dialogului în proza scurtă a lui I. L. Caragiale* este valoros at t prin fundamentul său teoretic cit, mai ales, prin multiplele observații ce au fost decise de analiza concretă pe text. Într-adevăr, conversa ia personajelor în schi ele lui Caragiale se bazează pe o infla ie verbală care diminuează cantitatea de informa ie (v. p. 79). „Hipertrofia dialogului” se întemeiază pe ceea ce autorul numește „informa ie deviată” (p. 79)  i pe paronimie (v. p. 80—81).

Olimpia  erban,  n *Procedee de evocare în poezia lui  t. O. Iosif*, distinge două feluri de poezie de evocare istorică : a) „evocările de atmosferă, cu un limbaj dominant liric, poezii, cele mai multe sonete, în care istoria nu e o succesiune de evenimente ci muzica unor stări vagi sau sugestie” (p. 83)  i b) „baladele, cu un limbaj dominant epic, verbal” (p. 84).  n prima categorie de crea ii poetice, principalul procedeu de evocare este *stilizarea*. Mai întotdeauna, cadrul

este șters, iar factorii stilistici principali ai exprimării sînt *epitetul*, *substantivele nearticulate* și *portretul generalizator*. În balade, poetul menține formele expresive ale speciei folclorice pe care o valorifică, procedeul stilistic esențial devenind *repetiția* „exploatăată în toate posibilitățile ei combinatorii” (p. 91). Apelul la elementele prozodice ale diferitelor creații poetice completează satisfăcător cercetarea, versificația dovedind că poetul a aderat mai mult la literatura cultă decît la cea folclorică.

Articolul Liviei Vasiliuță, *Sfera semantică a cromaticii la Ion Pillat*, încheie seria cercetărilor de stilistică și poetică. Pornind de la o bibliografie ce tratează în mod competent elemente lexicale care vizează realizarea cromaticii la alți poeți prestigioși, autoarea constată că Ion Pillat a manifestat preferințe pentru termenii cromatici moșteniți din latină. În ordine descrescîndă, sînt valorificați apoi termenii derivați pe teren românesc și cei neologici. *Albul* este culoarea principală, dovedind că poetul preferă lumina. Acest cuvînt-temă atrage după el un mare număr de derivate și de cuvinte cu conotații apropiate. De această culoare fundamentală se leagă *argintul*, *platina* și *albastrul*. *Negrul* este utilizat doar în contrast cu lumina și nu pentru faptul că ar constitui un factor de bază al paletii poetului. Prin directă referire la conținutul operei poetice, autoarea conchide, pe drept cuvînt, că „I. Pillat se numără printre scriitorii cu o amplă viziune plastică, cu o sensibilitate deschisă spre exterior” (p. 147).

Materialele primei secțiunii din volum au meritul general al unei redactări concentrate, limitate doar la esența faptelor dezbătute. Chiar dacă în această primă parte nu există o unitate tematică și nu se face apel, decît foarte rar, la metode mai noi de investigație, totuși nu se poate tăgădui nici unei contribuții temeinicia informației și finețea interpretărilor.

Sub aspectul redactării strict științifice și al documentației, credem, însă, că celelalte două secțiuni ale volumului sînt ceva mai bine realizate și mai omogene.

În secțiunea a II-a („Lexicologie”), Sergiu Drincu publică studiul *Probleme teoretice ale derivării cu prefixe în limba română*, ocupîndu-se de patru probleme importante: clasificarea prefixelor, delimitarea temei lexicale, calculul lingvistic prefixal și productivitatea formantilor prefixali. Ca proveniență, prefixele se împart în trei grupe: a) moștenite din latină, b) create pe teren românesc și c) împrumutate. Autorul împarte temele lexicale în libere și legate (ultimele clasate în trei subcategorii). La calc, se insistă îndeosebi asupra calculului lexical parțial (divizat în calc parțial prefixal și calc parțial tematic). În privința productivității prefixelor — prin care autorul înțelege „capacitatea unui prefix de a crea derivate stabile în limbă” (p. 157) —, se enunță regula că „productivitatea prefixelor este consecința raportului care se stabilește între valențele semnificative ale elementelor prefixale și suma temelor compatibile semantic cu respectivele valențe” (p. 157). În concluzie se menționează că „prefixele se caracterizează prin forță productivă și prin frecvență de întrebuițare” (p. 158).

Articolul Mariei Purdela-Sitaru, *Uzul sufixelor -anie, -enie, -eală, -oare și -ură în graiurile populare*, ilustrează afirmația că „relevarea uzului funcțional și al celui spontan, ocazional al sufixelor este deosebit de interesantă pentru studiile de formarea cuvintelor” (p. 161). Concluziile cercetării întreprinse sînt convingătoare.

În secțiunea ultimă, „Istoria limbii și dialectologie”, Francisc Király publică documentatul studiu despre *Accentul românesc și împrumuturile*, referindu-se cu precădere la accentuarea împrumuturilor lexicale din maghiară. Pe bună dreptate, cercetătorul, competent în asemenea probleme, critică lipsa unor lucrări de bază în lingvistica românească, privitoare la regulile exacte ale sistemului accentologic și menționează, argumentat, că sonoritatea este în limba română o trăsătură opozițională, iar accentul una contrastivă (v. p. 176—177). Convinge pe deplin concluzia, bazată pe un bogat material faptic, că „distanța dintre accentul celor două limbi în contact [româna și maghiara] nu este atît de mare cum se crede de obicei” (p. 193). Exploatînd diferitele calități ale fenomenelor străine, sistemul accentologic românesc a impus accentuarea cuvintelor împrumutate din maghiară mai ales în partea finală a radicalului.

Dorin Urișescu, în *Observații asupra fenomenului de preiolare în limba română*, conchide că fenomenul pe care l-a cercetat este de dată mai recentă în limba noastră, el s-a dezvoltat independent în diferitele dialecte ale limbii române și trebuie separat de formele în care lotul inițial este originar.

Respectându-se ținuta științifică de redactare, volumul la care ne-am referit se încheie prin indice de nume, indice de materii și indice de cuvinte și forme.

Apreciată în ansamblu, această culegere de cercetări conștiințioase și cu puncte de vedere cu totul noi, în multe cazuri, se cuvine să rețină atenția specialiștilor stilisticieni și lingviști. Evident, viitoarele contribuții ale cercetătorilor timișoreni vor evita neajunsul principal al acestui prim volum care constă în lipsa unității tematice, atât de necesară în asemenea culegeri de studii și articole.

Ianuarie 1974

Pompiliu Dumitrașcu
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str.Horea, 31

ȘTEFAN GIOSU, *Dimitrie Cantemir. Studiu lingvistic*, București, Editura științifică, 1973, 350 p.

De pe pozițiile unei solide și vaste documentări, scrisă în spiritul unei temeinice cercetări științifice, operând cu rigoarea specialistului bun cunoscător al istoriei limbii noastre literare și al fenomenelor de limbă, monografia lui Șt. Giosu aduce o importantă și substanțială contribuție la stabilirea locului lui Cantemir în istoria limbii române literare, reușind să elucideze unele aspecte specifice limbii cantemiriene, vag sau confuz abordate până la ea.

În capitolul introductiv sînt reliefate, printre altele, cultura și formația eruditului umanist Cantemir, stima marelui poliglot pentru limbile și culturile pe care le cunoștea profund și care, împletite cu „dulce dragostea patriii”, au născut originala sa concepție despre reforma limbii române, pe care năzuia s-o ridice la nivelul limbilor purtătoare de mari civilizații. Se relevă dintru început și înalta prețuire acordată de marele om de cultură creației populare, care va marca atât de interesant și adînc scrisul său, mai ales substanța și limba *Istoriei tero-glifice*.

Cele trei lucrări scrise în limba română (*Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea sau giudeful trupului cu sufletul*, *Istoria teroglică* și *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, ale căror particularități lingvistice fac obiectul studiului pe care-l analizăm) sînt considerate de Șt. Giosu drept documente de limbă de o însemnată valoare și, la fel de întemeiat, drept o operă fără precedent chiar și prin masivitatea ei.

Analiza aprofundată a particularităților fonetice, morfologice și lexicale ale limbii lui Cantemir constituie baza și intenția primordială a prezentei monografii. În privința metodei de lucru trebuie evidențiată capacitatea de sinteză și de confruntare a diferitelor puncte de vedere critice și analitice anterioare. Pornind de la întreaga bibliografie lingvistică despre opera lui Cantemir, Șt. Giosu își susține convingător opțiunile personale asupra unor observații sau concluzii, iar atunci cînd aduce contribuții originale, demonstrează aptitudini și îndemnare interpretativă.

Studiul monografic este conceput comparativ. Dimitrie Cantemir este pus permanent într-o documentată corelație cu înaintașii săi, dar și cu cei pe care geniul său i-a prefigurat.

Același principiu comparativ acționează și în capitolele rezervate particularităților fonetice (p. 75—118) și celor morfologice (p. 119—145), delimitând până la amănunt fiecare element specific întâlnit în limba lui Cantemir pe fundalul larg exemplificat al limbii române din epocă. Sunt consemnate, totodată, și formele corespunzătoare din textele culturii noastre mai vechi, alături de utilele precizări privind vechimea și aria de răspândire a fenomenelor discutate. Se detașează astfel, din aceste capitole, înalta conștiință a lui Cantemir despre o limbă scrisă (literară) unitară, accentuată și de grija susținută a autorului monografiei de-a releva utilizarea constantă și conștientă a unor forme fonetice corecte (care exclud particularitățile graiurilor) și chiar hipercorecte.

Pe parcursul întregii lucrări, analiza comparativă între limba celor trei opere studiate evidențiază notele distinctive, caracteristice fiecăreia dintre acestea.

Cartea lui Șt. Giosu debutează printr-un interesant capitol consacrat *Preocupărilor lingvistice în opera lui Cantemir*. Sunt analizate aici, judicios, toate ideile lingvistice din întreaga operă a lui Dimitrie Cantemir. Selecția și aprecierea lor se face cu multă atenție. Sunt subliniate preocupările de lingvistică generală: Cantemir „discută pentru prima oară la noi originea limbilor” (p. 36) și „natura cuvântului”. Eruditul umanist moldovean avea de asemenea preocupări de etimologie și onomastică. Șt. Giosu consideră, întemeiat, că „prin varietatea ideilor lingvistice din opera sa, prin îndrăzneala în explicația faptului de limbă, la care am putea adăuga și imaginația sa bogată, D. Cantemir este, fără îndoială, un precursor al lui B. P. Hasdeu” (p. 35).

O cuvenită importanță se acordă problemei originii latine a poporului și limbii române, la care Cantemir a adus o contribuție epocală prin informația sa extrem de vastă, cu o responsabilă conștiință de istoric, cu verva-i tumultuoasă și iscusita sa logică. Ar fi fost binevenit, în această privință, ca monografia să accentueze faptul că ideile lui Cantemir despre originea pur romană (chiar origine latină nobilă) vor avea în istoria culturii noastre cunoscutele rezonanțe. Școala Ardeleană va prelua de la Cantemir (desigur în alte condiții sociale și istorice), alături de purism, și argumentele continuității românilor în Dacia, „nedezruptă continuația” cum o numește Cantemir.

De o aplecată tratare beneficiază și problemele originii nord-dunărene a poporului și limbii române, la unității limbii și poporului, dincolo de recunoașterea unor diferențe dialectale.

Prin contribuțiile sale originale, prezenta monografie relevă creațiile lingvistice atât de masive și variate din opera lui Cantemir, conferindu-le, mai ales celor lexicale, o nouă accepție valorică. Tocmai de aceea ne concentrăm atenția asupra lexicului cantemirian, tratat într-un întins capitol (p. 147—239) și nu mai stăruim asupra problemelor de fonetică și morfologie prezentate în capitolele amintite mai înainte. Impresionantul lexic cantemirian este rod al savantei reforme prin care eruditul patriot voia să-și transfigureze limba maternă „brudie”, folosindu-i toate resursele și dându-i mijloacele necesare pentru a exprima cele mai abstracte noțiuni și idei. Autorul lucrării interpretează competent sursele de îmbogățire folosite: împrumuturi din limbile străine purtătoare de culturi cu mare prestigiu, traducerea cu mijloacele limbii române a unor termeni noi (calcul lingvistic), crearea unor termeni noi pornind de la alții existenți în limbă, îmbogățirea conținutului semantic al unor cuvinte românești (mai ales cu scopuri artistice).

Reforma preconizată de Cantemir trebuia să aibă la bază elementul neologic, elementul arhaic și cel popular.

În ce privește neologismele, marele savant moldovean se dovedește un adevărat vizionar: „el a vrut să dea singur limbii române ceea ce mai târziu îi va da o întreagă epocă” (p. 155). Afirmția se susține și prin sublinierea unei idei importante, întâlnite la noi pentru prima oară la D. Cantemir, anume aceea a necesității unei terminologii internaționale. Apoi, privind împrumutul direct, natura savantă și folosirea elevată a neologismelor, Cantemir este apropiat de G. Călinescu. Eruditul principe face și primele observații teoretice asupra neologismelor,

iar prin *Scara* alcătuită pentru *Istoria ieroglică* „ar putea fi considerat și primul nostru lexicograf” (p. 157).

În capitolul dedicat lexicului lui Cantemir, Șt. Giosu tratează cu atenție lexicul de origine slavă, împrumuturile poloneze, rusești, apoi, pe cele italiene, turcești, pe cele eline sau neogrecești, neologismele latine, chiar și cele cîteva cuvinte persane sau arabe, fiecare cu problemele lor deosebite. Se evidențiază apoi contribuția substanțială a lui Cantemir la îmbogățirea și fundamentarea terminologiei de: filozofie, literatură și estetică, retorică, muzică, geografie, astronomie, matematică, politică etc. Nu sînt neglijate nici procedeele de formare a unor noi cuvinte românești (mai ales derivația), în a căror analiză amănunțită specialistul își demonstrează din nou competența.

În sfîrșit, studiul lexicului cantemirian a rezolvat convingător și dificilele probleme ale identificării elementelor arhaice.

Elementului popular îi este rezervat un capitol special. Influența literaturii populare în opera lui Cantemir a fost remarcată de mulți exegeți. Șt. Giosu reia cele mai semnificative observații ale acestora și dovedește, printr-o temeinică analiză lingvistică și nu rareori stilistică, că elementul popular, departe de a fi o fantezie de pedant, este caracteristic personalității scriitorului Cantemir. Pe linia cercetării sale s-ar putea merge mai departe și afirma, fără nici o forțare de notă, că elementul popular este funciar scrisului cantemirian și organic limbii sale. Dealtfel, Șt. Giosu precizează: „Este deosebit de important să arătăm că tocmai în *Istoria ieroglică*, unde autorul este cel mai mult preocupat de «suptierea» limbii, elementele populare sînt cele mai numeroase. Aceasta este o dovadă în plus că o sursă însemnată a modelului de limbă preconizat în scrisul său era limba poporului” (p. 245).

În opera lui Cantemir sînt numeroase referiri la creația populară, la credințele și datinile poporului. Farmecul mitului și al cîntecului popular erau în cugetul și simțirea marelui cărturar. Trecute adesea prin filtrul eruditului filozof, al scriitorului savant, caracteristicile graiului popular sînt foarte frecvente în limba lui Cantemir, plină de expresii, zicale și mai ales proverbe. Cele 760 de „sentenții” care „împodobesc” *Istoria ieroglică* dovedesc un spirit aforistic creator, dar și o profundă cunoaștere a înțelepciunii populare. La multiplele surse care i-au putut sugera lui Cantemir procedeul de a-și îmbogăți fraza cu reflecții, modalitate mult apreciată în epocă, Șt. Giosu adaugă și cărțile populare. Așadar nu avem de-a face numai cu influența turcă, italiană sau grecească. Autorul monografiei discută și alte elemente populare din limba lui Cantemir: folosirea numeroaselor diminutive, a locuțiunilor și construcțiilor specifice, a unor propoziții cu formă fixă.

Se poate vorbi despre seva de prospețime și savoare a limbii studiate și în legătură cu acele pagini ce sugerează factura basmului popular; altfel spus, Cantemir are uneori seducția povestirii în cea mai autentică tradiție folclorică. Comparațiile în gen popular, acumularea învolburată de epitete și cu deosebire acele armonii folclorice care-și revarsă muzicalitatea în cadențele frazelor cantemiriene marchează stilul său cu o puternică factură populară. Ritmul poetic popular al frazei lui Cantemir este adesea însoțit de rime interioare, iarăși un procedeu tipic folcloric. În Cartea I a *Divanului* și mai ales în *Istoria ieroglică* se găsesc adevărate poezii de alură populară, din care nu lipsesc, pe alocuri, ecouri ale *Miorișei*.

Structura poetică a altor fraze cantemiriene, în maniera ritmului latin clasic, cu incantații homerice, nu atrage atenția deosebită a autorului monografiei, care se mulțumește s-o amintească în treacăt, deși acest aspect merita o atenție cu mult mai mare.

Expresivitatea originală și complexitatea stilului lui Cantemir au făcut obiectul unor valoroase cercetări stilistice (trebuie amintite mai ales cele semnate de Dragoș Moldovanu). Scopul urmărit în capitolul *Particularități de stil* din studiul lui Șt. Giosu nu este analiza stilistică amplă, ci, așa cum se precizează, concretizarea în planul lingvistic a unor efecte stilis-

tice. Dealtfel, observații în acest sens au fost inserate pe tot parcursul lucrării (p. 17, 184 etc.) și mai ales în capitolul *Elementul popular*.

Mult discutatele probleme ale sintaxei și frazei cantemiriene nu fac obiectul special al acestei cercetări. Reținem, totuși, pledoaria autorului pentru înțelegerea mai profundă a scopului patriotic urmărit de Cantemir prin reforma limbii, precum și insistența de a judeca caracterul artificial al construcțiilor sintactice în lumina acestei concepții, iar pe aceasta prin prisma epocii. Unele cercetări mai noi din acest domeniu remarcă și ceea ce s-ar putea numi o manieră umanist-clasicizantă, supusă la Cantemir unei viziuni baroce și unei ambiții retorice, care-și confirmă întru totul corespondența cu uriașa personalitate a eruditului domn moldovean.

Rămân, desigur, deschise unor alte cercetări destule puncte de vedere sau aspecte, mai ales de ordin stilistic. Nu vom recurge la completări de genul „s-ar fi putut face și...”, pentru că acestea ar fi contribuții științifice numai dacă ele s-ar realiza în studii propriu-zise. Putem adăuga, totuși, că valoarea stilistică a sinonimelor, de care Cantemir a uzat conștient (fiind unul dintre primii scriitori români în acest sens), ar fi meritat atenție, cu atât mai mult cu cât această analiză ar fi fost foarte aproape de rezultatele atât de bogate ale cercetării lui Șt. Giosu privind imbinarea elementelor regionale și arhaice cu cele savante. Citatele reproduse la nota 28 a capitolului *Elementul popular* s-ar fi pretat foarte bine unor astfel de observații. Date fiind importante implicații ale retoricii pentru limba și stilul lui Cantemir, precum și prestigiul acesteia în epocă (autorul *Istoriei ieroglifice* acorda cu deosebire acestei discipline un înțeles mai larg decât cel actual, admirația și stima sa), problema influenței retoricii ar fi meritat, de asemenea, o tratare ceva mai largă, cel puțin sub aspect teoretic. Dealtfel, trebuie subliniată și frecvența termenilor din domeniul retoricii în opera lui Cantemir.

Așa cum arătam încă de la început, studiul lingvistic semnat de Șt. Giosu este o valoroasă contribuție la exegeza operei lui Cantemir și mai ales o importantă lucrare de istorie a limbii române literare, o monografie temeinică a limbii cantemiriene și va rămâne un solid punct de referință pentru orice cercetător avizat și interesat de aceste probleme.

Noiembrie 1973

Rodica Gudea

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

TEUN A. VAN DIJK, *Some Aspects of Text Grammar*, A Study in Theoretical Linguistics and Poetics; *Janua Linguarum, Studia memoriae Nicolai van Wijk* dedicata, Series Maior, 63; Mouton, The Hague — Paris, 1972

1.1. De la început trebuie arătat că T.A. van Dijk a găsit necesară o imbinare armonioasă a celor mai variate concepte și teorii, metode de cercetare și interpretare. Vom găsi astfel în lucrare nu numai reflectarea celor mai noi rezultate obținute de teoria gramaticilor transformaționale (atât varianta interpretativă cât și cea generativă), ci și interesante referiri la concepția glosematică a lui L. Hjelmslev și la teoriile sintactice ale școlii de la Praga. Van Dijk, care a prezentat osatura concepției sale integrate anterior¹, înțelege să fie consecvent

¹ V. T. A. van Dijk, *Models for Text Grammars*, Paper contributed to section 11 of the IV-th International Congress for Logic, Methodology and Philosophy of science, Bucharest, 1971, ms.

și în această direcție. Trebuie să spunem că această concepție 'eclectică' ni se pare în acord cu rezultatele cele mai moderne ale gândirii teoretice: epistemologia modernă (și știința limbii este indisolubil legată de ea) nu poate opera monovalent; multilateralitatea obiectului de cunoscut impune o soluție multilaterală a metodicii de cercetare, ceea ce — evident — nu împietăiește asupra caracterului unitar al interpretării.

1.2. Autorul afirmă (fără a demonstra în mod suficient) că „componentul S al gramaticii T este cel puțin slab echivalent cu gramatica S tradițională, dar îi este superior în capacitatea generativă puternică, pentru că o gramatică T poate ajunge la descrieri structurale mai satisfăcătoare ale propozițiilor” (p. 11). Acest lucru trebuie să fie, însă, și demonstrat!

2.1. Van Dijk susține ideea — care începe să fie curentă în lingvistica modernă — că eforturile teoretice depuse pentru descrierea și explicarea structurilor lingvistice trebuie să se bazeze pe diferite ipoteze și puncte de vedere (v. p. 25, 161—162 și mai sus: **1.1.**); autorul consideră că în seria obiectelor lingvistice trebuie incluse și limbajele formale (în opinia noastră cercul ar trebui lărgit astfel încât să includă și sistemele semiotice neconstruite, cele arbitrar constituite). În acest context, credem că restringerea valorii de teorie a limbajului acordată *teoriei lingvistice* doar la gramaticile limbajelor formale (v. p. 313) nu este suficient justificată, pentru că — așa cum afirmă van Dijk însuși — „O teorie a limbajului [...] trebuie să justifice și manifestările actuale ale sistemului competenței” (p. 315).

2.1.1. O idee care trece ca un fir roșu prin cartea pe care o discutăm este aceea că „o teorie completă a limbajului cuprinde și o semantică formală (teorie de referință) și o pragmatică (teorie a uzului)” (p. 22; v. și p. VI, 4, 16, 23, 47 etc.).

2.1.1.1. Rostul teoriei pragmatice ar fi de a explica formal capacitatea vorbitorilor de a *utiliza* în mod adecvat textele în situații ideale (v. p. VI), dar o comparare a uzului normal cu cel perturbat ne va face să înțelegem insuficiența acestei aserțiuni. Fără îndoială acceptăm părerea lui van Dijk că, „...dacă o gramatică va include și un component pragmatic, această integrare va putea fi operată cel mai ușor în cazul unei gramatici de text” (p. 4). Van Dijk arată că Hjelmslev concepea încă în 1943 „obiectul lingvistic ca fiind o mulțime de texte în care prin segmentare și generalizare inductivă urmează să fie stabilite regularitățile gramaticii” (p. 25). Autorul lucrării discutate precizează că „structurile pragmatice includ categorii de timp și loc, indicind axele loco-temporale ale actului de vorbire” (p. 47).

2.2. Clasificarea gramaticii propusă de van Dijk (includerea unui component pragmatic în corpul gramaticii) implică și recunoașterea ideii că „Semantica lingvistică comprehensivă se preocupă în primul rând de trăsăturile formării (engl. *wellformedness*) și nu de valorile de adevăr” (p. 98).

2.3. Van Dijk elaborează un sistem de nivele teoretice: a. **TEORIA LINGVISTICĂ GENERALĂ**, care specifică forma posibilă a gramaticilor, formele posibile ale teoriilor performanței și caracterul relațiilor dintre aceste tipuri de teorii, b. **TEORII ALE PERFORMANȚEI**, care descriu sistemul care fundamentează uzul real al acestor sisteme, c. **GRAMATICA**, care descrie sistemele idealizate ale limbajelor, adică mulțimile infinite de texte și condițiile generale ale uzului lor (v. p. 316).

3.1. Autorul arată că „o gramatică serioasă va trebui (odată) să conțină aparatul formal (regulile) care modelează capacitatea vorbitorului indigen de a produce și utiliza texte la două nivele diferite: la nivelul producției/percepției lineare și la nivelul planificării generale, a programării, memorizării etc.” (p. 160—161).

3.2. În elaborarea concepției sale van Dijk pornește de la ipoteza după care „Competența noastră [...] nu este propozițională, ci textuală” (p. 3). Demonstrarea justetei acestei

ipoteze ar fi crucială, dar recunoașterea faptului că **competența** umană și cea individuală se deosebesc nu înseamnă negarea importanței teoriei gramaticii textului. Insuficient de clar formulată ni se pare și concepția autorului despre COMPETENȚĂ, pentru că el nu face distincția de mai sus (v. p. 2). Probabil ar fi posibilă (cel puțin teoretic) și o deosebire dintre competența în EMISIE și în RECEPȚIE.

3.2.1. Van Dijk afirmă că „Un sistem sau competență a regulilor pragmatice își are propriile (ne)regularități în aplicarea concretă : enunțurile pot la rândul lor să fie utilizate, din diferite motive, în mod neadecvat” (p. 316). Aceasta ar însemna distingerea mai multor competențe (semantică, sintactică, pragmatică), ceea ce — la prima vedere — nu pare decât să complice lucrurile.

3.3. Pare insuficient tratată relația dintre regulile semantice și de lexicalizare, pentru că autorul nu este consecvent în analiza rolului componentului transformațional al gramaticii ca intermediar între componentul semantic și cel morfonologic (v. p. 10, 17 etc.).

3.4. Autorul consideră că *propoziția* ar fi o relație între perechile ordonate $\{\langle \text{NP}, \text{VP} \rangle\}$, sau de forma $S(\text{NP}, \text{VP})$, ceea ce îi permite formularea unei reguli

$$(1) \quad \text{Prop} \dashrightarrow \begin{Bmatrix} \langle \text{Pred}, \text{Arg} \rangle \\ \text{Pred}(\text{Arg}) \end{Bmatrix}$$

care pare să fie foarte interesantă.

4.1. Van Dijk arată că regulile semantice de macroformare și cele de microformare pot fi modelate de un calcul superior al predicatelor :

$$(2) \quad \varphi \dashrightarrow \Psi(\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_n),$$

unde φ — o categorie nonterminală, ψ — o categorie terminală/nonterminală, iar $\alpha_1, \dots, \alpha_n$ — o mulțime de n ($n \geq 1$) variabile (v. p. 20). Regulile și structurile de tip **macro** sînt lingvistice și se cuprind în structura de adîncime (v. p. 7; noi am preciza : în structura mai adîncă de adîncime). În acest mod se poate postula că „Structurile textuale de adîncime au un caracter esențial semantic” (p. 131) și putem arăta că **presupozițiile** fac parte din structura de adîncime a propozițiilor, fiind în același timp condiții ale valorii lor de ADEVĂR.

4.2. Fără a admite o ‘realitate psihologică’ a structurii de adîncime, ca entitate *distinctă* în procesul de generare a mesajelor reale, credem că nu se poate renunța la această categorie.

5.1. Autorul consideră că „fenomenele de suprafață ale relațiilor interpropoziționale sînt în mare măsură predictibile în termenii structurii de adîncime” (p. 8), dar aceasta nu justifică ipoteza că „Componentul de suprafață al gramaticii T nu numai specifică structurile propoziționale, ci și cele interpropoziționale” (p. 18).

6.1. Relațiile interpropoziționale determină STRUCTURA SINTACTICĂ a propozițiilor (frazelor), mai ales în ce privește relația dintre THEMA — RHEMA (v. p. 9, 109)², fără a putea fi reduse la un aspect formal (v. p. 119), legarea lor de un număr infinit de „predicate posibile” fiind greu de realizat într-o limbă naturală.

² V. P. Schweiger, J. Máthé, *K voprosu o strukturnom opisani predloženiia v russkom jazyke*, în „Slavica”, XI, 1971.

6.2.1. Afirmatia că „orice parte a reprezentării semantice a unei propoziții [...] poate deveni **THEMA** unei propoziții, **RHEMA** fiind presupusă sub forma unui antecedent” (v. p. 112) ni se pare acceptabilă doar în cazul unui subiect precis circumscris, vorbitorul neputînd să-și schimbe mesajul și presuposițiile decît în anumite condiții pragmatice.

6.2.1.1. „O presuposiție este [...] o propoziție întreagă, în timp ce **thema** ar putea fi numai o subderivare a unei asemenea presuposiții. Mai mult, **thema** este o subderivare a unei asemenea presuposiții date S_p , în timp ce o presuposiție este un membru al mulțimii de propoziții ce precedă pe S_i ” (p. 117).

7.1. Rostul componentului pragmatic propus de van Dijk ar fi să analizeze ‘actele de vorbire’. El ar trebui să definească ‘competența’ comunicativă și să elaboreze condițiile ADEC-VĂRII enunțurilor (v. p. 154). Problema este mai complicată : se pune întrebarea dacă acest component ESTE parte a GRAMATICII ca aparat natural, sau el trebuie *introdus* în gramatica (normativă, prescriptivă) a L_1 . Singurul răspuns acceptabil ni se pare primul. Dar în acest caz componentul pragmatic trebuie să fie **NU** introdus, ci **descoperit** !

8.1. Ceea ce a urmărit van Dijk în monumentală sa lucrare a fost descrierea elementelor aflate **în afara propoziției** (engl. ‘beyond the sentence’). El afirmă că „Gramatica T ne permite să tratăm aspecte importante ale sistemelor limbilor naturale, care pînă în prezent au fost considerate în afara domeniului gramaticii” (p. 2). Această gramatică presupune, după cum am văzut (v. 4.1.), o **structură textuală de adîncime**, pe care noi o legăm de **acea structură de adîncime mai adîncă** (v. și p. 130).

8.2. **TEXTUL** ca unitate de analiză permite interpretarea coerenței secvenței de propoziții în cadrul unui *mesaj organizat și unitar*, pe baza studierii legăturilor referențiale, presuposiționale etc.

8.3. Nu am avut pretenția de a prezenta această bogată în idei carte, am dorit doar să semnalăm conținutul ei, să supunem atenției lingviștilor multele și interesante sugestii ale lui T. A. van Dijk.

Iunie 1973

Paul Schweiger
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj, str. Horea, 31

AL. GRAUR, *Gramatica azi*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973, 238 p.

Cu excepția capitolului I, rezervat, sub titlul *Generalități*, tratării unor probleme ca : ce este limba, structura limbii, evoluția limbii, limbi sintetice și limbi analitice, limba vorbită și limba scrisă, ortografia, limbă, dialect, grai, limba literară, lingvistică istorică și lingvistică descriptivă, recenta carte a acad. Al. Graur cuprinde principalele capitole din morfologia (p. 42–172) și sintaxa (p. 173–230) limbii române. Și totuși se deosebește de gramaticile obișnuite.

1. Deosebirea o reflectă însăși expunerea. Autorul nu și-a propus să prezinte în toate amănuntele sistemul tuturor formelor morfologice sau să epuizeze mijloacele de organizare

a cuvintelor în unități sintactice, structurările sintactice de diferite tipuri. În schimb, oferă altceva. Prin explicațiile clare date la diverse categorii gramaticale face ca cititorul să vadă mai bine locul și rolul acestora în limbă. Astfel, citind partea introductivă (p. 74–75) la capitolul *Numeralul*, întreaga problematică a acestei părți de vorbire contestate devine mai clară.

2. Spre deosebire de gramaticile obișnuite, care prezintă stadiul actual al limbii, dându-și descrierea, oferind paradigmele etc., *Gramatica azi* oferă mult mai mult pentru cei care vor să pătrundă în viața limbii. Nu este un instantaneu static despre gramatica limbii române. Prin retrospecțiuni scurte se deschide înaintea cititorului calea parcursă de diferite categorii gramaticale până când au ajuns la noi. Ar fi greu să inserăm aici aceste pasaje economico-redactate. Trebuie să ne mulțumim numai cu câteva trimiteri. Fără un efort deosebit, poate să cîștige cunoștințe solide despre evoluția genurilor gramaticale de la limba indo-europeană primitivă până azi cel care citește rîndurile acad. Al. Graur despre această categorie gramaticală (p. 40–42). Am putea să ne referim la cele în legătură cu adjectivul (p. 62–64), cu articolul (p. 85–86), cu dezordinea primitivă și sistematizarea formelor verbale (p. 132–137), cu ordinea cuvintelor (p. 223) ș.a.

3. În *Gramatica azi* cititorul nu află informații numai privind istoricul unor categorii gramaticale, ci și despre dinamica limbii. Gramatica este un compartiment relativ stabil al limbii, dar nu este neschimbător. Modificările survenite în lexic sînt observabile. Ele apar de multe ori odată cu lucrurile noi în viața cotidiană, în tehnică, știință, cu schimbările din viața socială, economico-politică, culturală etc. Modificările în sistemul gramatical sînt mai lente. Uneori sîntem tentați ca o nouă formă morfologică să o considerăm greșită, deși este vorba despre mutații pertinente. Autorul consemnează multe astfel de tendințe, de inovații. Iată câteva dintre acestea. Se constată nu numai o stagnare, dar chiar un regres al genului neutru. Spre deosebire de procesul din trecut, „numeroase substantive neînsuflețite, recent împrumutate, au fost menținute la masculin ca în limba de origine (*metru, pol*). Mai mult decît atîta, unele, care fuseseră încadrate la neutru, au căpătat o variantă masculină (*centru/centri* etc.). Astăzi neutrul este în general în scădere. Îndreptarul și gramatica oficială au încercat să impună la multe neologisme pluralul de tip neutru, dar specialiștii în diferite științe nu dau ascultare. La mulți termeni noi nici nu se mai pune problema (*izotopi, cromozomi* etc.)” (p. 42). Pe neobservate are loc o evoluție a prepozițiilor: „[...] tot felul de construcții tradiționale sînt părăsite în favoarea unora noi [...]. În loc de *ofel de vin, haină de lînă* etc., se generalizează acum *ofel din vin, haină din lînă*” (p. 168). La cele arătate am mai putea adăuga altele, ca de exemplu folosirea formel de nominativ drept vocativ: *domnu Popescu!*, *lovărășă Ionescu!* (p. 59).

Citind în întregime cartea acad. Al. Graur ne-am dat seama de ce a socotit că e necesară o parte de noțiuni generale. Ea conține elemente de diacronie în măsura strict necesară pentru interpretarea unor fenomene de azi. Pornind de la latină, totodată indică multe elemente de dinamică a limbii, surprinzînd fenomenele cele mai semnificative pentru evoluția limbii române. *Gramatica azi* este și o lucrare teoretică, deoarece ea poate servi drept punct de plecare pentru cei care vor scruta din perspectivă istorică stadiul și direcțiile de dezvoltare ale limbii române în pragul ultimului păttrar al secolului al XX-lea.

Decembrie 1973

B. Kelemen

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Bacoviță, 21

D. MACREA, *Limba și lingvistică română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1973, 315 p.

Cartea recent apărută a profesorului D. Macrea cuprinde o suită de studii, articole și cronici privilegiate la limba română. Volumul este o continuare a lucrărilor anterioare (*Linguști și filologi români*, 1959; *Probleme de lingvistică română*, 1961; *Studii de istorie a limbii și lingvisticii române*, 1965; *Studii de lingvistică română*, 1970). Așa cum afirmă și autorul, lucrarea se adresează unor mase largi de cititori, care se interesează tot mai mult de problemele limbii române. Unele din materialele publicate în acest volum au putut fi citite în rubrica „cronica limbii” din „România literară”. De data aceasta autorul se oprește îndeosebi asupra locului limbii române între limbile romanice, asupra limbii române literare și a cultivării limbii, asupra contribuției unor personalități la dezvoltarea lingvisticii românești, ca și asupra unor probleme generale de lingvistică. Remarcăm îndeosebi studiile: *Linguști străini despre limba română*, *Preocupări de limbă în opera lui E. Lovinescu*, *Iosif Popovici, primul fonetician experimental român*, *I. Heliade Rădulescu și problemele limbii române literare*. *La 100 de ani de la naștere*. Și lucrarea de față, ca și cele anterioare, constituie un instrument de lucru util pentru studenți, cadre didactice etc., contribuind la popularizarea unor probleme și realizări ale lingvisticii românești.

Decembrie 1973

Gabriel Vasiliu

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

MARIA MANOLIU-MANEA, *Structuralismul lingvistic (Lecturi critice)*, Editura didactică și pedagogică, București, 1973, 286 p.

Maria Manoliu-Manea face, în lucrarea *Structuralismul lingvistic*, o analiză cuprinzătoare și foarte documentată structuralismului lingvistic, privit în toată complexitatea sa.

Autoarea a realizat cu mult mai mult decât și-a propus. Deși observațiile sale „pornesc de la un corpus redus de texte, selectate astfel încât să cuprindă câteva din momentele cele mai importante ale dezvoltării teoretice a structuralismului lingvistic (F. de Saussure, N. Trubețkoy, L. Hjelmslev, Roman Jakobson, L. Bloomfield, Zellig S. Harris, Noam Chomsky etc...)” și să pună în lumină câteva trăsături generale, în scopul de a-l defini alături în raport cu lingvistica anterioară (prestructurală) cît și în raport cu lingvistica nestructurală contemporană” (p. 14), lucrarea Mariei Manoliu-Manea, cum apreciază în *Prefață* și acad. Iorgu Iordan, este o călăuză bună în orientarea sigură în structuralismul lingvistic, mai mult chiar, am putea spune că în lingvistica modernă.

Se impunea chiar de la început stabilirea trăsăturilor prin care structuralismul lingvistic se opune lingvisticii nestructurale. Autoarea stabilește foarte reușit opozițiile pe baza următoarelor dimensiuni: a) Integralism/Atomism, b) Relaționism (Formal) / Substanțialism (Real), c) Pancronism/Istorism, d) Raționalism/Empirism, e) Autonomie → Integrare/Integrare → Autonomie (p. 11—14). Definirea acestor opoziții chiar în primele pagini ale lucrării este necesară, deoarece de multe ori antecedentele structuralismului pot fi identificate cu ajutorul lor.

Capitolul 1 dă o schiță istorică a structuralismului, care însă, departe de a fi o simplă sinteză, abundă în date și indicații luate direct de la sursă și care o ajută pe autoare să ne conducă pe drumul sinuos al istoriei structuralismului. Nu vom înșira aici, alături de F. de

Saussure, care a deschis un capitol nou în istoria lingvisticii, numele nici măcar al celor mai de seamă reprezentanți ai acestui curent. Trebuie să menționăm însă faptul că, pe lângă mulțimea datelor bibliografice și a unora de biografie, extrem de utile și necesare pentru prezentarea temei acestui capitol, autoarea a reușit să stabilească nu numai locul diferiților lingviști în structuralism, dar și aportul lor la fundamentarea teoretică a curentului și la răsplindirea concepției structuraliste. Nu trebuie să ne surprindă deci faptul că, alături de cele trei principale școli structuraliste, autoarea acordă cîte un subcapitol Școlilor din Rusia și Școlii Sovietice, Școlii londoneze. Tratînd gramatica generativă transformațională, o formă a structuralismului, autoarea furnizează aceeași bogăție de date ca și în paginile anterioare, menționînd și aportul lingvisticii românești la aceasta. Maria Manoliu-Manea nu este însă un simplu istoric, care consemnează direcțiile și metodele de cercetare, ci, prin aprecierile pe care le face, aduce o contribuție însemnată la clarificarea unor probleme de teorie și, prin aceasta, la cunoașterea critică a diferitelor orientări structuraliste în lingvistică. Bunăoară, în subcapitolul *Universalul înăscut*, autoarea nu trece indiferentă pe lângă constatarea discutabilă a lui N. Chomsky că gramatica transformațională generală modelează o gramatică înăscută: „Fără îndoială că posibilitatea, capacitatea de a vorbi este un atribut uman înăscut, dar a admite cu Chomsky că ne naștem cu o « schemă lingvistică » pe care o poate modela **gramatica generativă transformațională** nu este un lucru tocmai ușor de demonstrat și, în consecință, și mai greu de crezut. Rămîne ca psihologia modernă, experimentală sau/și structurală, să-și spună cuvîntul. Nu ar fi oare mai înțelept, oricum mai realist, ca — în limitele actuale ale cunoștințelor despre geneza și filogeneza limbajului, să admitem ipoteza după care « universalile lingvistice » modelează ceea ce este constant, caracteristic fenomenului « limbaj », indiferent de forma particulară pe care o îmbracă, indiferent dacă este rezultatul învățării, sau nu ?” (p. 68—69).

Atragem atenția asupra subcapitolului *Două etape sau două forme ale structuralismului lingvistic*: G.A. și G.G. Chestiuni ca analitic și sintetic, paradigmatic-sintagmatic, virtual-actual sînt probleme teoretice, a căror pătrundere este înlesnită de autoare pentru cei care vor să se inițieze (p. 71—82).

Capitolele următoare, 2. *Sistem-structură* (p. 83—97), 3. *Relate și relații* (p. 98—127), 4. *Formalizarea lingvisticii* (p. 128—155), 5. *Structură și geneză*: „Fire” și „Devenire” (p. 156—190), oferă, în continuare, aceleași informații bogate, inclusiv contribuția masivă a lingviștilor români la elucidarea unora dintre problemele lingvisticii structuraliste.

Luarea de atitudine a autoarei, la care ne-am referit și anterior, aduce de fiecare dată claritate nu numai în aprecierea teoriilor și a metodelor lingvistice, dar și în judecarea limpede a disputelor care au loc nu rareori între lingviștii structuraliști și nestructuraliști. Este foarte grăitoare în această privință mai ales partea introductivă a capitolului 6. *Teoria limbii și gramatica*. Ne mulțumim, pentru ilustrarea atitudinii autoarei, cu un citat: „Extinderea criticii făcute neogramaticilor de către structuraliști asupra întregii gramatici este o eroare de istorie a lingvisticii. Pe de altă parte însă, nu puține dintre criticile aduse structuralismului confundă intuiția, așa-zisul „simț al limbii”, cu demonstrația, ignoră principiul descrierilor echivalente, echivalează descrieri cu putere explicativă diferită. [...], neagă importanța abstracției în dezvoltarea științei” (p. 192).

Ultimul capitol, 7. „*Semiotizarea” științelor* (p. 218—242), este consacrat stabilirii locului și statutului limbii în știința semnelor, denumită de F. de Saussure semiotică. Precizările dese (cf. de ex. p. 229—230, 232—234) vădese deplina competență a autoarei în problemele tratate.

Cartea Mariei Manoliu-Manea pune, pentru prima oară în țara noastră, la îndemîna celor interesați un *Glosar de terminologie structurală* (p. 243—253), cu interpretări clare, cu corelații și indicarea sinonimiei bogate în această terminologie.

Bibliografia selectivă (p. 255--276) este o sursă de documentare certă. Această carte nu poate să lipsească de pe masa noastră de lucru.

ianuarie 1974

Titiana Suciu-Schwartz
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic, Editura științifică, București, 1973, 382 p.

Cultivarea limbii, acțiune căreia îi sînt dedicate numeroase studii și lucrări în ultimul timp, este obiectul merituasei cărți elaborate de un colectiv de lingviști clujeni condus de Vasile Breban și format din Maria Bojan, Elena Comșulea, Doina Negomireanu, Valentina Șerban și Sabina Teiuș, carte pe care ne propunem s-o prezentăm cititorilor revistei.

Autorii, bazați pe un bogat material adunat de dinșii sau preluat din articole, studii, lucrări de specialitate, din emisiunile de la radio și televiziune, discută și aduc argumente noi față de lucrările normative existente (*Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a III-a, 1971, *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, dicționare) într-o serie de chestiuni de ortografie, ortoepie, punctuație, folosire proprie a unor cuvinte etc. în cazul cărora vorbitorii comit mai frecvent greșeli. Se urmărește, în prezentarea materialului, să se facă deosebire și să fie motivat ceea ce este corect de ceea ce este greșit, exemplele date ilustrînd și ajutînd înțelegerii faptelor prezentate.

În prima parte a lucrării se aduc numeroase precizări privind formele corecte sau incorecte la aproape toate părțile de vorbire pentru cazurile în care vorbitorii ezită între o formă sau alta de singular sau de plural la anumite substantive și adjective, la încadrarea unor verbe și a flexiunii lor la o conjugare sau alta, în folosirea unei prepoziții sau a altelea într-o anumită situație etc.

După un capitol tratînd problema cuvintelor compuse urmează unul consacrat scrierii împreună sau separat a acestor cuvinte. Autorii, cu toții lexicologi, fac în acest capitol (ca și în cele privind confuziile de sens între cuvinte sau pleonasmul) fine disocieri între sensul cuvintelor compuse care se scriu împreună sau despărțit, în funcție de unitatea lor semantică și gramaticală (*demult — de mult, întrucît — într-o cît, întruna — într-una* etc.).

În capitolul despre neologisme se tratează mai ales problema adaptării acestora la fonetismul limbii române.

Utile sînt observațiile din capitolul privind acordul gramatical, din cel despre scrierea cu inițială majusculă sau din cele referitoare la despărțirea în silabe și la accentuare.

Ultimul capitol, cel privitor la folosirea semnelor de punctuație, ni se pare deosebit de valoros, mai ales în partea consacrată utilizării virgulei.

Indicele de materii și, în mod special, cel de cuvinte sînt de mare folos pentru cei care (și nu puțini considerăm că trebuie să fie aceștia!) vor consulta lucrarea.

Pe parcursul cărții autorii semnalează greșeli de exprimare în diferite lucrări și publicații și chiar în unele manuale școlare din ultimii ani.

Deși nu în prea multe cazuri, autorii consideră că la o viitoare ediție a *Îndreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație* s-ar putea aduce cîteva modificări, pentru care argumentele

ni se par convingătoare (cazuri cînd *trebuie* se acordă, deci se folosește la altă persoană decît a III-a singular, scrierea într-un cuvînt a lui *dintr-o dată*, *într-adins* și *dintr-adins* etc.).

Din păcate, s-au strecurat și cîteva regretabile greșeli într-o lucrare de asemenea natură, unele din ele preluate din lucrările normative existente. Vom semnală dintre aceste greșeli cîteva, care sperăm ca la o viitoare ediție să fie corectate. Astfel, la pagina 134 se indică scrierea numelui topic *Drumul Între Tarlale* în acest fel, prepoziția fiind scrisă și ea cu majusculă. Autorii indică scrierea orașului *Curtea-de-Argeș* cu cratimă între componentele acestui cuvînt compus (p. 133, 134, 298), dar, cînd vorbesc de scrierea numelor de monumente de artă, ortografiază *Măndstirea Curtea de Argeș* (p. 262). Adverbul *toluși* este considerat greșit conjuncție ca și *însă* și *deci* (p. 288), iar, într-o formulare ca *Pe plan economic s-au înregistrat succese remarcabile*, *pe plan* este considerată greșit locuțiune adverbială (ambele greșeli preluate din DM). Despre *contrar* autorii afirmă la p. 25 că este adverb, deși în exemplul dat are valoare de prepoziție impunînd cazul dativ substantivului următor. Dealtfel, în alt capitol (p. 106), *contrar*, ca și *conform* (despre care greșit se spune la p. 251—252 că are valoare de adverb), sînt considerate, pe drept cuvînt, prepoziții formate de la adverbe.

Autorii manifestă inconsecvență în tratarea formelor de conjunctiv de tipul *să vrie*, *să deie*, *să steie*. Astfel, *să vrie* este considerată formă regională, dar acceptă pe *să deie* alături de *să dea* și pe *să steie* alături de *să stea*, în timp ce despre *să bea* — *să beie* și *să ia* — *să ieie* nu se spune nimic. În acest caz autorii acceptă părerea *Gramaticii limbii române*, părere care diferă de cea din *Întreptar* și din DM.

Cîteva inconsecvențe apar în diferite părți ale lucrării cînd se vorbește despre locuțiuni. Ni se pare exagerată afirmația potrivit căreia „O separație între locuțiuni, pe de o parte, și adverbe, prepoziții, conjuncții compuse, pe de altă parte, nu este posibilă decît în mod cu totul aproximativ” (p. 143). Autorii spun că se scriu într-un cuvînt unele adverbe și locuțiuni adverbiale (*deasupra*, *deseard*, *desigur*, *pesemne* ș.a.) scăpînd din vedere faptul că orice locuțiune este formată obligatoriu din două sau mai multe cuvinte (p. 144), greșeala reapărînd la p. 288 unde e dată ca locuțiune conjuncțională și *așadar*. Locuțiunea prepozițională *din cauza* e numită *grupare* (p. 106), iar *cu privire la* e numită *expresie* ca și *în ceea ce privește*. Despre *ci* și din corelația *nu numai... ci* și se spune la p. 117 că este o locuțiune conjuncțională care formează al doilea termen corelativ, ca la p. 285 să se vorbească de locuțiunea conjuncțională *nu numai... ci* și.

Menționăm că în lucrare sînt și cîteva greșeli de exprimare dintre care semnalăm: „O greșeală... se înregistrează în legătură cu verbul *a aparține*...” (p. 108), folosirea prepoziției *printre* în locul lui *dintre* în „Printre lucrările... cităm...” (p. 174). Cităm, în sfîrșit, fraza greșit construită „Numirile din domeniul astronomiei..., în textele de altă natură, ... e de preferat să se utilizeze cratima...” (p. 135).

Aceste lipsuri, multe de amănunt, nu diminuează cu nimic valoarea incontestabilă a lucrării. Scopul pe care autorii și l-au propus considerăm că a fost în întregime atins.

Ianuarie 1974

Viorel Bidian

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

VICTOR V. GRECU, *Școala Ardeleană și unitatea limbii române literare*, Editura Facla, Timișoara, 1973, 139 p.

Despre Școala Ardeleană și reprezentanții ei s-a scris relativ mult în ultimul timp, fie despre o anumită personalitate, fie despre ideile acestui curent. Pe drept Victor V. Grecu afirmă, în

„Cuvînt înainte”, că „Nu va surprinde astfel faptul că multe idei, atribuite prin tradiție lui Heliade, Negruzzi, Russo sau Cipariu, au apărut și au fost exprimate mai înții de exponenții acestei școli” (p. 7).

Ideile expuse în cartea pe care o prezentăm sînt în general cunoscute, meritul autorului este acela că sintetizează și adună într-un tot concepția Școlii Ardelene privitoare la unitatea limbii române literare. Primele două capitole (*Interesul pentru unitatea limbii române literare și situația Transilvaniei în epoca Școlii Ardelene și Conștiința națională și lingvistică a Școlii Ardelene*) demonstrează cu argumente convingătoare „specificul românesc” al activității iluministe din Transilvania.

În următoarele capitole se analizează „mijloacele” și „domeniile” de realizare a unității limbii române literare, preocupare de prim ordin a intelectualității românești din Ardeal, care se va perpetua și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Printre acuzele aduse reprezentanților Școlii Ardelene a fost intenția purificării limbii. Autorul cărții explică cauza și scopul „purismului” preconizat de Samuil Micu, Petru Maior și Gheorghe Șincai: „Acesta era menit să răspundă atît țelurilor lingvistice cît și celor politice. [...] Credința în cultivarea limbii și unificarea limbii prin intermediul purismului avea o solidă fundamentare din punct de vedere teoretic în filozofia raționalistă a timpului” (p. 58—59). Este știut că urmarea purismului pe planul ortografiei a fost etimologismul, la acesta adăugîndu-se și politica împrumuturilor în limbă. Importanța acestei activități este bine argumentată, autorul împărtășind ideea lui D. Macrea, anume că Școala Ardeleană a pus temelia științifică a conștiinței și unității noastre politice și lingvistice.

Cartea este gîndită didactic, încercînd să fie o sinteză de interpretări a ideii de unitate a limbii române literare la Școala Ardeleană. Nu ar fi fost rău să mai fi existat un capitol privitor la influența concepțiilor Școlii Ardelene în această problemă asupra succesorilor, mai ales că autorul enunță ideea că aceștia au fost cei care au deformat și exagerat principiile curentului analizat. Trebuie făcută remarcă că nu toți succesorii au „exagerat” sau „deformat” în egală măsură, unii menținîndu-se pe o linie echilibrată, aducînd contribuții valoroase la dezvoltarea limbii române literare. Capitolul de care aminteam ar fi dat un plus cărții lui Victor Grecu, mai ales că problema unității limbii este o problemă de ansamblu a culturii românești, cu multiple aspecte, unde Școala Ardeleană constituie un moment de mare însemnătate și pentru celelalte provincii istorice, prin influența pe care a exercitat-o.

Victor V. Grecu folosește o bibliografie bogată; de multe ori însă autorul nu a apelat la sursa originală (și aceasta mai ales în cazul lucrărilor aparținînd Școlii Ardelene!; vezi notele: 48, 65, 227, 261, 273, 288 etc.), metoda avînd riscul perpetuării informației și interpretării unilaterale și, desigur, lipsite de originalitate.

În ideea unei sinteze a preocupărilor din toate provinciile istorice, care să se refere la unitatea limbii române literare, cartea lui Victor V. Grecu este de un real folos.

Decembrie 1973

Gabriel Vasiliu
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

T. P. LOMTEV, *Fonologija sovremennogo russkogo jazyka*, Moscova, 1972, 224 p.

Studiul sistemului fonologic al limbii ruse are tradiții îndelungate. Conform modului de interpretare s-au diferențiat deja două școli: Școala fonologică din Moscova și Școala fonologică din Leningrad. T. P. Lomtev, în cartea pe care o prezentăm, cu ajutorul teoriei mulțimilor,

aduce însemnate contribuții la teoriile Școlii fonologice din Moscova, îmbogățind astfel fundamentul ei teoretic și prezentînd, în general, noi aspecte în sistemul fonologic al limbii ruse. Cele cinci capitole, cît conține cartea, sînt precedate de o introducere, *Din partea autorului* (p. 3—8), în care se face o scurtă prezentare a principalelor direcții de cercetare a fonologiei.

Capitolul I^{ntîi} : *Proprietățile fundamentale ale obiectelor teoriei fonologice* (p. 9—47), avînd la bază procedee matematice, tratează obiectele sistemului fonologic, fonemele și trăsăturile lor diferențiale, care apar într-o formă mai concisă, înai bine structurată. Cu ajutorul operației de împărțire a unei mulțimi în submulțimi se stabilește ansamblul trăsăturilor diferențiale ale fonemelor consonantice ale limbii ruse. În acest caz, drept criterii de împărțire se iau categoriile fonologice cu fondul lor de mijloace articulatorii : *dur* — *moale*, *sonor* — *surd* — *sonant*, *exploziv* — *fricativ* — *neomogen* și *labial* — *dental* — *palatal* — *dorsal*. În totalitatea sa, ansamblul fonologic al limbii ruse apare, ca rezultat al celor patru operațiuni de împărțire a mulțimii de foneme consonantice, cu 12 trăsături diferențiale. Din prima împărțire a mulțimii au rezultat trăsăturile diferențiale binare : una cu caracter *dur*, alta cu caracter *moale* ; din a doua împărțire — trăsăturile ternare : cu caracter *sonor*, *surd*, *sonant* ; din a treia împărțire — trăsăturile ternare, cu caracter *exploziv*, *fricativ* și *neomogen* ; din a patra împărțire — trăsăturile diferențiale cuaternare : cu caracter *labial*, *dental*, *palatal* și *dorsal*.

Trăsăturile diferențiale ale vocalelor se stabilesc prin două operații de împărțire a mulțimii fonemelor vocalice în două submulțimi. Din prima împărțire rezultă trăsăturile diferențiale ternare, dintre care prima are un caracter *închis*, a doua — unul *intermediar*, iar a treia — unul *deschis*. Din a doua împărțire rezultă trăsăturile diferențiale binare : una cu caracter *nelabializat*, iar cealaltă cu caracter *labializat*.

Tot în capitolul I^{ntîi} se rezolvă și problema inventarului fonematic al limbii ruse (se stabilesc 37 foneme consonantice și 5 foneme vocalice), se stabilesc procedeele modelării fiecărui fonem în parte după metoda constructivă (modelul fiecărui fonem consonantic conține cîte patru trăsături diferențiale, iar modelul fonemului vocalic cîte două trăsături diferențiale).

În capitolul al doilea : *Pozițiile fonemelor în limba rusă contemporană* (p. 48—117), se scoate în evidență caracterul diverselor poziții de manifestare a fonemelor, se interpretează statutul fonologic al trăsăturilor diferențiale ale fonemelor și se examinează categoria de poziții în care sînt analizate însușirile materiale ale fonemelor. Ținîndu-se seama de caracterul constant sau variabil al trăsăturilor fonemelor în cadrul categoriilor poziționale, precum și de natura lor, se stabilesc două tipuri de poziții : 1. *poziții primare*, în care nu se manifestă raporturi de implicație, și 2. *poziții derivate*, cu rol de operatori, în care se manifestă raporturile de implicație între trăsături.

Analiza în cadrul celei de-a doua categorii de poziții se bazează pe examinarea proprietăților numerice ale trăsăturilor diferențiale, a raporturilor conjunctive sau disjunctive dintre ele. Deși operațiunea apare destul de complexă, merită să fie subliniată rigurozitatea calificării diverselor obiecte fonologice în calitatea lor de *invariațiuni*, *varianți* și *varietăți*. Raporturile specifice dintre acestea sînt foarte bine prezentate în tabele, care sînt superioare altor reprezentări de acest gen.

Capitolul al treilea : *Sistemul fonemelor limbii ruse contemporane* (p. 118—152), prezintă posibilitățile de clasificare a fonemelor consonantice. Remarcăm îndeosebi sistemul obținut prin intermediul operației împărțirilor consecutive în cadrul complexului trăsăturilor diferențiale. Ansamblul său prezintă un arbore logic cu patru serii de ramificații. Prima serie cuprinde trăsăturile diferențiale cu caracter *labial*, *dental*, *palatal* și *dorsal*, rezultate din operația de împărțire nr. 4, seria a doua cuprinde trăsăturile cu caracter *exploziv*, *fricativ* și *neomogen*, rezultate din operația de împărțire nr. 3 ; seria a treia cuprinde trăsăturile cu caracter *sonor*, *surd* și *sonant*, rezultate din operația de împărțire nr. 2 ; seria a patra cuprinde trăsăturile cu caracter *dur*, *moale*, rezultate din operația de împărțire nr. 1. Capetele ultimelor ramificații marchează fiecare fonem în parte cu modelul său specific exprimat printr-o formulă. Sistemul fonemelor consonan-

tice mai este conceput și ca un spațiu fonologic cu patru tipuri de compoziții : *monodimensională*, *bidimensională*, *tridimensională* și *tetradimensională*. Ultima apare extrem de complexă sub forma unei rețele multiple în care sînt înglobate nu numai fonemele reale, ci și cele virtuale.

În al patrulea capitol : *Funcțiile distinctive ale fonemelor* (p. 153—198), prin intermediul diverselor mijloace de polarizare a trăsăturilor distinctive, sînt scoase în relief tipurile de distincție. Meritul lui T. P. Lomtev este acela de a scoate în evidență o mare diversitate de posibilități prin care se disting complexele sonore ale cuvintelor, fenomen puțin tratat în literatura de specialitate.

Ultimul capitol : *Legitățile construirii lanțurilor de foneme în limba rusă contemporană* (p. 199—223), tratează o problemă care nu s-a bucurat de atenția cuvenită din partea specialiștilor.

Deși întregul studiu este original și prezintă o reală contribuție în dezvoltarea fonologiei limbii ruse și a fonologiei în general, se remarcă și unele inconsecvențe sau unele nuanțe de subiectivism. De exemplu, unele fenomene din domeniul virtualului sînt prezentate ca reale. Se afirmă că perechile de foneme *g* și *g'*, *ch* și *ch'* au valori distinctive. În limba rusă nu există cuvinte care să se deosebească prin intermediul acestor perechi de foneme. Cu toate acestea cartea reprezintă o realizare importantă și merită pe deplin atenția specialiștilor.

Iunie 1973

P. Chirilov și O. Vințeler
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

Mélanges offerts à Aurélien Sauvageot pour son soixante-quinzième anniversaire, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1972, 300 p.

Volumul constituie omagiul adus de către Asociația pentru difuzarea studiilor fino-ugrice lui Aurélien Sauvageot, inițiatorul, prin crearea, în 1931, a unei catedre la École des Langues Orientales, îndrumătorul și maestrul acestor studii în Franța.

Contribuțiile cuprinse în volum, primite din partea unor specialiști din mai multe țări, au un conținut variat ; unele tratează probleme de istorie (ca, de exemplu, *Un aspect des relations byzantino-hongrois à l'époque des Comnène* de H. Bogdán sau *Les fondements théoriques de l'absolutisme dans la Hongrie du XVIIe siècle* de J. Béranger), de istorie literară (*À propos du Kalevala en Hongrie* de J. Demény, *Endre Ady traduit par Armand Robin* de G. Kassai) și de folclor (*Gábor Mátyás folkloriste* de J. Gergely).

Cele mai numeroase studii sînt consacrate însă unor probleme de lingvistică. Articole de fonetică și fonologie semnează E. Itkonen, *À propos des voyelles réduites non arrondies de la première syllabe en tchérimisse*, și J. Lotz, *Vowel Harmony in Hungarian*. Probleme de gramatică și de derivare tratează J. Erdődi, *À propos de la question de la pluralité non-marquée de l'objet et du sujet dans quelques langues ouraliennes*, B. Kálmán, *L'expression du futur en hongrois*, J.-L. Moreau, *La corrélation du sujet et de l'objet en finnois*, K. H. Schmidt, *Flexion und Agglutination in der Entwicklung indogermanischer Sprachen*, I. N. Sebestyén, *Zur Geschichte des uralischen Abessiv-Karitivsuffixes *lta ~ *lla*.

În cîteva studii sînt dezbătute probleme de lexicologie și etimologie. G. Bárczi dă o nouă explicație în ceea ce privește forma, categoria gramaticală și semnificația cuvîntului *mind* (*À propos de mind*). L. Benkő, în *Réflexions sur la terminologie hongroise ancienne de la naviga-*

tion, se ocupă de termenii neologici maghiari *part* și *rév*, arătând că aceștia sînt împrumutați din italiană, nu din franceză sau latină, așa cum se credea. Numeroase cuvinte din domeniul navigației, comerțului, traficului monetar au intrat în maghiară (ca și în alte limbi, printre care și în română) din italiană. Menționăm de asemenea articolul *Les anciens mois hongrois* de Étienne Decaux. Astăzi ungurii folosesc pentru a desemna lunile anului terminologia internațională de origine latină. În trecut au existat mai multe serii de nume de luni autohtone; autorul se oprește asupra unei serii preponderentă în secolele XVI–XVII, cînd lunile anului erau numite după sfinții corespunzători din calendarul creștin (de ex. *Szent György hava*, *Szent Iván hava*, *Mindszent hava* etc.). L. Gáldi propune o etimologie pentru *gond* (*Hongrois gond „pensée; soin, souci”*), a cărui origine, cu toate încercările făcute anterior, rămăsese neclarificată. Autorul raportează cuvîntul la verbul *gomolyog*, „s’enrouler, se former en masses rondes; tourbillonner”, care face parte dintr-o familie de cuvinte de origine onomatopeică, și la *gömb*, „sphère, boule, globe”. Astfel, scrie el, dacă se presupune existența cuvîntului **gom*, „masse cherchant à prendre une forme ronde”, se poate deriva cu ajutorul sufixului denominal -*d*, **gom -d > gond*, al cărui sens primitiv trebuie să fi fost „petite masse cherchant à prendre une forme ronde”, din care se puteau dezvolta cu ușurință sensuri concrete și figurate, astfel : „amas, voute, ronde de fumée → pensée plus ou moins confuse, en pleine ébullition → pensée (plus ou moins obsédante) → soin, souci” (p. 90–91). Sensul „pensée” al românescului *gînd*, atestat în texte începînd din secolul al XVI-lea, constituie o dovadă importantă în sprijinul acestei reconstrucții, căci în maghiară acest sens e foarte rar atestat. În încheiere se face o paralelă cu etimologia similară propusă pentru rus. *дума* și legătura lui cu *дум*. În *Les latinismes du Codex Jókai* S. Károlyi se ocupă de prima carte maghiară scrisă, conținînd legende religioase traduse din latină. Autorul prezintă în special latinismele sintactice, rezultate mai ales din imitația servilă a textului latin. Influența limbii latine asupra limbii maghiare scrise va rămîne puternică pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

Dintre studiile de lingvistică generală amintim *Sur la parenté des langues* de Aulis J. Jokl. Pornind de la ipoteza lui A. Trombetti asupra originii comune a tuturor limbilor pămîntului, autorul insistă asupra lucrărilor lui B. Collinder, care a readus în atenția cercetătorilor teoria indo-uralică, prin lucrarea *Indo-uralisches Sprachgut*, 1934, și prin sinteza din 1965, *Hat das Uralische Verwandte?* Între uralică și indo-europeană există corespondențe mai ales pe plan fonetic, care fac ipoteza înrudirii credibilă. La o concluzie similară a ajuns J. Kuryłowicz, după care există în sistemul vocalic al indo-europenei vechi sau chiar al preindo-europenei aceeași opoziție de cantitate ca în uraliana comună. Teza uralo-altaică este acceptată într-o măsură mult mai mare în lingvistică. A. Sauvageot, în ale cărui preocupări problema înrudirii între limbi a ocupat un loc important, a ridicat, prin lucrarea *Recherches sur le vocabulaire des langues ouralo-altaïque*, Paris, 1930, gramatica comparată uralo-altaică la exigențele lingvisticii moderne. Deși în aceste probleme autorul recomandă o mare prudență, o constatare a lui B. Collinder se impune în mod deosebit, și anume aceea privitoare la marea stabilitate în toate limbile a pronumelor și a adverbilor pronominale. Studiind sistemele pronumelor în mai multe zeci de limbi europene, asiatice, africane și sud-americane de origini diverse, a putut să constate că sistemele privite în ansamblu prezintă atîtea analogii, încît această asemănare nu poate fi rezultatul hazardului, al unui împrumut sau al unei convergențe. Studiul lui Jean Perrot, *Problèmes de structure appliqués au message*, dezbate probleme de care autorul s-a mai ocupat, privind distincția între structura enunțului și cea a mesajului, iar *Notes sur la possibilité d’une analyse linguistique du signifié* de F. Simonnet e o contribuție la studiul analizei semantice prin procedeul comutației și al substituției. Studiul lui P. Vitaranta, *Fennougristik als Forschungsdisziplin in der Welt*, prezintă stadiul actual și perspectivele fino-ugristicii în lume.

Probleme de toponimie se găsesc în articolul *Éléments varègues dans la toponymie de l’Est du Golfe de Finlande* de V. Nissilä, iar de antroponimie în articolul lui B. Büky, *Identifications*

erronées des prénoms en hongrois. Ullimul furnizează detalii asupra istoriei prenumelor maghiare, asupra felului în care au fost înlocuite numele „păgine” cu nume creștine, prin latinizarea numelor de origine fino-ugrică sau turcă (*Ákos*, de ex., începând cu secolul al XV-lea devine *Achalius* etc.).

Elegantul volum editat de Academia din Budapesta, sub îngrijirea unui comitet format din J. Gergely, J.-L. Moreau, J. Perrot și J. Erdődi, din care e păcat că lipsește o bibliografie a lucrărilor lui Aurélien Sauvageot, evidențiază dezvoltarea studiilor de fino-ugrică, la care a contribuit într-o mare măsură și maestrul omagiat.

Noiembrie 1973

Ioana Anghel
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

AL VII-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL SLAVIȘTILOR

Între 21 și 27 august 1973 s-au desfășurat la Varșovia lucrările celui de-al VII-lea Congres internațional al slaviștilor. Acest eveniment științific de deosebită importanță a fost de cele mai mari proporții în istoria slavisticii : la el au luat parte 2000 de slaviști din 29 de țări, au fost prezentate 900 de rapoarte și comunicări, iar la dezbateri au luat cuvântul un mare număr de persoane.

Congresul a fost inaugurat în monumentalul Palat al culturii și științei, în cadrul unei sedințe festive, deschisă de către președintele prezidiului Comitetului internațional al slaviștilor, lingvistul polonez acad. W. Doroszewski. Au fost viu aplaudate cuvintele lui B. Havránek, care a amintit că, dintre participanții primului Congres al slaviștilor, care a avut loc în 1929 la Praga, mai sînt în viață și desfășoară activitate creatoare zece slaviști, printre care și el însuși.

Cu ocazia deschiderii congresului au fost prezentate trei rapoarte : J. Kryżanowski, cunoscutul istoric literar polonez, a vorbit despre opera lui A. Mickiewicz și A. Pușkin, lingvistul sovietic F. P. Filin a tratat problemele originii limbilor slave, iar R. Jakobson a prezentat trăsăturile comune ale poeziei slavilor.

Congresul s-a desfășurat în 5 secții : lingvistică, literatură, probleme lingvistico-literare, folclor și istorie. Tematica fiecărei secții a fost stabilită în prealabil, de aceea comunicările au putut fi axate pe principalele probleme ale slavisticii contemporane. Textul rapoartelor și comunicărilor a fost tipărit în volume aparte în țările slave și în unele țări neslave, iar rezumatele lor au fost publicate în volumul *VII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Warszawie 1973. Streszczenia referatów*.

Țara noastră a fost reprezentată la acest congres printr-un număr impunător de 34 de comunicări, care au abordat cele mai actuale și diverse probleme ale slavisticii.

Tematica fiecărei secții a fost deosebit de variată. În cadrul secției de lingvistică lucrările s-au desfășurat în șase subsecții. S-au bucurat de mare popularitate expunerile care au tratat problemele limbii slave comune și direcțiile ei de evoluție în limbile slave. În acest domeniu au fost enunțate mai multe concepții cu privire la durata și periodizarea limbii slave comune, precum și patria primitivă a slavilor. Pe baza lexicului limbii slave comune, F. P. Filin a formulat concluzia că patria primitivă a slavilor se afla pe un teritoriu acoperit cu păduri, riuri, lacuri și mlaștini, anume în regiunea situată între cursul mediu al Niprului și cursul superior și mediu al Vistulei. Lingvistul bulgar V. Georgiev a stabilit trei perioade ale limbii slave comune, susținând că ea a existat de la începutul sau mijlocul mileniului al doilea î.e.n. pînă în sec. III—IX e.n. Un argument important cu privire la durata existenței limbii slave comune îl găsim la I. Pătruț (ale cărui teze apar în volumul rezumatelor comunicărilor), care, pe baza împrumuturilor slave intrate în limba popoarelor învecinate după migrațiunea slavilor, conchide că, pînă la sfîrșitul sec. al VIII-lea — începutul sec. al IX-lea, slavii vorbeau încă o limbă unitară.

Limba slavă comună a fost analizată și sub alte aspecte : trăsăturile ei fonologice, morfologice, sintactice, precum și frazeologia ei. A reapărut problema controversată a raporturilor lin-

gvistice ballo-slave, insistându-se mai mult asupra sistemului de derivație și morfologic. Numeroase comunicări au tratat influența limbilor neslave (germanice, romane, grecești și turcice) asupra limbilor slave, precum și interferențele între limbile slave propriu-zise.

În cadrul unei subsecții aparate au fost prezentate problemele înrudirii limbilor slave în lumina dialectologiei comparate. Au fost analizate, printre altele, asemănările și deosebirile lexicale dintre dialecte aparținând diferitelor limbi slave. S. B. Bernștein a vorbit despre interferențele limbilor carpatice, militând pentru necesitatea anchetelor dialectale și toponimice, în scopul elaborării unui atlas carpatic, cuprinzând toate limbile acestei zone, indiferent de originea lor.

Numeroase comunicări s-au ocupat de trăsăturile comune ale limbilor slave în domeniul morfologiei, sintaxei și vocabularului, de ex.: evoluția structurii morfologice a limbilor slave, aspectul verbal, topica și sintaxa comparată a limbilor slave.

În afară de comunicări s-au mai desfășurat și ședințele de lucru ale comisiilor Comitetului internațional al slavistilor: Comisia *Atlasului lingvistic general slav*, Comisia de terminologie lingvistică, Comisia *Dicționarului limbii slave vechi*, Comisia de onomastică slavă, Comisia de lexicologie și lexicografie, Comisia de fonetică și fonologie a limbilor slave, Comisia de bibliografie lingvistică etc. A fost deosebit de interesantă ședința de lucru a Comisiei *Atlasului lingvistic general slav*, în care prof. R. I. Avanesov, redactorul șef, a promis că pînă la următorul congres vor apărea primele fascicule ale atlasului. În cadrul aceleiași ședințe s-a propus ca Comitetul internațional al slavistilor să examineze posibilitatea elaborării *Atlasului carpatic*. Prof. A. Weijnen din Olanda a vorbit despre perspectivele unui atlas al limbilor din Europa, ale cărui prime fascicule se vor publica peste cîțiva ani.

În cadrul plenarei congresului a fost acordat titlul de doctor honoris causa al Universității din Varșovia slavistilor proeminenți ai zilelor noastre, R. I. Avanesov din Uniunea Sovietică, H. Bielfeldt din R.D.G., P. Dinekov din Bulgaria și Z. Folejewski din Canada.

Cel de-al VII-lea Congres internațional al slavistilor a dat un puternic avînt cercetărilor de slavistică. Schimbul larg de vederi și contactele personale au contribuit la intensificarea colaborării și prieteniei între oamenii de știință din diferite țări ale lumii. Următorul congres internațional al slavistilor va avea loc peste cinci ani, în 1978, în Iugoslavia.

G. Benedek

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE PRIN SCHIMB CU PUBLICAȚIILE INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ ÎN ANII 1972–1973 *

A. CĂRȚI

- Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud-est européennes.* I–VI. 26 août – 1 septembre 1966. Sofia, 1967–1970; I – 201 p.; II – 1137 p.; III – 874 p.; IV – 889 p.; V – 687 p.; VI – 895 p.
- АЛЕКСАНДРОВА, З. Е., *Slovar' sinonimov russkogo jazyka*. Moskva, 1971, 600 p.
- Alfabeti i giuhes shqipe dhe Kongresi i Manastirit.* Tiranë, 1972, 447 p.
- ALINEI, MARIO, *Spogli elettronici dell'italiano delle origini e del duecento*. Bologna, 1971, XXII p.
- ANTAL LÁSZLÓ, CSONGOR BARNABÁS, FODOR ISTVÁN, *A világ nyelvei*. Budapest, 1970, 313 p.
- APRESZJAN, J. D., *A modern strukturális nyelvészeti elmélete és módszerei*. Budapest, 1971, 321 p.
- Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich.* Z. VIII, Cz. II. Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk, 1971, map 351–400.
- AVANESOV, R. I., *Russkoe literaturnoe proiznošenie*. Moskva, 1972, 415 p.
- Bългарска диалектологија. Прауџванија и материали.* Kniga III. Sofija, 1967, 341 p.
- BAHNER, WERNER, *Die lexikalischen Besonderheiten des frühromanischen in Südosteuropa*. Berlin, 1970, 124 p.
- BAKER, SHERIDAN, *The Practical Stylist*. New York, 1968, XVI + 144 p.
- BALÁZS, JÁNOS, *Funktionswerte der Pronominalität*. Budapest, 1973, 240 p.
- BALDINGER, KURT, *La formación de los dominios lingüísticos en la Península Ibérica*. Madrid, 1972, 476 p.
- BÁNHIDI ZOLTÁN, *A magyar sportnyelv története és jelene*. Budapest, 1971, 324 p.
- BARNES, HARRY GRINNELL, *Speech Handbook*. Prentice-Hall, 1959, 161 p.
- BATTAGLIA, SALVATORE, *Grande dizionario della lingua italiana*. I (A – balb). Torino, 1970, VI + 952 p.
- BELODED, I. K., *Leninszkaja teorija nacional'no-jazykovogo stroitel'stva v sčialističeskom obščestve*. Moskva, 1972, 213 p.
- BENKŐ LORÁND és SZÉPE GYÖRGY, *Nyelvészet és gyakorlat*. Budapest, 1971, 136 p.
- BENKŐ, LORÁND and SAMU IMRE, *The Hungarian Language*. Budapest, 1972, 379 p. + 16 fac-similes.
- BENVENISTE, ÉMILE, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*. 1–2. Paris, 1969; 1–376 p.; 2–340 p.

* Lista de cărți și reviste a fost întocmită de V. Băjănică.

- BIRJAKOVA, E. E., L. A. VOINOVA, L. L. KUTINA, *Očerki po istoričeskoj leksikologii russkogo jazyka XVIII veka*. Leningrad, 1972, 430 p.
- BOILEAU, ARMAND, *Toponymie dialectale germano-romane du nord-est de la province de Liège*. Paris, 1971, XXXIX + 462 p. + 25 p.
- Bol'saja sovetskaja enĉiklopedija*. 7 (Gogol' — debit). Moskva, 1972, 606 p.
- BORK, HANS DIETER, *Die Familie von lateinisch quaterne im romanischen*. Heidelberg, 1969, 290 p.
- BOURCIEZ, E. et J., *Phonétique française. Étude historique*. Paris, 1971, XII + 243 p.
- BRAHMER, MIECZYŚLAW, *Mélanges de littérature comparée et de philologie*. Warszawa, 1967, 592 p.
- Brandenburg-Berlinisches Wörterbuch*. I. Band, 4—6. Lief. Berlin, 1970—1972; p. 326—703.
- BUDAGOV, R. A., *Jazyk, istorija i sovremennost'*. Moskva, 1971, 299 p.
- BUJÁNSKI, JERZY RONARD, *Słownictwo teatralne w polskiej dramaturgii*. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1971, 126 p.
- BURKE, KENNETH, *A Rhetoric of Motives*. Berkeley and Los Angeles, 1969, XV + 340 p.
- CALDOGNETTO, E. MAGNO — A. ABATI — L. DOSSI, *Consonanti occlusive sorde e sonore della lingua italiana*. Bologna, 1971, 21 p.
- Capitole din istoria limbii literare moldovenești*. Redaktori: N. G. Korlăceanu, I. I. Ecko, F. S. Kotelnik. Kișinău, 1971, 294 p.
- Čeština vŕednĭ i nevŕedenĭ*. Praha, 1972, 489 p.
- Četvrtelo zasjedanie na meĖunarodnata komisija za slovenska onomastika*. Skopje, 1971, 232 p.
- CHADMAND, LORE, *Beiträge zum französischen Wortschatz der Mode*. Bonn, 1961, 142 p.
- CHANTRAINE, PIERRE, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*. A—K. Paris, 1968, XVIII + 607 p.
- CHOMSKI: *Selected Readings*. Edited by J. P. B. Allen and Paul van Buren. London, 1971, IX + 166 p.
- CLARC, PIERRE, *L'enseignement du français*. Paris, 1972, 151 p.
- A Computerized Linguistic Inventory of Early Italian (960—1321)*. Bologna, 1971, 30 p. + 22 p.
- COSERIU, EUGENIO, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart. Eine Übersicht*. Teil I: *Von der Antike bis Leibniz*. Tübingen, 1970, VI + 162 p.
- COSERIU, E., *Einführung in die Transformationelle Grammatik*. Tübingen, 1970, 76 p.
- COSERIU, E., *Einführung in die strukturelle Linguistik*. Tübingen, 1969, 157 p.
- CYSARZ, HERBERT, *Die Struktur der menschlichen Gewissheiten*. Innsbruck, 1973, 34 p.
- DEME LÁSZLÓ, *A nyelvöröl-felnötteknek*. Budapest, 1966, 147 p.
- DEME LÁSZLÓ, *Az általános nyelvészeti alapjai*. Bratislava, 1969, 242 p.
- DEMIRAJ, SHABAN, *Česhtje të sistemit emëror të gjuhës shqipe*. Tiranë, 1972, 296 p.
- DEVOTO, GIACOMO, *Avviamento alla etimologia italiana. Dizionario etimologico*. Firenze, 1968, IX + 501 p.
- DIENA, ARTURA, OZOLA, *Locījuma kategorija valodas strūctūra un sistēmā*. Riga, 1971, 172 p.
- DJUNISBEKOV, A., *Glasnye kazachskogo jazyka*. Alma-Ata, 1972, 93 p.
- DOROSZEWSKI, WITOLD, *Elementy leksykologii i semiotyki*. Warszawa, 1970, 319 p.
- DÖRRIE, HEINRICH, *Der Mythos und seine Funktion in der antiken Philosophie*. Innsbruck, 1972, 20 p.
- DÖRRIE, HEINRICH, *Ziel der Bildung — Wege der Bildung*. Innsbruck, 1972, 20 p.
- DURIŠIN, D., *Vergleichende Literaturforschung*. Berlin, 1972, 188 p.
- ELWERT, W. THEODOR, *Probleme der Semantik*. Wiesbaden, 1968, 61 p.
- Eminescu din amintirile contemporanilor*. Ediția a doua. Kișinău, 1968, 426 p.
- EMINESCU, MIHAI, *Engel und Dämon. Dichtung*. Leipzig, 1972, 280 p.
- ENGLER, WINFRIED, *Texte zur französischen Romantheorie des 19. Jahrhunderts*. Tübingen, 1970, 89 p.

- ENRIA, UMBERTO, *Lèssico ortofònico*. Firenze, 1965, 140 p.
- FILIPOWSKA, IRENA, *Le tragique de l'individu dans les romans de Roger Martin du Gard*. Poznań, 1968, 104 p.
- FISCHER-JØRGENSEN, ELI, *Form and Substance. Phonetic and Linguistic Papers*. Odense, 1971, 299 p.
- FRANČIČ, VILIM, *Dział polski w siedmiojęcznym słowniku Piotra Lodereckera z 1605 roku*. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1972, XIV + 137 p.
- GARVIN, PAUL L., *Method and Theory in Linguistics*. Haga, 1970, 336 p.
- GAUGER, HANS MARTIN, *Wort und Sprache*. Tübingen, 1970, IX + 137 p.
- GORDON, MORTON J. — HELENE H. WONG, *A Manual for Speech Improvement*. Prentice-Hall, 1961, XII + 172 p.
- GORTAN-PREMK, DARINKA, *Akuzativne sintagme bez predloga w srpskohrvatskom jeziku*. Beograd, 1971, 180 p.
- Grand Larousse de la langue française en six volumes*. I. A — CIPPE; II. CIR — ERY. Paris, 1971—1972; I—CXXVIII + 736 p.; II — pp. 737—1727.
- GREIVE, ARTUR, *Etymologische zum französischen h aspiré*. Heidelberg, 1970, 320 p.
- GREIVE, ARTUR, *Französisch Part, Partie, Parti. Wort- und Bedeutungsgeschichte*. Bonn, 1961, 173 p.
- GUIRAUD, PIERRE et PIERRE KUENTZ, *La stylistique. Lectures*. Paris, 1970, 327 p.
- GUIRAUD, PIERRE, *Essais de stylistique*. Paris, 1969, 283 p.
- GUNDA, BÉLA, *Studia ethnographica et folkloristica*. Budapest, 1971, 755 p.
- Hagyományos nyelvű — modern nyelvészeti*. Szerk. Telegdi Zsigmond. Budapest, 1972, 206 p.
- HALÁSZ ELŐD, *A német irodalom története*. I—II. Budapest, 1971. I — 466 p.; II — 628 p.
- HALÁSZ ELŐD, *Magyar-nemet szótár*. I—II. Budapest, 1970. I—LVI + 1000 p.; II — 1265 p.
- HAVRÁNEK, B. und R. FISCHER, *Deutsch-tschechische Beziehungen im Bereich der Sprache und Kultur*. II. Berlin, 1968, 180 p.
- HENSEL, GEORGE, *Theater der Zeitgenossen*. Frankfurt/M — Berlin — Wien, 1972, 374 p.
- HERCZEG, GIULIO, *Lo stile nominale in italiano*. Firenze, 1967, VI + 175 p.
- HERNÁDI, SANDOR, *Helyesen, szépen magyarul*. Budapest, 1971, 199 p.
- HJELMSLEV, LOUIS, *O základech teorie jazyka*. Praha, 1972, 154 p.
- HJELMSLEV, LOUIS, *Jazyk. Z dánštiny přeložil a pro české čtenáře upravil Miloš Dokulil*. Praha, 1971, 145 p.
- HOIJER, HARRY, *Tonkawa Texts*. Berkeley. Los Angeles. London, 1972, VI + 106 p.
- HUTÁS MAGDOLNA, R., *Az íkes ragozás állapota Révai Miklós korában*. Budapest, 1972, 142 p.
- ILIESCU, MARIA—AL. ROMAN, *Wörterbuch rumänisch-deutsch. Deutsch-rumänisch*. Leipzig, 1972, 655 p.
- IMRE SAMU, *A felsőőri nyelvjárás*. Budapest, 1971, 101 p.
- IMRE SAMU, *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest, 1971, 393 p.
- INCZEFI GÉZA, *Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata*. Budapest, 1970, 275 p.
- IZZO, HERBERT J., *Tuscan and Etruscan. The Problem of Linguistic Substratum Influence in Central Italy*. Toronto and Buffalo, 1972, 238 p.
- JIRAČEK, JIRJI, *Internacional'nye suffiksy suščestvitel'nych v sovremennom russkom jazyke*. Brno, 1971, 281, p.
- JODŁOWSKI, S. i W. TASZYCKI, *Słownik ortograficzny i powidła pisowni polskiej*. Wrocław. Warszawa. Kraków, Gdańsk, 1972, 814 p.
- JOLSUAY-FÖRGETEGNÉ, *A kézirat és a korrektúra*. Budapest, 1971, 143, p.
- KALINČENKO, A. S., *Vvodnyj kurs nemeckogo jazyka*. Charkov, 1970, 124 p.
- KALININA, E. M., *Očerki po leksikologii sovremennogo literaturnogo puštu*. Moskova, 1972, 142 p.
- Kapitole din istorija limbij literare moldovenești*. Redaktor': N. G. Korlăteanu, I. I. Ecko, F. S. Kotelnik. Kișinău, 1971, 296 p.

- KÁROLY SÁNDOR, *Általános és magyar jelentésan*. Budapest, 1970, 414 p.
- KARPLUKÓWNA, MARIA, *Regionalizmy w języku jana cervusa z tucholi*. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1971, 92 p.
- KATIČIČ, RADOŠLAV, *A Contribution to the general Theory of comparative Linguistics*. Haga, 1970, 160 p.
- KILE, N. B., *Obraznye slova nanajskogo jazyka*. Leningrad, 1973, 188 p.
- KOBILAROV-GÖTZE, GUDRUN, *Die deutschen Lehnwörter der ungarischen Gemeinsprache*. Wiesbaden, 1972, 571 p.
- KODÁLY ZOLTÁN, *A magyar népzene*. Budapest, 1971, 335 p.
- KONESKI, BLAJE, *Jazikot na makedonskata narodna poezija*. Skopje, 1971, 108 p.
- KORENCHY, ÉVA, *Iranische Lehnwörter in den obugrischen Sprachen*. Budapest, 1972, 112 p.
- KOROLENKO, I. A., *Slovar' etimologičeskich dubletov ispanskogo jazyka*. Leningrad, 1969, 114 p.
- KOŠEVAJA, I. G., *Tipologičeskie struktury jazyka*. Kiev, 1972, 234 p.
- KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, *Nyelv és lélek*. Budapest, 1971, 584 p.
- KOVÁCS, FERENC, *Linguistic Structures and linguistic Laws*. Budapest, 1971, 398 p.
- KRAMMER JENŐ, *Ödön von Horváth*. Budapest, 1971, 166 p.
- KURYŁOWICZ, JERZY, *O rozwoju kategorii gramatycznych*. Kraków, 1968, 30 p.
- LADÓ JÁNOS, *Magyar utónévkönyv*. Budapest, 1971, 256 p.
- LASKOWSKI, ROMAN, *Derywacja rzeczowników w dialektach laskich*. Cz. II. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1971, 173 p.
- LEHMANN, WINFRED P., *Einführung in die historische Linguistik*. Heidelberg, 1969, 230 p.
- LEROY, MAURICE, *Les grands courants de la linguistique moderne*. Bruxelles, 1971, IX + 210 p.
- LEVENDEL JÚLIA — HORGAS BÉLA, *A szellen és a szerelem*. Budapest, 1970, 186 p.
- LEVIT, F., *George Asaki*. Kişinău, 1966, 286 p.
- LIAKOS, SOCR. N., *L'origine des albanais et roumains complement — daco-gelo-sclavinica*. Thessaloniki, 1972, 34 p.
- Literaturwissenschaft und Sozialwissenschaften. Grundlagen und Modellanalysen*. Stuttgart, 1971, 448 p.
- LIZANEC P. M., *Magyar-ukrán nyelvi kapesolatok*. Uzshorod, 1970, 250 p.
- LOMBARD, ALF., *Les termes ethniques en roumain*. Reprinted from *Studia Neophilologica*, vol. XLIII, no. 1, 1971, p. 76—100.
- LOSIQUE, SERGE, *Dictionnaire étymologique des noms de pays et de peuple*. Paris, 1971, 235 p.
- LUKÁCS BORBÁLA H., *Szellemtörténet és irodalomtudomány*. Budapest, 1971, 202 p.
- MACHAROBIDZE, G. A., *Problema sopostavitel'no-tipologičeskogo analiza nerodstvennyh jazykov*. Tbilisi, 1970, 206 p.
- Magyar-angol orvosi szótár*. Szerk. Véghelyi Péter és Csink Tamás. Budapest, 1971, 942 p.
- Magyar-latin szótár*. Szerk. G. Alajos. Budapest, 1972, VIII + 1160 p.
- A magyar kémiai elnevezés és helyesírás szabályai*. I—II. Budapest, 1972. I — 568 p.; II — 591 p.
- MAGYAR MIKLÓS, *Regény vagy „új regény”? Budapest, 1971, 171 p.*
- Magyar-német. Műszaki szótár*. Szerk. Nagy Ernő — Klár János. Budapest, 1971, XIV — + 1300 p.
- A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1955—1960*. Szerk. Sándor István. Budapest, 1971, 739 p.
- A Magyar Nyelvjárások Atlasza*. I. Rész (193—388. Térkép). Budapest, 1970.
- A magyar szókészlet finnugor elemei. Etymológiai szótár*. II. H—M. Budapest, 1971, 237—455 p.
- MAJUT, RUDOLF, *Über hippologische Bezeichnungen*. Berlin, 1972, 180 p.
- MALKIEL, YAKOV, *Linguistica generale, filologia romanza elimologia*. Firenze, 1970, XXIII + + 308 p.

- Malý encyklopedický slovník A—Ž*. Praha, 1972, 1455 p.
- MANTOU, REINE, *Actes originaux rédigés en français dans la partie flamingante du Comté de Flandre (1250—1350)*. Liège, 1972, 549 p.
- MARTINET, JANNE, *De la théorie linguistique à l'enseignement de la langue*. Paris, 1972, 246 p.
- MARZELL, HEINRICH, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen mit Unterstützung der Deutschen Akademie der Wissenschaften*. Lief. 19. Leipzig, 1972, 1441—1518 p.
- MASCIOTTA, M., *Dizionario di termini artistici*. Firenze, 1969, 269 p.
- MAURO, TULLIO DE, *Une introduction à la sémantique*. Paris, 1969, 220 p.
- McKINNEY, J. F., *The Structure of modern Thought*. London, 1971, XV + 333 p.
- Mélanges de Linguistique et de Philologie romanes dédiés à la mémoire de Pierre Fouché (1891—1967)*. Paris, 1970, XVI + 261 p.
- Mélanges de littérature comparée et de philologie offerts à Mieczysław Brahmér*. Warszawa, 1967, 589 p.
- Mélanges offerts à Aurélien Sauvageot pour son soixante-quinzième anniversaire*. Budapest, 1972, 299 p.
- MELCHINGER, SIEGFRIED, *The concise Encyclopedia of modern Drama*. London, 1970, 288 p.
- Mestnye osobennosti v kazachskom jazyke*. Alma-Ata, 1973, 202 p. VI.
- Mezinárodní sjezd slavistu v Praze 1968*. Praha 7.—13. VIII. 1968, Akta sjezdu I—II, Praha, 1970, 780 p.
- Meyers Neues Lexikon*. Band I. Leipzig, 1971, 704 p.
- MIGLIORINI, BRUNO, *Che cos'è un vocabolario?* Firenze, 1961, 127 p.
- MIGLIORINI, BRUNO, *Linguistica*. Firenze, 1970, 114 p.
- Moderne Weltliteratur. Die Gegenwartsliteraturen Europas und Amerikas*. Stuttgart, 1972, XVI + 902 p.
- MOHRMANN, CHRISTINE, *Latin vulgaire, latin des chrétiens, latin médiéval*. Paris, 1955, 54 p.
- MORAWSKA, LUDMIŁA, *L'adjectif qualificatif dans la langue des symbolistes français (Rimbaud. Mallarmé, Valéry)*. Poznań, 1964, 165 p.
- MUKAŘOVSKÝ, JAN, *Kapitel aus der Ästhetik*. Frankfurt am Main, 1970, 146 p.
- NACHTIGALL, ELSEBETH, *Die „Mémoires“ der Marguerite de Valois als Quelle zu Samuel Richardsons „Clarissa“*. Bonn, 1960, 140 p.
- Naturalismus 1885—1891; 1892—1899. Dramen, Lyrik, Prosa*. I—II. Berlin, 1970, I — 564 p.; II — 749 p.
- Névtudományi előadások*. II. Névtudományi Konferencia. Budapest, 1969. Budapest, 1970, 396 p.
- NICOLIĆ, BERISLAV M., *Osnovi mlađe novoslovenske akcentuacije*. Beograd, 1970, 122 p.
- Norma i social'naja differenciacija jazyka*. Moskva, 1969, 171 p.
- NOWAK, HENRYK, *Gwary chazackie w powiecie ranickim*. Poznań, 1970, 280 p.
- Обščее i romanskoe jazykoznanie*. Moskva, 1972, 248 p.
- Opening, Addresses, Contributions and Bibliography of the new Membres of the Macedonian Academy of Sciences and Arts Skopje*. Skopje, 1970, 196 p.
- ORGANCEVA, CVETANKA, *Osvešt vrz izučuvačala na nastanuvačelo i razvotokot na južnoslovenskata epika do 1920 godina*. Skopje, 1972, 119 p.
- ORSZÁGH LÁSZLÓ, *Magyar-angol kézikönyv*. Budapest, 1971, XVI + 3, 1179 p.
- PASTYIK LÁSZLÓ, *A jugoszlaviai magyar irodalom 1970. Évi bibliográfiája*. Novi Sad, 1972.
- PENAVIN OLGA, *A szerémségi magyar szigetek nyelve*. Budapest, 1972, 155 p.
- PÉTER MIHÁLY, *Tvardovszkij poémáinak köllői nyelve*. Budapest, 1970, 304 p.
- PETERFALVI, JEAN-MICHEL, *Recherches expérimentales sur le symbolisme phonétique*. Paris, 1970, 174 p.
- Phonétique et Linguistique romanes. Mélanges offerts à M. Georges Straka*. Tome I—II. Lyon — Strasbourg, 1970; I — 479 p.; II — 236 p.

- PIECZARA, ȘTEFAN, *Benito Pérez Galdós et l'Espagne de son temps (1868—1898)*. Poznań, 1971, 237 p.
- PIPICS ZOLTÁN, *Vocabularium bibliothecarum supplementum hungaricum*. Budapest, 1971, 251 p.
- PISANI, VITTORE, *L'etimologia. Storia — Questioni — Metodo*. Brescia, 1967, 219 p.
- PONIATOWSKI, ZYGMUNT, *Nowy Testament w świetle statystyki językowej*. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1971, 200 p.
- POPOVIČ, K., *Ion Kriangă și basmul est-slav*. Kișinău, 1967, 211 p.
- POPOVIČ, K., *Michail Eminescu*. Kișinău, 1966, 165 p.
- POPOVIČ, K. F., *Social'nye motivy v poezii Michaila Eminescu*. Kișinău, 1963, 211 p.
- POTTER, SIMEON, *Modern Linguistics*. London, 1971, 192 p.
- Problèmes du langage*. Paris, 1966, 217 p.
- Problèmes de Linguistique roumaine*. Copenhagen, 1970, 139 p.
- PRZYKŁADOW, WYBÓK, *Zapomniane konstrukcje składni średniopolskiej (XVI wiek)*. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1971, 104 p.
- REMACLE LOUIS, *Documents lexicaux extraits des archives de Stoumont. Rahier et Francorchamps*. Paris, 1972, 155 p.
- REY, ALAIN, *La lexicologie. Lectures*. Paris, 1970, 323 p.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Svezak 81—83. Zagreb, 1970—1971. 81—481—720 p., 82—721—960 p.; 83—1—240 p.
- Régi magyarországi nyomtatványok 1473—1600*. Budapest, 1971, 928 p.
- REGULA, MORITZ, *Entgegnung*. Sonderdruck aus: Zeitschrift für romanische Philologie, Band 87 (1971), Heft 5/6, p. 546—549.
- REGULA, MORITZ, *Französische Sonderfugungen in deutscher Wiedergabe*. Sonderdruck aus: Interlinguistica. Festschrift zum 60. Geburtstag von Mario Wandruszka. Tübingen, p. 280—288.
- REGULA, MORITZ, *Syntaktische Kompression*. Sonderdruck aus: Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin, XVIII, 1969, 4, p. 725—727.
- RIVIÈRE, PHILIPPE-LAURENT DANCHIN, *Linguistique et culture nouvelle*. Paris, 1971, 193 p.
- ROBERT, PAUL, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Paris, 1970, XXXII + 1967 p.
- ROHLFS, GERHARD, *Diferenciación lexicla de las lenguas románicas*. Madrid, 1960, 192 p. + 50 h.
- ROT, A. M., *Vengersko-vostočnoslavjanska jazykovye kontakty*. Budapest, 1973, 573 p.
- RYMUT, KAZIMIERZ, *Patronimiczne nazwy miejscowe w małopolsce*. Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk, 1971, 118 p.
- RYMUT, KAZIMIERZ, *Słowoтворство polskich patronimicznych nazw miejscowych z przyrostkiem *-(ov)lto- na tle zachodniolowiańskim*. Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk, 1973, 164 p.
- SAFAREWICZOWA, HALINA, *Polszczyzna XVIII wieku w podręczniku gramatyki polskiej M. Siemińskiego (Kijów 1791)*. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1971, 84 p.
- SAJNOVICS, JOHANNES, *Beweis, dass die Sprache der Ungarn und Lappen dieselbe ist*. Wiesbaden, 1972, 164 p.
- SALM, PETER, *Drei Richtungen der Literaturwissenschaft*. Tübingen, 1970, VI + 125 p.
- SAL'KOVA, V. E., *Nekotorye problemy sinonimii v jazyke i reči*. Saratov, 1971, 30 p.
- SAMPSON, GEOFFREY, *Stratificational Grammar. A Definition and Example*. Haga, 1970, 68 p.
- SANDFELD, KR., *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*. Paris, 1968, 242 p.
- SARMIENTO, FR. MARTIN, *Colección de voces y frases gallegas*. Salamanca, 1970, 575 p.
- Semantičeskaja struktura slova*. Moskva, 1971, 213 p.
- Sesja naukowa międzynarodowej komisji budowy gramatycznej języków słowiańskich w Krakowie w dniach 3—5 grudnia 1969, r.* Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk. 1971. 232 p.
- SIMON JOSEF, *Philosophie und linguistische Theorie*. Berlin—New York. 1971. VII + 129 p.

- Simpozijum o srpsko (jugoslovensko)-rumunskim uzajamnostima u oblasti narodne književnosti*. Pančevo, 1972, 46 p.
- SKOK, PETAR, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. K. p. A—J. Zagreb, 1971, XXXVIII + 788 p.
- Slovar' sinonimov russkogo jazyka*. Tom vtoroj O—Я. Leningrad, 1971, 856 p.
- Slovník jazyka staroslověnského*. 21—23. Praha, 1971—1972, pp. 385—545.
- Słownik łaciny średniowiecznej w polsce*. Vol. II, fasc. 1—10; III, fasc. 1—6. Wrocław — Kraków — Warszawa, 1959—1972; II — 1575 p.; III — 959 p.
- SÖTÉR ISTVÁN, *Az ember és műve*. Budapest, 1971, 383 p.
- Sprachwissenschaftliches Wörterbuch*. Lief. 1—6. Herausg. Johann Knobloch. Heidelberg, 1961—1971.
- STIEBERA, ZDZISŁAWA, *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*. Z. VIII, Cz. I. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1971, 8 mapa synt. + 451—400 m.
- STIEBERA, ZDZISŁAWA, *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*. Z. VIII, Cz. II. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1971, 293 p.
- STIEBER, ZDZISŁAW, *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*. Warszawa, 1969, 90 p.
- Strukturalizmus*. I—II. Kötet. Debrecen, f. a. I — 270 p.; II — 295 p.
- STRUTYŃSKI, JANUSZ, *Polskie nazwy plaków krajowych*. Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk, 1972, 212 p.
- Studi di filologia romanza offerti a Silvio Pellegrini*. Padova, 1971, XIV + 722 p.
- Studien zur Geschichte der deutschen Sprache*. Berlin, 1972, 279 p.
- Studien zur Sprachwissenschaft und Kulturkunde*. Gedenkschrift für Wilhelm Brandenstein (1898—1967). Herausg. Manfred Mayrhofer. Innsbruck, 1968, 411 p.
- Studime mbi leksikun dhe mbi formimin e fjaleve ne gjuhen shqipe*. I—II. Tiranë, 1972. I — 496 p.; II — 400 p.
- Symbole polonice in honorem Stanisłai Jodłowski*. Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk, 1972, 196 p.
- SZALONTAI BARNABAS, *Kerámia a nyírbálóri paraszti háztartásban*. Debrecen, 1970, 241 p.
- SZERB ANTAL, *Gondolatok a könyvtárban*. Budapest, 1971, 761 p.
- SZOBOSZLAY ÁGNES, K., *A szemlélettség eszközei Németh László nyelvében*. Budapest, 1972, 77 p.
- Szólészeti és borászati hatnyelvű értelmező szótár*. Budapest, 1971, 665 p.
- SIROKOVA, N. A., *Iz istorii soiznykh konstrukcij, vyrazajusceich otnosenija sravnenija*. Kazan, 1966, 183 p.
- TAGLIAVINI, CARLO, *Elementi di fonetica generale*. Bologna, 1964, IV + 164 p.
- Tanulmányok a magyar és finnugor nyelvtudomány történeléből (1850—1920)*. Szerk. Szathmári István. Budapest, 1970, 173 p.
- TOMPA, JÓZSEF, *Kleine ungarische Grammatik*. Budapest, 1972, 247 p.
- TOMPA JÓZSEF, *A műveszi archaizálás és a régi magyar nyelv*. Budapest, 1972, 353 p.
- TRAIANA, ALFONSO, *L'alfabeto e la pronunzia del latino*. Bologna, 1967, 97 p.
- TROUBETZKOY, N. S., *Principes de Phonologie*. Paris, 1970, XXIX + 396 p.
- Új magyar lexikon*. 7 A—Z. Kiegészítő kötet. Budapest, 1972, 471 p.
- Uspenskij sbornik XII—XIII vv*. Izдание podgotovili O. A. Knjazevskaja, V. G. Dem'janov, M. V. Ljapon. Pod red. S. I. Kotkova. Moskva, 1971, 751 p.
- VACHEK, JOSEF, *Dynamika fonologického systému současné spisovné češtiny*. Praha, 1968, 154 p.
- Vermischte Beiträge*. I. Heidelberg, 1968, 176 p.
- VICENTE, ALONSO ZAMORA, *Dialectología española*. Madrid, 1970, 587 p.
- VIGOTSKIJ, L. Sz., *Gondolkodás és beszéd*. Budapest, 1971, 406 p.
- WARTBURG, WALTHER VON, (1888—1971). *Beiträge zur Leben und Werk, nebst einem vollständigen Schriftenverzeichnis*. Herausg. von Kurt Baldinger. Tübingen, 1971, 106 p.

- WARTBURG, WALTHER VON, *Einführung in Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft*. Tübingen, 1970, VIII + 248 p.
- WARTBURG, WILHELM VON, *La fragmentation linguistique de la Romania*. Paris, 1967, 148 p. + 17 h.
- WATKINS, FLOYD C. and KARL F. KNIGHT, *Writer to Writer. Readings on the Craft of Writing*. Boston, 1966, XII + 243 p.
- WITKOWSKI, TEODOLIUS, *Grundbegriffe der Namenkunde*. Berlin, 1964, 92 p.
- WOLL, DIETER, *Wirklichkeit und Idealität in der Lyrik*. Mário de Sá-Carneiros. Bonn, 1960, 213 p.
- Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*. Herausg. von Ruth Klappenbach und Wolfgang Steinitz (+), 35–39 Lief. Berlin, 1971–1973, p. 2733–3132.
- ZACHAREVIČ, E. A. – G. V. KRYLOVA, *Bolgarskij jazyk*. Leningrad, 1968, 145 p.
- ZAREBINA, MARIA, *Rozbicie systemu językowego w afazji*. Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk, 1973, 192 p.
- ZAWADOWSKI, LEON, *Lingwistyczna teoria języka*. Warszawa, 1966, 498 p.
- ZSILKA JÁNOS, *Nyelvi rendszér és valóság*. Budapest, 1971, 239 p.

B. REVISTE

- Aarsberetning*, 1968–1969; 1969–1970; 1970–1971; 1971–1972. Aarhus Universitat, Aarhus.
- Aeme*, XXIV (1971), I–II; XXV (1972), I–III, Milano.
- Acta germanica et romanica*, III (1968); IV (1969); V (1971), Szeged.
- Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*. XXI (1971), 1–4; XXII (1972), 1–2, Budapest.
- Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXIV (1971), 3; XXV (1972), 1–3; XXVI (1973), 1–3, Budapest.
- Aevum*, XLV (1971), V–VI; XLVI (1972), 1–VI; XLVII (1973), I–IV, Milano.
- Állalános Nyelvészeti Tanulmányok*. VIII (1972), Budapest.
- American Journal of Philology*, XCII (1971), 2, 3; XCIII (1972), 1, 2, Baltimore.
- Analele Societății de limba română*, 2 (1971), Zrenjanin.
- Annales de l'Institut français de Zagreb*, 22–23 (1970–1971), Zagreb.
- Archivio per l'Alto Adige*, LIV (1960); LV (1961); LVI (1962); LVIII (1964); LIX (1965); LXII (1968); LXIII (1969); LXIV (1970); LXV (1971); LXVI (1972), Firenze.
- Balkan Studies*, 10 (1969), 2; 12 (1971), 1; 13 (1972), 1, Tessaaloniki.
- Balkansko ezikoznante*, XIV (1970), 2; XV (1971), 2; XVI (1972–1973), 1, 2, Sofia.
- Beiträge zur Namenforschung*, VI (1971), 3, 4; VII (1972), 1–4; VIII (1973), 1, 2, Heidelberg.
- Beiträge zur romanischen Philologie*, X (1971), 1, 2; XI (1972), 1, Berlin.
- Biologia culturale*, VI (1971), 4; VII (1972), 1–1; VIII (1973), 1, 2, Roma.
- Biuletyn fonograficzny*, XII (1971); XIII (1972), Poznań.
- Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, XXVIII (1971), Wrocław.
- Boletín da Sociedade de lingua portuguesa*. XXIII (1972), 13–15, 17, 18; XXIV (1973), 19–21, Lisboa.
- Boletín de filología*, XXI (1970); XXII (1971), Santiago.
- Boletín de la Universidad de Granada*, XXXII (1971–1972), 103, Granada.
- Buletin Shkencor*, IX (1972), 1, 2, Shkoder.
- Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, 1972, 2, 3, Paris.
- Bulletin de la Commission Royale de Toponymie et Dialectologie*, XLIII (1969); XLIV (1970); XLV (1971), Bruxelles.
- Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, LXIV (1969–1970), 1, 2; LXV (1970), 1, 2, Paris.

- Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University London, XXXV (1972), 1, 3; XXXVI (1973), 1, 2, London.
- Bulletin signalétique*, XXV (1971), 3, 4; XXVI (1972), 1–4, Paris.
- Bulletin ústavu ruského jazyka a literatury*, XV (1971); XVI (1972), Praha.
- Byzantinoslavica*, XXXII (1971), 2; XXXIII (1972), 1, 2, Praha.
- Cahiers de lexicologie*, 6 (1965), I; 7 (1965), II; 8 (1966), I; 9 (1966), II; 10 (1967), I, Besançon.
- Cahiers Ferdinand de Saussure*, 27 (1970–1972), Genève.
- Československá rusistika*, XVII (1973), 1–5; XVIII (1973), 1–3, Praga.
- Commentationes Humanarum Litterarum*, 49 (1972), Helsinki.
- Dania Polyglotta*, New Series. 1 (1969); 2 (1970); 3 (1971); 4 (1972), Copenhagen.
- Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, 46 (1972), 1–4, Stuttgart.
- Deutschunterricht*, 25 (1972), 1–12; 26 (1973), 1–5, Berlin.
- Emakeele seltsi aastaraamat*, 17 (1971), Tallinn.
- English Language Teaching*, XXV (1971), 3; XXVI (1971–1972), 1–3; XXVII (1972–1973), 1–3, London.
- Etimologija*, 1970, Moskva.
- Études anglaises et américaines*, V (1972), Aix-en-Provence.
- Études classiques*, III (1968–1970), Aix-en-Provence.
- Études de lettres*, 4 (1971), 4; 5 (1972), 1–4; VI (1973), 1, 2, Lausanne.
- Études germaniques*, I (1972), Aix-en-Provence.
- Études romanes de Brno*, V (1971), Praha.
- Ezik i literatura*, XXVI (1971), 5, 6; XXVII (1972), 1–6; XXVIII (1973), 1, Sofia.
- Filologia*, XIV (1971), XV (1971), Buenos Aires.
- Glossa*, 5 (1971), 2; 7 (1973), 1, British Columbia (Canada).
- Glottodidactica*, I (1966); II (1967); III–IV (1970); V (1971); VI (1972), Poznań.
- Godišnjak filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XIV (1971), 1, 2, Novi Sad.
- Harvard Journal of Asiatic Studies*, 31 (1971); 32 (1972), Cambridge — Massachusetts.
- A Hungarológiai intézet tudományos Közleményei*, III (1971), 9–12, Novi Sad.
- Indogermanische Forschungen*, 74 (1969); 76 (1971); 77 (1972), Berlin.
- Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft*, 15 (1969), Innsbruck.
- Inozema filologia*, 16, 17 (1968); 18, 19 (1969); 20–22 (1970); 23, 24 (1971), L'vov.
- IRAL. International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, IX (1970), 3, 4; XI (1972); 1–4, Heidelberg.
- Ilk. Irodalomtörténeti Közlemények*, LXXV (1971), 5, 6; LXXVI (1972), 1, 2, 3, 5–6, Budapest.
- ITL. Review of the Institute of Applied Linguistics*, 1971, 11–14; 1972, 16–18, Leuven.
- Izvestija Akademii Nauk SSSR. Serija literatury i jazyka*, XXX (1971), 6; XXXI (1972), 1–6; XXXII (1973), 1–4, Moskva.
- Jazykovedný časopis*, XXIII (1972), 1, 2; XXIV (1973), 1, Bratislava.
- Jugoslovenski filolog*, XXVIII (1970), 3–4, Beograd.
- Kritika*, IX (1971), 11–12, Budapest.
- Kwartalnik neofilologiczny*, XIX (1972), 1–4; XX (1973), 1–3, Warszawa.
- Language*, Journal of the Linguistic Society of America, 47 (1971), 2–4; 48 (1972), 2, 4; 49 (1973), 2, Baltimore.
- Lebende Sprache*, 17 (1972), 1–6; 18 (1973), 1–4, Berlin.
- Le lingue del mondo*, XXXVII (1972), 10–12; XXXVIII (1973), 1, 2, 4–10, Firenze.
- Leopis*, 21 (1970); 22 (1971), Ljubljana.
- Leuense bijdragen*, 60 (1971), 4; 61 (1972), 1–4; 62 (1973), 1, Leuven.
- Limba și literatura moldovenească*, XIV (1971), 2–4; XV (1972), 1–3, Kișinău.

- Lingua*, 28 (1971), 1–4; 29 (1972), 1–4; 30 (1972), 1–4; 31 (1973), 1–4, Amsterdam.
- Lingua e stile*, VI (1971), 3; VII (1972), 1–3; VIII (1973), 1, Bologna.
- Lingua nostra*, XXXII (1971), 4; XXXIII (1972), 1–4; XXXIV (1973), 1, Firenze.
- Lingua Posnaniensis*, XV (1972), Poznań.
- Linguistics. An International Review*, 1971, 70–76; 1972, 77–94; 1973, 95–111, Haga.
- Literature, Music, Fine Arts*, V (1972), 1, 2; VI (1973), 1, 2, Tübingen.
- LSA. Bulletin*, 1970, 43, 47; 1971, 50, 51; 1972, 55; 1973, 56, Washington.
- Magyar nyelv*, LXVII (1971), 3, 4; LXVIII (1972), 1–2, 4; Budapest.
- Magyar nyelvjárások*, XVIII (1972), Debrecen.
- A Magyar Tudományos Akadémia. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei*, XXVIII (1973), 1, Budapest.
- Makedonski folklor*, III (1970), 5–6, Skopje.
- Makedonski Zoi*, 1968, 23–26, 28–31; 1969, 33–34, 36–42; 1970, 44–52, 55; 1971, 56–61, 63, 65–67; 1972, 69–72, 76, 78–79; 1973, 80–88, Thessaloniki.
- Makedonski jazik*, XXII (1971); XXIII (1972), Skopje.
- Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki*, XXXVIII (1972); XXXIX (1973), Helsinki.
- Modern Law and Society*, IV (1971), 2; V (1972), 1/2; VI (1973), 1, Tübingen.
- Names. Journal of the American Name Society*, vol. 19 (1971), 2–4; 20 (1972), 1–2, Postdam – New York.
- Naše řeč*, 54 (1971), 1–5, Praha.
- Népi kultúra – népi társadalom*, IV (1970); V–VI (1971), Budapest.
- Népraz és nyelvtudományi*, XIV (1970); XV–XVI (1971–1972), Szeged.
- Die neueren Sprachen*, 71 (1971), 1–6, 8, Frankfurt am Main.
- Neuphilologische Mitteilungen*, LXXIII (1972), 1–4; LXXIV (1973), 1, 2, Helsinki.
- Niederdeutsche Mitteilungen*, 27 (1971); 28 (1972), Lund.
- Nordisk Tidsskrift for Tale og Slemme*, 31 (1971), 2, 3; 32 (1972), 1–3; 33 (1973), 1, Risskov.
- Novosti bibliografii dokumentacii i terminologii*, XI (1971), 3–6; XII (1972), 2–4; XIII (1973), 1, Moskva.
- Nyelvtudományi Közlemények*, LXXIII (1971), 2; LXXIV (1972), 1–2, Budapest.
- Onoma. Bulletin d'information et de bibliographie*, I (1950); II (1951); III (1952); IV (1953); V (1954); VI (1955–1956); VII (1956–1957); VIII (1958–1959); IX (1960–1961); X (1962–1963); XI (1964–1966); XII (1966–1967); XIII (1968); XIV (1969); XV (1970); XVI (1971), Louvain.
- Orbis*, XX (1971), 2; XXI (1972), 1, 2, Louvain.
- Olia*, 20 (1972); 1973, 1, Liège.
- Oxford Slavonic Papers. New Series*, IV (1971); V (1972), Oxford.
- Paideia*, XXVI (1971), 1–6; XXVII (1972), 1–6; XXVIII (1973), 1–2, Brescia.
- Pamiętnik słowiański*, XXI (1971); XXII (1972); XXIII (1973), Wrocław.
- Paroli e melodi*, 1971, 1, 2, Torino.
- Philologica Pragensia*, XIV (1971), 4; XV (1972), 1–4, Praga.
- Philological Quarterly*, L (1971), 2, 4; 51 (1972), 1–4; 52 (1973), 1, Iowa.
- PMLA. Publication of the Modern Language Association of America*, 86 (1971), 4–6; 87 (1972), 1–6; 88 (1973), 1–3, New York.
- Prilozi proučavan'a jezika*, 6 (1970), 7 (1971), Novi Sad.
- Rad matice srpske*, 4 (1972), Novi Sad.
- Radovi*, 1971/1972, Zadar.
- Referativnyj biulleten' bolgarskoj naučnoj literatury*, XIII (1970), 2; XIV (1971), 1, 2, Sofia.
- Revista de Filologia Española*, LII (1969), 1–4; LIII (1971), 1–4; LIV (1972), 1–4, Madrid.
- Revista portuguesa de filologia*, XV (1969–1971), Tomus I–II, Coimbra.

- Revue de Linguistique Romane*, 35 (1971), 137–140; 36 (1972), 141–144; 37 (1973), 145–146, Paris.
- Revue des langues romanes*, LXXIX (1971), 1, 2; LXXX (1972), 1, 2; LXXXI (1973), 1, Montpellier.
- Revue des langues vivantes*. Tijdschrift voor levende talen, XXXIX (1973), 1–3, Bruxelles.
- Revue hittite et asianique*, XXIX (1971), Paris.
- Revue Internationale d'Onomastique*, 23 (1971), 4; 24 (1972), 1–4; 25 (1973), 1–3, Paris.
- Rivista di studi liguri*, XXXVIII (1972), 1–2, Bordighera.
- Romance Philology*, XXV (1971–1972), 1–4; XXVI (1972–1973), 1–3, Berkeley and Los Angeles.
- Romania*, 92 (1971), 4; 93 (1972), 1–4; 94 (1973), 1, Paris.
- Romanische Forschungen*, 83 (1971), 4; 84 (1972), 1–4; 85 (1973), 1/2, Frankfurt am Main.
- Rozprawy Komisji Językowej*, XVII (1971); XVIII (1972), Łódź.
- Sborník prací filosofické fakulty Brněnské University*, XIX–XX (1971), D 17–18, Brno.
- Semiotica*, V(1972), 1–4; VI (1973), 1–4, Haga.
- Slavia*, XXXIX (1970), 1–4; XL (1971), XLI (1972), 1–4, Praha.
- Slaviani*, XXVIII (1972), 1–11, Sofia.
- Slavica*, XI (1971); XII (1973), Debrecen.
- Slovenská feč*, 36 (1971), 6; 37 (1972), 1–6; 38 (1973), 1–4, Bratislava.
- Slovo*, 21 (1971); 22 (1972), Zagreb.
- Slovo a slovesnost*, XXXIII (1972), 1–4, Praha.
- Sprachpflege. Zeitschrift für gutes Deutsch*, 22 (1972), 1–12; 23 (1973), 1–5, Leipzig.
- Studia Albanica*, VIII (1971), 1–2; IX (1972), 1–2, Tiranë.
- Studia linguistica*, XXV (1971), II; XXVI (1972), I, II; XXVII (1973), I, II, Lund.
- Studia Neophilologica*, XLIII (1971), 2; XLIV (1972), 1–2; XLV (1973), 1, Stockholm.
- Studia Orientalia* editit Societas Orientalia Fennica, XLII (1970); XLIII (1971).
- Studia romanica et anglica zagradiensia*, 25–26 (1968); 27–28 (1969); 29–32 (1970–1971), Zagreb.
- Studia turcica*, XVII (1971), Budapest.
- Studier i Nordisk Filologi*, 446 (1971); 451 (1972), Helsinki.
- Studime filologjike*, XXIV (1970), 4; XXV (1971), 3, 4; XXVI (1972), 1–4; XXVII (1973), 1, Tiranë.
- Südost-Forschungen*, XXVIII (1969); XXX (1971), München.
- Suomalais – Ugrilaisen Seuran Aikauskirja*, 70 (1970); 71 (1971), Helsinki.
- Thesaurus. Boletín del Instituto Caro y Cuervo*, XXVI (1971), 2, 3; XXVII (1972), 1–3; XXVIII (1973), 1, Bogotá.
- Tijdschrift van het Instituut voor toegepaste linguïstiek*, II (1969), 5, 6, Leuven.
- Učenyje zapiski. Serija filologičeskich*, 75 (1972), Leningrad.
- Vestnik Akademii Nauk SSSR*, 1971, 11, 12; 1972, 1–12; 1973, 1–4, Moskva.
- Vestnik Moskovskogo Universiteta*, 1971, 6–12; 1972, 1–6; 1973, 1, 2, Moskva.
- Voprosy jazykoznanija*, 1972, 1–6; 1973, 1, 2, Moskva.
- Voprosy literatury*, 1971, 10–12; 1972, 1–12; 1973, 1–4, Moskva.
- Vox Romanica*, 30 (1971), 1, 2; 31 (1972), Berna.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität*, 20 (1971), 4, 6; 21 (1972), 1–6, Jena.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin*, XVIII (1969), 3–6; XIX (1970, 4; XX (1971), 1–6; XXI (1972), 1–3, Berlin.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig*, 20 (1971), 2; 21 (1972), 3–5 Leipzig.

- Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock*, XIX (1970), 8; XX (1971), 3–8; XXI (1972), 1–5, Rostock.
- Zagadnienia rodzajów literackich*, XV (1972), 1, 2, Łódź.
- Zbornik matice srpske za književnost i jezik*, XIX (1971), 1–3; XX (1972), 1, 2, Novi Sad.
- Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XIII/2 (1970); XIV (1971), 1, 2, Novi Sad.
- Zbornik za slavistiku*, 1970, 1, Novi Sad.
- Zeitschrift für Balkanologie*, VII (1969/1970), 1–2; VIII (1972), 1, 2, Wiesbaden.
- Zeitschrift für deutsche Philologie*, 91 (1972), 1–4, Berlin.
- Zeitschrift für deutsche Sprache*, 27 (1971), 1–3, Berlin.
- ZDL. Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*, 1970, 1, Wiesbaden.
- Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung*, 24 (1971), 1–6; 25 (1972), 1–5, Berlin.
- Zeitschrift für romanische Philologie*, 87 (1971), 5, 6; 88 (1972), 1–6; 89 (1973), 1–3, Berlin.
- Zeitschrift für Slawistik*, XVI (1971), 4–6; XVII (1972), 1–5; XVIII (1973), 1–4, Berlin.
- Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, 84 (1970), 2; 85 (1971), 1; 86 (1972), 1, Göttingen.
- Zeitschrift für Volkskunde*, 67 (1971), I, II; 68 (1972), I, II, Stuttgart.

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești) precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTOR

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanșelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Correspondența privind manuscritele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție: Cluj, str. Emil Racoviță, nr. 21.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, București, sector VI

5. Temis

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- Fonetică și dialectologie**, vol. VII, 1971, 381 p., broșat, 19,50 lei; vol. VIII, 1973, 299 p., 16,50 lei.
- VALERIU RUSU, **Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetică. Considerații fonologice** (cu 42 hărți lingvistice), 1971, 171 p., broșat, 8 lei.
- LUCIA DJAMO-DIACONITĂ, **Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV și XV**, 1971, 399 p., 25 lei.
- Evangeliiarul slavo-român de la Sibiu. 1551–1552**. Studiu introductiv filologic de E. Petrovici. Studiu istoric de L. Demény, 1971, 420 p., 48 lei.
- Pravila ritorului Luciei**. Text stabilit, studiu introductiv și indice de I. Rizescu, 1971, 391 p., 32 lei.
- Sub redacția acad. AL. GRAUR, S. STATI, LUCIA WALD, **Tratatul de lingvistică generală**, 1971, 558 p., 31 lei, tiraj nou 1972.
- PETRU NEIESCU, GRIGORE RUSU, IONEL STAN, **Atlasul lingvistice român pe regiuni. Maramureș**, vol. II, 1971, XXV p. + hărți de la 244 la 557, 118 lei; vol. III, 1973, XXIX p. + hărți de la 558 la 870, 132 lei.
- Sub red. AL. GRAUR, **Gramatica limbii române**, vol. I și II, ediția a II-a, revăzută și adăugită; tiraj nou, 1972, vol. I, 439 p., 22,50 lei; vol. II, 589 p., 30 lei.
- * * **Bibliografia analitică a limbii române literare (1780–1866)**, 1972, 215 p., 17,50 lei.
- * * **Studii de limbă literară și filologie**, vol. II, 1972, 436 p., 21,50 lei.
- FRIEDA EDELSTEIN, **Sintaxa gerunziului românesc**, 1972, 169 p., 6,50 lei.
- NICOLAE SARAMANDU, **Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observații asupra sistemului fonologic**, 1972, 203 p., 7,50 lei.
- * * **Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română**, vol. al VI-lea, 1972, 188 p., 9 lei.
- Philologia**, vol. II, 1972, 199 p., broșat, 8,75 lei.
- AL. GRAUR, **Gramatica azi**, 1973, 239 p., broșat, 7 lei.
- I. COTEANU, **Stilistica funcțională a limbii române**, 1973, 204 p., 10,50 lei.
- CORNELIA COHUT și MAGDALENA VULPE, **Graiul din zona « Porțile de Fier ». Texte. Sintaxă**, 1973, 395 p., 12 lei.
- Texte dialectale. Muntenia**, I, 1973, 478 p., 17,50 lei.